

सुभाषित-पद्य-रत्नाकर

(वीजो भाग)

—मुनिराज श्री विशालविजयजी

श्री निजधर्मसूत्रि नेन अधभाषा, पु० ३१

॥ अर्हम् ॥

सुभाषित-पद्य-रत्नाकर

(अन्ते भाग) किम्प ५५ है १०२ तव

सत्राहं अने अनुवादक -

मुनिराज श्री विगाणविजयण.

प्रथम आवृत्ति

१०००

वी० अ २४६०

धर्म अ. १४

दि. १ १९६०

कि. १-४-६०

प्रकाशक -

दीपक द लाठीया -

भत्री ओपिज्जवधर्मसुनि नैनप्रथमागा

दोटा मगडा, उज्जैन

आर्थिक सहायक •

राधनपुर-निवासी,

आष्टरत्न

श्रीमान् शेठ अनणुक्ताव डेगरीय द

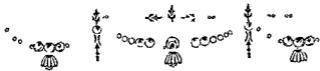
मुद्रक -

शा सुवाणय द लक्षुसाध

श्री महो १ प्री-टीग प्रेस दाखुपी

लाननगर

० • • • • •

गात्रविशाख-जन्मद्वय

श्रीविजयधर्मगुठीधरुण महाराज

A M A S B H M A S I H M G O S

०००००००००० ००००००००००

श्री भरोह्य प्रि प्रेम-नानगर

પ્રકાશકનું નિવેદન

નાતના પ્રચારમા, સાહિત્યના સર્જનમા, તીર્થોના ઉદ્ધારમા અને જ્ઞાનશામનની પ્રભાવનામા પોતાના હૃવનની આહુતિ આપનાર ગુરુના શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞાનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મ સૂરિશ મહાગુરુનો મમુદાય પણ, તેઓશ્રીના ૪ પગલે ચાલી સાહિત્યની મેવામા જે મોટો ફાળો આપી રહ્યો છે, એ ડોઠથી અનુભવ્યુ નથી એ ગુરુદેવના પ્રશિષ્ય, અને શાતમૂર્તિ વિદ્વાન્ મુનિમહાગુરુ શ્રી જયન્તવિજયજીના શિષ્ય, ગુરુભક્તિ પાલક, મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજીનો, થોડા વખત પહેલાં ગઢાર પાઠેલા પ્રથમ ગ્રંથ પછી, આ બીજો ગ્રંથ ગઢાર પાઠતા અમને ખરેખર આનંદ થાય છે

ઉપદેશકોને અને મામાન્ય ગૃહસ્થોને પણ જે ઘડી આત્માની શાન્તિ માટે નાધ્યાયનુ એક અપૂર્વ સાધન બની શકે, એવા આ ગ્રંથે ગ્રંથો અને તેના હુવે પછી ગઢાર પાઠવાના બીજા પ્રે ભાગે ગુરુ લોકોને મહાઉપકારી થશે, એવી અમારી ખાતરી છે જે ભાગોની માકક જ બાકીના જે ભાગો પણ ચારનો ચારનો પાનાના ગઢાર પડશે આ બીજો ભાગ ગઢાર પાઠવામા આર્થિક સહાયતા આપનાર સઘનપુરનિવાસી, અને સુબંધમા રહેતા શેઠ ઠાણલાલ દેશરીચ દનો અમે અત કસલથી આભાર માનીએ છીએ તેમ જ, આર્થિક સહાયતા કરાવવામા પ્રયત્ન કરનાર, અમારી ગ્રંથમાળાના એક સભ્ય શેઠ વૃદ્ધિલાલ મગન લાવ વીરવાડીયા અને તેમના મિત્ર લાઇ ચંદ્રકાન્તનો પણ આ તકે અમે આભાર માનીએ છીએ અને આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ બાકીના જે ભાગો માટે પણ આર્થિક સહાયતા આપના-અપાવના માટે ચોતાથી મનતો પ્રયત્ન અવશ્ય કરશે

આ ઉપરાન્ત રાધનપુત્ર વિગેરે ગામોના જે જે ગૃહસ્થો આ
 શ્રદ્ધના અગાઉથી શ્રાહક થયા છે, તેઓનો પણ આભાર માનીએ છીએ

અમને, એ જાણના હર્ષ થાય છે કે—પહેલાં ભાગને વાચ્યા
 પછી અનેક વિદ્વાનોએ આ શ્રદ્ધ માટે ઊંચા અભિપ્રાયો લખી
 મો. યા છે અમારી પાસ પહોંચેલા એ અનેક અભિપ્રાયોમા
 હોય મહાનુભાવોએ મુખ્ય જે સૂચનાઓ કરી છે

૧ અનુવાદ નાગરો ટાઈપમા છપાવ્યો હોત તો કીક વાન

૨ યવમા આવેલા સ્લોકોની અનુક્રમણિકા આપવી જોઈતી
 હતી આ સગથી અમારો ખુવાનો આ છે—

આ શ્રદ્ધના પહેલેથી જે શ્રાહકો નોધાયા છે, અને જેઓ તર
 ફથી ખાસ મદદ મગી છે, તેઓ ણધા ગુજરાતી હોઈ તેઓની
 ઇચ્છા પ્રમાણે ગુજરાતી ટાઈપમા અનુવાદ આપવો પસંદ કર્યો છે
 અનુક્રમણિકા પ્રત્યે ભાગમા આપનાથી પ્રથમતા તથા ભાગોનું
 પર્થ, અને કલેવર વધી જતું હોવાથી ચારે ભાગોની અનુક્રમણિકા
 ચોથા ભાગમા આપવાનું રાખ્યું છે

શ્રી મહોદય પ્રેસ—ભાવનગરના માતૃક શ્રીમુન ગુલાબચંદ
 લ તુભાઈ ગાહે, આ ગુસ્તકને પણ પ્રેસકાગની દૃષ્ટિએ સુદર
 ણનાવવામા અને જલની તૈયાર કરી આપવામા જે લાગણી અને
 કાગજ ણનાવી છે, તે માટે અમે નેમના આભારી છીએ
 શુભદેવ, ણાનીના જે ભાગો જલની ણજાર પાડવાનું અને
 ણીનું પણ સમુ તવા ઉપયોગી સાહિત્ય સારા પ્રમાણમા
 પ્રસિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય અમેને અર્પો, એ જ ઇચ્છા

આ વિ શ્રદ્ધ માત્રી,
 ગૃહસ્થો અથવા
 ઉગરને

गान्तभूति मुनिराजश्री जयन्तविजयल मदारान

जेमनी
शीतल छायाभा
एवन वाटिकाने श्रद्धाना पवित्र जणथी
सिंचित करी,

जेमनी
पवित्र सेवामा
ज्ञाननो अपूर्व लाभ प्राप्त कर्यो,

जेमनी
एवन-शुद्धिमा
आत्माने पवित्र सयमनी प्राप्ति थळ,
— ते —

परमपूज्य-शातमूर्ति-शुभमहाराज
श्री जयन्तविजयल महाराज
ना

परम-पुनीत हस्तकमणमा

समर्पण

—विनेय
मुनि विगाण

અમારી અથમાળાના ગુજરાતી પુસ્તકો.

૧ વિજયધર્મસૂત્રિ—૨૧મ વામ પદ્મી	શ્રીવિદ્યાવિજયણ	૨-૮-૦
૬ વિજયધર્મસૂત્રિના વચ ૧ કુમુદો	,	૦-૪-૦
૧૦ આત્મ (૭૫ પાના માથે)	શ્રીજય નવિજયણ	૨-૮-૦
૧૧ વિજયધર્મસૂત્રિ	શ્રીગજનાર ટો ગાદ	૦-૨-૦
૧૨ આનંદચાંદ	શ્રીવિદ્યાવિજયણ	૦-૩-૦
૧૩ શાખી સુત્રમા		૦-૫-૦
૧૪ ગમયો જોગ્યો ભા ૨ નો		૦ ૧૦ ૦
૧૫ ગમયો જોગ્યો ભા ૧ ના		૦ ૧૦ ૦
૧૭ ગમ્યવપ્રદીપ	શ્રીમગગવિજયણ	૦-૪-૦
૧૮ વિજયધર્મસૂત્રિ સૂત્ર		૦-૪-૦
૦ ધ્વજચર્ચાદિગર્ભાન	શ્રીવિજયધર્મસૂત્રિ	૦-૪-૦
૨૨ વચ્ચા નો	શ્રીવિદ્યાવિજયણ	૦-૬-૦
૨૩ મહા વિ રોજન નો તેમની કૃતિ	શ્રીદ્વિમાશુવિજયણ	૦-૩-૦
૨૪ ચાલ્લુલા ૧	શ્રીજનનવિજયણ	૦-૪-૦
૫ જ્ઞેનતત્ત્વવાન	શ્રીવિજયધર્મસૂત્રિ	૦-૪-૦
૨૬ દ્રવ્યપ્રદીપ	શ્રીમગગવિજયણ	૦-૪-૦
૨૮ ધર્મોપદેશ	શ્રીવિજયધર્મસૂત્રિ	૦-૬-૦

મગવાનું ઠેમણુ —

શ્રી વિજયધર્મસૂત્રિ જ્ઞેન અથમાળા

જટા સગણ, ઉજ્જૈન (માળા) "

કિચિદ્ વક્તવ્ય

નગભગ વીએક ર્ષ પહેલાની માત્રે મન્નુન જન્મપ્રથો ઓ અગ્નિ અન્ધોનો અભ્યામ અને વાચન કરના 'ભરિ' રમા નાખ્યાનાં પ્રમણે ઠામમા આનગે' એ ધગદાથી કેરાગ માગ જ ઉપયોગને માટે નોધી લેવાતો 'શ્લોક મગ્દ' આમ બીજાઓના પણ ઉપયોગ માટે પુસ્તકારે બહાગ પડગે, એની અખનમા એ મે આશા નહિ ગણેલી ગે. રપના માગ વાચનમાથી આના હગ્તરે શ્લોકોનો મગ્દ માગી પામે થયો એ મગ્દને બેનાગઓ પેડીના રણા ગુભેશ્લોકોની એ ભનામણે રધારે મગ્દ કરવા તગ્દ મો ઉત્પાદિત થયો કે— આવો મગ્દ જે પુસ્તકારે બહાગ પડે તો તે રણા ઉપરેશ્લોકો, ઉપરેશ્લોકો નહિ પરંતુ મામા ય વર્ગને પણ ઉપધારી થાય' પરિણામે અભિનવ પ્રથોનુ વાચન અને તેમાથી સુગ્દ લાગતા મુખાગિનોનો મગ્દ હુ કરતો જ ગયો માગ આ મગ્દમા લગભગ ચારેક હગ્તર શ્લોકોનો મગ્દ, કે જેમા પ્રાકૃત ગાથાઓનો પણ મમાવેન થાન કે, થના નો છપાવવા માટે તૈરાગી કરી કે જેના પ્રવચનપ તેમાના બે ભાગો, જન તાની મમલ મૂકના હુ ભાગરણી થયો છુ

માગ આ સગ્રહા તેના ખપી છુનોને વધારે ઉપયોગી થાય, એટલા માટે માગથી મની રમ્યુ તેટલા અગે તેના રિપથો અને પેટારિપથો પાડનાનો પ્રયત્ન કર્યો કે એ રહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર ગરે છે કે ધારી વખત એક જ મુભાપિત યથા રિપથમા મુતુ, એ મમજનુ મુતુ રિપથ થઇ પડે છે એનો રિપથ વહી રગુઓની માથે મમવ રિપથે કે તેમ જના પશુ જેટલુ રિચાગી નકાયુ તેટલુ રિચાગીને તેમ જ બીજા વિદ્યાન મહાનુભાવોની મનાહ લઈને રિપથ રિખાગો પાડનામા આશા છે આગા કે કે—આના ઉપયોગી મહાનુભાવોને અમે ૨૧ જાણીથી જગ લાભ થગે

રિપોર્ટની છાટખી કરવામાં એક બીજી મુશ્કેલી પણ ભુવરા જેવી નથી જ ધાર્મિક રિપોર્ટ અને સાર્વાર - રિપોર્ટને જી । કરના એ ઘણા જ દિન ગમ છે એમ મને લાગ્યું છે માગાનુસારી ગૃહસ્થોના ૩૫ જીના કે શ્રાવણના ૨૧ ગુણો નીતિ કે સારવાર, કર્તવ્ય કે વિનય - વિન, આ મધ્ય રિપોર્ટો નૈતિક રિપોર્ટો જેવા દેખાના છતા, જેમ ધાર્મિક રિપોર્ટથી જી । પાડી સમય નહિ તેમ આરંભના ૧૦ ત્રનો, ભાનના કે ધ્યાન ૫ ૨ કર્મોદાન કે અહાર પાપસ્થાન એ ધાર્મિક ગણાતા રિપોર્ટો આરંભના રિપોર્ટથી જી । પા ૧ સકાર રહી એમ લેના ઠતા, આ પુસ્તકનો રાજ લેનાગરોની અનુ, ગતાને માટે આ પુસ્તકમાં આપેના જવા રિપોર્ટને જની મક્યુ તેદના વિચારપૂર્વક ધાર્મિક અને સારવાર જેમ જે રિભાગોમાં જેવી દેવામાં આ પા છે

અર્થપિ જુનાપિતોના મગ્ગરૂપે જુનાપિતગ્નભા આગ સુભાપિત - સુધારા ભાગાગ, અને એવા અને અન્યો મહાર પથા જે પરન્તુ એમાં મોટા મોટા હિં અથોમાનો જ સમગ્ર છે તેમજ તે અથો માનુસા નથી આ મે ખામી મારા આ મગ્ગમાથી રૂ કરરામાં આવી છે અર્થને કે હિંદુ અથો ઉપગન્ત જૈન અથો પૈડીના સુદગ્મા મુ ૨ મુખા પિના આ મગ્ગમાં જેમ રિગરૂપે લેવામાં આ રા છે તેરી જ રાતે ૨ મુખાપિતનો અનુસાર પણ તેની માથે આપરામાં આ થો છે

એ રીઠ પણ રિગેપતા આમાં છે કોઈ પણ શ્લોક આથી લેરામાં આ થો છે એ સ્થાન પણ તે અચના પૃથ, અધ્યાય રિગેર સાથે આપરામાં આન્યુ છે આ રિગેપતા ભા થે જ અત્યા સુધીના આરા ગીત મગ્ગમાં જેવાય

મારો આ મગ્ગ લગભગ ચાર હજાર શ્લોકોનો છે તેનું એક જ પુસ્તક થના ઘણું મોટું અથ જવાના કારણે અને રાચકોની અનુ, ગતાને માટે એ મધ્ય સમગ્રને ચાર ભાગમાં બહાર પાડવાનું નક્કી કરરામાં આન્યુ છે જેમાંનો પહેલો ભાગ થોજ જ વખત ઉપર મદાર પી ૨ મે છે આ આજે જીને ભાગ જનતા સમગ્ર મૂળય છે આ હજાર મોટા લગભગ ચારમે ચારમે પાનાના થયે

માગ મગ્ધમા જે પ્રાકૃત ગાથાઓનો મગ્ધ થએલો, તેને જુ ૧
 ન પુસ્તકરૂપે બહાર પાડવાનો વિચાર ગોરવેલો હોઈ આ મગ્ધમા
 અપરાદ મિવાય માત્ર મગ્ધત મોઢા ન આપવામા આગ્યા છે

આવા એક બૃહત મગ્ધને માટ જેમ એકાદ માગી પ્રસ્તાવનાની
 જરૂર છે, તેમ આખા અથમા આવતા તમામ શ્લોકોની અગગદિ
 અનુક્રમણિના તથા ઉપયોગમા લીધેલા અયોતુ સ્વયંપત્ર વિગેરે કેટલીક
 ઉપયોગી બાબતો આપવાની પણ જરૂર છે પરંતુ તે બધું આખોયે
 સમગ્ર નવાગ થયા પછી ન આપી શકાય, એટલે તે બધી બાબતો
 ચોથા ભાગમા આપવાનું ગણી, આ પ્રત્યેક ભાગમા તે તેમા આવતા
 વિષયોની અનુક્રમણિ, માંડતિ અક્ષરા અને ચિહ્નોની મમભુતી તથા
 શુદ્ધિ પત્ર એટલું ન માત્ર આપનું ઉચિત ધાર્યું છે

માત્ર આ પુસ્તકની ઉત્પત્તિના મબધમા જ જે કંઈ બે એક બાબતો
 કહવાની હતી તે કહી છે આ પ્રમગે માત્ર તે બે મહાન ઉપકારીઓના
 ઉપકારને પ્રગટ કરવા નહીં બલુ કે જેઓના અમીમ કૃપા અને અમી
 દષ્ટિએ માગ જેવા અજાની અને જાણુદિવાળા જીવને ચેતન્ય અધ્યુ
 છે અને માગ જીવનની ઠાપાપત્ર કરી મને ઝણી બનાવે કે તેઓ
 છે-માગ દાનાગુરુ જગત્પૂત્ય રાત્રવિશાગદ જેનાચાર્ય શ્રી વિજયધર્મ
 સૂરીશ્વરજી અને માગ ગુરુ શાનમુર્તિ મુનિગજ શ્રી જયતવિનયજી મહા
 ગજ માગ ગુરુએ આ અથને સુદૃઢ પદ્ધતિમગ અને શુદ્ધ બનાવી આપના
 માટે અમ મેચ્યો છે, એ બંને પણ હું તેઓશ્રીનો અત્યંત ઝણી છું

વિષયો અને પેટારિપયોની ચૂટાણી કરવામા, તેમજ પ્રુદ્ધ વિગેર તપાસ
 વામા માયનાનિનાસી ન્યાયનીર્થ-તર્કબૂબજી પડિત ગતિવાય દીપચદ દેમા
 ધએ અને શુદ્ધિપત્ર બનાવવામા ન્યાય-માહિત્યનીર્થ મુનિગજ શ્રીદિમા
 સુરિનયજીએ આપેના યોગ બદન તેઓને ધન્યવાદ આપવો શૂલીશ નહીં

ઉપર્યુક્ત મ ને ગુરુદેવોની અમીમ કૃપા, માગ બાકાના બે ભાગો જલદી
 બહાર પાડવાનું મામધ્ય અર્થે, એ અતરની અભિનાયા પૂર્વક વિગમુ કું
 નૈન ઉપાશ્રય, ઉત્વપુરુ }
 કાગતક શુદ ૧૧ }
 વી મ ૨૪૬૨ ધર્મ ૩ ૧૪ }

ધર્મજન્ય-તોપામક-

મુનિ વિગાળવિજય.

गधनपुर निवासी

श्री अरुण शेट्टी अणुशाल केगरीय ह

श्री मता १ प्रेम-मानस

૧૨૩૪૫૬૭૮૯૧૦૧૧૧૨૧૩૧૪૧૫૧૬૧૭૧૮૧૯૨૦૨૧૨૨૨૩૨૪૨૫૨૬૨૭૨૮૨૯૩૦૩૧૩૨૩૩૩૪૩૫૩૬૩૭૩૮૩૯૪૦૪૧૪૨૪૩૪૪૪૫૪૬૪૭૪૮૪૯૫૦૫૧૫૨૫૩૫૪૫૫૫૬૫૭૫૮૫૯૬૦૬૧૬૨૬૩૬૪૬૫૬૬૬૬૭૬૮૬૯૭૦૭૧૭૨૭૩૭૪૭૫૭૬૭૭૭૮૭૯૮૦૮૧૮૨૮૩૮૪૮૫૮૬૮૭૮૮૮૯૯૦૯૧૯૨૯૩૯૪૯૫૯૬૯૭૯૮૯૯૧૦૦૧૦૧૦૨૧૦૩૧૦૪૧૦૫૧૦૬૧૦૭૧૦૮૧૦૯૧૧૦૧૧૧૧૧૨૧૧૩૧૧૪૧૧૫૧૧૬૧૧૭૧૧૮૧૧૯૧૨૦૧૨૧૨૨૧૨૩૧૨૪૧૨૫૧૨૬૧૨૭૧૨૮૧૨૯૧૩૦૧૩૧૩૨૧૩૩૧૩૪૧૩૫૧૩૬૧૩૭૧૩૮૧૩૯૧૪૦૧૪૧૪૨૧૪૩૧૪૪૧૪૫૧૪૬૧૪૭૧૪૮૧૪૯૧૫૦૧૫૧૫૨૧૫૩૧૫૪૧૫૫૧૫૬૧૫૭૧૫૮૧૫૯૧૬૦૧૬૧૬૨૧૬૩૧૬૪૧૬૫૧૬૬૧૬૭૧૬૮૧૬૯૧૭૦૧૭૧૭૨૧૭૩૧૭૪૧૭૫૧૭૬૧૭૭૧૭૮૧૭૯૧૮૦૧૮૧૮૨૧૮૩૧૮૪૧૮૫૧૮૬૧૮૭૧૮૮૧૮૯૧૯૦૧૯૧૯૨૧૯૩૧૯૪૧૯૫૧૯૬૧૯૭૧૯૮૧૯૯૨૦૦

૨૦ શેઠ જીવણલાલ કેશગીય દનો દૂક

પરિચય

જનો ધર્મ પ્રકટવિભવ મગતિ સાધુલોકે,
 વિદ્વદ્ગોષ્ઠી વચનપદુતા કૌગલ સર્વગાત્રે ।
 સાધ્વી લક્ષ્મીચ્ચરણકમલોપાસના સદ્ગુરુણા,
 શુદ્ધ શીલ મતિરમલિના પ્રાપ્યતે નાલ્પપુણ્યૈ ॥

પ્રખ્યાત વલ્લભશાસ્ત્રી જ્ઞાનધર્મ, મલ્લખન લોકોડાની મોગન, વિદ્વાનો
 માધેની મિત્રાચારી નવનપદુતા, મર્વસાસ્ત્રીમા કુશળતા, ન્યાયપૂર્વક
 પે । જેથી વદમી, મહુગુઓના ચણુ-મળોની મેરા, ગૃહ તીવ નને
 નિર્મળ શુદ્ધિ આટલી અખતો મોડા પુણ્યથી પ્રાપ્ત થતી નથી તે માટે
 ઘણા પુણ્યની જરૂર છે

શ્રીયુત જીવણલાલ જેકનો જન્મ મવત ૧૯૦૪ ના આખાં ૧ ૨
 મોમરાગના તિને મગનપુ જાતે શેઠ કેશગીય દ કમ્તુવચ દ ૬, જેણે
 ગદ્યનપુસ્ત્રમા પ્રતિષ્ઠિત ગણાતા કુટુંબોમાના એક કુટુંબના નજીગ દના,
 લહેમો ત્યા થયો હતો વ્યાવસાયી પમાર ઠ્યા પછી લહેમને મમયાનુ-
 માર સુ ૨ કેશવણી આપરીમા આરી અને વ્યવહારુકુશળ બનાવ્યા

ગની આર્થિક સ્થિતિ માવાગળ હોવાથી યુવક ઇંગ્લેન્ડના વ ધ વાર્થે
 મુ મધ આગ્યા ઠ્યે લહેમના અપૂર્વ શુદ્ધિમળના પ્રતાપે તિને પ્રતિદિન
 પ્રગતિ માધરા લાગ્યા

જે જીવણલાલને જીવન નિનિધ રંગોથી રંગોએવ છે તડકા અને
 ધાયો લહેમણે વેહેલો છે । સસાગની સ્વાર્થવૃત્તિ અને નિવ્વાર્થપણ
 તેઓ ત્રીએ અનુભવેલુ છે અનેક જ્ઞાનના વિડટ પ્રમોમાથી પમાર થઈ
 તેઓશ્રી ખૂમ અનુભવી બેન્યા છે રાધનપુસ્ત્રમા મુગદી જે

પોતાના એ એક આગેવાન છે માધારણ ગીત જનની શરૂઆત
 રી તેઓશ્રી પુરુષાર્થથી ખૂબ આગળ વધ્યા છે તેમના જન
 વગ પુરુષાર્થ ન પ્રધાન ગ્યાન જોગવે છે ખરેખર શાસ્ત્રકર્તા કહે
 " ઉદ્યોગિન પુસ્ત્યસિદ્ધિમુપૈતિ લક્ષ્મી " ઉદ્યોગી પુરુષો પામ
 લક્ષ્મી જાય છે

જનનમા કાવરો છે કે જેમ જેમ માણુમ ઉત્તર જનનો જન
 તેમ તેમ તેમનામા અભિમાનની માત્રા આવતી જાય છે, પણ એ
 નથી તો જેમ જેમ રધતો જાય છે તેમ તેમ ટકાવ થતો જાય
 ત્યારે આમે જેમ જેમ રવે છે તેમ તેમ નમતો જાય છે એ
 સ્વાભાવિક રીતે આમાનુ સ્થાન અગ્રીમુ મો કે મહાભાગે જે
 જનાન ઉપરુષ્ટા નિયમથી પર છે તેઓશ્રી જેમ જેમ આગળ વધ
 ગયા તેમ તેમ તેમનામા નમ્રતા આવતી ગઈ તેઓશ્રી લલુતામા
 જનુના મો જે તેમનુ જાય પણ ખૂબ આર્દ છે કોઈને દુ ખી નો
 તેમનુ ક્રિત પહેતુ રવે છે અત્રાગ મુધી તેમની પામે મ ની આ
 ગેનો કોઈ પણ માણુમ ખાવી હાથે પાગે કરો નથી 'કૂન નરિ
 કૂનની પાખરી જે એમનો ન્યાય છે શુભ મત મા તેઓશ્રી વ
 માને છે આ જાહેગતથી તેઓશ્રી ખૂબ રૂ જે છે એટલે જાહેગત
 ખીજા શ્રીમતોની માફક તેઓએ ઝપલાલુ નથી

ગદનપુગમા યાનીઓ માગે વિશ્રામ ગ્યાનની તકલીફ હતી
 ખીના તેમના લક્ષ પગ આવતા તેઓશ્રીએ એક માગે જેરી
 ખર્ચો આલીશાન ધર્મશાગા મધારી કે ત્યા બદાગના યાત્રીઓ
 વિશ્રાંતિ લે છે

સુબધના ચાદી જનનમા તેમનુ સ્થાન અગ્રીમુ છે આ
 વિષયમા તેમનો અભિપ્રાય અજ્ઞે. મનુષ્ય છે સત્યામ ર પાગખ
 તેઓશ્રી ખૂબ પાવ ધા છે એને જાગરના આનંદિક ગ્રથાના નિ
 માટે તેમને બરાદી મોપવામાં વેપારીઓ માન મદમજે છે આ
 અને બધાગણની રુઓ ઉકેતવામા તેમની શ્રદ્ધિ ખાત્ર કમાવેલી ગ

તહેમનુ ગૃહજીવન ઘણુ જ મતોપકારુ અને સુખી કે તહેમનાં
 ધર્મપત્ની ત્રીમતી તારાબહેન પાત્રણપુગ-નિરામી ધર્મિત ગેક ધર્મચદ
 ચેનાજી પ્રકાગીના પુત્રી થાય છે ધાર્મિક અને મામાજિક કેળવણીનો
 તાગ બહેનો ખૂબ ઉડો અભ્યાસ છે ગદનપુગની કેળવણી બેનોમા
 તહેમનુ ન્યાન પ્રથમ છે તાગ બહેનમા મેવાવૃત્તિનો ખૂબ વિકાસ થયો
 છે એ ગાળતનો ગદનપુગી બેનોને અચ્છો પરિચય છે મતતિમા
 તહેમને ત્રણ પુત્રો અને એક પુત્રી છે જેઓને સાગમા મારી કેળવણી
 આપવામા આવે છે

ગેક જીવલનાવભાષની તખીયત હમણા છેના જે મહિનાથી લથડી
 હતી, પરંતુ શામન દેવની દૃષ્ટીથી હવે આગમ થતો જાય છે પ્રાન્તે
 અમે ધર્મિએ છીએ કે શામનદેવ તહેમને ત્રણ આયુષ્ય બક્ષે આ
 શાસનમેવાના મારગ તારો તહેમના હાથથી થાય એજ અર્થર્થના

પ્રકાશક

દ્રવ્ય મહાયક
ગેક જીવણલાલ કેશરીચ દના ધર્મપત્ની

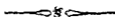
અ. બી. શ્રીમતી તારાબેન.

विषयानुक्रमणिका

(गीजा भागनी)

मङ्गलाचरण	कुल श्लोक ५	पृष्ठ ३८५
५५ सम्यक्त्व	कुल श्लोक ५०	पृष्ठ ३८७
अभ्यन्तनु लक्षण	३८७	भियारयि अभ्यन्त ३९७
अभ्यन्तनी दुर्लभता	३८८	आनारयि अभ्यन्त ३९७
अभ्यन्तनु महत्त्व	३९०	भक्षपत्रयि अभ्यन्त ३९७
अभ्यन्त मायी वृद्धि	३९०	उपदेशयि अभ्यन्त ३९८
अभ्यन्तना श्लेष्ट	३९४	धर्मयि अभ्यन्त ३९८
निर्भर्ग अभ्यन्त	३९५	सूत्रयि अभ्यन्त ३९८
अधिगम अभ्यन्त	३९५	सभ्यन्तनी गोला ३९९
धीव्रयि अभ्यन्त	३९६	अभ्यन्तना नाशनु ३९९
विन्ताग्रयि अभ्यन्त	३९६	अभ्यन्तनु इण ४००
आजमयि अभ्यन्त	३९६	
५६ दान	कुल श्लोक ५७	पृष्ठ ४०५
दाननु महत्त्व	४०५	निर्दण दान ४११
दान मायु रक्षण	४०७	मायु दान ४११
दाननो उपदेश	४०८	दाननु इयपु ४११
दान गग णु नदामु	४१०	दाननी गोला ४१२
दाता-अ।ता-विषय	४१०	दुपानान ४१२

अमारी ग्रथमाळाना सस्कृत पुस्तको ।

- २ धर्मत्रियोगमाला श्रीहिमाशुविजयजी ०-२-०
- ३ प्रमाणायतत्त्वालोक
(प रामगापालाचाय हज टीकायुक्त) ,, ०१४०
- ८ जयन्तप्रथम ध (गुजराती भा युक्त) ,, ०-३-०
- १९ जैनीमतपदार्थी , ०-५-०
- २७ मुभाषितपद्यरत्नाकर (गुजराती भा युक्त)
भाग १ श्रीविशालविजयजी १-४-०
- ३० महत्-प्रवचन (गु० भा० युक्त) श्रीविद्याविजयजी ०-५-०
- ३१ मुभाषितपद्यरत्नाकर (गु० भा० युक्त) श्रीविशालविजयजी
भाग २ १-४-०
- उत्तराध्ययनसूत्र भाग ४ थो
(कमलसयमी टीका युक्त) श्रीजयन्तविजयजी ३-८-०
- प्रमाणनयतत्त्वालोक-प्रस्तावना श्रीहिमाशुविजयजी ०-३-०

मळवानु टेषाणु—

श्री विजयधर्मसूरि जैन ग्रथमाळा ।
छोटा सराफा, उजैन—(माटवा)

ગમાગભાવના	૪૭૧	લોકભાવના	૪૭૪
આશ્રયભાવના	૪૭૧	સ્વાધ્યાયતથર્મભાવના	૪૭૫
સેવગભાવના	૪૭૩	દુર્લભભોધિભાવના	૪૭૭
નિર્ગંગભાવના	૪૭૬		
૬૧ પ્રમાણતા	કુલ	શ્લોક ૨	પૃષ્ઠ ૪૭૮
પ્રભાવના અને ભાવના	૪૭૮		
૬૨ ત્યાગ	કુલ	શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૪૭૯
ત્યાગનું મહત્ત્વ	૪૭૯	ત્યાગનું ફળ	૮૮૦
ત્યાગનું કારણ	૪૮૦		
૬૩ ક્રિયા	કુલ	શ્લોક ૧૧	પૃષ્ઠ ૪૮૧
ક્રિયાનું મહત્ત્વ	૪૮૧	ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન	૪૮૮
ક્રિયાની આરંભકતા	૮૮૧	ક્રિયા વગર મધુ નજામુ	૪૮૮
ક્રિયા કેવી જોઈએ	૪૮૨	ક્રિયાના સારો પરિણામ	૪૮૮
ક્રિયા ગા માટે	૪૮૨	ક્રિયાનું ફળ	૪૮૪
૬૪ શુભ ધ્યાન	કુલ	શ્લોક ૪૩	પૃષ્ઠ ૪૮૬
સામાય ધ્યાનના ભેદ	૪૮૬	વિપાકવિચર ધ્યાન	૪૯૩
શુભ ધ્યાનનું મહત્ત્વ	૪૮૬	અધ્યાનવિચર ધ્યાન	૪૯૩
શુભ ધ્યાની લાગ્યગાળી	૪૮૮	ધર્મધ્યાનનો ઉપાય	૪૯૪
શુભ ધ્યાનનો ઉપદેશ	૪૮૮	ધર્મધ્યાનનું ફળ	૪૯૪
શુભ ધ્યાનના ભેદ	૪૮૯		
		[શુદ્ધ ધ્યાન]	
[ધર્મધ્યાન]		શુદ્ધ ધ્યાનનું સ્વરૂપ	૪૯૫
ધર્મધ્યાનનું ગુણ	૮૯૦	શુદ્ધ ધ્યાનના ભેદ અને ફળ	૪૯૫
ધર્મધ્યાનના ભેદ	૪૯૦		
આત્માવિચર ધ્યાન	૪૯૧	[કૃષ્ણ-ધ્યાન-સમ્યન્ધી]	
અપાવિચર ધ્યાન	૪૯૨	પ્રભુધ્યાનના પ્રકાર	૪૯૬
		પ્રભુધ્યાનનો અનુક્રમ	૪૯૬

સુપાત્ર 1ન	૪૧૩	બુમિલન	૪૧૭
નિમિત્ત 1ન	૪૧૪	પાલન	૪૧૮
જાગ 1ન	૪૧૪	અભયદાન	૪૧૮
અન 1ન	૪૧૫	સાન 1ન	૪૧૮
વિત્ત 1ન	૪૧૬	દાનનુ કૃણ	૪૨૦
વમનિ 1ન	૪૧૬	દાનની અનુમો નાનું કૃણ	૪૨૬
૫૭ તપ	કુલ સ્લોક ૩૦		પૃષ્ઠ ૪૨૭
તપન મદસ્વ	૪૨૭	આવ્યતગ્નપ	૪૩૩
તપગીતી પ્રશ્ના	૪૨૬	શારીરિક તપ	૪૩૪
તપો ઉપદેશ	૪૨૬	સાચિક તપ	૪૩૪
તપ વગગ નામું	૪૨૦	માનસિક તપ	૪૩૪
તપ અનાનારનો ઉપાય	૪૨૦	કેવુ તપ કરવુ	૪૩૫
આલ્પતપ	૪૨૭	તપનું કૃણ	૪૩૫
૧૮ માષ	કુલ સ્લોક ૧૫		પૃષ્ઠ ૪૩૮
ભાવનુ મદસ્વ	૪૩૮	જેવો ભાવ તેની મિદિ	૪૪૧
ભાવ વગગ નામું	૪૪૦	ભાવનું કૃણ	૪૪૧
ભવ અને કિરા	૪૪૧		
૫૯ ચાર માવના	કુલ સ્લોક ૧૩		પૃષ્ઠ ૪૪૪
ચાર ભાવનાના નામ તથા		પ્રમોદ ભાવના	૪૪૭
અ પ	૪૪૪	કામવ્ય ભાવના	૪૪૭
ચાર ભાવનાનો ઉપદેશ	૪૪૫	માધ્યસ્થ ભાવના	૪૪૮
મંત્રી ભાવના	૪૪૬	મદ ભાવના કોના વિષે	૪૪૮
૬૦ ચાર માવના	કુલ સ્લોક ૯૨		પૃષ્ઠ ૪૪૬
આઠ ભાવનાના નામ	૪૪૮	એકત્વભાવના	૪૫૮
અનિત્ય ભાવના	૪૫૦	અન્યત્વભાવના	૪૬૫
અશક્ત્યુભાવના	૪૫૬	અશુચિત્વભાવના	૪૬૭

७० मुनि-योगी	कुल श्लोक ७१	पृष्ठ ५२७
मुनिनु चरुप	५२७	मुनिनु कुट्टुष ५४
मुनिचरुप अने मुनिअर		मुनिनो वैभव ५४७
गणुनानु कण	५३०	मुनिनी गानि ५४८
मुनिनु महत्त	५३५	मुनि अने प्राणायाम ५४८
मायो मुनि	५३८	मुनि अरे पनु ५४९
मुनिनो प्रभातर	५४०	मुनिना पतनना कागो ५४९
मुनि मायो मुष्ठी	५४०	वपरागी मुनि ५४९
मुनि मायो धीर	५४०	मुनिपणुनी लानना ५५१
मुनि मोक्षमाधु	५४२	मुनि थवानो आरु ५५१
मुनिनी जेशीरुगी	५४३	मुनि-गुणुनु कण ५५२
७१ मुनि आचार	कुल श्लोक ३६	पृष्ठ ५५३
मुनिना नन	५५३	मुनिनु पातर ५५७
मुनिनो आचार	५५३	भिक्षा म नधी आचार ५५८
मुनिने त्याग	५५३	सर्वास्तुनी स्थिता ५६१
मुनिनी लाषा	५५५	अनागमनना निरमो ५६३
मुनिना अक्षयर्षना निरमो	५५५	स्थिताना निरमो ५६४
अत्याग	५५६	
७२ धर्म	कुल श्लोक ६४	पृष्ठ ५६६
धर्मनु चरुप	५६६	धर्म मायु अमत ५७६
धर्मनी व्यापना	५६६	धर्म सायु अनुप्यत ५७६
धर्मनी उत्पत्ति, वृद्धि, स्थिति		धर्मना न प्रान ५७६
अने नार	५६६	धर्मना चार प्रान ५७८
धर्मनु महत्त	५७०	धर्म पण ननु ५७८
धर्म मायो गुरु	५७३	धर्मनी निगेषना ५८०
धर्म मायो सुअतो उपाय	५७५	धर्मना युष् ५८१
धर्म मायु धन	५७५	सायु धर्मापा ५८१

पि अध्यायान	४८७	गुण ध्यान व्या सुधी करतु	४८६
प अध्यायान	४८७	गण ध्यानना अवयवो	४८६
३ अध्यायान	४८७	व्या ध्यानतु शु कृण	५००
४ ध्यानीनध्यान	४८८	गुण ध्यानतु कृण	५००
६ अजुम ध्यान	कुल श्लोक ५		पृष्ठ ५०३
आप्त ध्यानन २४५	५००	गुल-अ गुल-ध्यानकृण	५०४
१ ध्यानतु २४३५	५३	अ गुल ध्यानतु कडतु कृण	५०५
आप्त ध्यानथी नुमान	५०४		
६६ देव	कुल श्लोक २४		पृष्ठ ५०६
६१तु २४ ५	५०६	देने नमः १०	५१६
१ ११तु ध्यान ५ ३	५०८	[देव-गुरु-धर्म]	
२५ गुणो अनुकम	५०९	६१-गुरु-धर्मतु-२५५	५१२
६१नी ओकना	५१०	६१-गुरु-धर्म वगः नमः	५१९
५ १-मान-०१	५११	६१-गुरु-धर्मतु कृण	५१३
६७ सुदेव	कुल श्लोक ५		पृष्ठ ५१४
६७तु २४५	५१४	६७तु कृण	५१५
० १-निहा	५१४	६७-गुरु-धर्म	५१५
६८ गुरु	कुल श्लोक २०		पृष्ठ ५१६
गुरु १० १० अथ	५१६	गुरु कोषु कोषु	५२०
गुरुतु २४५	५१६	गुरुने नमः २२	५२१
१० १ महत्त्व	५१८	गुरुलभि	५२१
१० आने मकोल	५१८	गुरुने लु ११२ पाणी	५२२
१ आने २४६	५२०	गुरु नमित्तु कृण	५२२
६९ सुगुरु	कुल श्लोक ७		पृष्ठ ५२४
६९तु २४५	५२४	६९तुने त्याग	५२५
६९ ११ नि व	५२४	६९तुथी नमान	५२५

મોહનીય કર્મ	૬૧૦	૮૨	૬૨૬
મોહનીય કર્મનું જોગ	૬૨૧	૮૩	૬૨૭
કર્મનું જોગ	૬૨૧	૮૪	૬૨૮
કર્મનું અનસ્થ ભારિપણુ	૬૨૪	૮૫	૬૩૧
કર્મ મમાગ્રમણુ	૬૨૫	૮૬	૬૩૧
કર્મ જીવોમા અમમાનતા		૮૭	૬૩૧
જીવોમા	૬૨૬	૮૮	૬૩૨
કર્મનું આનગણુ	૬૨૬	૮૯	૬૩૩
૭૬ ચાર ગતિ	કુલ	શ્લોક ૪૪	પૃષ્ઠ ૬૩૫
[દેવગતિ]			
દેવગતિથી આવેલ	૬૩૫	મનુષ્યગતિના કાગણુ	૬૪૪
દેવગતિથી આવેલ અને તેમા		[તિર્યચ્છગતિ]	
જીવોમા	૬૩૬	તિર્યચ્છગતિથી આવેલ	૬૪૫
દેવગતિના દુ ખ	૬૩૬	તિર્યચ્છગતિમા જીવોમા	૬૪૫
દેવગતિના કાગણુ	૬૩૭	તિર્યચ્છગતિમા દુ ખ	૬૪૬
[મનુષ્યગતિ]		નગ્ક અને તિર્યચ્છનું દુ ખ	૬૪૬
મનુષ્યગતિનું દુર્લાભપણુ	૬૪૦	તિર્યચ્છગતિના કાગણુ	૬૪૭
મનુષ્યગતિને સફળ કરવી	૬૪૦	[નરકગતિ]	
મનુષ્યગતિથી આવેલા	૬૪૨	નરકથી આવેલ	૬૪૭
મનુષ્યગતિથી આવેલા અને		નગ્કમા જીવોમા	૬૪૮
તેમા જીવોમા	૬૪૩	નગ્કથી આવેલ અને તેમા	
મનુષ્ય અને દેવનું સુખ	૬૪૩	જીવોમા	૬૪૮
મનુષ્યગતિના દુ ખ	૬૪૩	નારખાનું અમલ દુ ખ	૬૪૮
૭૭ મન	કુલ	નગ્કગતિના કાગણુ	૬૫૧
મનનું સ્વરૂપ	૬૫૩	૭૮	પૃષ્ઠ ૬૫૩
મનનું મહત્ત્વ	૬૫૩	મહાન પુરુષોનું મન	૬૫૫
મનની પ્રમાણતા	૬૫૪	મનને જાણનાના માધનો	૬૫૫
		મનનું એકાગ્રપણુ	૬૫૫

[જૈનધર્મ]

ધર્મના કા લાભુત વિચારો	૫૮૦	જૈનધર્મનું સ્વરૂપ	૫૮૫
ધર્મીય જાતી કુર્લિલા	૫૮૨	જૈનધર્મનું મહત્ત્વ	૫૫
ધર્મનું ડીઘ આચરણ	૫૮૩	જૈનધર્મનું અમરપણ	૫૮૬
ધર્મ અને પાપ	૫૮૩	જૈનધર્મની શ્રદ્ધા	૫૮૭
ધર્મ તજનાર નુષ	૫૮૪	જૈનધર્મનો માર્ગ	૫૮૭
ધર્મ કે સારું જાગ્ય	૫૮૫	જૈનધર્મના કુર્લિલા	૫૮૭
ધર્મનો ઉપદેશ	૫૮૭	જૈનધર્મનું ફળ	૫૮૮
ધર્મન ફળ	૫૮૦		
૭૩ કુધર્મ	કુલ શ્લોક ૪ :		પૃષ્ઠ ૫૬૯
ધર્મ	૫૮૬ કુધર્મની નિર્ગતતા		૫૮૯
૭૪ જીવ-જાતમા	કુલ શ્લોક ૫૨		પૃષ્ઠ ૬૦૧
૭૫-આત્માનું સ્વરૂપ	૬૦૧	આ મરુક્ષણ	૬૦૯
આત્મા સ્વરૂપનાં સ્વય		આત્માના ગુણ	૬૧૦
ભોક્તા	૬૦૨	આત્મસ્વરૂપ-વિચાર	૬૧૦
૭૬નું મર્મન સાપકપણ	૬૦૨	આત્મોપદેશ	૬૧૧
૭૭ને ગણમાજ મળતી		આત્માધીન ગુણ કર્માધીન	
આ તેો	૬૦૪	ધન	૬૧૨
૭૮ના પ્રાર	૬૦૪	આત્માના સુખનું મહત્ત્વ	૬૧૩
સદ્મ ૭૯	૬૦૫	૭૯ અને કર્મ	૬૧૩
મદિગતમા અનગતમા	૬૦૬	૭૯ અને મરુક્ષ	૬૧૬
જાતમવચના	૬૦૬	૭૯ અને નાન ય	૬૧૬
આ માનો મંતોર	૬૦૬	૭૯ અને મોક્ષ	૬૧૬
આત્મજ્ઞાન	૬૦૭	૭૯ અને શરીર	૬૧૭
આત્મહિત	૬૦૭	૭૯આત્મા અને પરમાત્મા	૬૧૮
૭૯ કમ	કુલ શ્લોક ૪૦		પૃષ્ઠ ૬૨૦
ધર્મના પ્રકાર	૬૨૦ જ્ઞાનાવસ્થાધર્મ		૬૨૦

૮૨ ચાત્રિત્ર	કુલ શ્લોક ૨૭	પૃષ્ઠ ૬૬૩
ચાત્રિત્રનું ૨૫ ૫	૨૬૩	ચાત્રિત્ર જ્ઞાનનું ૨૫ ૧ ૬૬૮
ચાત્રિત્રના પ્રકાર	૬૪	ચાત્રિત્ર વગર નવામુ ૬૬૮
વ્યુ ચાત્રિત્ર ઝ્યારે થાય	૬૬૫	ચાત્રિત્ર જ્ઞાપનાનો માર્ગ ૬૬૬
ચાત્રિત્રની વિશેષતા	૬૬૫	ચાત્રિત્રની દૃષ્ટિનો ઉપાસ ૭૦૦
ચાત્રિત્રનો મમય	૬૬૭	ઈન્, જ્ઞાન અને ચાત્રિત્ર ૭૦૦
ચાત્રિત્ર માયુ ભૂપણુ	૬૬૮	ચાત્રિત્રનું કળ ૭૦૧

૮૦ લેશ્યા	કુલ શ્લોક ૮	પૃષ્ઠ ૭૦૪
લેશ્યાનું ૨૨૩૫	૭૦૪	પીત્રલેશ્યા ૭૦૫
લેશ્યાના નામ	૭૦૪	પદ્મલેશ્યા ૭૦૬
કૃષ્ણલેશ્યા	૭૦૫	શુક્રલેશ્યા ૭૦૬
નીલલેશ્યા	૭૦૫	લેશ્યાનું કળ ૭૦૬

૮૩ પાચ સમિતિ	કુલ શ્લોક ૧૩	પૃષ્ઠ ૭૦૭
પાચ સમિતિ અને ચુષ્ણિના નામ	૭૦૭	આ ન નિલેષ સમિતિ ૭૧૦
ધર્માસમિતિ	૭૦૭	ઉત્તમ (પારિશપ્તનિ-૧) સમિતિ ૭૧૦
ભાષાસમિતિ	૭૦૮	સમિતિનું કળ ૭૧૧
એવબ્ધાસમિતિ	૭૦૯	

૮૪ વ્રણ ગુપ્તિ	કુલ શ્લોક ૫	પૃષ્ઠ ૭૧૨
૧ ૩ ગુપ્તિનું ૨૫૫	૭૧૨	વચનગુપ્તિ ૭૧૩
મનોગુપ્તિ	૭૧૨	દાસગુપ્તિ ૭૧૩

૮૦ યોગ	કુલ શ્લોક ૧૧	પૃષ્ઠ ૭૧૪
યોગની વિશેષતા	૭૧૪	મોનિત્રલ વગરનો યોગ
યોગની આવના	૭૧૫	નવામો ૭૧૬
		યોગનું કળ ૭૧૬

અગ્નિચર મનની નિં ।	૧૧૬
રિચર-અગ્નિચર મન	૧૫૬
મનની ગણનાના મગા	૧૫૬
મનો નિગેધ	૫૭
મનના નિરાધો ઉપાદ	૧૫૮
મનો નિમલ ન ગ્વાથી	
નુ માન	૧૫૮
મન તેનુ વચન	૧૫-
મનની ગુહિ	૧૫-

મનની ગુહિનુ મદસ્વ	૧૫૧
મની ગુહિનો ઉપાય	૧૬૭
મનની ગુહિ નગર નકામુ	૧૬૭
મનની ગુહિનું કથ	૧૬૪
અશુદ્ધ મન-વચન-કાનાથી	
નુમાન	૧૬૫
મન-વચન-વાની ગુહિનો	
ઉપાદ	૧૬૬
	-

૭૮ જ્ઞાન

કુલ શ્લોક ૫

પૃષ ૧૬૭

જ્ઞાનનુ સ્વરૂપ	૧૬૭
મા કુ જ્ઞાન	૧૬૭
જ્ઞાનનુ મદસ્વ	૧૭૦
કર્મક્ષત તેટનુ જ્ઞાન	૧૭૪
જ્ઞાનની પ્રમર	૧૭૪
જ્ઞાનના અસાવર પ્ર ૧૭	૧૭૫
કેવળજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ	૧૭૫
જ્ઞાનો ઉપાય	૧૭૫
આત્મજ્ઞાન	૧૭૭

મલ્લજ્ઞાનનો ઉપાય	૧૭૮
જ્ઞાન નગર નકામુ	૧૭૦
જ્ઞાન આે ક્રિયા	૧૮૦
જ્ઞાન અને મલ	૧૮૧
જ્ઞાન અને ગભન	૧૮૦
જ્ઞાન મુર્ધ	૧૮૨
જ્ઞાન અગ્નિ	૧૮૨
જ્ઞાન દીપક	૧૮૪
જ્ઞાનનુ કથ	૧૮૪

૭૯ અજ્ઞાન

કુલ શ્લોક ૮

પૃષ ૧૮૭

અજ્ઞાન અધિકાર	૧૮૭
અજ્ઞાની પશુ	૧૮૭

અજ્ઞાની આે જ્ઞાની	૧૮૭
અજ્ઞાની નુ-સાન	૧૮૮

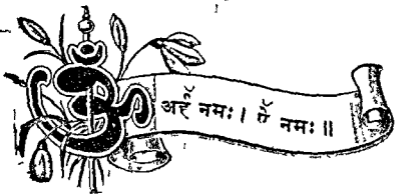
૮૦ અધ્યાત્મ

કુલ શ્લોક ૯

પૃષ ૧૯૦

અધ્યાત્મનુ સ્વરૂપ	૧૯૦
અધ્યાત્મનુ મદસ્વ	૧૯૦

અધ્યાત્મ નગર નકામુ	૧૯૨
અધ્યાત્મનું કથ	૧૯૨

जगत्पूज्य-श्रीविजयधर्मद्वरीश्वरेभ्यो नमो नमः ।

मुनिश्री-विशालविजयमहारार्जसगृहीतः-

सुभाषित-पद्य-रत्नाकरः

(द्वितीयो भाग.)

गूर्जरभाषाऽनुवादसहितः ।

संगलाचरणम्.

॥ १ ॥

जगत्प्रभाय कलिताऽऽत्मभाय,

स्वच्छस्वभाय हतपापभायम् ।

देवेन्द्रवध जगता सुनन्द्य,

शहेश्वर-पार्श्वजिन प्रवन्दे ॥

આખૂ

જગદ્વિખ્યાત આખૂ પહાડની ન્હાનામા ન્હાની અને મ્હોટામા મ્હોટી દર્શનીય વસ્તુઓ, સ્મતાઓ અને એક દર્શકને ઉપયોગી થઇ પડે એવી તમામ વસ્તુની માહિતી આપનાર, તેમ જ આખૂના મદિરોની ઝીણામા ઝાળી ડોળીઓ અને સુદર સુદર ભાવોના લગભગ ૭૫ ફોટાઓની અલકૃત આ પુસ્તક, જેમ આખૂના યાત્રિઓને ઉપયોગી છે, તેમ ભાગતર્પણની પ્રાચીન શી પકળા અને ઐતિહાસિક શોધખોળના અભ્યાસીઓ માટે પણ, ઘણું જ મહત્વનું છે એના લેખક 'ડે-ઈતિ હાસતરવેત્તા, ચાન્તમૃત્તિ મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી મ્હોટો' એવ, સુદર એન્ટિક ઠાગળો, ૭૫ ફોટાઓ, પાકુ ગાઈ ડીંગ અને ઉત્તમ બેંડર હોવા છતાં,

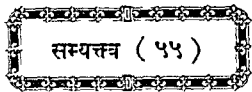
કિંમત માત્ર અઢી રૂપીઆ

આની હિંગી આવૃત્તિ પણ બહાર પડી ચૂકેલ છે,
ફોન વિગેરે બધું ઉપર પ્રમાણે જ કિં ૨-/-

લખો —

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા,
ઠોટા સરાફ, ઉજ્જૈન (માલવા)

અને જાણીના છુકનેલરોને ત્યાંથી પણ મગશે

સમ્યક્ત્વ (૫૫)

મમ્યક્ત્વનું લક્ષણ —

યા દેવે દેવતાતુદ્ધિર્ગુરૌ ચ ગુરુતામતિઃ ।

ધર્મે ચ ધર્મગીઃ શુદ્ધા, સમ્યક્ત્વમિદમુચ્યતે ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રવાહ ૨, શ્લો ૨.

દેવને વિષે જ ને શુદ્ધ દેવની ખુદ્ધિ, ગુરુને વિષે જ ને શુદ્ધ ગુરુપણાની ખુદ્ધિ અને ધર્મને વિષે જ ને શુદ્ધ ધર્મખુદ્ધિ, તે જ મમ્યક્ત્વ કહેવાય છે ૧

રુચિર્જિનોસ્તતત્ત્રેપુ, સમ્યક્શ્રદ્ધાનમુચ્યતે ।

જાયતે તન્નિમર્ગેણ, ગુરોરધિગમેન વા ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ ૩૮, શ્લો ૧૭ (પ્ર સ)

નિનેશ્વરે કહેલા શ્રદ્ધાદિક તત્ત્વોને વિષે જે રુચિ થવી તે મમ્યક્ શ્રદ્ધા-સમક્રિત-કહેવાય છે અને તે સમક્રિત સ્વભાવથી અથવા ગુરુના ઉપદેશથી-એમ બે પ્રકારે થઈ શકે છે ૨

આત્માઽસ્તિ કર્માસ્તિ પરામગ્નોઽસ્તિ,

મોક્ષોઽસ્તિ તત્માધક્રહેતુરસ્તિ ।

કર્યેન્મન્તઃકરણે પ્રિથેયા,

દૃઢપ્રતીતિ. સુપ્રિચારણામિઃ ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક, પ્ર ૧, શ્લો ૧૪.

॥ २ ॥

अनन्यमाधारणकीर्तिभाज,
 सद्धर्मधर्मादिगुणैकराजम् ।
 विमानचारित्रपत्रिराज्य,
 प्राज्य नतोऽस्मि प्रभुधर्मसूरिम् ॥

॥ ३ ॥

शान्त्या कृत्या बोधयन् सज्जनान् वै,
 मद्विद्याभि पण्डितान् मोदयँस्तु ।
 सचारित्रात् जीवन शोधयँश्च,
 वन्द्य. स्याद् मे सद्गुरु' सद्गुणाढ्यः ॥

॥ ४ ॥

जिनेन्द्रचन्द्रप्रभव प्रमाण,
 जगत्पदार्थं प्रविभासक च ।
 अनानपापात्मतम'प्रणाशि,
 श्रुत सदा सप्रथयेत् प्रकाशम् ॥

॥ ५ ॥

सन्मार्गदर्शक जीयाद् हेयज्ञेयत्वबोधकम् ।
 आनन्दकन्दजीमूत, मदा सूक्त सता मुखे ॥

પહેલા તો મનુષ્યલવ જ દુર્લભ છે તેના કરતા 'કર્મભૂમિ' દુર્લભ છે, તેના કરતા આર્યદેશ દુર્લભ છે, આર્યદેશ કરતા ઉત્તમ કુળ દુર્લભ છે, ઉત્તમ કુળ કરતા આરોગ્ય દુર્લભ છે, આરોગ્ય કરતા લાળુ આયુષ્ય દુર્લભ છે, એ લાળા આયુષ્ય કરતા શ્રદ્ધા દુર્લભ છે, શ્રદ્ધા કરતા સાચો ઉપદેશક દુર્લભ છે, અને એ ઉપદેશક કરતા પણ શાસ્ત્ર સાબળવાનો પ્રસંગ દુર્લભ છે પણ આ ગંધીય દુર્લભ વસ્તુઓ સુલભ થઈ નય-મળી નય છતા સમકિતની પ્રાપ્તિ તો દુર્લભજ સમજવી ૬

સુરેન્દ્રનાગેન્દ્રનરેન્દ્રસંપદઃ ।

સુખેન સર્વા લભને ભ્રમન્ ભવે ।

અશેપદુઃસ્વક્ષયકારણ પર,

ન દર્શન પાવનમશ્નુતે જનઃ ॥ ૭ ॥

સુમાપિતરત્નસંગ્રહ, શ્લો ૧૫૪.

સ સારમા લભતો એવો મનુષ્ય ઈંદ્રની, નાગેંદ્રની કે રાજની તમામ સ પત્તિને સહેલાઈથી મેળવે છે, પરન્તુ તમામ દુ ખના સ્વયના કારણુ સમાન પવિત્ર સમકિતને નથી પામી શકતો. ૭

માનુષ્યમાર્યદેશશ્ચ, જાતિઃ મર્ગાક્ષપાટવમ્ ।

આયુશ્ચ પ્રાપ્યતે તત્ર, કથન્ચિત્ કર્મલાયવાત્ ॥ ૮ ॥

પ્રાપ્તેષુ પુણ્યતઃ શ્રદ્ધા-કથક-શ્રવણેષ્વપિ ।

તત્ત્રનિશ્ચયરૂપ તદ્ ઘોઘિરત્ન સુદુર્લભમ્ ॥ ૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪ શ્લો ૧૦૮, ૧૦૯.

મનુષ્યજન્મ, આર્યદેશ, ઉત્તમ જાતિ, સર્વ ઇન્દ્રિયોની

આત્મા-જીવ છે એટલે શરીરથી જૂદો જીવ છે, કર્મ પણ છે, કર્મથી જીવનો પરભવ પણ છે-ખીજી ખીજી ગતિમા જવાનું છે, કર્મને અભાવે મોક્ષ પણ છે, અને તે મોક્ષ સાધવાના ઉપાય પણ છે આ પ્રમાણે ચિત્તને વિષે મારી રીતે વિચાર કરીને દૃઢ શ્રદ્ધા કરવી (આ મમકિત કહેવાય છે) ૩

વિમુક્તશકાદિમમસ્તદૂષણ, વિમુક્તત્વાપ્રતિપત્તિ ચોજ્જલમ્ ।
વદત્તિ સમ્યક્ત્તમનંતદર્શના જિનેશિનો નાકિનુતાઘ્નિપકજા ॥૪॥

સુભાષિતરત્નસદોહ, શ્લો ૧૫૨

જેની અદગ્ધી શકા વિગેરે મમત્ત દોષ દૂર થયા છે, જેમથી તત્વો પ્રત્યેની અશ્રદ્ધા દૂર થયેલી છે અને જે ઉત્તમ છે તેને, દેવતાઓએ જેમના અરણ્યકમળને નમસ્કાર કરેલ છે એવા અનંતદર્શનના ધારક જિનેશ્વર ભગવાને, સમક્ત્વ કરેલું છે ૪-

શ્મૈ શામ્યતિ ક્રોધાદીનપકારે મહત્યપિ ।

લક્ષ્યતે તેન સમ્યક્ત્વ, તદાર્થ લક્ષણ ભવેત્ ॥ ૫ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, ભાગ ૧, પૃ ૮૫-

મોટો અપકાર કર્યા છતાં શમતાવડે ક્રોધાદિકને નાશ કરે છે તેથી તેને સમક્તિ છે એમ જણાય છે આ મમકિતનું પહેલું લક્ષણ છે ૫

સમ્યક્ત્વની દુર્લભતા—

માનુષ્યકર્મભૂમ્યાર્યદેશકૃલકલ્પતાડ્ડયુરુપલબ્ધૌ ।

શ્રદ્ધા કથકશ્રવણેષુ સત્સ્વપિ સુદુર્લભા વોધિ ॥ ૬ ॥

જિતેદ્રિયપણુ, વિનય અને નય, એ સર્વ કોઈ પણ
આપના નથી ૧૧

મૂલ યોધિદ્રુમસ્યૈતદ્ દ્વાર પુણ્યપુરસ્ય ચ ।

પીઠ નિર્વાણહર્મ્યસ્ય, નિધાન સર્ગસંપદામ્ ॥ ૧૨ ॥

સૂક્તમુક્તાવલિ, અધિકાર ૫૫, શ્લો ૧.૬

આ સમક્રિત, યોધિવૃક્ષના મૂળસમાન છે, પુણ્યરૂપી
નગરના દ્વાર સમાન છે, નિર્વાણરૂપી મહેલની બેઠક સમાન છે
અને તમામ મપત્તિના ખજાનારૂપ છે ૧૨

મૂલ ધર્મસ્ય સમ્યક્ત્વ, સ્વર્ગસૌખ્યફલપ્રદમ્ ।

અનુક્રમેણ મોક્ષસ્ય, સુખદ ભણિત ધુનમ્ ॥ ૧૩ ॥

દિગુલપ્રકરણ, સમ્યક્ત્વપ્રક્રમ, શ્લો ૪

ધર્મના મૂળરૂપ એવું સમક્રિત, સ્વર્ગના સુખરૂપી ફલને
દેનારૂ છે, તથા અનુક્રમે ખરેખર, મોક્ષનું સુખ દેનારૂ કહ્યું છે ૧૩

ગુણાનામેક આધારો રત્નાનામિત સાગરઃ ।

પાત્ર ચારિત્રવિત્તસ્ય, સમ્યક્ત્વ શ્લામ્યતે ન કૈઃ ? ॥ ૧૪ ॥

સૂક્તમુક્તાવલિ, અધિકાર ૫૫, શ્લો ૨

એમ રત્નોનો આધાર અસુદ્ર છે, તેની માફક ગુણોના અદ્વિ
વીય આધારરૂપ, અને ચારિત્રરૂપી ધનના પાત્ર સમાન એવા
સમક્રિત ના કોણુ વખાણુ ન કરે ? ૧૪

ન વાન્ધ્વા નો સુહૃદો ન વેલ્લભા,

ન દેહજા નો 'ધનધાન્યસચચાઃ' ।

પદ્ધતા-પરિપૂર્ણતા, અને તેમા પણ લાભ આયુષ્ય, એ
જામુ કર્મની લઘુતાથી અને વિશેષ પુણ્યોદયથી કોઈ પ્રકારે
પ્રાપ્ત થાય છે વળી ધર્મની અભિલાષા, ધર્મનો ઉપદેશ
આપનાર ગુરુમહાનાજી, અને ધર્મનું શ્રવણ, એ સર્વ પુણ્યો-
દયથી મજાના છતા પણ તત્ત્વનિશ્ચય સ્વરૂપ સમ્યક્ત્વરૂપી રત્ન
પામણુ વિશેષ દુર્લભ છે ૯, ૯

સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ —

સમ્યક્ત્વરત્નાન્ન પર હિ રત્ન,

સમ્યક્વ્યમિતાન્ન પર હિ મિત્રમ્ ।

સમ્યક્ત્વવર્ધોર્ન પરો હિ વધુ,

સમ્યક્ત્વલામાન્ન પરો હિ લામ. ॥ ૧૦ ॥

સૂત્રમુષ્ણાવલિ, અધિકાર ૫૫, શ્લોક ૯

મમકિતરૂપી ર નથી શ્રેષ્ઠ એવું કોઈ રત્ન નથી, સમ્યક્ત્વ-
રૂપી મિત્રથી કોઈ ઉત્તમ મિત્ર નથી, મમકિતરૂપી લાભ કરતાં
બીજાં સારાં લાભ નથી અને સમ્યક્ત્વ ના લાભ કરતા બીજાં
કોઈ સારાં લાભ નથી ૧૦

દમો દયા ધ્યાનમર્હિસન તપો

જિતેન્દ્રિયત્વ વિનયો નયસ્તથા ।

દદાતિ નૈતત્પલમદ્ધધામ્નિ,

યદન સમ્યક્ત્વમનિન્દિત ધૃતમ્ ॥ ૧૧ ॥

સુભાષિતરત્નસદોહ, શ્લોક ૧૬૭.

ધારણ કરેતુ નિદોષ સમકિત આ જગતમા પ્રાણીઓને
જે ક્ષણ આપે છે, તે ક્ષણ દમ, દયા, ધ્યાન, અહિંસા, તથા

જે મનુષ્યે શ્રી મર્વશના આગમો સર્વે સ્પષ્ટ રીતે અર્થઘી
જ્ઞેયા હોય તે આગમરૂચિ સમક્રિતી છે એમ આગમના બાલુ-
નારા કહે છે ૨૯

ક્રિયારૂચિ સમ્યક્ત્વ—

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રતપ્સમિતિગુણિષુ ।

ય ક્રિયાસુ રતો નિત્ય, સ પ્રિજ્ઞેયઃ ક્રિયારૂચિઃ ॥૩૦॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૮ (પ્ર સ)

જ્ઞાન, દર્શન, ચાન્ત્રિ, તપ, પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ ગુણિ
આ સર્વ ક્રિયાઓને વિષે જે નિરતર આમક્રમ હોય તેને
ક્રિયારૂચિ સમક્રિતી બાલુવો ૩૦

આજ્ઞારૂચિ સમ્યક્ત્વ:—

રાગો દ્વેષથ મોહશ્ચ, યસ્યાજ્ઞાન ક્ષય ગતમ્ ।

તસ્યાજ્ઞાયાં રૂચિઃ કુર્નન્નિહાજ્ઞારૂચિરિપ્યતે ॥ ૩૧ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૩ (પ્ર સ)

જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન ક્ષય પામ્યા છે તેવા
જિનેશ્વરની આજ્ઞાને વિષે જે રૂચિ ધરાવે તેને અહીં આજ્ઞારૂચિ
સમક્રિતી કહેલો છે ૩૧.

સક્ષેપરૂચિ સમ્યક્ત્વ:—

આજ્ઞાપ્રવ્રજ્જને જૈને, કુદૃષ્ટાવનભિગ્રહઃ ।

વ્યઃ સ્યાદ્ મદ્રમાવેન, ત સક્ષેપરૂચિઃ વિદુઃ ॥ ૩૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૯ (પ્ર સ)

ગુરુના ઉપદેશનુ અવલબન કરીને, પ્રાણીઓને જે મમ્યક પ્રકારની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, તે બીજી અધિગમ સમક્તિ કહેલું છે ૨૬

બીજરૂચિ સમ્યક્ત્વ.—

સ વીજરુચિરાસાદ્ય, પદમેકમનેકધા ।

યોડધ્યાપયતિ સમ્યક્ત્વ, તૈલવિન્દુમિવોદકે ॥ ૨૭ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૫ (પ્ર સ)

જળને વિષે જેમ તેલનુ બિંદુ પ્રસરી જાય છે તેમ, જે પુરૂષ એક જ પદને પામીને, પત્ની તેને સમ્યક્ પ્રકારે અનેક રીતે બીજને લાણાવે તે બીજરૂચિ સમક્તિ કહેવાય છે ૨૭

વિસ્તારૂચિ સમ્યક્ત્વ.—

દ્રવ્યાણા નિશિલા માત્રાઃ, પ્રમાણૈરત્વિલૈર્નયૈઃ ।

ઉપલમ્ભગતા યસ્ય, ન વિસ્તારરુચિર્મત ॥ ૨૮ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૭ (પ્ર સ)

જે મનુષ્યે પદાર્થોના સમગ્ર લાભો સર્વ પ્રમાણ અને નયોપડે જાણ્યા હોય તેને વિસ્તારૂચિ સમક્તિ કહેલો છે ૨૮

આગમરૂચિ સમ્યક્ત્વ —

શ્રીસર્વજ્ઞાગમો યેન, દૃષ્ટ સ્પષ્ટાર્થતોડશિલ ।

આગમજ્ઞૈરભિગમરુચિરપોડભિધીયતે ॥ ૨૯ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૬ (પ્ર સ)

જે મનુષ્યે શ્રી સર્વજ્ઞના આગમો સર્વે સ્પષ્ટ રીતે અર્થથી જ્ઞેયા હોય તે આગમરૂચિ સમકિતી છે એમ આગમના બાણુ-
નારા કહે છે ૨૯

ક્રિયારૂચિ સમ્યક્ત્વ:—

જ્ઞાનદર્શનચારિત્રતપસમિતિગુપ્તિષુ ।

ય ક્રિયાસુ સ્તો નિત્ય, સ ત્રિવ્રેયઃ ક્રિયારુચિઃ ॥૩૦॥

, પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૮ (પ્ર સ)

જ્ઞાન, દર્શન, આશિત્ર, તપ, પાત્ર સમિતિ અને ત્રણુ ગુપ્તિ
આ સર્વ ક્રિયાઓને વિષે જે નિરતર આત્મક્રા હોય તેને
ક્રિયારૂચિ સમકિતી બાણુવો ૩૦

આજ્ઞારૂચિ સમ્યક્ત્વ:—

રાગો દ્વેષથ મોહથ, યસ્યાજ્ઞાન ક્ષય ગતમ્ ।

તસ્યાજ્ઞાયા રુચિઃ કુર્વન્નિહાજ્ઞારુચિરિપ્યતે ॥ ૩૧ ॥

, પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૩ (પ્ર સ)

જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન ક્ષય પામ્યા છે તેવા
જિનેશ્વરની આજ્ઞાને વિષે જે રૂચિ ધરાવે તેને અહીં આજ્ઞારૂચિ
સમકિતી કહેલો છે ૩૧.

સક્ષેપરૂચિ સમ્યક્ત્વ:—

આજ્ઞાપ્રવચ્ચને જૈને, કુદૃષ્ટાવનભિગ્રહઃ ।

ાયઃ સ્યાદ્ મદ્રભાવેન, ત સક્ષેપરુચિઃ ત્રિદુઃ ॥ ૩૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૯ (પ્ર

મિથ્યાદષ્ટિને વિશે-મિથ્યાત્વને વિષે જે આગ્રહવાળો ન થયો હોય અને જિનેશ્વરની આજ્ઞારૂપ મિદ્ધાતને વિષે કોઈ ભાવે વર્તતો હોય, તેને સક્ષેપરૂચિ સમક્રિતી કહેવો છે ૩૨.

ઉપદેશરૂચિ સમ્યક્ત્વ.—

ય' પરેણોપનિષ્ઠસ્તુ છદ્મસ્ત્રેન જિનેન વા ।

તાનેન મન્યતે મારાદુપદંશરુચિઃ સ્મૃતઃ ॥ ૩૩ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૨ (પ્ર સ)

જે મનુષ્ય અન્ય છદ્મસ્થ અથવા જિનેશ્વર ભગવાનની ઉપદેશથી, તે પદાર્થો લાપથી માને-અગીકાર કરે તે ઉપદેશરૂચિ સમક્રિતી કહેવાય છે ૩૩

ધર્મરૂચિ સમ્યક્ત્વ:—

યો ધર્મં શ્રુતેચારિત્રાન્તિક્ષાયત્રિપય સ્વહૃં ।

શ્રદ્ધઘાતિ તિનાગયાત, સ ધર્મરુચિરિપ્યતે ॥ ૩૪ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭ (પ્ર સ)

જે પુરૂષ જિનેશ્વરે કહેલા શુભ, ચારિત્ર અને અન્તિક્ષાય વિષયવાળા-એ ત્રણ નામના-ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા કરતો હોય તે ધર્મરૂચિ સમક્રિતી કહેવાય છે ૩૪

સૂત્રરૂચિ સમ્યક્ત્વ —

અધીયાન શ્રુત તેન, સમ્યક્ત્વમવગાહતે ।

અગોપાગપ્રવિષ્ટેન, ય મ સૂત્રરુચિ સ્મૃતઃ ॥ ૩૫ ॥

પાર્શ્વનાયચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૪ (પ્ર સ)

જે મનુષ્ય શ્રુતને ભણીને, પછી તે અગોપાગરૂપ શ્રુતવડે કરીને સમક્ષિત પામે તેને સૂત્રરૂચિ સમક્ષિતી કહેલો છે ૩૫
સમ્યક્ત્વની શોભા:—

શમસવેગનિર્દેદાનુકંપામિ. પરિપ્કૃતમ્ ।

દઘતામેતદચ્છિન્ન, સમ્યક્ત્વ સ્થિરતા ત્રજેત્ ॥ ૩૬ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૪, શ્લો ૫૮

શાંતિ, મોક્ષની અભિલાષા, ન સારથી ઉદ્દાગ્રીનતા અને પ્રાણીઓ પ્રત્યેની અનુકંપા આ ચારથી શોભાયમાન એવું સમક્ષિત ધારણ કરનારાઓનું સમક્ષિત ન્થિગ્તાને પામે છે ૩૬

જૈનધર્મે ચ દક્ષત્વ, સસ્થૈયોન્નતિમક્તયઃ ।

તીર્થસેવેતિ પંચાપિ, મમ્યક્ત્વભૂષણાનિ ચ ॥ ૩૭ ॥

દિગ્ગુલપ્રકરણ, સમ્યક્ત્વપ્રક્રમ શ્લો ૨.

જૈન ધર્મમાં દક્ષતા, સ્થિરતા, ઉન્નતિ, ભક્ષિત, તથા તીર્થ સેવા એ પાંચે સમક્ષિતના ભૂષણ છે ૩૭

સમ્યક્ત્વના નાશનું કારણ:—

ચૈત્યદ્રવ્યહૃતિ સાધ્વીશીલમઙ્ગલિંધાતને ।

તથા પ્રવચનોઙ્ગાહો મૂલાગ્નિર્વોધિશાશ્વિનઃ ॥ ૩૮ ॥

ત્રિપટ્ટી ૦, પર્વ ૮, મર્ગ ૧૦, શ્લો ૨૮

દેગમરના દ્રવ્યનું હરણ કરવું, સાધ્વીના શીયળને ભંગ કરવો, સાધુને ઘાત કરવો, તથા પ્રવચનની નિંદા કરવી, આ સર્વે સમ્યક્ત્વરૂપી પૃક્ષના ભૂષણ અગ્નિ સમાન છે ૩૮

શકા કાશા વિચિકિત્મા, જૈનાદન્યસ્ય સસ્તુતિઃ ।

તત્સસ્તરોઽપિ પચૈન, સમ્યક્ત્વદૂપણાનિ ચ ॥ ૩૯ ॥

દ્વિગુલપ્રકરણ, સમ્યક્ત્વપ્રક્રમ, શ્લોક ૩૯

શકા, કાશા, વિચિકિત્મા, જૈનાદન્યસ્ય સસ્તુતિ અને અન્ય મનની પ્રગણા એ પાને સમકિતના દૂપણો છે ૩૯

અપિ તાપમમદ્ગત્યા, મમ્યક્ત્વ દ્વિ વિનદયતિ ।

મનોરમ ક્ષીરમિવારનાલેન ક્વશોદરિ ! ॥ ૪૦ ॥

ત્રિપદી, પર્વ ૮, સર્ગ ૩, શ્લોક ૫૧૩

હે કૃશોદરી (કૃશ ઉદરવાગી) - મુદ્ગ મ્હી, જેવી રીતે સરસ દૂધ કાણુડે બગડી જાય છે તેમ, તાપમાદિકની સોળ તથી પણ સમકિત નાશ પામે છે ૪૦

સમ્યક્ત્વનુ ક્ષણ. —

દાનાનિ શીલાનિ તપામિ પૂજા,

સત્તીર્થયાત્રા પ્રવરા દયા ચ ।

મુશ્રાનકત્વ પ્રતધારકત્વં,

સમ્યક્ત્વમૂલાનિ મહાફલાનિ ॥ ૪૧ ॥

ધર્મપરીક્ષા, પૃષ્ઠ ૩૭ (આ સ) *

દાન દેવુ, પ્રવશ્યર્થ પાળવુ, તપ કરવો, દેવપૂજા કરવી, તીર્થયાત્રા કરવી, ઉત્તમ દયા પાળવી, સાડ શ્રાવકપણુ અગીકાર કરવુ, અને પ્રતો ધારણુ કરવા આ સર્વે સમકિત સહિત હોય તો જ મહાફળ આપનારા થાય છે ૪૧

તનોતિ ધર્મં વિધુનોતિ પાતકમ્,
 દદાતિ સૌખ્ય વિધુનોતિ વાધકમ્ ।
 ચિનોતિ મુક્તિમ્ વિનિહન્તિ સંસૃતિમ્,
 જનસ્ય સમ્યક્ત્વમનિન્દિતં ધૃતમ્ ॥ ૪૨ ॥

સુમાપિતરત્નસદોહ, શ્લો ૧૭૧.

ધારણ કરેલું એવું નિર્દોષ સમક્રિત, પ્રાણીઓના ધર્મને વિસ્તારે છે, પાપનો નાશ કરે છે, મુખને આપે છે, બધા (હુબ) નો નાશ કરે છે, મોક્ષને એકઠો કરે છે, અને સસારને હણે છે ૪૨

સમ્યગ્દર્શનસપન્ન, કર્મણા ન હિ રધ્યતે ।
 દર્શનેન વિહીનસ્તુ, સમાર પ્રતિપદ્યતે ॥ ૪૩ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ ૬, શ્લો ૭૪

જે મનુષ્ય સમ્યગ્દર્શનવડે યુક્ત હોય તે કર્મથી બધાતો નથી, અને જે દર્શન રહિત હોય તે સસારને પામે છે ૪૩

યથાર્થતત્ત્વ કથિત જિનેશ્વરૈઃ,
 સુભાવહ સર્વશરીરિણા સદા ।
 નિઘાય કર્ણે વિહિતાર્થનિશ્ચયો
 ન મન્યજીવો વિત્તનોતિ દુર્મતિમ્ ॥ ૪૪ ॥

સુમાપિતરત્નસદોહ, શ્લો ૧૫૭.

એવ પ્રાણીઓને નિગતર મુખકારક યથાર્થ (સત્ય) તત્ત્વ
 નિનેશરોએ કહેતુ છે, તેને ધાનને વિષે સ્થાપન કરીને (સા
 ભગીને) જલે અર્થનો નિશ્ચય કર્યો હોય છે એવો ભવ્ય શ્વ
 કદાપિ વિપરીત બુદ્ધિને પ્રાપ્ત થતો નથી ૪૪

પણ્ડિતોઽમૌ વિનીતોઽમૌ, ધર્મનુ પ્રિયદર્શન' ।

ય સદાચારસપત્ન, સમ્પક્ત્વદદમાનમ ॥ ૪૫ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૦ ૪૩.

જે મનુષ્ય ગદાચારી યુક્ત હોય અને જેનુ મન સમ
 કિતમા દદ હોય, તે પુરુષ જ પડિત છે, તે જ વિનયવાન છે,
 તે જ ધર્મને જાણનાર છે, અને તેનુ જ દર્શન સર્વને પ્રિય
 હોય છે ૪૫

જતુલસુલનિધાન મર્વકલ્યાણગીજ,

જનનજલધિપોત મઠ્યમત્ત્વકચિદ્દમ્ ।

દુગ્ધિતરુકુટાર પુણ્યતીર્થં ગ્રધાન,

પિરત નિતવિપક્ષ દર્શનામ્ય સુધામ્નુ ॥ ૪૬ ॥

સૂત્રમુક્તાવલિ, અધિકાર ૫૫, શ્લો ૦ ૧૬

ન માપી ગકાય એટલા સુખના ભંડારરૂપ, તમામ ક યાજુના
 બીજ રૂપ, સ સાગરૂપી સમુદ્રમા નાવ સમાન, શ્વના ભવ્યપંજુના
 અદ્વિતીય નિશાન સમાન, પાપરૂપી વૃથાને માટે કુહાડી સમાન,
 પવિત્ર તીર્થ સમાન અને વિપક્ષનો જ્ય કરનાર એવા ઉત્તમ
 સમગ્નિરૂપી અમૃતનુ, હે લોકો ! તમે પાન કરો ! ૪૬

દાન (૫૬)

નહતવઃ—

૧ દુર્ગતિવારણ ગુણગણપ્રસ્તારવિસ્તારણ,
 ૧.મન્તિધારણ કૃતમિપચ્છ્રેણીમમુત્તમારણમ્ ।
 ૨.મન્તિદારણ ભવમહાકૃપારનિસ્તારણમ્,
 ૩.મર્મામ્યુન્નતિકારણ વિજયતે શ્રેયઃમુખાકારણમ્ ॥ ૧ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૫૮, શ્લો૦ ૪૫ (દે લા.)

૧. દુર્ગતિને વારનાર છે, ગુણના સમૂહને વિસ્તારનાર છે,
 ૨. સમૂહને ધારણ કરનાર છે, આપત્તિ (કષ્ટ) ના સમૂહને
 વારનાર છે, પાપના સમૂહને દાહનાર છે, મયાગ્રધી મમુદ્રને
 વારનાર છે, ધર્મની ઉત્તરિનુ ધારણ છે, અને મોક્ષના મુખને
 વારનાર છે આણુ દાન જ જગતમા વિજયવાણુ વર્તે છે ૧

યાચિતો ય પ્રહૃવ્યેત, દર્યા ચ પ્રીતિમાન્ ભવેત્ ।

ત દૃષ્ટાડ્પ્યથવા શ્રત્ત્વ્યે નરઃ સ્વર્ગમપ્નુયાત્ ॥ ૨ ॥

યાચના
 ને મનમા
 એટલે
 (અર્થાત્ આ
 તો પછી દાતાર

હર્ષપામે, અને દાન આપીને
 તાગને જોઈને અથવા માબળીને
 મનુષ્ય સ્વર્ગને પામે છે
 માબળનાર પણ સ્વર્ગે જાય
 (આશ્ચર્ય ?) ૨

યદ્દેવૈરપિ દુર્લભ ચ ઘટતે યેનોચયઃ શ્રેયમાં,
 યન્મૂલ જિનગ્રાસને સુકૃતિના યજ્ઞીવિત શાશ્વતમ્ ।
 તત્સમ્યક્ત્વમવાપ્ય પૂર્વપુરુષશ્રીકામદેવાદિવદ્
 દીર્ઘાણુ સુરમાનર્નાયમહિમા શ્રાદ્ધો મહર્દ્ધિર્ભવ ॥૫૦॥

સૂત્રગુણાવલિ, અધિકાર ૫૫, શ્લોક ૧૦

જે સમકિત દેવતાઓને પણ દુર્લભ છે, જેનાથી કટ્યાણને
 સમૃદ્ધ થાય છે, જે શ્રીજિનશામનમા સુકૃતિના મૂળ સમાન
 છે અને જે અમર જ્વન સમાન છે, તે સમકિતને પામીને
 શ્રી કામદેવાદિક પૂર્વ પુરુષોની માફક, તુ લાળા આયુષ્યવાળો,
 દેવતાઓવડે પુજિત મહિમાવાળો અને મોટી સમૃદ્ધિવાળો એવો
 શ્રાવક થા ! ૫૦

દાન (૫૬)

દાનનું મહત્ત્વ:—

દાન દુર્ગતિનારણ ગુણગણપ્રસ્તારવિસ્તારણ,
 તેજ:સન્તતિધારણ કૃતવિપચ્ચૈષીસમુત્તનારણમ્ ।
 અહ:સન્તતિદારણ ભવમહાકૃપારનિસ્તારણમ્,
 ધર્મમામ્યુન્નતિકારણ વિજયતે શ્રેય.સુસ્વાકારણમ્ ॥ ૧ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૫૮, શ્લો૦ ૪૫ (કે લા)

દાન દુર્ગતિને વારનારૂ છે, ગુણના સમૂહને વિસ્તારનારૂ છે, તેજના સમૂહને ધારણ કરનારૂ છે, આપત્તિ (૦૫) ના સમૂહનો નાશ કરનારૂ છે; પાપના સમૂહને કાઢનારૂ છે, સમારૂંપી સમુદ્રને તારનારૂ છે, ધર્મની ઉત્તતિનું કારણ છે, અને મોક્ષના મુખને પ્રોક્ષાવનારૂ છે, આલુ દાન જ જગતમા વિજયવાળું વર્તે છે ૧

માચિતો ય પ્રહૃષ્યેત, દત્ત્વા ચ પ્રીતિમાન્ ભવેત્ ।

ત દૃષ્ટાણ્યથના શ્રુત્વા, નરઃ સ્વર્ગમવાપ્નુયાત્ ॥ ૨ ॥

ચાચના કરવાથી જે દાતા હર્ષપામે, અને દાન આપીને જે મનમા પ્રસન્ન થાય, તેવા દાતાને જેઈને અથવા માલગીને જોઈને જેવાથી કે સાલગવાથી પણ મનુષ્ય સ્વર્ગને પામે છે (અર્થાત્ આવા દાતાને જોનાર કે સાલગનાર પણ સ્વર્ગે જાય તે પછી દાતાને સ્વર્ગે જાય તેમાં શું આશ્ચર્ય ?) ૨

સત્ક્ષેત્રપ્રતિપાદિત પ્રિયરચોવદ્વાલવાલાવલિ-
 નિંદાપેણ મનઃપ્રમાદપયમા નિષ્પદસેવક્રિય* ।
 દાતુસ્તત્તદમીષ્મિત કિલ ફલન્કાલેઽપિ ચાલોઽપ્યસૌ,
 રાજન્દાનમહીરૂહો ત્રિજયત કત્પદ્મમાદીનપિ ॥ ૩ ॥

વલ્લભ વલિ

હે રાજા ! દાનરૂપી વૃક્ષ મુપાગ્રહપ સારા શ્વેત્રમા વાળ
 હોય, તેને પ્રિય વચ રૂપી કચારાની પશ્ચિ કરી હોય, અ
 મનની પ્રમત્તતારૂપી નિર્મળ જળવટ તેને ધાળી પાવાની કિ
 કુરેલી હોય, તે તે વૃક્ષ ખાળક છતા પણ યોગ્ય સમયે દા
 રને-વાવનારને-તે તે ઇચ્છિત ફળને આપનાર વાય છે, અ
 તે દાનવૃક્ષ ક-પવૃક્ષાદિક સર્વને શ્રુતી લે ૩ ૩

વિશ્વોપકારિ ધનમલ્પમપિ પ્રગ્નસ્ય,

કિ નદવત ફલમમાનપરિગ્રહણ ।

પ્રીત્યૈ યથા હિમરુચિર્ન તથા હિમૌષ*,

સ્યાદ્વા યથાઽત્ર જલદો જલધિસ્તથા ન ॥ ૪

કર્પૂરપ્રકરણ, શ્લો ૪

ચોડું પણ વિશ્વને ઉપકાર કરવાવાળું ધન પ્રશંસા કર
 યોગ્ય છે પરંતુ નહ રાજાની પેઠે પ્રમાણરહિત એવા પરિ
 કરીને શુ ? અર્થાત્ કાઠ નહિ. દ્રણાત કહે છે કે, હિમરૂચી એ
 શીતલ કિરણોવાળો અદ્રમા લોકને જેવી પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે
 તેવો હિમનો સમૂહ લોકને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરતો નથી, તેમ
 એવ જેવી પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે છે તેવી ખાગે સમુદ્ર પણ પ્રી

ઉત્પન્ન કરી ચામતો નથી (અર્વાત્ ચ દ્ર અને મેઘ નાના હોવા
 હતા લોકને ઉપકાર કરનાર હોવાથી વખણાય છે. અને હિમ,
 તથા સમુદ્ર બહુ મોટા હોવા હતા લોકને ગ્રીષે ગ્રીષી રીતે
 ઉપકારી નહિ હોવાથી વખણાતા નથી) ૪

નાસ્તિ વેદાત્ પર શાસ્ત્ર, નાસ્તિ માતૃ પરા ગુરુઃ ।

નાસ્તિ દાનાત્ પર મિત્રમિદ્ લોકે પરત્ત્વ ચ ॥ ૫ ॥

અત્રિમહિતા, અ૦ ૧, શ્લો૦ ૧૫૧

વેદથી બીજી કોઈ ઉત્તમ શાસ્ત્ર નથી, માતાથી બીજો કોઈ
 ઉત્તમ ગુરુ નથી, અને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં દાનથી બીજો
 કોઈ ઉત્તમ મિત્ર નથી (દાન જ બંને બધામાં સિતલાન્ક છે) ૫.

દાન સાચુ રક્ષણુઃ—

ઉપાર્જિતાનામર્થાના, ત્યાગ એવ હિ શ્રુણુમ્ ।

તઢાગોદરસસ્થાના, પરિગ્રહોઽમ્મમામિ ॥ ૬ ॥

જૈનપવત્ર, પૃ૦ ૮

જેમ તળાવની મધ્યે રહેલા જળનો પરિગ્રહ એટલે માણુનો
 લઈ બાથ એ જ તેનુ રક્ષણુ છે, તેમ ઉપાર્જિત કરેલા ધનનુ
 દાન કરવુ એ જ રક્ષણુ છે ૬

યદ્દામિ વિશિષ્ટેમ્યો યન્વાક્ષામિ ત્વિંને દિને ।

તત્તે વિત્તમહ મન્યે, શૈવ કમ્પારિ રક્ષમિ ॥ ૭ ॥

વેદવ્યાસસ્મૃતિ, અ૦ ૪, શ્લો

પોતાના કોળીયામાથી અડધો કોળીયો પણ ચાચકને કેમ ન આપવો ? આપવો જ નેહએ કેમકે પોતાની ઈચ્છામા આવે તેટલો વેલવ તો કોને અને ક્યારે થશે ? ઈચ્છા નેટલો વેલવ થવો અમ્ભલિત છે ૧૨

દાન વગર ળધુ નકામુ —

यदि नास्तमिते सूर्ये, न दत्त धनमर्थिनाम् ।

तद्धनं नैव जानामि, प्रातः कस्य भविष्यति ॥ १३ ॥

પ્રવધચિતામણિ, પૃ૦ ૬૬, શ્લો ૫

જે સૂર્ય આથમતા સુધીમા, ચાચકોને ધનનું દાન કરવામા ન આવે તો સવારમા તે ધન કોનું થશે એ હું બાણુતો નથી ૧૩

मिक्षुका नैव याचन्ते, बोधयन्ति दिने दिने ।

दीयता दीयता किञ्चिददातु, फलमीदृशम् ॥ १४ ॥

લિક્ષુકો જ મેશા (ઘેર ઘેર) અટન કરે છે તે ચાચનાને માટે નથી ફરતા, પરતુ તેઓ મનુષ્યોને બે ધ કરે છે કે કાઈ પણ દાન આપો, દાન આપો દાન નહીં આપનારાને આવું એટલે અમારા જેવું ફળ મળે છે (અમે દાન આપ્યું નહીં હોય તેથી અમારે લિખ માગી પડે છે, માટે તમે દાન આપો) ૧૪

दाता-अदाता-विवेक-—

सग्रहैकपर प्राय, समुद्रोऽपि रसातलम् ।

दाता तु जलदः पश्य, भुवनोपरि गर्जति ॥ १५ ॥

પ્રવધચિતામણિ, પૃ૦ ૧૪૦, શ્લો ૧-

જે, સંપ્રહ કરવામા તત્પર હોવાના કારણે સમુદ્ર પલ્લુ રસા તલને પામ્યો અને દાતા એવો મેઘ તો જગતના ઉપર રહી ગર્જના કરે છે ૧૫

નિષ્કળ દાન—

માયાઽહકારલજ્ઞાભિઃ, પ્રત્યુપક્રિયયાઽથવા ।

યત્કિંચિદ્દીયતે દાન, ન તદ્ધર્મસ્ય સાધકમ્ ॥ ૧૬ ॥

વિવેકવિલાસ, દશમ સ્કંધ, શ્લોક ૧૫

જે કાંઈ દાન માયા-કપટથી, અહ કારથી, લડાઈથી અથવા પ્રત્યુપકારની ભાવનાથી દેવામા આવે, તે દાન ધર્મનું સાધક નથી ૧૬

સાચુ દાન—

દાતવ્યમિતિ યદ્ દાનં, દીયતેઽનુપકારિણે ।

દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ, તદ્ દાન માત્ત્વિકં વિદુઃ ॥ ૧૭ ॥

મગવદ્ગીતા, અં ૧૭, શ્લોક ૨૦.

“ આપવુ જોઈએ ” એ પ્રમાણે વિચાર કરીને જે દાન ઉપકાર નહીં કરનારા પાત્રને, યોગ્ય કાળ અને યોગ્ય દેશને વિં અપાય તે દાન માત્ત્વિક છે એમ પડિંતા કહે છે ૧૭

દાનનું દૂષણ—

અનાદરો વિલચ્છ, વૈમુરયં વિપ્રિય વચઃ ।

પશ્ચાત્તાપશ્ચ દાતુઃ સ્યાદાનદૂષણપંચકમ્ ॥ ૧૮ ॥

ભગવદ્ગીતા, અં ૨, શ્લોક ૧૩. (૩ સ્કંધ)

દાન આપવામા અનાદર, ત્રિવલ્લી આપવુ, અવળુ સુખ
વળુ, કડવુ વચન જોલવુ અને દાન દીધા પછી પશ્ચાત્તાપ
કરવો, આ પાત્ર દાતારના દાન દેવાના હૂપણ છે ૧૮

દાનની રોભા:—

જાનદાશ્રુણિ-રોમાચો વહુમાન પ્રિય વચ ।
તથાઽનુમોદના પાત્રે, દાનભૂષણપચકમ્ ॥ ૧૯ ॥

ઉપદેશપ્રામાદ, ભાગ ૨, પૃ૦ ૧૩૪ (પ્ર સ)

સુપાત્રને દાન આપતી વખતે આનદના અલુ આવે,
શરીરમા રોમાચ ઉભા થાય, મનમા જહુમાનની જાવના થાય,
પ્રિય વચન જોલે, અને દાનની અનુમોદના કરે, આ સુપાત્ર
દાનના પાત્ર હૂપણ છે ૧૯

કુપાત્રદાન —

કુપાત્રદાનાચ મવેદરિદો દારિદ્ર્યદોષેણ કરોતિ પાપમ્ ।
પાપપ્રમાનાન્નરક પ્રયાતિ, પુનર્દરિદ પુનરેવ પાપી ॥ ૨૦ ॥

ગરુડપુરાણ, અ૦ ૮, શ્લો ૧૭

કુપાત્રને વિષે દાન દેવાથી મનુષ્ય દરિદ્રી થાય છે, દરિદ્ર-
તાના દોષથી પાપ કરવામા પ્રવર્તે છે; પાપના પ્રભાવથી નરકે
જાય છે, અને 'ત્યાથી નીકળીને' ફરીથી દરિદ્રી થાય છે અને
ફરીથી પાટો પાપી થાય છે ૨૦

સુપાત્રદાનઃ—

ચારિત્ર ચિનુતે તનોતિ વિનય જ્ઞાન નયત્યુન્નતિ,

પુષ્પાતિ પ્રશમ તપ. પ્રતલયત્યુહાસયત્યાગમમ્ ।

પુણ્ય કન્દલયત્યઘ દલયતિ સ્વર્ગ દદાતિ ક્રમા—

ન્નિર્વાણશ્રિયમાતનોતિ, નિહિત પાત્રે પવિત્ર ધનમ્ ॥૨૧॥

સિદ્ધપ્રકરણ, શ્લો ૭૭

પવિત્ર ધનને સુપાત્રમાં સ્થાપન કર્યું હોય તો તે ચારિત્રને એકદુ કરે છે, વિનયને વિસ્તારે છે, જ્ઞાનને ઉન્નત કરે છે, પ્રશમ-શમતા-ને પાપે છે, તપને બળવાન કરે છે, આગમને ઉલ્લસિત-વિકમ્બર-કરે છે, પુણ્યને ઉત્પન્ન કરે છે, પાપનો નાશ કરે છે, સ્વર્ગને આપે છે, અને અનુક્રમે-પરપરાએ-મોક્ષલક્ષ્મી-ને પણ આપે છે ૨૧

દાન ધર્મપુરો વિષ્ણુસ્તંચ પાત્રે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

મૌક્તિક જાયતે સ્નાતિવારિ શુક્તિગતં યથા ॥ ૨૨ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ, ભાગ ૩, પૃ ૯૬ (પ્ર. સ)

સર્વ ધર્મમાં દાનધર્મ તેજસ્વી છે (દાન જ ધર્મરૂપી નગરનો રાજા છે) તે દાન જો સુપાત્રને વિષે સ્થાપન કર્યું હોય તો છીપમાં પડેલુ સ્વાતિ નક્ષત્રનું જળ જેમ મોલી થાય છે તેમ તે દાન શુક્તિને માટે થાય છે ૨૨

સુદાનાત્ પ્રાપ્યતે ભોગ., સુદાનાત્ પ્રાપ્યતે યશ્ ।

સુદાનાઝાયતે કીર્તિઃ, સુદાનાત્ પ્રાપ્યતે સુખમ્ ॥૨૩॥

પદ્મપુરાણ, સ્કંડ ૨, અ ૩૮, શ્લો ૪૨.

મારૂં અથવા સુખાને દાન આપવાથી લોગ પ્રાપ્ત થાય છે, સુલાનથી યશ પ્રાપ્ત થાય છે, સુદાનથી કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને સુદાનથી શુભ પ્રાપ્ત થાય છે ૨૩

સુપાત્રદાનાઘ મહેદ્દનાત્યો ઘનપ્રમાણેણ કરોતિ પુણ્યમ્ ।
પુણ્યપ્રભાવાન્સુરલોકવાસી, પુનર્ઘનાદય' પુનરેવ મોગી ॥૨૪॥
મરુદપુરાણ, અ૦ ૭, શ્લો૦ ૨૨

સુપાત્રને વિષે દાન દેવાથી મનુષ્ય ધનાઢ્ય થાય છે, ઘનના પ્રમાણથી તે પુણ્ય કાર્ય કરે છે, પુણ્યના પ્રભાવથી તે દેવલોકમાં નસનાય થાય છે, અને ત્યાંથી ચર્ચીને કરીથી ધનાઢ્ય થાય છે અને કરીથી લોગી થાય છે ૨૪

નિમિત્તદાન—

ઘ્રઢ્ણોદ્ગ્રાહસક્રાન્તૌ, સ્ત્રીણા ચ ઘ્રમયે તથા ।

દાન નિમિત્તિક દોય, સત્રૌ ચાપિ ઘ્રશ્ચ્યતે ॥ ૨૫ ॥

અત્રિસહિતા, અ૦ ૧, શ્લો૦, ૨૦૭

૧. સૂર્ય અદ્રના ઘ્રહણ વખતે, વિવાહને સમયે, સૂર્ય મહા-
તિને દિવસે તથા સ્ત્રીની પ્રસૂતિના સમયે જે દાન આપવું તે
નિમિત્તિક દાન બાલ્યું આવા દાન સન્નિષ્ટે આપવા પડે તે
પણ તે પ્રશસ્ત છે—વખાણવા લાયક છે ૨૫

જળદાન —

ચદમીપા મહર્ષીણા, જલદાનાદપિ પ્રિયે ! ।

૧. સુહૃત્વ પ્રાપ્યતે લોકર્ન દિ સઘણ્કોટિભિ ॥ ૨૬ ॥

ચારાહપુરાણ, અ૦ ૪૧, શ્લો૦ ૨૨.

હે પ્રિયા ! આ મહર્ષિઓને જાણતું પણ દાન આપવાથી લોકો ને પુણ્ય મેળવે છે, તે પુણ્ય કંગેડ યજ્ઞથી પણ મળતું નથી. ૨૬

અન્નદાન:—

સદ્ગીતાનગીતરૂપરમણીકર્પૂરકસ્તૂરિકા—

શ્રીમ્વળ્લાગુરુગ્રાજિમારણમણિસ્વર્ણાદિવસ્તુમર. ।

સદ્ગે यस્ય સુખ કરોતિ નિરહે દુઃખ કરોત્યદ્વિના,

સદ્યઃ પ્રીતિકર તદન્નમનઘ યત્નેન દેય યુઘૈઃ ॥૨૭॥

અનગરગા ઝહાસ ૨, શ્લો ૩૬

સગીન, મનોહર રૂપ, ઓ, કપૂર, કમ્તૂરિ, ખાવના ચ દન, અગુર, અશ્વ, હસ્તી, મણિ અને મુવર્ણાદિ વસ્તુના સમૂહ આ સર્વે ને અન્નની માથે (એટલે કે ભરેલું પેટ) હોય તો જ મનુષ્યોને સુખ કરે છે અને તે વિધોગમા (ખાલી પેટે) દુઃખ કરે છે, તે તત્કાળ પ્રીતિ કરનાર અને અમૃત્ય એવું અન્ન, ડાહ્યા પુરોષોએ, યતનથી હેવું યોગ્ય છે ૨૭

‘ કો ન યાતિ વશ લોકે, મુખે પિપ્પેન પૂરિતઃ ।

મૃદ્ધો મુખલેપેન, કરોતિ મધુરઘનિમ્ ॥ ૨૮ ॥

લોકમા કયો એવો માણસ છે કે ને સુખમા પિંડ ભરી દેવાથી (અન્નદાન કરવાથી) તે વશ ન થાય ? મૃદ્ધ પણ સુખપર લોટનો લેપ કરવાથી મધુર શબ્દને કરે છે ૨૮

ઉપવાન થાય છે, અને હે ગામ! જે પૃથ્વીનું દાન કરે છે, તે
ગાનુષ્યે સર્વ દાન કર્યું છે એમ જાણવું ૩૨, ૩૩, ૩૪

દયાદાન:—

ઇય મૌલફલે દાને, પાત્રાપાત્વિચારણા ।

દયાદાન તુ સત્રૈ , હુત્રાપિ ન નિપિઘ્યતે ॥ ૩૫ ॥

પાશ્ચત્યાચરિત્ર (ગદ્ય), સર્ગ ૬, શ્લોક ૫૪ (ચ મ)

આ પાત્ર અને અપાત્રનો વિચાર મોક્ષરૂપ કૃષ્ણ મેળવવાના
દાનને વિષે કરવાનો છે પરંતુ દયાદાનનો તો સર્વજ્ઞાએ કોઈ
પણ ઠેકાણે નિષેધ કર્યો નથી ૩૫

અભયદાન:—

ચતુ માગરપર્યન્તા, યો દદ્યાન્પૃથિવીમિમામ્ ।

એકથ જીરિત દદ્યાત્તયોરભયદોઽધિક ॥ ૩૬ ॥

વરુણાવસ્યાયુધનાટક, શ્લોક ૬૯

જે કોઈ માણસ આ ચાર સમુદ્ર પર્યંતની પૃથ્વીનું દાન
કરે અને ધીજે કોઈ માણસ પ્રાણીને હાવિત આપે—અભયદાન
આપે, તો તે જાનેમા અભયદાન આપનાર અધિક પુણ્યશાળી છે ૩૬

હુતમિષ્ટ ચ તપ્ત ચ, તીર્થસેનાફલ શ્રુતમ્ ।

સર્ગાણ્યભયદાનસ્ય, કલા નાર્હન્તિ પોઢશીમ્ ॥ ૩૭ ॥

વરુણાવસ્યાયુધનાટક, શ્લોક ૭૦.

૧૧) મનુષ્યે જે કાંઈ હોમ કર્યો હોય, પૂજા કરી હોય, તપ કર્યું હોય, તીર્થમેવા કરી હોય અને શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હોય, આ સર્વ શુભ કાર્યો અભયદાનના યોગમાં અગત્યને લાયક થતા નથી ૩૭

રક્ષેચ્છરણમાયાત, પ્રાણૈરપિ ધનૈરપિ ।

સ યશો મહદાપ્નોતિ, જનૈઃ સર્વેઃ પ્રપૂજ્યતે ॥ ૩૮ ॥

માનમો, પ્રક૦ ૧, અ૦ ૨૦, શ્લો૦ ૩૦૬.

૧૨) કોઈ પણ પ્રાણી શરણે આવ્યો હોય તો તેનું જે મનુષ્ય પોતાના પ્રાણુવડે અને ધનવડે કરીને પણ રક્ષણ કરે છે તે મોટા યશને પામે છે, તથા સર્વ જનો તેને પૂજે છે ૩૮

દીયતે મિત્રમાણસ્ય, કોટિર્જીવિતમેવ ચ ।

ધનક્ષોટિ ન ગૃહ્ણીયાત્, મર્થો જીવિતુમિચ્છતિ ॥ ૩૯ ॥

યોગવામિષ્ઠ, શ્લો૦ ૨૭

કોઈ મૃત્તા માણસને કરોડ ધન આપીએ અથવા તેને તેનું અવિત આપીએ, તો તે કરોડ ધનને ગ્રહણ કરશે નહીં પરંતુ અવિતને જ ગ્રહણ કરશે તેથી ચિદ્ધ થાય છે કે સર્વ કોઈ પ્રાણી અવવાને જ ધરૂં છે ૩૯

[નોટ—અભયદાન મળ્યું વધુ સ્ત્રોત્ર, પદ્મજા ભાગના વ્યાસ અને તે પત્રના પેજમાં આપેલ છે]

જ્ઞાનદાન —

અન્નદાનાન્ પર નાસ્તિ, પ્રિદાદાન તત્તોઽધિકમ્ ।

અન્નેન ક્ષણિકા વૃત્તિર્યાવજ્જીવ તુ પ્રિદયા ॥ ૪૦ ॥

જગતમા અજ્ઞાનથી ધીરુ ડોહ દાન શ્રેષ્ઠ નથી, તો પણ તે અત઼ાન કરતા એક વિદ્યાદાન અધિક છે કેમકે અથી તો માત્ર એક શબ્દ વાત તૃપ્તિ થાય છે, અને વિદ્યાથી તો અન અર્થ ત તૃપ્તિ થાય છે ૪૦

કર્માગ્ન્ય દહતિ શિશિવન્માઠવત્પાતિ દુ સ્વાત્,
સમ્યગ્ગીતિ રન્તિ ગુરુત્ મ્યામિવદ્ યદ્ વિમર્તિ ।
તત્ચાત્ચગ્રવટનપદુ સ્પષ્ટમાપ્નોતિ પૂત,
તત્મજ્ઞાન વિગલિતમલ વાનદાનેન મર્ત્ય ॥ ૪૧ ॥

સુભાષિતરત્નામદોહ, શ્લો ૦ ૮૧૪-

જ્ઞાનદાન કરવાથી માણસ, ડોહ/પણ જાતના મળવગરનું પવિત્ર જ્ઞાન મેળવે છે કે જે જ્ઞાન અગ્નિની માફક કર્મરૂપી વનને બાગી નાખે છે, માતાની માફક દુ ખમાથી બચાવી લે છે, શુરની માફક ભારી વાળી વહે છે, સ્વામીની માફક જે ચોપણુ કરે છે અને જે તત્ત્વ અને અતત્ત્વનો સ્પષ્ટ રીતે ભેદ પારખવામા સમર્થ હોય છે ૪૧

દાનનું કૃપા —

ક્વચિત્ કામામક્ત ક્વચિદપિ ત્પાયૈરપહૃત્,
ક્વચિન્મોહગ્રસ્તઃ ક્વચન વધનોપાયનિગ્ન ।
ન ધર્માયં કિશ્ચિત્સુચરિતમગારી પ્રવૃત્ત,
પરિભ્રષ્ટો દાનાત્સ યદિ ન તદાલમ્બનમિહ ॥ ૪૨ ॥

ધર્મવસ્તુમ, પૃ૦, ૩૭, શ્લો ૦ ૨૪૬. (પ્ર સ)

આ સ સારમાં, ગૃહસ્થ કોઈ વખત કામને વિષે આસક્ત હોય છે, કોઈ વખત કોઈદિક ક્ષાયથી હણાયેલો હોય છે, કોઈ વખત મોહથી ગ્રન્ત થાય છે અને કોઈ વખત પ્રાણીના વધનો ઉપાય કરવામાં તત્પર હોય છે, પરંતુ ધર્મને માટે કાંઈપણ સાડાં આચરણ કરતો નથી તેથી તે ગૃહસ્થીને દાનથી પણ શ્રદ્ધ થાય અર્થાત્ તે દાન પણ આપે નહીં તે તેને આ જગતમાં કાંઈ પણ આલબન નથી જ (ઉપરના બધા કૃત્યો છતાં તે એ દાન આપનો હોય તે તે કાંઈક બચી શકે છે) ૪૨

દત્ત્વા દાન જિનમતરુચિઃ કર્મનિર્નાશનાય,
 મુક્ત્વા મોગાહ્નિદશમતૌ દિવ્યનારીમનાથઃ ।
 મર્ત્યાનાસે વરકુલમ્પુર્જેનધર્મ વિધાય,
 હત્ત્વા કર્મ સ્થિરતરરિપુ મુક્તિસૌરય પ્રયાતિ ॥ ૪૩ ॥

સુમાપિતરત્નસદોહ, શ્લો ૫૯૭.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના સિદ્ધાત્મા શ્રદ્ધા રાખનાર મનુષ્ય, પોતાના કર્મનો નાશ કરવાના હેતુથી, દાન આપવાના કારણે, સ્વર્ગલોકમાં, દેવાગનાઓની સાથે ભોગ ભોગવે છે, પછી મનુષ્યલોકમાં, ઉત્તમકુળ અને ઉત્તમ શરીરવડે જૈન ધર્મનું આગધન કરીને, હુમેશા સાથે ગહેનાર કર્મરૂપી શત્રુને હણીને મોક્ષમુખને પામે છે ૪૩

જ્ઞાનગ્નઃ જ્ઞાનદાનેન, નિર્મયોઽમયદાનતઃ ।
 અન્નદાનાત્ સુખી નિત્યો નિર્વ્યાધિર્મેષજાદ્ ભવેત્ ॥૪૪॥
 વિગ્નમચરિત્ર, સહ ૨, સર્ગ ૧૧, શ્લો ૮૬૩

મનુષ્ય, જાનનુ દાન કરવાથી જ્ઞાનવાળો થાય છે, અભયદાન આપવાથી પોતે ભય રહિત વાય છે, અગ્નુ દાન કરવાથી નિત સુખી વાય છે અને ઐષધનુ દાન કરવાથી નીરોગી રહે છે ૪૪

વ્યાજે સ્યાદ્વિગુણ વિક્ત, વ્યવસાયે ચતુર્ગુણમ્ ।

ક્ષેત્રે દશગુણ પ્રોક્ત, પાત્રેઽનન્તગુણ ભવેત્ ॥ ૪૫ ॥

ઉપદેશતરગિણી, પૃ૦ ૧૨, શ્લો૦ ૪૦ (ચ મ)

વ્યાજે ધન આપવાથી તે ધન બમણુ થઈ શકે છે, વેપારમા ધન આરગણુ થાય છે, સારા ક્ષેત્રમા વાપરવાથી દશગણુ થાય છે, અને પાત્રમા આપેલુ ધન અનન્તગણુ થાય છે એમ કહ્યુ છે ૪૫

दानेन भूतानि वशीभवन्ति, दानेन वैराण्यपि यान्ति नागम् ।
परोऽपि बन्धुत्वमुपैति तानात्, तत पृथिव्या प्रवर हि दानम् ४६

ઉપદેશતરગિણી, પૃ૦ ૨૩૬ (ચ મ)

દાનથી સર્વ પ્રાણીઓ વશ થાય છે, દાનથી વેર પણ નાશ પામે છે, દાનથી ગતુ પણ બધુપણાને પામે છે એટલે મિત્ર થઈ ભય છે, તેથી આ જગતમા દાન જ શ્રેષ્ઠ છે ૪૬

सत्पात्र महती श्रद्धा, काले देय यथोचितम् ।

यदीयते विवेकनैस्तदनन्ताय कल्पते ॥ ४७ ॥

જૈનપચતત્ર, પૃ૦ ૩૮, શ્લો૦ ૫૮

ઉત્તમ પાત્ર, મોટી શ્રદ્ધા અને દોષ રહિત દેવાની વસ્તુ અ-

વસરે જે વિવેકી પુરૂષોષડે અપાય છે, તે અનન્ત ફળને માટે થાય છે (એટલે કે સુપાત્રને, શ્રદ્ધા પૂર્વક, નિર્દોષ વસ્તુતું, અવસરે, દાન આપવાથી તેતું અનન્ત પુણ્ય થાય છે) ૪૭

નો શીલ પ્રતિપાલયન્તિ ગૃહિણસ્તપ્તુ તપો ન ક્ષમા
આર્તધ્યાનનિરાકૃતા જહધિયસ્તેપા કુતો માવના ? ।
इत्येव निपुणेन हन्त मनसा सम्यग् मया निश्चित,
नोत्तारो भद्रमृतोऽपि सुदृढ दानानलम्बात्पर' ॥४८॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૭૮, શ્લો૦ ૪૩ (દે લા)

ગૃહસ્થાશ્રમમા રહેલા મનુષ્યો બ્રહ્મચર્ય પાળતા નથી, તપ કરવામા સમર્થ નથી, તેમની જડબુદ્ધિ હોવાથી તેઓ આર્ત-ધ્યાનવડે પરાભવ પામેલા હોય છે તેથી તેમને ભાવના તો ક્યાથી જ હોય ? આ પ્રમાણે હોવાથી નિપુણ મનથી વિચાર કરીને જે નિશ્ચય કર્યો છે કે અત્યંત દૃઢ એવા દાનધર્મનો આશ્રય લીધા સિવાય બીજો કોઈ મ સારકૃપથી ઉતરવાનો ઉપાય નથી ૪૮

सेनाङ्गपरिवाराद्य, सर्वमेव त्रिनश्यति ।

दानेन जनितानन्दे, कीर्तिरैकैव तिष्ठति ॥ ४९ ॥

प्रवधचितामणि, पृ० १४०, श्लो० ०

સેના, શરીર, પરિવાર વિગેરે બધું નાશ પામે છે, પરંતુ દાનથી મેળવેલી કીર્તિ જ એકલી અમર રહે છે ૪૯

भूपाला अपि दुर्गपालसचिवश्रीसार्थमाहादयो

व्याला व्याघ्रगजादयः स्थलचरा भारहपक्ष्यादयः

ભૂતપ્રેતપિશાચયક્ષનિપદા આયાતિ વશ્યે નિને,
 યેષા દાનમનર્ગલ કરુને તિષ્ઠેદવશ્ય યદિ ॥ ૫૦ ॥

દિગ્ગુલપ્રકરણ, દાનપ્રક્રમ, શ્લોક ૫

જ્યોના હસ્તકમળમા અત્યંત દાન રહેલુ છે, (જ્યોને કે
 જ્યો હાથથી દાન કરે છે) ત્યોને રાજ્યો, કિ-લાના રક્ષકો,
 પ્રધાનો, માર્થવાહુ આદિકો, સર્પ, વાઘ, તથા હાથી, આદિક
 ઘજવરો, ભારડ આદિક પક્ષીઓ, ભૂત, પ્રેત, પિશાચ, તથા
 યોના મમ્હા પણ યોનાને વશ થાય છે ૫૦

દાનેન મોગા મુલમા મ્પરન્તિ,
 દાનેન વૈરાણ્યપિ યાન્તિ નાશમ્ ।
 દાનેન મૃતાનિ વશીભવન્તિ,
 તમ્માદ્દિ દાન સતત પ્રદેયમ્ ॥ ૫૧ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લોક ૪૨.

દાનવડે ઉત્તમ લોગ સુવલ વાય છે, દાનથી વૈર પણ નાશ
 પામે છે, અને દાનથી પ્રાણીઓ વશ થાય છે, તેથી નિરત
 દાન દેલુ જોઈએ ૫૧

દશમિર્મોજિતૈર્વિપ્રૈર્યન્ કૃતે જાયતે ફલમ્ ।
 અર્હદ્ભવતસ્ય તદાને, જાયતે તત્ફલ કલૌ ॥ ૫૨ ॥

મહાભારત, ધીરાટપર્વ, અ૦ ૩૨, શ્લોક ૪૩

દૃતયુગમા દશ પ્રાણજો નમાડનાથી જે કૃણ થાય છે, તેટલું
 કૃણ કલિયુગમા અરિહતના એક ભક્ષાને દાન આપવાથી
 થાય છે ૫૨

ન દાનાદધિક કિંચિદ્દૃશ્યતે મુનત્રયે ।

દાનેન પ્રાપ્યતે સ્વર્ગઃ, શ્રીદાનેનૈન લભ્યતે ॥ ૫૩ ॥

દાનેન શત્રૂન્ જયેતિ, વ્યાધિર્દાનેન નશ્યતિ ।

દાનેન લભ્યતે વિદ્યા, દાનેન યુવતીજનઃ ॥ ૫૪ ॥

આદિપુરાણ, પારાશરસહિતા, ઝં ૧૮, શ્લો ૩૩, ૩૪

ત્રણ ભુવનમા દાનથી અધિક કાર્ય પણ દેખાતુ નવી
 કેમકે દાનવડે સ્વર્ગ પ્રમાય છે, દાનવડે લક્ષ્મી મળે છે, દાન
 વડે શત્રુઓ છૂટાય છે, દાનવડે વ્યાધિ નાશ પામે છે, દાન-
 વડે વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે, અને દાનવડે સ્ત્રીજન પ્રાપ્ત થાય છે
 -૫૩ થાય છે ૫૩, ૫૪

ચારિત્ર ચિનુતે તનોતિ વિનય જ્ઞાન નયત્યુન્નતિ ।

પુષ્પાતિ પ્રશમ તપઃ પ્રગલયત્યુલ્લાસયત્યાપદમ્ ।

પુણ્ય ઋઢલયત્યઘ દલયતિ સ્વર્ગ દદાતિ ક્રમા-

ન્નિર્ગાણશ્રિયમાતનોતિ નિહિત પાત્રે પરિત્ર ધનમ્ ॥૫૫॥

સિદૂરપ્રકરણ, શ્લો ૭૭

સુપાત્રમા નાળનામા આવેલુ પવિત્ર ધન, ચારિત્રને વધારે
 છે, વિનય આપે છે, જ્ઞાનની ઉન્નતિ કરે છે, શ્રાંતિને પેરે છે,
 તપને વધારે છે, આપત્તિને ઉખેડી નાખે છે, પુષ્પને રાપે છે,
 પાપને પીસી નાખે છે, સ્વર્ગને આપે છે અને અનુક્રમે યાવત
 મોક્ષ લક્ષ્મીને પણ આપે છે ૫૫

યત્પ્રત્યૂહતમ મમૂહદિવસ યદ્ધિઘ્નિલક્ષ્મીલતા-
મૂલ તદ્ધિઘ્નિઘ યથાવિધિ તપ કુર્વૈત કીતસ્પૃહ' ॥૩॥

મિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લો ૮૧.

જે તપ, પૂર્વ ઉપાર્જન કરેલા કર્મરૂપી પર્વતને કાપવામા વજ્ર સમાન છે, જે તપ કામદેવરૂપી દાવાનગની જ્યાગાના સમૂહને જુઆવવામા જગ સમાન છે, જે તપ ઉચ્છ દિવ્યોના સમૂહરૂપી સર્પને વશ કરવામા મરાક્ષર સમાન છે, જે તપ વિઘ્નરૂપી અધારના સમૂહનો નાશ કરવામા દિવસ સમાન છે, તથા જે તપ લગ્નિ અને લક્ષ્મીરૂપી લગાનુ મૂળ છે, તેનુ વિવિધ પ્રકારનુ તપ વિધિ પ્રમાણે, સ્પૃહા રહિતપણે કરવુ જોઈએ ૩

તપ' સકલલક્ષ્મીણા, નિયન્ત્રણમશ્વહલમ્ ।

દુસ્તિપ્રેતભૂતાના, રક્ષામન્ત્રો નિરક્ષર ॥ ૪ ॥

સૂક્તમુક્તાગ્નિ, પૃ ૦ ૨૦૭, શ્લો ૨ (હિ ૬)#

તપ એ અમત્ર લક્ષ્મીનુ, સાકળ વિનાનુ, ણધન છે, અને પાપરૂપી ભૂત પ્રેતને દૂર કરવાનો અક્ષર રહિત રક્ષામત્ર છે ૪

યત્ પર યદુરાઘ્ય, યચ્ચ દૂરે વ્યતસ્થિતમ્ ।

તત્ સર્વં તપમા સાઘ્ય, તપો હિ દુરતિક્રમમ્ ॥ ૫ ॥

વૃદ્ધચાણાક્યનીતિ, અધ્યાય ૧૭, શ્લો ૩.

જે વસ્તુ પર-આગળ-છે (અથવા શ્રેષ્ઠ છે), જેની આરાધના દુષ્કર છે, અને જે અતિ દૂર રહેલ છે, તે સર્વ તપવડે સિદ્ધ થાય છે, કેમકે તપ જ દુરનિક્રમ છે એટલે કે, તપના ક્ષણને કોઈ અટકાવી શકે તેમ નથી ૫

તપસ્વીની, પ્રશ્નમા —

અપાયવહુલ પાપ, યે પરિત્યજ્ય સત્રિતાઃ ।

તપોવન મહાસત્પાસ્તે ધન્યાન્તે તપસ્વિનઃ ॥ ૬ ॥

મહાસત્પવાળા જે પુરૂષો ઘણા કષ્ટવાળા પાપ કર્મનો અથાત્ પાપ કર્મવાળા ગૃહાવામનો—ત્યાગ કરી, તપોવનમા ગ્હેલા હોય તે જ પુરૂષો ધન્ય છે અને તે જ તપસ્વી છે ૬

તપનો ઉપદેશ—

યાત્ત્સામ્હ્ય, શરીરસ્ય, યાત્ત્ચેન્દ્રિયસપદઃ ।

તામદ્યુક્ત તપઃકર્તુ, વાર્ધક્યે કેવલ શ્રમઃ ॥ ૭ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૧૭.

જ્યા સુધી શરીરની આરોગ્યતા છે અને જ્યા સુધી ઈન્દ્રિયોની સપત્તિ છે ત્યા સુધીમા તપમ્યા કરી લેવી ઉચિત છે કારણ કે વૃદ્ધા અવસ્થામા તો કેવળ થાક જ ઝાડી રહે છે ૭

અદ્યશ્વીનવિનાશસ્ય, શરીરસ્ય શરીરિણામ્ ।

સકામનિર્જરાસાર, તપ એવ મહત્ ફલમ્ ॥ ૮ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ ૧૧૦, શ્લો ૩૮ (પ્ર સ)

મનુષ્યોનું આ શરીર કે જે આજ કાલ વિનાશ પામવાનું છે, તેનું મોટું ફળ એ જ છે કે સકામ નિર્જરા કરેનાર તપ જ કરવું ૮.

તપામિ તન્યાદ્ દ્વિવિધાનિ નિત્ય, મુસે કદુન્યાયતિસુદરાણિ ।
નિન્નતિ તાન્યેઽ કુર્મરાશિ, રસાયનાનીવ દુરામયાન્ યત્ ॥૧૯॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૫, શ્લો ૦ ૨

શરૂઆતમા કડવા લાગે તેવા, પણ પરિણામે મુદર એવા બને
પ્રકારના તપો હુમેશા ઠંડા, કારણુ કે જેવી રીતે રસાયન હુદ્
રોગોને દૂર કરે છે, તેમ તે કુર્મના ઢગલાનો વિનાશ કરે છે &

તપ વગર નકામું —

અપાલયિત્વા સહકારપાદપ,
ફલદ્વિમુદાનપતિર્લભેત ન ।

કાલે યથા ચારુ તપસ્તથા જનો—

ડપ્યપાલયિત્વા લભતે ન તત્ફલમ્ ॥ ૧૦ ॥

કરુણાવસાયુધનાટક, શ્લો ૦ ૪૬

જેમ ઉદાનપાલક આસ્રવૃક્ષતું પાલન કર્યા વિના, સમય આવે
ત્યારે, તેના ફળની મમૃદ્ધિ પામી શકતો નથી, તે જ પ્રમાણે
મનુષ્ય ઉચ્ચ પ્રકારના તપનું પાલન કર્યા વિના, તેનું મોક્ષાર્થિ
ફળ પામી શકતો નથી ૧૦

તપઃ કર્મના નાશનો ઉપાય —

પ્રલીયન્તે ન કર્માણિ, તપ કર્મ વિના નનુ ।

સકુર્માં શિવશ્ચર્માણિ, શાશ્વતાનિ લભેત ન ॥ ૧૧ ॥

કરુણાવસાયુધનાટક, શ્લો ૦ ૪૪

પરેખર, તપ કર્યા વિના કર્મેનો વિનાશ થતો નથી, અને કર્મ સહિત કોઈ પણ પ્રાણી મોક્ષના સાધ્યત મુખને મેળવી શકતો નથી ૧૧

નો ભૂયાજ્જલનૈર્મિના સ્મરતીપામ્નો યથા કઠિચિત્,
સજાયેત યથા મિના મૃદુમૃદા પિંડ ન કુમઃ ક્વચિત્ ।
તત્તૂના નિચયાદ્વિના સુગસન ન સ્યાદ્યથા જાતુચિ-
ત્તોત્પદ્યંત મિનોત્કટેન તપમા નાશસ્તથા કર્મણામ્ ॥૧૨॥

કસ્તૂરીપ્રસ્થરણ, શ્લો ૦ ૨૨

૧) રેવી રીતે અગ્નિ વગર કદી પણ ગ્નેાઈ રધાતી નથી, નરમ માટીના પિંડા વગર કોઈ દિવમ ઘડો બનતો નથી અને તાન-ણાના સમૂહ વગર કપડુ કદી પણ બનતુ નથી, તેની જ રીતે ઉલ્કટ તપમ્યા વગર કર્મેનો નાશ થતો નથી ૧૨

મલ સ્વર્ણગત વદ્વિહંમ. સ્ત્રીરગત જલમ્ ।

યથા પૃથકરોત્યેવ, જન્તોઃ કર્મમલ તપઃ ॥ ૧૩ ॥

ઉતરાધ્યયનસૂરટીકા (ભાવવિજય), અ ૦ ૦, પૃ ૦ ૫૮, શ્લો ૦ ૫૫

લેમ મુવર્ણમા ગ્હેલા મેલને અગ્નિ ગ્હો પાડે છે, તથા દૂધમા ગ્હેલા જળને લેમ હસ ગ્હુ પાડે છે, તેમ તપ જ તુના કર્મરૂપ મેલને (આત્માવી) ગ્હો પાડે છે ૧૩

કાન્તાર ન યથેતરો જ્વલયિતુ દત્તો દવાગ્નિ મિના,
દાગ્નિ ન યથાઽપર' શમયિતુ ગ્વત્તો વિનાઽમ્મોધરમ્ ।
નિષ્ણાત. પપ્ત મિના મિમરિતુ નાન્યો યથાઽમ્મોધર,
કમાથ તપમા મિના કિમપર ઇન્તુ મમર્થમ્તથા ।

જેમ દાનાનગ વિના ખીજે કોઈ અરુચને બાળવામા સમર્થ નથી, જેમ દાનાનગને જ્ઞાન કવ્વાના મેધ વિના ખીજે કોઈ શક્તિ માન નથી, તથા જેમ મેધને વિષેરી નાખવામા વાયુ વિના ખીજે કોઈ નિપુણ નથી, તમ કર્મનો મમૂદ હુબ્બવામા તપ વિન ખીજે કોઈ સમર્થ નવા ૧૪

આદ્યતપ —

અનશનમૂનોદગતા, ઘૃત્તે સક્ષેપણ રમત્યાગ ।

કાયક્લેશ સર્લીનતતિ વાહ્ય તપ પ્રોક્તમ્ ॥ ૧૫ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૦ ૧૭૫

અનશન, (આહારત્યાગ), બિનોહરી, (આહારમા ઓછા કરવી), ઘૃત્તિસંપ્રેય (નિયમિત રહેવું), રમત્યાગ (વિકાર કરનાર વિગર્હ તબવી), કાય કલેશ (ગીતતાપાદિ સમભાઈ સહેવા) અને સલીનતા (સ્થિરામને રહેવું) એ છ પ્રકારને બાહ્ય તપ કહ્યો છે ૧૫

અનશનમૂનોદયં, ઘૃત્તે સક્ષેપણ તથા ।

રમત્યાગસ્તનુક્લેશો લીનતેતિ વહિસ્તપ ॥ ૧૬ ॥

ત્રિપષ્ટિ ૦, પવ ૧, મર્ગ ૧, શ્લો ૦ ૧૯૮

અનશન-ઉપવાસાદિક, બિનોહરી ઓછુ ખાવું તે, ઘૃત્તિને સંપ્રેય, રસનો ત્યાગ, કાયકલેશ અને સલીનતા-અગોપાગને સંકેત આ છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ છે ૧૬

આભ્ય તપ:—

પ્રાયશ્ચિત્ત વૈયાટ્ત્યં, સ્વાધ્યાયો વિનયોઽપિ ચ ।

ચ્યુત્સર્ગોઽથ શુભધ્યાન, પોઢેત્યાભ્યન્તર તપ: ॥-૧૭ ॥

ત્રિપષ્ટિ૦, પર્વ ૧, સર્ગ ૧, શ્લો૦ ૧૧૯

પ્રાયશ્ચિત્ત, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, વિનય, કાયોત્મર્ગ અને શુભ ધ્યાન આ છ પ્રકારનો આભ્ય તપ છે ૧૭

નિર્જરાકરણે વાહ્યાચ્છ્રેષ્ઠમાભ્યન્તર તપ: ।

તપાપ્યેકાતપત્રત્વ, ધ્યાનસ્ય મુનયો જગુ ॥ ૧૮ ॥

ત્રિપષ્ટિ૦, પર્વ ૪, સર્ગ ૧, શ્લો૦ ૮૩૯

નિર્જરા કરવામા વાહ્ય તપ કરતા આભ્ય તપ શ્રેષ્ઠ છે અને તેમા પણ એટલે આભ્ય તપમા પણ ધ્યાનનુ એકધારીપણુ છે એટલે કે ધ્યાન જ સર્વોત્તમ છે એમ મુનિઓ કહે છે ૧૮

પ્રાયશ્ચિત્તધ્યાને વૈયાટ્ત્યવિનયાપથોન્મર્ગ: ।

સ્વાધ્યાય ઇતિ તપ પદ્ પ્રકારમાભ્યન્તર મગ્નિ ॥૧૯॥

પ્રશમગ્નિ, શ્લો૦ ૧૭૬

પ્રાયશ્ચિત (પાપની આલોચના), ધ્યાન, વૈયાવચ્ચ, વિનય, કાયોત્મર્ગ અને સ્વાધ્યાય; એ રીતે આભ્ય તપ પણ છ પ્રકારનો છે ૧૯

શારીરિકતપ.—

દેવદ્વિષ્ણુપ્રાજ્ઞપૂજનં ધૌર્ધ્યમાર્જવમ્ ।
 નદ્વચર્યમર્હિસા ચ, શારીર તપ ઉચ્યતે ॥ ૨૦ ॥

ભગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૭, શ્લો૦

દેવ, બ્રાહ્મણ, ગુરુ અને વિદ્વાનની પૂજા કરવી, પવિ
 ગભવી, મગ્નતા રાખવી, બ્રહ્મચર્ય પાળવું અને કોઈ
 પ્રાણીની કિંમત ન કરવી, આ શારીરિક તપ કહેવાય છે

વાચિકતપ.—

અનુદ્વેગકર વાક્ય, સત્ય પ્રિય હિત ચ યત્ ।
 સ્વાધ્યાયાભ્યમન ચૈત્ર, વાચ્ય તપ ઉચ્યતે ॥ ૨૧ ॥

ભગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૭, શ્લો૦

કોઈને ઉદ્વેગ ન કરે તેવું, સત્ય, પ્રિય અને હિતક
 વચન બોલવું તથા આધ્યાયના અભ્યાસવાળું જે વાક્ય
 તે વાચિકતપ કહેવાય છે ૨૧

માનસિકતપ —

મન પ્રમાદ સૌમ્યત્વ, મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ ।
 ભાવસશુદ્ધિરિત્યેતત્, તપો માનસમુચ્યતે ॥ ૨૨ ॥

ભગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૭, શ્લો૦

મનની પ્રસન્નતા, સૌમ્યપણું, મૌન, આત્માનો નિ
 ભાવની વિશદ્ધિ. આ સર્વ માનસિક તપ કહેવાય છે

केषु तप करवुः—

तदेव हि तपः कार्यं, दुर्घ्यानं यत्र नो भवेत् ।

येन योगा न हीयन्ते, क्षीयन्ते नेन्द्रियाणि च ॥ २३ ॥

ज्ञानसार, तपोऽष्टक, श्लो० ७.

जे तप कर्ता जरा पणु अशुभा ध्यान न थाय, जे तप-
चडे मन, वचन अने क्रायाना योगनी हानि न थाय—नजणा
न थाय, अने धद्रियो पणु क्षीणु न थाय, ते ज (तेटलो ज)
तप करवो लोभणे (सुध रक्षीने, दृ ण वेडीने ठे णीछ
कोध पणु मुश्केलीधी तपच्या करवाभा आवे ते अज्ञान कष्ट
कडेनाय ठे) २३

तपनु क्षणः—

तनोति धर्मं विधुनोति कल्मष,

हिनस्ति दुःखं विदधाति सपदम् ।

चिनोति मत्स्यं विनिहन्ति तामस,

तपोऽथवा किं न करोति देहिनाम् ? ॥ २४ ॥

सुभापितरत्नसदोह, श्लो० ८९६.

तप भाषणेना धर्म ने वधारे छे, पापने हर करे छे,
दृ णने नाश करे छे, सपत्तिने पेढा करे छे, जणने लेशु
जरे छे अने अज्ञानने नाश करे छे अला जेवु शु छे छे
जे तप नथी करतु ? २४

તપ ઝિવકુમારચરતિ મદિરમ્બોઽપિ યઃ,
 સ દવપરિપદ્યપિ દ્યુતિમહત્તવિસ્ફુર્તિભૃત્ ।
 કૃશાન્વહૃશતાપનોહ્લમિતાર્ણક કાચન,
 ન ધાતુણુ વિઝિષ્ટતા નૃપતિમૌલિતામેતિ ચ ॥૨૫॥

કર્પૂરપ્રકરણ, શ્લો ૦ ૮૬

જે પુત્રપિત્રી કુમારની માફક પોતાના ધરમા રહેવા છતાં પણ
 તપસ્યા કરે છે તે દેવનાઓની મળામા પણ કાલ અને મહત્તવા
 તેજને ધારા કરે છે કારણ કે સુ સુર્વણ, કે જેનો ૨ ।
 અગ્નિના મોટા તાપમા પ્રગણિત થયો છે તે, બધી ધાતુઓમાં
 શ્રેષ્ઠપણાને અથવા તેા નબળા મુગપણાને નથી પામતુ ? ૨૫

વસ જલેન પૂત મ્યાત્પુનસ્તન્મલિન ભવેત્ ।

તપમા ચ કૃત શુદ્ધો વહો ન સ્યાન્મલીમમ્ ॥ ૨૬ ॥

દિગુલપ્રકરણ, તવપ્રથમ, શ્લો ૦ ૨-

વસ જલથી પવિત્ર થાય છે, પણ તે પાણુ મલીન થાય
 છે પણ તપથી શુદ્ધ કરેલુ શરીર ક્ષીથી મલીન થતુ નથી ૨૬

યથાઽમ્બુદા ત્રિલીયન્તે, પ્રચડપત્નનાહતા ।

તથા તીવ્રતપોઽપાસ્તા, પાપ્માન પ્રવલા અપિ ॥ ૨૭ ॥

ઉત્તરાધ્યયાસૂત્રીકા(ભાવવિનય), અ ૦ ૨, વૃ ૦ ૫૮, શ્લો ૦ ૪૬-

જેમ પ્રચડ વાયુથી હણાયેલા વાદળાઓ લય પામે છે
 —વીખરાઈ જાય છે, તેમ ઉત્કટ-લય કર-પાપના સમૂહ પણ તીવ્ર
 તપથી હણાયેલા લય (લય) પામે છે ૨૭

यत्किञ्चित् त्रिषु लोकेषु, प्रार्थयन्ति नराः सुखम् ।
तत्परं तपमा माध्य, तपो हि दुरतिक्रमम् ॥ २८ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० १३, श्लो० ४३

આ ત્રણ જગતને વિષે મનુષ્ય ને કાંઈ સુખની પ્રાર્થના કરે છે, તે સર્વ સુખ તપવડે સાધી શકાય છે એમ કહે તપ દુરતિક્રમ છે—તપનું કળ અવશ્ય મળે છે ૨૮

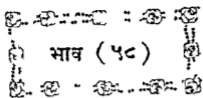
यस्माद् विघ्नपरम्परा विघटते दास्य सुराः कुर्वते,
कामः शाम्यति दाम्यतीन्द्रियगणः कल्याणमुत्सर्पति ।
उन्मीलन्ति महर्द्धयः कलयति धर्मस च य कर्मणा,
स्वाधीन त्रिदिश शिव च भवति श्चाम्य तपस्तन्न किं ? ॥ २९ ॥

सिद्धरप्रकरण, श्लो० ८२

જે તપથી વિઘ્નનો સમૂહ નાશ પામે છે, દેવો દાનપણ કરે છે, ગ્રામ શાંત થાય છે, ઇન્દ્રિયોનો સમૂહ જમલે થાય છે, ક્રયાણુ પ્રાપ્ત થાય છે, મોટી અમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, કર્મનો સમૂહ નાશ પામે છે, તથા અર્ગ અને મોલ આધીન થાય છે, તે તપ વખાણુલા લાયક કેમ ન હોય ? ૨૯

जिनेन्द्रचद्रोदितमस्तदूपण, कपायमुक्त विदधाति यस्तपः ।
नदुर्लभ तस्य समस्तत्रिष्टये, प्रजायते वस्तु मनोज्ञमीप्सितम् ३०
सुभापितरत्नसदोह, श्लो० ८९९

જે મનુષ્ય શ્રી જિનેશ્વર લગવાને ઝહેલુ, કોઈ પણ પ્રકારના દુષણથી રહિત અને કપાયો વગરનું તપ કરે છે તેને, આખા સમારમા, કોઈ પણ ઇચ્છિત વસ્તુ દુર્લભ નથી થતી ૩૦

ભાવનું મહત્વ —

न साष्टे विद्यते देवो न शिलाया न कर्ममे ।
 भावपु विद्यते दवस्तम्माद्भारो हि कारणम् ॥ १ ॥

सूक्तमुक्तावलि, प्र० २१०, श्लो० १६ (दी ६)२

કાષ્ટને વિરે દેવ નથી, પથ્થરમાં નથી, તથા કાદવમાં પણ
 નથી પરંતુ ભાવને વિષે જ-શદ્ધાને વિરે જ-દેવ રહેલા છે,
 તેથી ભાવ જ શુભ્ય કારણ છે ૧

विवरुचनमारिणी प्रदामशर्मसजीवनी,
 भवार्णवमहातरीं मदनदात्रमेघावलीम् ।
 चलाक्षमृगवागुरा गुरुरूपायशैलाशनिं,
 त्रिमुक्तिपथवेसरीं भजत भावना किं परै ? ॥२॥

सिद्धरप्रकरण, श्लो० ८७-

વિવેકરૂપી વનના માર્ગે જમાન, શાંતિના મુખ માટે સજીવની
 છુટી મમાન, ભવરૂપી સમુદ્ર માટે મોટા વહાણુ સમાન,
 કામરૂપી દાવાનળને શાંત કરવામાં મેઘમાળા સમાન, અપળ
 એવી ઈદ્રિયોરૂપી મૃગોને માટે જાળપાશ સમાન, મહાન
 કષાયરૂપી પહાડો માટે વજ્ર સમાન અને મોક્ષમાર્ગમાં

(સામાન ઉપાડવા માટે) ખચ્ચર સમાન એવી ભાવનાનો આશ્રય કરેા ખીજને શા માટે વળગેા છે ? ૨

દાનશીલતપઃસપદ્ભાવેન ભજતે ફલમ્ ।

સ્વાદઃપ્રાદુર્ભવેદ્ભોજ્યે,કિ નામ લવણ વિના ? ॥ ૩ ॥

સૂક્તમુક્તાવલિ, પૃ૦ ૨૦૧, શ્લો૦ ૮ (હી હ)*

દાન, શીલ અને તપની સપદા ભાવ પ્રમાણે ક્ષણને પામે છે, કેમકે લોજનને વિષે ને લવણ ન હોય તો તે શુ ચ્વા દિષ્ટ લાગે છે ? ૩

ભાવસ્પૃકાઙ્ગવીરસ્ય, માન્નિધ્યાદ્ભવઃ શિવમ્ ।

યયુર્નેકોઽપિ ઢાનાઘૈર્માનિહીર્નૈર્ધનૈરપિ ॥ ૪ ॥

સૂક્તમુક્તાવલિ, પૃ૦ ૨૦૧, શ્લો૦ ૧ (હી હ)*

અદ્વિતીય વીર એવા એક ભાવના જ સમીપપણાથી ઘણા પ્રાણીઓ મોક્ષમા ગયા છે, પરતુ ભાવ વિના ખહુ ઢાના-દિકથી પણ, એક પ્રાણી પણ મોક્ષમા ગયેા નથી ૪

દાનમિજ્યા તપઃ શૌચ, તીર્થ વેદાઃ શ્રુત તથા ।

સર્વાણ્યેતાનિ તીર્થાનિ, યદિ ભાવોઽસ્તિ નિર્મલઃ ॥ ૫ ॥

ઇતિહાસમમુચ્ય, અ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૧૭

ને નિર્મળ ભાવ (મન) હોય તો દાન, યજ્ઞ, તપ, શૌચ, તીર્થ, વેદ અને શાસ્ત્ર આ સર્વે તીર્થરૂપ છે ૫

ભાવ વગર નકામું —

જ્વાલાભિશ્ચલમા જલર્જલચરાસ્તિર્યગ્જટાભિરંદા
 મુષ્ટૈરેહકા મમસ્તપશ્ચો નમ્ના ચરા મન્મમિ ।
 કાષ્ટામિસ્મકલા દ્રુમા શુચ્ચરા પાઠાદ્ વ્રજા ધ્યાનતો
 નો શુધ્યન્તિ વિશુદ્ધમાચપલા નૈતે ક્રિયાતત્પરા ॥૬॥

પતંગીયા અગ્નિની જ્વાલાને મહત કરે છે, જળચરો નિર-
 તર જળને મ્તાન કરે છે, વટવૃક્ષો મોટી જટા ધાવે છે, ઘેના મુઠપાક ધારણ કરે છે, સર્વ પશુઓ નચપણ ધારણ કરે
 છે, ધજાઓ ગરીરે ભન્ન ચોળે છે, સર્વ વૃક્ષો કાષ્ટને ધારણ
 કરે છે, ગ્રેહ પોષ્ટો શાશ્વ ભણે છે, તથા જગવા પણ ધ્યાન ધરે
 છે પરંતુ તે સર્વે શુદ્ધ થતા નથી કેમકે તેઓ વિશુદ્ધ ભાવથી
 સજિત છે તેથી તેઓ ક્રિયામાં તત્પર કહેવાય નહીં ।

નિરાગે તરુણીરુટાક્ષિતમિવ ત્યાગવ્યપેતપ્રભો ,
 સેનારુષ્ટમિત્રોપરોપણમિત્રામ્બોજન્મનામદમનિ ।
 વિપ્વગ્વર્ષમિત્રોપરક્ષિતિતલે દાનાર્હટર્ચાતપ ,
 સ્વાધ્યાયાધ્યયનાદિ નિષ્ફલમનુષ્ઠાન વિના ભાવનામ્ ॥૭॥

મિદૂરવ્રજણ, શ્લોક ૮૫

લેથી રીતે રાગ વગરના માણુમમા યુવતિ સ્ત્રીના કટોઓ નિષ્ફળ
 જાય છે, દાનની ભાવના વગરના ગેહની મેવા કેવળ કષ્ટરૂપ થાય
 છે, કમજનુ પથર ઉપર વાવણુ નકામું નીવડે છે અને ઉસર
 ભૂમિમાં પડેલો વરમાદ નકામો નિવડે છે તે જ પ્રમાણે દાન,
 જિનપૂજા વિગેરે ક્રિયાઓ ભાવના વગર નિષ્ફળ થાય છે ।

ભાવ અને ક્રિયા:—

ક્રિયાશૂન્યસ્ય ચો ભાવો માત્રશૂન્યા ચ યા ક્રિયા ।
અનયોરન્તર દૃષ્ટ, માતુસ્વદ્યોતયોરિત ॥ ૮ ॥

શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણવૃત્તિ, પૃ૦ ૪ (દે લ)

કોઈ માણુમ ક્રિયા કરતો ન હોય પણ તેના ભાવ મારા હોય અને કોઈ માણુસ ભાવગહિતપણે ક્રિયા કરતો હોય, આ બન્નેમા સૂર્ય અને પતંગીયા જેવું અતઃ પડિતોએ બેયુ છે, એટલે કે ભાવ સૂર્ય સમાન છે અને ક્રિયા પતંગીયા સમાન છે ૮

જેવો ભાવ તેવી મિદ્ધિ:—

દેવે તીર્થે તથા મન્યે, દૈવજ્ઞે ભેષજે ગુરૌ ।
યાદૃશી માપના યમ્ય, સિદ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી ॥ ૯ ॥

દેવને વિષે, તીર્થને વિષે, જ્યોતિષીને વિષે, વૈદ્યને વિષ અને શુકને વિષે જેની જેવી ભાવના-શ્રદ્ધા હોય, તેવી તેને મિદ્ધિ થાય છે, એમ હું માનું છું ૯

ભાવનું કૃપા:—

મઘ્યૈશ્વ માપના માઘ્યા, ભરતેશ્વર વદ્યથા ।
ફલતિ દાનશિલાઘા વૃષ્ટ્યા યજેહ પાદપાઃ ॥ ૧૦ ॥

— હિંગુલપ્રવરણ, ભાવપ્રક્રમ, શ્લો ૦-૧

ભાવને લોકોએ ભરત રાજાની પેઠે ભાવના ભાવેથી, કે જેથી, વૃષ્ટિથી અર્થે જેમ વૃષ્ટો કૃષ્ણે છે, તેમ દાન શીલ અર્થે

વિગુદ્ધાદવ સરુળ્પાદ્ ધર્મ મદ્ધિરૂપાજ્યતે ।
સ્વલ્પેનૈવ પ્રયાસેન, ચિત્રમેતદ્દહો પરમ્ ॥ ૧૧ ॥

તત્વામૃત, શ્લો ૭૨

સરુળ્પાદવ પુરુષા પવિઃ એવી ભાવનાથી થોડા જ પ્રયત્નથી
ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી લે છે એ ખરેખર આશ્ચર્યકારક છે ૧૧-

દાને ગ્રીલે તપસ્યેવ, માનના મિલિતા યદિ ।
તદા મોક્ષસુખાકાશા, ચિતનીયા જનૈરિહ ॥ ૧૨ ॥

દિગુલપ્રકરણ, માવપ્રથમ, શ્લો ૩-

દાન, શીવ અને તપમા જે ભાવના મળેલી હોય, તે જ
અહિ લોકોએ મોક્ષમુખની ઈચ્છા ચીતવવી ૧૨

સત્તો દેશતથૈવ, વિરતિ મફલા તદા ।
યદા માનયુતા લોકે, સ્વર્ગમોક્ષસુખપ્રદા ॥ ૧૩ ॥

દિગુલપ્રકરણ માવપ્રથમ, શ્લોક ૪

જે ભાષે કરીને યુક્ત હોય તે જ સર્વવિગતિ અને દેશ
વિરતિ, આ લોકમા મક્ષણ થાય છે, તથા સ્વર્ગ અને મોક્ષના
મુખને દેનારી થાય છે ૧૩

સર્વે ક્ષીપ્સતિ પુણ્યમીપ્સતિ દયા ધિત્સત્યથ મિત્મતિ,
ત્રોધ દિત્સતિ દાનશીલતપસા સાફલ્યમાદિત્મતિ ।
કલ્યાણોપચય ચિકીર્ષતિ મગામોધેસ્તટ લિપ્સતિ,
મુક્તિશ્ચિ પરિરિપ્સતે યદિ જનસ્તદ્ માનયેદ્ ભાવનામ્ ॥૧૪॥

સિદ્ધપ્રકરણ, શ્લો ૮૬-

ને માણસ ણધુ બાણવા આહતો હોય, પુણ્યને આહતો હોય, દયાને ધારણ કરવા ઇચ્છતો હોય, પાપને તોડવા ઇચ્છતો હોય, ક્રોધને દૂર કરવા ઇચ્છતો હોય, દાન, શીળ અને તપની સક્ષમતા આહતો હોય, કલ્યાણનો મમૂહ કરવા ઇચ્છતો હોય, ભવશ્ચી સમુદ્રના પારને પામવા આહતો હોય અને મુક્તિશ્ચી સ્ત્રીને પરણવા આહતો હોય, તો માણસે ભાવના ભાવવી નોંધએ ૧૪

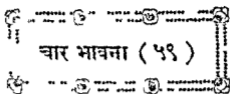
પદ્મવદરાજ્યે ભરતોનિમગ્નસ્તાવૂલવક્રઃ સવિભૂષણશ્ચ ।

આદર્શહર્મ્યે જટિતે મુરત્નૈર્જાનિ સ લેભે વરમાપ્તોઽવ્ર ॥૧૫॥

હિંગુલપ્રકરણ, ભાવપ્રક્રમ, શ્લો ૦ ૫.

છ ખડના રાજ્યમા આમક્રા થએલા, મુખમા તાણુલવાળા, તથા આભૂષણવાળા એવા ભરત મહારાજે ઉત્તમ રત્નોથી જડેલા એવા આરિસાભૂવનમા પણ ઉત્તમ ભાવથી કેવળજ્ઞાન મેળવ્યુ છે ૧૫

ચાર ભાવના (૫૧)

ચાર ભાવનાના નામ તથા સ્વરૂપ —

પરહિતચિન્તા મૈત્રી પરદૃ સ્વપિનાશિની તથા કરુણા ।
પરગુણતુષ્ટિમુદિતા, પરદોષોપેક્ષણમુપેક્ષા ॥ ૧ ॥

ધર્મવિદુ, અધ્યાય ૪, ૨૦૬ મા સૂત્રની ટીકામાં

બીજાના હિતની જે ચિન્તા (વિચાર) તે મૈત્રી, નામની
ભાવના કહેવાય છે, બીજાના દુ ખને વિનાશ કરવાની જે ચિન્તા
તે કરુણા ભાવના કહેવાય છે, બીજાનું મુખ જોઇ હૃદય પામવો
તે મુદિતા-પ્રમોદ-ભાવના કહેવાય છે, અને બીજાના દોષની
ઉપેક્ષા કરવી તે ઉપેક્ષા-માધ્યસ્થ-ભાવના કહેવાય છે ૧

પરે હિતમતિમત્રી, મુદિતા ગુણમોદનમ્ ।

ઉપેક્ષા દોષમાઘ્યસ્થ્ય, કરુણા દુ સ્વમોક્ષધી ॥ ૨ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૨, શ્લોક ૫

અન્ય સર્વ જીવોને વિશે જે હિતબુદ્ધિ રાખવી તે મૈત્રી
કહેવાય છે, અન્યના શુભોને વિશે આનંદ પામવો તે મુદિતા
કહેવાય છે, અન્યના દોષને વિશે ઉપેક્ષા કરવી તે માધ્યસ્થ્ય
ભાવના કહેવાય છે, અને અન્ય જીવોને દુ ખથી મુક્ત કરવાની
જે બુદ્ધિ તે કરુણા કહેવાય છે ૨

મૈત્રી પરસ્મિન્ હિતધીઃ સમગ્રે,
 મવેત્ પ્રમોદો ગુણપક્ષપાત્તઃ ।
 કૃપા ભવાર્તે પ્રતિકૃર્ત્વમીહો—
 પેક્ષેવ માધ્યસ્થ્યમનાર્યદોષે ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મવલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧, શ્લો ૧૦

બીજા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર હિતબુદ્ધિ ગણવી તે મૈત્રી કહેવાય છે, ગુણને વિષે જે પક્ષપાત ગણવે તે પ્રમોદભાવના કહેવાય છે, સમાગ્રી ખીડા પામેલા પ્રાણીઓને વિષે તેમની ખીડા દૂર કરવાની જે ઇચ્છા તે કૃપાભાવના કહેવાય છે, તથા જેના દોષ દૂર થઈ શકે તેમ ન હોય એવા પ્રાણીની જે ઉપેક્ષા કરવી તે માધ્યસ્થ્યભાવના કહેવાય છે ૩

ચાર ભાવનાનો ઉપદેશ —

મજસ્ત્ર મૈત્રી જગદગિરાઝીપુ,
 પ્રમોદમાત્મન્ ગુણિષુ ત્વશેષત ।
 મવાર્તિનીનેષુ કૃપારસ મદાઽ-
 પ્યુદામંવૃત્તિ સ્વલુ, નિર્ગુણેષ્વપિ ॥ ૪ ॥

અધ્યાત્મવલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧, શ્લો ૧૦.

હે આત્મન્ ! જગતના સર્વ જીવો ઉપર મૈત્રીભાવ ધ્યાન કર, સર્વ ગુણવાન પુરૂષો તરફ સતોષ દૃષ્ટિથી જે સુચારની ખીડાથી દુ ખી થતા પ્રાણીઓ ઉપર કૃપા રાખ અને નિર્ગુણી પ્રાણીઓ ઉપર ઉદાસવૃત્તિ-માધ્યસ્થ્યભાવ-રાખ ૪

માધ્યસ્થભાવના —

ઘૃસ્કર્મસુ નિગ્રહ, દયતાગુરુનિન્દિષુ ।

જાત્મશસિષુ યોપેક્ષા, તત્માધ્યસ્થ્યમુદીરિતમ્ ॥ ૧૧ ॥

યોગસાત્ર, પ્રવાન ૪, શ્લો ૧૦૧

નિશકપત્તે કૃત્ કર્મ કરનારા, દેવ અને શુદ્ધી નિંદા કરનારા તવા પોતાની પ્રશંસા કરનારા મનુષ્યોને વિષે જે ઉપેક્ષા ગણવી, તે માધ્યસ્થ કહેવું છે ૧૧

કર્મ ભાવના કોના વિષે —

મૈત્રી સકલમસ્વેષુ, પ્રમોદો ગુણશાલિષુ ।

માધ્યસ્થ્યમત્રિનેયેષુ, ક્રુષ્ણા મર્ષદહિષુ ॥ ૧૨ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમસ્યૈતા મૂલ મૈયાદિભાવના ।

યૈર્ન જ્ઞાતા ન ચામ્યસ્તા, સ તેપામતિદુર્લભ ॥ ૧૩ ॥

યોગસાત્ર, પ્ર ૨, શ્લો ૬, ૭

સર્વ પ્રાણીઓને વિષે મ્નેહુ રાખવો તે મૈત્રી ભાવના, શુભી જનોને જોઈ આનંદ પામવો તે પ્રમોદ ભાવના, વિનય રહિત અદૃત્ય કરનારા-પ્રાણીઓને જોઈ તેની ઉપેક્ષા કરવી તે માધ્યસ્થ ભાવના અને સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખવી તે કૃષ્ણ ભાવના કહેવાય છે આ મૈત્ર્યાદિક આઠ ભાવનાઓ ધર્મરૂપ ક પવૃતાનુ મૂળ છે આ ભાવનાઓ જોઈ જાણી ન હોય તથા તેનો અભ્યાસ કર્યો ન હોય, તેમને તે ધર્મરૂપી કલ્પદ્રુમ દુર્લભ છે ૧૨, ૧૩

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
 ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ॐ वार भावना (६०) ॐ

साम्य म्याद् निर्ममत्वेन, तत्कृते भावना श्रयेत् ।
 अनित्यतामशरण, भवमेकत्रमन्यताम् ॥ १ ॥
 अशौचमाश्रयविधि, सपर कर्मनिर्जराम् ।
 धर्मस्वारन्यातता लोक, द्वादशीं प्रोधिभावनाम् ॥ २ ॥

योगशास्त्र, पृ० २९७, श्लो० ५५, ५६ (प्र स)

भक्तानो त्याग कृपाधी समता प्राप्त थाय छे, ते
 भक्तानो त्याग करवा भाटे णा० लावनानो आश्रय करवे।
 न्नेर्भजे, ते आ प्रभाषे-१ अनित्यलावना, २ अशङ्खुलावना,
 ३ ससारलावना, ४ ज्येष्ठत्वलावना, ५ अन्यत्वलावना, ६
 अशौचलावना, ७ आश्रयविधिलावना, ८ सपरलावना, ९
 कर्मनिर्जगलावना १० धर्मस्वाभ्याततालावना, ११ लोकलावना,
 अने णारभी प्रोधिलावना १, २

मायितव्यमनित्यत्वमशरणत्र तर्थाकृतान्यत्वे ।
 अशुचित्व सपर कर्माश्रयसपरनिधिश्च ॥ ३ ॥

નિર્જરણલોકનિસ્તરઘર્મસ્વાસ્થ્યાતત્ત્વચિન્તાશ્ચ ।

વૌવે' સુદુર્લભતા ચ ભાવના દ્વાદશ વિશુદ્ધા ॥ ૪ ॥

પ્રકાશમરતિ, શ્લો ૧૪૯, ૧૫૦

અનિત્ય, અચરણ્ય, એકત્વ, અન્યન્ય, અશુચીત્વ, સસાર,
આત્મ, સવર, નિર્જગ, લોકસ્વરૂપ, સદ્ધર્મસ્વરૂપચિત્ત,
અને સમ્યક્ત્વ-ગોષ્ઠિદુર્લભતા-એવી રીતે દ્વાદશ, વિશુદ્ધ
ભાવ ॥ ભાવની ૩ ૪

આનિત્યભાવના —

યત્પ્રાતસ્તન્ન મધ્યાહ્ને, યન્મધ્યાહ્ને ન તન્નિશિ ।

નિરીક્ષયતે ભવેડસ્મિન્ હી !, પદાર્થાનામનિત્યતા ॥૫૧॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૫૭

હા હા ! જે મનસે દેખ્યુ હોય તે બપોરે દેખાતું નથી,
અને જે બપોરે દેખ્યુ હોય તે રાત્રે દેખાતું નથી એવી રીતે
આ સસારમા પદાર્થોની અનિત્યતા જ સ્ફુરે પડે છે ૫

સપદો જલતરંગવિલોલા યૌવન ત્રિચતુરાણિ દિનાનિ ।

શારદાશ્રમિત્ર ચત્રલમાયુ , કિં ઘનૈ કુરુત ધર્મમનિન્દ્યમ્ ॥૬૧॥

ઉપદેશમાલા (ભાષાતર), પૃ ૫ (પ્ર સ)

સપદાઓ જળના તરંગ જેવી ચપળ છે, યૌવન નજીક
આર દિવસ રહેવાતું છે, આયુષ્ય શરદ સતુના વાદળાની જેમ
ચપળ છે, ધન ઉપાર્જન કરવાથી શુ ક્ષણ છે ? નિર્મળ
ધર્મનું જ ઉપાર્જન કરે. ૬

एता यां प्रेक्षसे लक्ष्मीञ्छत्रचामरचञ्चला ।

स्वप्न एष महाबुद्धे ! दिनानि त्रीणि पञ्च वा ॥ ७ ॥

હે મહાબુદ્ધિમાન ! જે આ છત્ર અને ચામરના જેવી ચમત્કર્મ લક્ષ્મીને તુ જુએ છે, તે માત્ર સ્વપ્ન જ છે કેમકે તે ત્રણ કે પાચ દિવસની જ છે (અહીં કાળ રહેનારી હોવાથી સ્વપ્ન જેવી છે) ૭

श्रीर्जलतरङ्गतरला सन्ध्यारागस्वरूपमपि रूपम् ।

ध्वजपटचपल च रल, तडिल्लतातुल्यमेनायु ॥ ८ ॥

લક્ષ્મી જળના કંલોલ જેવી ચપળ છે, શરીરનું રૂપ સંધ્યાકાળના રંગ જેવું છે, પરાક્રમ ધ્વજના વચ્ચના ઘેડા જેવું ચપળ છે, અને આયુષ્ય વીજળી જેવું ચપળ છે-જગતમા સર્વ વસ્તુ વિનશ્વર છે ૮

यद्वद्भुमे महति पक्षिगणा विचित्राः,

कृत्वाऽऽश्रय हि निशि यान्ति पुनः प्रभाते ।

तद्वज्रगत्यसकृदेककुटुम्बजीवाः,

मर्चे ममेत्य पुनरेव दिशी भजन्ते ॥ ९ ॥

उत्तराध्ययनसूत्रटीका, पृ० १०६ (वि घ ल) ❀

જેમ એક મોટા વૃક્ષ ઉપર રાત્રિને સમય ભિન્ન ભિન્ન પક્ષીઓના સમૂહો આશ્રય કરીને પછી પ્રાત કાળે જુદે જુદે ઠેકાણે ચાલ્યા જાય છે, તેમ આ જગતમા સર્વે એક કુટુંબના સર્વે વારવાર લેળા ધર્મને પછી જુગી જુગી દિશામા-યોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે-જાય છે ૯

યાતિ કાલો ગલત્યાયુરિભૂતિરતિચન્દ્રલા ।

પ્રિયેષુ ક્ષણિક પ્રેમ, કય ધમેઽવધીરણા ? ॥ ૧૦ ॥

કાળ ચાલ્યો જાય છે, આયુષ્ય ગળતુ જાય છે, લક્ષ્મી અત્યંત ચપલ છે, અને પ્રિય વસ્તુને વિદ્યે જે પ્રીતિ છે તે એક ક્ષણવાર રહેવા ॥ છે છતાં હે જીવ ! ધર્મને વિષે તારા આ અનાદર કયો છે ? ૧૦

ચેતોહરા યુવતય મ્વજનોઽનુકૂલ ,

મદ્વ્રાન્ધયા પ્રણયગર્ભગિરશ્ચ મૃત્યા' ।

ગર્ભન્તિ દન્તિનિવહાસ્તરલાસ્તુરજ્ઞા ,

સમીલને નયનયોર્ન દિ ક્ષિન્નિસ્તિ ॥ ૧૧ ॥

વૈરાગ્યગતક (મર્ત્યદરિ), શ્લો ૪૩

ચિત્તને પુણ્ય કરનારી સ્ત્રીઓ હોય, અનુકૂળ સ્વજન હોય, સાગ જાધવા જાય, નમતા લગ્ની વાણી બોલનારા ચાકર હોય, આગળામા હાથોના મમૂહો ગર્ભના કરતા હોય, અને ચપળતાવાળા ઘણા અશ્વો હોય આવી મોટી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હોય તો પણ જ્યાં નેત્રો મીંચાઈ જાય છે (મૃત્યુ આં છે) ત્યાર તે મધમામાથી કાઠ પણ રહેતુ નથી ૧૧

અનિત્ય યૌવન રૂપ, જીવિત દ્રવ્યસત્ત્વ ।

આરોગ્ય પ્રિયમવાસો ગૃધ્યેત્ત ન પળિહત્ ॥ ૧૨ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અં ૨૦૩, શ્લો ૧

યૌવન, રૂપ, જીવિત, દ્રવ્યનો સમૂહ, નીરોગતા

પ્રિય વસ્તુનો સયોગ, આ મર્વ વસ્તુ અનિત્ય છે તેથી તેમા પડિત જનો એ ગૃહિ-આસક્તિ કરવી નહીં ૧૨

ચલ રાજ્યૈશ્વર્ય ધનકનકમાર* પરિજનો

નૃપાદ્વા વાલ્લભ્ય ચલમમરસૌખ્ય ચ ત્રિપુલમ્ ।

ચલં રૂપારોગ્ય ચલમિહ ચલ જીવિતમિદ્ર,

જનો દષ્ટો યો વં જનયતિ સુખ સોઽપિ હિ ચલઃ ॥૧૩॥

નલચપુનાટક, ઉન્દ્યામ ૫, શ્લો ૧૭.

આ જગતમા ગળ્યતુ એશ્વર્ય ચલાયમાન (અનિત્ય) છે, ધન અને મુનર્ણનો સાર ચલાયમાન છે, પરિવાર ચલાયમાન છે, ગળની મિત્રાઈ ચલાયમાન છે, દેવતાતુ મોટુ સુખ ચલાયમાન છે, નીરોગતા ચલાયમાન છે, બળ ચલાયમાન છે, આ છવિત ચલાયમાન છે, તથા જે જન જોવાવી સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તે જન પણ ચલાયમાન છે અર્થાત્ મર્વ રાણુલગુર-અનિત્ય છે ૧૩

ઇન્દ્રચાપમમા મોગા , મપદો જલદોપમાઃ ।

યૌરન જલરેમેય, મર્મમેતદશાશ્વતમ્ ॥ ૧૪ ॥

તત્ત્રામૃત, શ્લો ૧૫૨

લોગો ઇન્દ્રધનુષ જેવા છે, મ પદાઓ વાદળા જેવી છે, અને સુવાન્ધવા જળની શેખા જેવી છે, આ મર્વ અનિત્ય છે ૧૪

જીવિતં ત્રિદ્યુતા તુલ્ય, સયોગા મ્યમ્નમન્નિમાઃ ।

મન્ધ્યારાગમમઃ સ્નેહ , શરીર તૃણવિન્દુવત્ ॥ ૧૫ ॥

તત્ત્રામૃત, શ્લો ૧૫૧.

પ્રાણીઓનું અવિત વીજળી જેવું છે, મયોગો મ્વખ જ્યે છે, મ્નેહ મધ્યાના રગ જેવો છે, અને શરીર તૃણપર સ્લેષ જળના ગિદુ સમાન છે અર્થાત્ સર્વ અનિત્ય છે ૧૫

મર્મ ક્ષયાન્તા નિચયા , પતનાન્તા* મમ્મુદ્ધયા ।
સયોગા વિપ્રયોગાન્તા મરણાન્ત હિ જીવિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

સર્વે પદાર્થના સમૂહો છેવટ (પછિણામે) નાશ પામના છે, જેઓ ઉચ્ચ મ્થાનને પામેલા હોય છે તેઓ છેવટ પડવાના જ છે, સર્વ મયોગો પરિણામે વિયોગ પામનાતા જ છે, અને વાણુ અવિત હોય તો પણ છેવટ મરણુ થવાનું જ છે ૧૬

મરણ પ્રકૃતિ* શરીરિણા, વિકૃતિર્જીવનમુચ્યતે યુષ્ઠં ।
ક્ષણમપ્યવતિષ્ઠતે શ્વમન્, યદિ જન્તુર્નનુ લાભવાનમૌ ॥૧૭॥

કાઠીદાસ

મરણુ એ પ્રાણીઓની પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) છે, અને અણુ તે વિકૃતિ (વિકાર) છે, એમ પડિતો કહે છે ન્ને પ્રાણી એક દાણુવાર પણ શ્વાસ લેતો રહેતો હોય (અવતો હોય), તો તે તેને ખરેખર લાભ જ સમજવાનો છે ૧૭

કો હિ જાનાતિ કસ્યાઘ, મૃત્યુકાલો ભવિષ્યતિ ।
યુવૈવ ધર્મશીલ સ્યાદનિત્ય સ્વલુ જીવિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

મત્સ્યપુરાણ, અ૦ ૧૭૪, શ્લો ૧૬

આને ઠેનો મરણુસમય થશે તે કોઈ પણ જાણતું નથી

તેથી દરેક મનુષ્યે યુવાવસ્થામાં જ ધર્મ કરવામાં તત્પર થવું
જોઈએ કેમકે આ જીવિત અનિત્ય જ છે ૧૮

યૌવન જીવિત ચિત્ત, છાયા લક્ષ્મીશ્ચ સ્વામિતા ।
ચન્ચલોત્તર પડેતાનિ, જ્ઞાત્વા ધર્મરતો ભવેત્ ॥ ૧૯ ॥

યૌવન, જીવિત, ચિત્ત, ક્રાંતિ, લક્ષ્મી અને પ્રભુતા આ છ
પદાર્થ એ ચળ છે, એમ જાણીને મનુષ્યે ધર્મમાં તત્પર થવું ૧૯

હૃદયનિત્ય જગદ્દૃષ્ટ, સ્થિરચિત્ત પ્રતિક્ષણમ્ ।
તૃષ્ણાકૃષ્ણાહિમન્ત્રાય, નિર્મમત્વાય ચિન્તયેત્ ॥ ૨૦ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૬૦

સાગરપી કાળા નાગને વશ કરવાને મત્ર તુલ્ય એવા
નિર્મમત્વ માટે એ પ્રમાણે જગત્ના સ્વરૂપને સ્થિર ચિત્તે દરેક
ક્ષણે અનિત્ય ચિંતવવું ૨૦

જીવિત યૌવન લક્ષ્મી, રૂપ પ્રિયસમાગમઃ ।
ચલ મર્મમિદ વાત્યા, નર્તિતાન્ધિતરન્ગવત્ ॥ ૨૧ ॥

મહાવીરચરિત્ર, સર્ગ ૧, શ્લો ૨૪૮.

આયુષ્ય, યુવાવસ્થા, લક્ષ્મી, રૂપ, પ્રિય વસ્તુનો તથા જનનો
સમાગમ આ સર્વ પદાર્થો વાયુએ ઉછાળેલા મસુદ્રના તરંગની
જેવા ચળ છે ૨૧

હૃદયનસપ્રયોગદ્વિનિપયસુરસપદસ્તથાઽઽરોગ્યમ્ ।
દેહશ્ચ યૌવન જીવિત સર્વાણ્યનિત્યાનિ ॥ ૨૨ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૧૫૧.

પ્રાણીઓનું અવિત વીજળી જેવું છે, સયોગો સ્વપ્ન જેવા છે, અનેક મધ્યાના રંગ જેવો છે, અને શરીર તૃણપર રહેલા જળના ગિંદ સમાન છે અર્થાત્ સર્વ અનિત્ય છે ૧૫

મર્તે ક્ષયાન્તા નિચયા , પતનાન્તા સમુદ્ધયા ।

મયોગા વિપ્રયોગાન્તા મરણાન્તા હિ જીવિતમ્ ॥ ૧૬ ॥

સર્વે પદાર્થના મમૂહો છેવટ (પિણામે) નાશ પામનારા છે, જેઓ ઉચ્ચ સ્થાનને પામેલા હોય છે તેઓ છેવટ પડવાનો જ છે, સર્વે સયોગો પરિણામે વિયોગ પામનારા જ છે, અને લાણુ અવિત હોય તો પણ છેવટ મરણુ થવાનું જ છે ૧૬

મરણ પ્રકૃતિ' શરીરિણા, વિકૃતિર્જીવનમુચ્યતે વુર્ધ ।

ક્ષણમપ્યગતિષ્ટતે શ્વસન્, યદિ જન્તુર્નનુ લામવાનમૌ ॥૧૭॥

કાલીદાસ

મરણુ એ પ્રાણીઓની પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) છે, અને અણુ તે વિકૃતિ (વિદાર) છે, એમ પડિતો કહે છે ને પ્રાણી એક ક્ષણવાર પણ શ્વાસ લેતો રહેતો હોય (અવતો હોય), તો તે તેને ખરેખર લાલ જ સમજવાનો છે ૧૭

કો હિ જાનાતિ કસ્યાદ્ય, મૃત્યુકાલો મવિષ્યતિ ।

યુવૈવ ધર્મશીલ સ્યાદનિત્ય સ્વલુ જીવિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

મત્સ્યપુરાણ, અ૦ ૧૭૪, શ્લો૦ ૧૬-

આજે કોનો મરણુમમય થશે તે કોઈ પણ બાણુતું નથી

માતા यदि विष दद्यात्, पित्रा विक्रीयते सुतः ।

राजा हरति सर्वस्व, कस्तत्र पालको भवेत् ॥ २६ ॥

પદ્મપુરાણ, સદ્ ૩, અ૦ ૧૩, શ્લો૦ ૩૨.

જો કદાચ માતા જ પુત્રને વિષ આપે, પિતા જ પુત્રને વેચે, અને રાજા જ સર્વ-વસ્તુ હરણ કરે, તો ત્યાં તેનું રક્ષણ કરનાર કોણ હોય ? કોઈ જ ન હોય ૨૬

रोगात्रातो दुःखार्दितस्तथा स्वजनपरिवृतो जीवः ।

व्रणति करुण मयाप्य रुज निहन्तु न शक्तोऽसौ ॥ २७ ॥

રોગથી વ્યાધ થયેલો, દુઃખથી પીડા પામેલો અને સ્વજનોથી પરિવરેલો છતાં, કરુણ મારે અને અત્યુ મહિત, આડક કરે છે, પરંતુ તે રોગને હાલુવા અર્થે યતો નથી ૨૭

एकस्य जन्ममरणे, गतयश्च शुभाशुभा भवार्ते ।

तस्मादाकालिकहितमेकैनात्मनः कार्यम् ॥ २८ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો૦ ૧૫૩

આ સસારરૂપી અમુદ્રમા છતાં એકલો જ જન્મે છે અને એકલો જ મરે છે તેમ જ શુભ અને અશુભ ગતિ પણ એકલાની જ થાય છે એટલા માટે કોઈ પણ સમયે શુભાવ્યા વગર પોતાના આત્માનું હિત કરવું ૨૮

व्याधिजन्मजरामृत्युग्रन्ताना प्राणिनामिह ।

विना जिनोदित धर्म, शृण्ण कोऽपि नापर ॥ २९ ॥

મહાત્મીરચરિત્ર, સુર્ગ ૧, શ્લો૦ ૨૪૯

ઇષ્ટજનમ યોગ, સમૃદ્ધિ, વિપયમુખની સ પદા, તથા આરોગ્ય,
દૈહ્ય, યૌવન અને ઉવિન એ મર્વે અનિત્ય છે ૨૨

અગરણુભાવના —

પિતુર્માતૃ સ્વમુર્ધાતુસ્તનયાના ચ પશ્યતામ્ ।
અત્રાણો નીયતે જન્તુ , કર્મભિર્યમમચ્ચનિ ॥ ૨૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૯૮, શ્લો૦ ૬૨ (પ્ર સ)

પિતા, માતા, બહેન, ભાઈ અને પુત્રો વિગેરે સર્વે જ્ઞેતા
છતા રક્ષણુ વિનાનો જતુ, પોતાના કર્મવડે, યમરાજને ઘેર
લઈ જનાય છે ૨૦

શોચન્તિ સ્વજનાનન્ત, નીયમાનાન્ સ્વકર્મભિ ।
નેપ્પમાણ તુ શોચન્તિ, નાત્માન મૃદ્વુદ્ધય ॥ ૨૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૯૮, શ્લો૦ ૬૩ (પ્ર સ)

મૃત પુદ્ધિવાળા મનુષ્યો પોતપોતાના કર્મવડે મૃત્યુ પામતા
સ્વજનોનો શોક કરે છે, પરંતુ પોતાને પણ મૃત્યુ લઈ જવાનો
દે, તેનો શોક તા કરતા નથી ૨૪

સસારે દુ સ્વદાવાગ્નિજ્વલજ્વાલાકરાલિતે ।
વને મૃગાર્મકૈસ્વેત્ર, ગ્રરણ નાસ્તિ દહિન ॥ ૨૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૯૮, શ્લો૦ ૬૪ (પ્ર સ)

દુ બરૂંપી દાવાનળની બળતી જનાળાવડે લયકર એવા આ
મમારગા રહેલા પ્રાણીને, વનમા રહેલા મૃગના બાળકની જેમ,
કાઈ પણ શરણુ નથી ૨૫.

માતા યદિ વિપ દઘાત્, પિત્રા ત્રિક્રીયતે સુતઃ ।

રાજા હરતિ મર્ગસ્વ, ક્રમ્તત્ર પાલકો ભવેત્ ॥ ૨૬ ॥

પદ્મપુરાણ, મહ ૩, અ૦ ૧૩, શ્લો૦ ૩૦

બે ડઘાય માતા જ પુત્રને વિષ આપે, પિતા જ પુત્રને વેચે,
અને રાત જ મર્ગ-વતુ હરણ કરે, તો ત્યા તેનું રક્ષણ કરનાર
કોણ હોય ? કોઈ જ ન હોય ૨૬

રોગાત્રાતો દુઃસ્વાર્દિતસ્તથા સ્વજનપરિવૃતો જીવઃ ।

વ્રણતિ ક્રુણ મત્રાપ્પ રુજ નિહન્તુ ન શક્તોઽસૌ ॥ ૨૭ ॥

રોગથી વ્યાપ થયેલો, દુઃખથી પીડા પામેલો અને સ્વજ-
નોથી પરિવેશિતો ઠવ, કઠણ મારે અને મૃતુ મહિત, આડદ
કરે છે, પરંતુ તે રોગને હણવા અર્થ થતા નથી ૨૭

एकस्य जन्ममरणे, गतयश्च शुभाशुभा भवार्तते ।

तन्मादाकालिकहितमेकेनैवात्मनः कार्यम् ॥ २८ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો૦ ૧૫૩

આ અસારરૂપી સમુદ્રમાં ઠવ એકલો જ જન્મે છે અને
એકલો જ મરે છે તેમ જ શુભ અને અશુભ ગતિ પણ એક-
લાની જ વાય છે એટલા માટે કોઈ પણ અમય શુભાવ્યા વગર
પોતાના આત્માનું હિત કરવું ૨૮

व्याधिजन्मजरामृत्युग्रन्ताना प्राणिनामिह ।

विना जिनोदित वर्म, शरण कोऽपि नापर ॥ २९ ॥

મહાવીરચરિત્ર, સર્ગ ૧, શ્લો૦ ૨૪૯

તસ્માત્ સ્વજનસ્યાયે, યન્દિહાકાર્યં કરોપિ રે મૃદ્ ।
મોક્તન્ય તસ્ય ફલ, પ્રત્યેકેનૈત્ તે વાદમ્ ॥ ૪૮ ॥

उमास्वातिवाचक

તેથી કરીને હે મૃદ ! આ જગતમા તુ જે કાઈ સ્વજનને
અર્થે અકાર્ય કરે છે, તેનું ફળ તારે એપ્લાએ જ અત્યંત
લોગવવાતું છે ૪૮

न भ्राता बान्धवा ऋस्य, न च स्वजनबान्धवाः ।
एव समारतत्रन्धो मायामोहसमन्वित ॥ ४९ ॥

पद्मपुराण, मंड २, अ० ७, श्लो० ४.

કોઈના કોઈ ભાઈ નથી, કોઈ કોઈને બધું નથી અને
કોઈ કોઈના કુટુંબી નથી આ પ્રમાણે આ મસારને સબધ
માયા અને મોહથી યુક્ત છે ૪૯

अन्यैस्तेनाऽर्जितं वित्तं, भूय सभूय भुज्यते ।
स त्वेको नरकद्रोह, क्लिश्यते निजकर्मभि ॥ ५० ॥

योगशास्त्र, प्रकाश ४, श्लो० ६९

તે પ્રાણીએ મહાઆરભાદિવડે મેળવેલા ધનને, સબધી વિગેરે
એકલા થઈને લોગવે છે, છતાં પાપ કરી ધન ઉપાર્જન કરનાર તે
પ્રાણી, પોતાના ગર્યોવડે, નરકમા તે એકલોજ કલેશ પામે છે ૫૦

जन्म मृत्यु हि यात्येको भुनक्त्येकं शुभाशुभम् ॥
नरकेषु पतत्येक एको याति परा गतिम् ॥ ५१ ॥

बृहद्वाणाक्यनीति, अ० ५, श्लो० १३

આ આત્મા એકલો જ જન્મ અને મગ્ધુને પામે છે, એકલો જ શુભાશુભ કર્મના ફળને ભોગવે છે, એકલો જ નરકમા પડે છે, અને એકલો જ મોક્ષગતિને પામે છે ૫૧

અન્યત્વભાવના:—

अन्योऽहं स्वजनात्परिजनाच्च विभ्रमाच्छरीरकाचेति ।

यस्य नियता मतिरियं न बाधते तं हि शोककृत्विः ॥ ૫૨ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૦ ૧૫૪.

હું સ્વજનથી, પરિજનથી, વૈભવથી, અને શરીરથી ભુદો છું એવી જેની નિશ્ચિત મતિ છે તેને શોક સતાપ મલવતો નથી પર.

यत्रान्यत्वं शरीरस्य, वैसाद्दयाच्छरीरिण ।

धनमन्धुसहायानા, ત્રાન્યત્વ ન દુર્વચમ્ ॥ ૫૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૮, શ્લો ૦ ૭૦.

(આત્મા ચેતન, અમૂર્ત અને ગાંધન છે, ત્યારે શરીર અચેતન, મૂર્ત અને અનિત્ય છે આવી ગીતે) ત્યા આત્મા-થકી શરીરનુ પણ અસહશપણ હોવાથી ભુદાઈ છે, ત્યા ધન, બાધવો અને મિત્રાદિનુ આ આત્મા થકી ભુદાપણ કહેવુ એ જરા પણ ખોટુ નથી ૫૩

यो देहधनमन्धुभ्यो भिन्नमात्मानमीक्षते ।

कम शोकशङ्कना तम्य, हन्तातङ्कः पतन्यते ॥ ૫૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૦ ૭૧.

જે પ્રાણી દેહ, ધન અને બાધવો થઈ પોતાના આત્માને છુટો દેખે છે, તેને ચોકકસી શક્ય પીડા કેમ ઉપજવી શકે ? અર્થાત્ દેહ, બાધવો વિરોધી પોતાના આત્માને ભિન્ન માનનાર અને આચરણમાં ઉનારનાર મનુષ્યને કદાપિ ચોક સ્પર્શી શકતો નથી ૫૪

अन्यद्वरपूरिद जीमाजीवश्चान्य शरीरतः ।

જાન્યદ્વરપૂરિદ જીમાજીવશ્ચાન્ય શરીરતઃ ।

જાન્યદ્વરપૂરિત કો દધ, કરોતિ મમતાં તનો ? ॥ ૫૫ ॥

શાસ્ત્રતત્ત્વ, શ્લો ૩૯

આ ત્યાં છુટી છુટી જ દે અને છુટ આ શરીરથી ભિન્ન છે એમ જાણવા દના કયો જાણો પુરૂષ શરીરમાં મમત્વ કરે ? ૫૫

पुराऽऽसीत् स्वजनस्नेज्य, साम्प्रत वर्ततेऽपर ।

દહાન્તે મવિતાઽન્યસ્ય, તસ્માચ પરતોઽપર ॥ ૫૬ ॥

एव व्यवस्थिते लोके, क कस्य स्वजनोजपि वा ।

કો વા પરજન કસ્ય, મોહ ણ ચ કેવલમ્ ? ॥ ૫૭ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० १७, श्लो० ६६, ६७

પહેલાં (પૂર્વ જન્મમાં) જે તારો સ્વજન હતો તે બીજો હતો, અને હાલ (આ જન્મમાં) બીજો છે વળી દેહને અતે એટલે મરી ગયા પછી તે બીજાનો સ્વજન થશે તે થઈ (હવે પછીના જન્મમાં) તારો તેથી બીજો સ્વજન થશે. ૫૬.

આ પ્રમાણે લોકની વ્યવસ્થા હોવાથી કોણ કોનો સ્વજન છે ? અને કોણ કોનો પરજન છે ? અર્થાત્ કોઈ કોઈનો સ્વજન કે પરજન નથી પણ કેવળ મોહ જ છે ૫૭

ભિન્નઃ શરીરતો જીવો જીવાહ્નિન્નશ્ચ વિગ્રહઃ ।

નિદન્નિતિ વપુર્નાશિઽપ્યન્તઃ સ્વિઘેત કઃ કૃતી ? ॥ ૫૮ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (ભાગવિજય) અ૦ ૨, પૃ૦ ૬૦, શ્લો૦ ૩૮.

આ જીવ શરીરથી ભિન્ન છે, અને આ શરીર જીવથી ભિન્ન છે, એમ જાણતો જ્યો પડિત શરીરનો નાગ થાય તો પણ મનમા ખેદ પામે ? દેહ પડિત ખેદ પામે જ નહીં પદ

સ્વશરીરશરીરિણાપિ, શ્રુતસયોગપરિપર્યયૌ યદા ।

વિરહઃ કિમિત્રાનુતાપયેદ્વદ બાહ્યૈર્વિપર્યૈર્વિપશ્ચિત્તમ્ ? ॥૫૯॥

રઘુવણ, સર્ગ ૭, શ્લો૦ ૮૯

બ્યારે પોનાના શરીર અને આત્મા પણ અયોગ અને વિયોગવાળા શ્રુતિમા કહેલા સાબળ્યા છે, તો પછી બાહ્ય વિષયોના વિયોગ વિઠાનને શી રીતે પરિતાપ ઉપજાવે તે તુ કહે પદ.

અશુચિત્વભાવના:—

અશુચિરુરણસામઘ્યાદાદ્યુત્તરકારણાશુચિત્ત્વાચ ।

દેહસ્યાશુચિમાનઃ સ્થાને સ્થાને મત્તિ ચિન્ત્યઃ ॥ ૬૦ ॥

પ્રશ્નમરતિ શ્લો૦ ૧૫૫.

આ શરીરમા (શુદ્ધ વસ્તુને પણ) અશુદ્ધ કંવાની શક્તિ છે તે કારણે, તથા એના મૂળ કારણ અને ઉત્તર કારણ પણ અશુદ્ધિવાળા છે તેથી હરેક મથળે આ શરીરના અશુદ્ધપણાની ભાવના ચિતવવાની હોય છે ૬૦

વિલેપનાર્થમાસક્તઃ, સુગન્ધિર્યક્ષવર્દનમ્ ।

મર્લામવતિ ચન્દ્રાશુ, ક્વ શૌચ તન્ન વર્ષ્મણિ ॥ ૬૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રવાસ ૪, સ્તો ૭૩ ની ટીકા.

કેસર, કમ્તૂરી, ચ દન, કપૂર અને અગરૂ, એ પાચે સુગંધી પદાર્થના બનાવેલ ચક્ષુર્દર્શન નામના પુશ્યબોદાર ચૂર્ણનો લેપ જેના ઉપર લગાવવાથી મગરૂપ થઈ જાય છે, તે શરીરમાં પવિત્રતા શી ? ૬૧

જમ્બ્યા સુગન્ધિ તામ્બૂલ, સુપ્તો નિશ્ચુત્થિત પ્રગે ।

જુગુપ્સતે વન્દગન્ધ, યા તત્ કિં વપુઃ શુચિ ? ॥ ૬૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રવાસ ૪, સ્તો ૭૬ ની ટીકા

સાથે સુગંધી તાળલ ખાઈને સૂઈ ગયા પછી અવારે ઉઠતા મોઢુ દુર્ગન્ધ મારે છે, તો તે શરીર પવિત્ર કેમ કહેવાય ? ૬૨

સ્વત સુગન્ધયો ગન્ધધૂપપુષ્પસ્રગાદય ।

યત્સજ્ઞાદ્ યાન્તિ દૌર્ગન્ધ્ય, સોઽપિ કાય શુચીયતે ॥ ૬૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રવાસ ૪, સ્તો ૭૩ ની ટીકા

ગંધ, ધૂપ અને પુષ્પમાળા વિગેરે સ્વત સુગંધી પદાર્થો પણ જેના સગથી દુર્ગંધવાળા થઈ જાય છે, એવી પણ કાયાને પવિત્ર માનવી એ કેટલું અજ્ઞાન કહેવાય ? ૬૩

દોષધાતુમલાકીર્ણં, કૃમિગણ્ઠપદાસ્પદમ્ ।

રોગભોગિગર્ભૈર્જમ્બ, ઘ્રીર કો વદેત્ શુચિ ? ॥ ૬૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રવાસ ૪, સ્તો ૭૩ ની ટીકા.

દોષિત ધાતુ અને મળવડે વ્યાસ, કરમીયા અને ગરૂપદ વિગેરે છવડાઓના મ્થાનરૂપ, તથા રોગરૂપ સર્પના સમુદાય-વડે લક્ષણ કરાતા આ શરીરને પવિત્ર કોણુ ઠહે ? ૬૪

મુસ્વાદૂન્યન્નપાનાનિ, ક્ષીરેક્ષુનિકૃતી અપિ ।

મુક્તાનિ યત્ર વિષ્ટાયૈ, તચ્છરીર કથ શુચિ ? ॥ ૬૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૩ ની ટીકા

જે શરીરમા સારા સ્વાદિષ્ટ અન્નપાન ખાધા હોય તે પણ વિષ્ટા થઈ જાય છે, તથા દૂધ અને શેરડી જેવી ઉત્તમ ચીજ પણ વિકારરૂપ થઈ જાય છે, તે શરીર પવિત્ર કેમ કહેવાય ? ૬૫

માતૃજમ્ધાન્નપાનોત્થરસ નાડીક્રમાગતમ્ ।

પાય પાય વિવૃદ્ધઃ સન્, શૌચ મન્યેત કસ્તનૌ ? ॥ ૬૬ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૩ ની ટીકા

માતાએ ખાધેલા અનાજ અને પાણીમાથી પેદા થયેલ રસને નાડી વાટે પી પીને વૃદ્ધિ પામેલા આ શરીરમા કોણુ પવિત્રતા માને ? ૬૬

શુક્રશોણિતમમ્મૃતો મલનિ સ્યન્દવર્ધિતઃ ।

ગર્ભે જરાયુસછન્ન , શુચિ કાયઃ કથં ભવેત્ ? ॥ ૬૭ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૩ ની ટીકા.

વીર્ય અને રૂધીરથી પેદા થયેલ, મળના ખાજોચીયામા વૃદ્ધિ પામેલ, અને ગર્ભમા, ગર્ભાશયથી ઠકાયેલ કાયા પવિત્ર કેમ હોય ? ૬૭

રસાસ્ટમમામમેદોઽસ્થિમજ્જાશુક્રાન્નવર્ષમામ્ ।

અશુર્ષાના પદ કાય , શુચિત્ત્વ તસ્ય તત્ કુત્ ? ॥૬૮॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૨

આહારથી થતા રસ, રૂધિર, માગ, ચરણી, હાડકા, મૂત્ર (હાડકાની અદરનો ભાગ), વીર્ય, આતરડા અને વિષા, એ સર્વ અશુચિ પદાર્થોના મ્યાનરૂપ આ શરીર છે તે તેની અદર શુચિપણ-પવિત્રપણ-ક્યાથી હોય ? ૬૮

નરસ્રોત સ્ત્રગદ્વિસ્તરમનિઃસ્પન્દપિન્ડિલે ।

દેહઽપિ શૌચસદ્કલ્પો મહામોહનિનૃમ્ભિતમ્ ॥ ૬૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૩ ની ટીકા,

આ શરીર નવ દ્વારથી અરતા દુર્ગંધમય રસના પ્રવાહથી વ્યાપ્ત છે, તેને વિષે જે શૌચ (પવિત્રતા)નો વિચાર કરવો તે તે મહામોહનો વિલાસ છે ૬૯

ન શક્ય નિર્મલીકૃતું, ગાત્ર મ્નાનશૈતરપિ ।

અથ્રાન્તમિવ શ્રોતોભિર્નવભિર્મલમુદ્ગિરત્ ॥ ૭૦ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (કમલસયમ), પૃ ૭૨૬

નિરતર નવ દ્વારને મળને અરતુ આ શરીર સે કહો સ્નાનો-વડે પણ નિર્મળ કરી શકાતુ નથી ૭૦

વસારુધિરમાસાસ્થિયકૃદ્વિન્મૂત્રપૂરિતે ।

વપુષ્યશુચિનિલયે, મૂર્છા કુર્વાંત ક સુધીઃ ? ॥ ૭૧ ॥

મહાવીરચરિત્ર, સર્ગ ૧, શ્લો ૨૫૩-

વસા-ચરણી, રૂધીર માસ, હાડકા, યકૃત (પેટમા જમણા પડખામા રહેલો માસપિંડ), વિદ્યા અને મૂત્રથી ભરેલા અશુચિના ઘરરૂપ આ શરીરને વિષે કયો બુદ્ધિમાન માણસ મૂર્છા-મોહ-કરે ? કોઈ ન કરે. ૭૧

સસારભાવના:—

શ્રોત્રિયઃ શ્વપચઃ સ્વામી, પત્તિર્બ્રહ્મા કૃમિશ્ચ સઃ ।

સસારનાટ્યે નટવત્, સસારી હન્ત ચેષ્ટતે ॥ ૭૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૬૫

સસારી જીવ આ સસારરૂપી નાટકમા, નાટકીયાની જેમ, જુદી જુદી ચેષ્ટા કરે છે જુઓ ! વેદનો પારગામી બ્રાહ્મણ મરીને કર્મયોગે ચડાળ થાય છે, સ્વામી મરીને સેવક થાય છે, અને પ્રજ્ઞા પણ મરીને કર્મયોગે કૃમિપણે જન્મે છે ૭૨

માતા મૂત્રા દુહિતા મગિની માર્યા ચ મવતિ સસારે ।

ત્રજતિ સુતઃ પિતૃત્વા ભ્રાતૃતા પુનઃ શત્રુતા ચૈવ ॥૭૩॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૧૫૬.

આ ત્રસાગમા એક જ જીવ એક વખતે માતા થઈને પુત્રી થાય છે, બહેન કે ભાર્યા થાય છે તેમ જ પુત્ર થઈને પિતા, ભાઈ અને શત્રુ પણ થાય છે ૭૩

આશ્રવભાવના:—

મિથ્યાદૃષ્ટિરવિરતઃ પ્રમાદવાન્ યઃ કપાયદડરૂચિઃ ।

તસ્ય તથાઽઽશ્રવકર્મણિ યતેત તન્નિગ્રહે તસ્માત્ ॥૭૪॥

તિ, શ્લો ૦.૧૫૭.

જે પ્રાણી મિથ્યાહૃદિ, અવિસ્તી, પ્રમાદી, કપાયોમા આચર્યા
અને મન, વચન, કાયાના દડના આસક્ત હોય તેની તે તે
આશ્રવની ક્રિયાઓમા પ્રયત્નશીલ થઈને તે પ્રયત્નવી તે
આશ્રવતા નિશ્ચહમા પ્રયત્ન કરવો ૭૪

મૈત્ર્યાદિરામિત ચેત , કર્મ યતે શુમાત્મરુમ્ ।

કપાયવિપયાત્રાન્ત, વિતનોન્યશુમ પુન. ॥ ૭૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૫

મન ત્યારે મૈત્રી, પ્રમોહ વિગેર ભાવનાવડે વાસિત થાય
છે, ત્યારે શુભ કર્મને ઉત્પન્ન કરે છે, અને એ જ મન ત્યારે
ક્રોધાદિ કપાયો અને ઇન્દ્રિયોના વિષયથી વ્યાસ થાય છે ત્યારે
અશુભ કર્મને વિસ્તારે છે ૭૫

શુભાર્જનાય નિર્મથ્ય, શ્રુતજ્ઞાનાશ્રિત વચ. ।

વિપરીત પુનર્નેયમશુભાર્જનહેતવે ॥ ૭૬ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૬

શ્રુતજ્ઞાનને આશ્રિત જે સત્ય વચન તે શુભ કર્મ ઉપાર્જન
કરવા માટે છે, અને તેથી વિપરીત એટલે અમત્ય અને શ્રુત-
જ્ઞાનના વિરોધવાળું જે વચન તે અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરવા
માટે વાળુ ૭૬

શરીરેણ સુગુપ્તેન, શરીરી ચિનુતે શુભમ્ ।

સતતારમ્ભિણા જન્તુઘાતક્રેનાશુમ પુનઃ ॥ ૭૭ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૮, શ્લો ૭૭.

વિષયાદિથકી સારી રીતે ગોપાવેલા શરીરવડે આત્મા શુભ કર્મ મેળવે છે, અને નિરતર આરભ-સમાપ્ત કરનાર તથા પ્રાણીઓનો ઘાત કરનાર-હિંમક એવા એ જ શરીરવડે આત્મા અશુભ કર્મ ઉપાર્જન કરે છે ૭૭

સવરભાવના:—

યા પુણ્યપાપયોરગ્રહણે ત્રાક્કાયમાનમી વૃત્તિઃ ।

સુસમાહિતો હિતઃ સપ્રો વરદદેશિતશ્ચિન્ત્યઃ ॥ ૭૮ ॥

પ્રશમરત્તિ, શ્લો ૧૫૮.

જે, પુણ્ય અને પાપને ગ્રહણ નહિ કરવાવાળી એવી વાણી, શરીર અને મનની વૃત્તિ તેને તીર્થ કર ભગવાનોએ સવર કહેલ છે આત્મામા આરોપેલ એવા હિતકારી એ સવરનો વિચાર કરવો ૭૮

અસયમકૃતોત્સેકાન્, વિપયાન્ ત્રિપસન્નિમાન્ ।

નિરાકુર્યાદરવણ્ડેન, સયમેન મહામતિ. ॥ ૭૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૮૩

અસયત એટલે ધદ્રિયોના ઉન્માદવડે વૃદ્ધિ પામેલા એવા એ સમાન વિષયોને બુદ્ધિશાળી પુરૂષે, અખડ સયમવડે નિતેન્દ્રિય થઈને-હર કરવા ૭૯

નિર્જરાભાવના:—

ચદ્વદ્ વિશોપણાદુપચિતોઽપિ યત્નેન જીર્યતે દોષઃ ।

તદ્વત્ ક્ષમોપચિત, નિર્જરયતિ સવૃતસ્તપમા ॥ ૮૦ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૮૮ ની ટીકા.

જેમ સુવર્ણને ચત્નવડે ખૂબ તપાવવાથી તેમાં એકઠો ધથેલો પણ દોષ નાશ પામે છે, તેમ તપસ્યાવડે સવર યુક્ત બનેલો જીવ એકઠા ધથેલા કર્મની નિર્જરા કરે છે-કર્મોનો નાશ કરે છે ૯૦

લોકભાવના:—

લોકસ્યાધસ્તિર્યક્ત્વ, ચિન્નયેદૃર્ધ્મપિ ચ વાહલ્યમ્ ।
સર્વત્ર જન્મમરણે, રૂપિદ્રવ્યોપયોગાથ ॥ ૮૧ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો० ૧૬૦

લોક ભાવનામાં-અધોલોક, તિર્યક્લોક અને ઉર્ધ્વલોક અને એ ત્રણેના નિન્તારનો વિચાર કરવો એ તમામ લોકમાં જન્મ અને મરણ થાય છે તેમજ ત્યાં રૂપી દ્રવ્યનો ઉપયોગ રહેલો છે એનો પણ વિચાર કરવો ૮૧

કટિસ્થકરવૈશાલ-સ્થાનકસ્થનરાકૃતિમ્ ।

દ્રવ્યં. પૂર્ણ સ્મરેછોરુ, સ્થિત્પુત્પત્તિવ્યયાત્મકૈ ॥૮૨॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો० ૧૦૩

કેડ ઉપર બન્ને હાથ રાખી અને બને પગ મહોળા કરી ઉભેલા પુરૂષની જેવી આકૃતિવાળો, અને ઉત્પત્તિ, નાશ તથા ધ્રુવતા એ ત્રણે ધર્મવાળા દ્રવ્યોથી પૂર્ણ, આવા સ્વરૂપવાળો ચૈત્ત્ય રજ્જુ પ્રમાણુ આ લોક ચિંતવવો ૮૨.

લોકો જગત્રયાકીર્ણા મુચ સપ્તાડત્ર વેષ્ટિતા ।

ઘનામ્મોધિમહાવાત-તનુવાતૈર્મહાબલૈ ॥ ૮૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો० ૧૦૪.

ઉર્ધ્વ, અધો અને તીર્થો, એમ ત્રણ જગતથી વ્યાસ આ લોક છે તેમા નીચે સાત પૃથ્વીઓ મહાબળવાન એવા ધનોદધિ, મહાવાયુ અને તનુવાયુથી વીંટળાયેલી છે ૮૩

વેત્રાસનમમોઽધસ્તાન્મધ્યતો શ્લહરીનિમઃ ।

અગ્રે મુરજસઙ્કાશો લોઠ્ઠઃ સ્યાદેવમાકૃતિઃ ॥ ૮૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૧૦૫.

આ લોક નીચેના ભાગમા નેતગ્ના આસનને આકારે છે, એટલે નીચે વિસ્તારવાળો અને ઉપર ઉપર મઠોચ પામતા આકારવાળો છે મધ્ય ભાગમા ઝાલર સમાન આકારવાળો છે અને ઉપગ્ના ભાગમા મૃદગ સમાન આકારવાળો છે, એટલે કે ઉપરનીચે સંકોચવાળો અને વચમા વિસ્તારવાળો છે ૮૪

નિષ્પાદિતો ન કેનાપિ, ન ધૃતઃ કેનચિચ્ચ સઃ ।

સ્વયમિદ્વો નિરાધારો ગગને કિન્તવસ્થિતઃ ॥ ૮૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૧૦૬

આ લોકને કોઈએ ણનાવ્યો નથી, તેમ કોઈએ ધરી રાખ્યો નથી, પણ સ્વયમિદ્ધ અને આધાર વગરનો એવો આકાશમા રહેલો છે ૮૫

સ્વાખ્યાતધર્મભાવના.—

ધર્મોઽય સ્વાગ્વ્યાતો જગદ્વિતાર્થે જિનૈર્જિતારિગ્ણૈઃ ।

યેઽત્ર રતાસ્તે સસારમાગર લીલયોત્તીર્ણાઃ ॥ ૮૬ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૧૦૭

જિત્યો છે રાગદ્રૌષાદિ શત્રુઓનો સમૂહ નેમણે એવા શ્રી
જિનેશ્વર ભગવાને જગતના હિનને માટે ધર્મને કહેલો છે અને
જે લોકો એ ધર્મમા મગ્ન છે તેઓ આ સમારસમુદ્રને તરી
ગયા છે એમ જાણવું ૮૬

ધર્મપ્રમાણતઃ કલ્પદ્રુમાદ્યા દદતીપ્મિતમ્ ।

ગોચરેઽપિ ન તે યત્સ્પુરધર્માધિષ્ટિતાત્મનામ્ ॥ ૮૭ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૯૪.

ધર્મના પ્રભાવથી ૪ પૃથ્વી વિગેરે ઈચ્છિત આપે છે, અને એ જ
કલ્પદ્રુમાદિ અધર્મી મનુષ્યોને દષ્ટિગોચર પણ થતા નથી ૮૭

આપ્લાવયતિ નાઝ્મ્મોધિરાશ્વાસયતિ ચામ્નુદ ।

યન્મહીં સ પ્રમાવોઽય, ધુવ ધર્મસ્ય કેવલ ॥ ૮૮ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૯૬

સમુદ્ર પૃથ્વીને જે ડુળાડી દેતો નથી, અને મેઘ પૃથ્વીને
જે શાત કરે છે, તે પ્રભાવ ખરેખર કેવળ ધર્મનો જ છે ૮૮

ન જ્વલત્યનલસ્તિર્યગ્, યદ્ધૃં વાતિ નાઝનિલ ।

અચિન્ત્યમહિમા તત્ર, ધર્મ એવ નિચન્ધનમ્ ॥ ૮૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૯૭

અગ્નિ જે લીરેટો જાગતો નથી, અને વાયુ ઉચો વાતો
નથી, તેમા અચિત્ય પ્રભાવશાળી ધર્મજી કારણ છે ૮૯

નિરાલમ્બા નિરાધારા, વિશ્વાધારો વસુન્ધરા ।

યચ્ચાઽપ્રતિષ્ઠતે તત્ર, ધર્માદન્યન્ન કારણમ્ ॥ ૯૦ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૯૮

ચરાચર આ જગતનો આધાર પૃથ્વી જે આલબન અને આધાર વિના રહી છે, તેમા ધર્મ સિવાય બીજુ કાઈ કારણુ નથી ૯૦

સૂર્યચન્દ્રમસાવેતૌ, વિશ્વોપકૃતિહેતવે ।

ઉદયેતે જગત્યસ્મિન્, નૂન ધર્મસ્ય શાસનાત્ ॥ ૯૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૯૯

ખરેખર, ધર્મનીજ આજ્ઞાથી વિશ્વના ઉપકારમાટે આ જગતમા સૂર્ય અને ચંદ્ર ઉદય પામે છે ૯૧

દુર્લભબોધભાવના:—

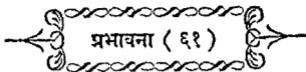
ચિર ગતસ્ય સમારે, બહુયોનિસમાકુલે ।

પ્રાપ્તા સુદુર્લભા બોધિઃ, શાસને જિનભાષિતે ॥ ૯૨ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૩૦૧.

ઘણી યોનિઓથી ભરેલા આ સસારમા લાભા કાળથી ફરતા એના પ્રાણીને શ્રી જિનેશ્વરદેવે પ્રજ્ઞેલા શામનમાં દુર્લભ એવા બોધિની પ્રાપ્તિ થઈ છે ૯૨

प्रभावना અને ભાવના.—

प्रकारेणाधिका मन्ये, भावनात् प्रभावनाम् ।
भावना स्वस्य लाभाय, स्वान्ययोस्तु प्रभावना ॥ १ ॥

उपदेशतरंगिणी, पृ० १७१, श्लो० ९ (य प्र) ❀

એક ' પ્ર ' અક્ષરે ઠરીને ભાવના થકી પ્રભાવનાને હું અધિક માનું છું કેમકે ભાવના પોતાને જ લાભદાયક છે અને પ્રભાવના તેા પોતાને અને ઊંતને પણ લાભદાયક છે ૧

भावना मोक्षदा स्वस्य, स्वान्ययोस्तु प्रभावना ।
प्रकारेणाधिका युक्त, भावनात् प्रभावना ॥ २ ॥

શ્રાદ્ધવિધિ પૃ૦ ૧૬૭

ભાવના શબ્દ કરતા પ્રભાવના શબ્દમા ' પ્ર ' વધારે છે તેથી, ભાવનાથી પોતાની જ મુક્તિ થાય છે અને પ્રભાવનાથી પોતાની અને ઊંતની પણ મુક્તિ થાય છે એ વાત સ્પષ્ટ છે ૨

ત્યાગ (૬૨)

ત્યાગનું મહત્ત્વ:—

ત્રેયો હિ જ્ઞાનમભ્યાસાજ્ઞાનાદ્ધ્યાન ત્રિશિષ્યતે ।
ધ્યાનાત્ કર્મફલત્યાગસ્ત્યાગાન્ઝાન્તિરનન્તરમ્ ॥ ૧ ॥

ભગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૦, શ્લો૦ ૧૦

શાસ્ત્રના અભ્યાસ કરતા જ્ઞાન વધારે શ્રેષ્ઠ છે, જ્ઞાન કરતા ધ્યાન વધારે શ્રેષ્ઠ છે, ધ્યાન કરતા કર્મના કળનો ત્યાગ વધારે શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે કર્મના કળનો ત્યાગ કર્યા પછી તરત જ શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે ૧

ત્યાગ એન હિ સર્વેષા, મોક્ષસાધનમુત્તમમ્ ।
ત્યજતૈવ હિ તજ્ઞૈય, ત્યક્તુઃ પ્રત્યક્ પર પદમ્ ॥ ૨ ॥

માહ્વીયશ્રુતિ.

ત્યાગજ-સર્વ સગનો ત્યાગ કરવો તેજ-સર્વ જીવોને મોક્ષનું ઉત્તમ સાધન છે ત્યાગ કરના પુરૂષે તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ જાણવું જોઈએ, ત્યારપછી ત્યાગ કરનારને ઉત્તમ પદની-મોક્ષની-પ્રાપ્તિ થાય છે ૨

ક્રિયા કેવી જોઈએ.—

ભારોપયોગશૂન્યાઃ દુર્નિદ્રાવશ્યકીઃ ક્રિયા. સર્વાઃ ।
દહફ્લેશ લભસે, ફલમાપ્સ્યમિ નૈવ પુનરામામ્ ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મરત્પદ્મ, અધિકાર ૧૧, શ્લો ૧૬

ભાવ અને ઉપયોગ વગર ભરવું આવશ્યક ક્રિયા કરવાથી મન
કાયકલેશ (ગીરની મજુરી) થશે પણ તુ તેઓનું ક્ષણ મેળ
શકીશ નહીં જ (એટલે કે—ભાવ અને ઉપયોગયુક્ત ક્રિયા કર
જોઈએ) ૩

ક્રિયા ના માટે.—

ગુણવૃદ્ધ્યૈ તત કુર્યાત્, ક્રિયામમ્બલનાય વા ।
એક તુ સયમસ્થાન, જિનાનામવતિષ્ટતે ॥ ૪ ॥

જ્ઞાનમાર, ક્રિયાઽષ્ટક, શ્લો ૦

શુભોનો વધારો કરવાને માટે અથવા તે (આત્માનું શુભો) નું
અસ્ખલન થાય તેટલા માટે ક્રિયા કરવી જોઈએ કેવળીઓને ક્રિ
કરનાની નથી હોતી એનું કારણ એ છે કે તેઓનું સયમસ્થ
એક જ હોય છે ૪

ક્રિયા વગરનું જ્ઞાન —

ક્રિયાવિરહિત હન્ત !, જ્ઞાનમાત્રમનર્થકમ્ ।
ગતિં વિના પથજ્ઞોઽપિ, નામોતિ પુરમીપ્સિતમ્ ॥ ૫ ॥

જ્ઞાનમાર, ક્રિયાઽષ્ટક, શ્લો ૦

હે ભાઈ! ક્રિયા વગરનું એકલું જ્ઞાન નિષ્ફળ છે. કેઈ માણસ રમ્માનો બરાબર બલુકાર હોય, પણ જુ ગમન કર્યા વિના તે ઇચ્છત શહેરે પહોચતો નથી. ૫

ક્રિયા વગર બધું નકામું:—

ગાહ્યમાન પુરસ્કૃત્ય, યે ક્રિયા વ્યવહારત ।

વદને કમલક્ષેપ, વિના તે વૃષ્ટિકાદ્રિણઃ ॥ ૬ ॥

જ્ઞાનસાર, ક્રિયાઽષ્ટક, શ્લો ૯.

જે કેટલાએક (પોતાને તાત્ત્વિક કહેવગવનારા ધમ ડી શુષ્ક-જ્ઞાનીઓ) “ ક્રિયા એ ગાહ્યભાવ છે ” એવા ખુલાના ઠાઠી વ્યવહારથી ક્રિયા કરતા નથી, તેઓ મુખમા ડોળીયો નાખ્યા વગર વૃષ્ટિની ઇચ્છા રાખનારા છે. ૬

ક્રિયાવાનુઃ સાચો પડિત:—

ઉપદેષ્ટુ ચ રક્તુ ચ, જન' મર્જોઽપિ પડિતઃ ।

તદનુષ્ઠાનકર્તૃત્વે, મુનયોઽપિ ન પડિતા ॥ ૭ ॥

સૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૫૦, શ્લો ૧ *

ઉપદેશ આપવામા કે બોલવામા તો બધાય માણસો હોશી-ચાર હોય છે, પણ કહેવા પ્રમાણે કરવામા તો ઋષિ-મુનીઓ-પણ નિપુણ નથી હોતા. ૭

પઠક' પાઠકથૈન, યે ચાન્યે શાસ્ત્રચિંતકા ।

સર્વે વ્યમનિનો જ્ઞેયા ય. ક્રિયાવાનુ મ પડિતઃ ॥ ૮ ॥

૧) સૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૫૦, શ્લો ૨

લણુનાર, લણાવનાર તથા બીજા જે કંઈ શાસ્ત્રોનો વિચાર કરનારા પુરૂષો છે તેમને તો માત્ર અસુક પ્રકાર ॥ ટેવને આધીન થયેલા જ ગમજવા । બાકી ખરો પડિત તો એ જ છે કે જે ક્રિયા કરે છે ૮

અધીન્ય શાસ્ત્રાણિ ભવન્તિ મૂર્ખા
 યસ્તુ ક્રિયાગાન્ પુરુષઃ મ વિદ્વાન્ ।
 સચિન્ત્યતામૌપધમાતુર હિ,
 ન જ્ઞાનમાત્રેણ કરોત્યરોગમ્ ॥ ૯ ॥

સૂક્ષ્મસુક્તાવલી, અધિકાર ૫૦, સ્ત્રો ૩ *

શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા છતાં માણસો મૂર્ખ રહે છે અને જે ક્રિયાવાન પુરૂષ હોય છે તે જ ખરો વિદ્વાન છે કારણ કે દવાનો વિચાર માત્ર કરવાથી તે દવા ઝેણી માણુમના રોગને દૂર કરતી નથી ૯

ક્રિયાનુ ક્ષણ—

જ્ઞાની ક્રિયાપર શાન્તો ભાવિતાન્મા જિતેન્દ્રિય* ।
 સ્વય તીર્ણા મવામ્બોધે , પર તારયિતુ ધ્વમ ॥ ૧૦ ॥

જ્ઞાનસાર, ક્રિયાઽષ્ટક, સ્ત્રો ૧

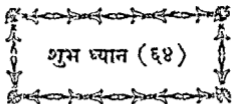
જે જ્ઞાની ક્રિયામાં તત્પર, શાંત, શુભ અધ્યવસાયવડે લાવિત આત્માવાળો અને જિતેન્દ્રિય હોય તે સમારૂપી સસુદ્ધી પોતે તરી ગયો છતો બીજાને તાવવાને સમર્થ છે ૧૦

ગુણવદ્બહુમાનાદેર્નિત્યસ્મૃત્યા ચ સત્ક્રિયા ।
જાત ન પાતયેદ્ ભાવમજાત જનયેદપિ ॥ ૧૧ ॥

જ્ઞાનસાર, ક્રિયાઽષ્ટક, શ્લો ૦ ૫.

(મમ્યગ્નજ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ) ગુણુવાળા મહાત્મા-
ઓના બહુમાન વિગેરેને અને નિત્યનિયમને યાદ કરાવવાવાળી
એવી જે શુભ ક્રિયા છે તે આત્માની ઉત્પન્ન થયેલી શુભ ભાવ-
નાને પડવા દેતી નથી, અને ન ઉત્પન્ન થયેલ શુભ ભાવનાને
ઉત્પન્ન પણ કરે છે ૧૧

સામાન્ય ધ્યાનના મેદ —

ગાર્ત્તં રૌદ્ર ચ ધર્મ્યં ચ, શુક્લ ચેતિ ચતુર્વિધમ્ ।
તત્સ્યાદ્ મેદાવિદ્ ઢૌ ઢૌ, કારણ ભવમોક્ષયો' ॥ ૧ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રગ્થ ૫, શ્લો ૮૬.

આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન, એન-
ધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે તેમાના પહેલા બે-આર્તધ્યાન અને
રૌદ્રધ્યાન-સ સારના કારણભૂત છે અને બીજા બે-ધર્મધ્યાન
અને શુક્લધ્યાન-મોક્ષના કારણભૂત છે ૧

શુભધ્યાનનું મહત્વ —

કુલ પવિત્ર જનની કૃતાર્યા, વસુન્ધરા માગ્યરત્ની ચ તેન ।
અપાહ્યમાર્ગે શમમિન્ધુમગ્ન, લીન પરવ્રજાણિ યસ્ય ચેત. ॥૨॥

સૂત્રમુક્તાવલી, અધિકાર ૧૦૭, શ્લો ૨ ક્ષ

બે માણસનું ચિત્ત અતરમા શાંતિરૂપી સમુદ્રમા મગ્ન
યાય-પરમપ્રજ્ઞમા લીન હોય-બે પગ્માત્માના ધ્યાનમા જ મગ્ન
હોય તેનું કુળ પવિત્ર સમજવું, તેથી માતાને કૃતાર્ય સમજવી
અને તે માણસથી સમગ્ર પૃથ્વી ભાગ્યશાળી બનવું ૨

યત્ર ગચ્છતિ પર પરિપાક, પાકશાસનપર્દ તૃણફલ્પમ્ ।
સ્વપ્રકાશસુખનોધમય તદ્ધ્યાનમેવ ભવનાશિ મજઘ્નમ્ ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૭૦.

જે ધ્યાનમાં, ઉંચા પરિણામને પ્રાપ્ત થયા થકા, ઈંદ્રનુ પદ
પણુ તણુખલા મમાન થઈ ન્દય છે તેવા, પોતાના આત્માના
પ્રકાશના સુખના જ્ઞાનવાળા અને ભવનો નાશ કરવાવાળા એવા
ધ્યાનનો આશ્રય લ્યો ! ૩

સુકર મલધારિત્ન, સુકર દુસ્તપ તપ' ।
સુકરોઽક્ષનિરોધશ્ચ, દુષ્કર ચિત્તરોધનમ્ ॥ ૪ ॥

સૂત્રમુક્તાવલી, અવિકાર ૧૦૭, શ્લો ૫ *

મળને ધારણ કરવો-ધૃષ્ટાને જીતવી-મહેલી છે, આકર તપ
કરવું એ સહેલું છે અને ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરવો એ પણ સહેલો
છે, પરન્તુ મનને રોકવું-ધ્યાનમાં લગાડવું-આકર છે ૪

સપ્તુતોદક ડ્રાન્થુજલાના, સર્વતઃ સકલકર્મફલાનામ્ ।
સિદ્ધિરસ્તિ સ્વલુ યત્ર યદુચ્છૈર્ધ્યાનમેત્ર પરમાર્થનિદાનમ્ ॥ ૫ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૭૩.

જેમ કુવામાં, ઝરતા પાણીની સિદ્ધિ હોય છે તે પ્રમાણે જે
ધ્યાનમાં તમામ કર્મના ફળની, દરેક રીતે સિદ્ધિ છે તે ઉંચા
પ્રકારનું એવું ધ્યાન મોક્ષના કારણભૂત છે ૫

શુભ ધ્યાની ભાગ્યશાળી.—

યસ્ય જ્ઞાનમનન્તમપ્રતિદત્ત જ્ઞેયસ્થિતૌ ઢર્ગન,
 દોષત્યક્તમનન્તમુક્તમતમોઽનન્ત સુખાના ચય ।
 વીર્યસ્યાનુપમ. સ કોઽપિ મહિમાઽનન્તસ્ત્રિલોકાદ્ભુત',
 મિદ્ધત્વે પ્રયિત પ્રશુ. સ ભગવાન્ ધન્યૈ સદા ધ્યાયતે ।૬।

જે ભગવાનનું જ્ઞાન અનંત અને કોઈથી ન હણાય તેવું છે, જેનું દર્શન જાણના લાયક પદાર્થોની સ્થિતિને વિષે દોષ ગઢિત અને અનન્ત છે, જેના મુખનો સમગ્ર અતિ ઉત્તમ અને અનંત છે, જેના વીર્યનો મહિમા ઉપમા સહિત, અનંત અને ત્રણ લોકથી પણ અદ્ભુત છે, તથા જે પ્રભુ ત્રિલોકામા રહેલા છે, તે ભગવાનનું ધન્ય પુરૂષો જ સદા ધ્યાન કરે છે ૬

શુભ ધ્યાનનો ઉપદેશ.—

યાવદ્વ્યાધિવિનાધયા વિધુરતામક્લ ન સસેવતે,
 યાવન્નેન્દ્રિયપાટય ન હરતિ વ્રરા જરા રાક્ષસી ।
 તાવન્નિષ્કલનિશ્ચલામલપદ કર્મશ્યાયાધુના,
 ધ્યેય ધ્યાનનિચક્ષણૈ. સ્ફુટતર હૃત્પદ્મસન્નોદરે ॥ ૭ ॥

વૈરાગ્યશતક (પદ્માનંદ), શ્લોક ૭૦

જ્યા મુખી વ્યાધિઓની પીડાથી આ શરીર વિધુરતાને—
 વ્યાકુળપણને પામ્યું નથી, અને જ્યા મુખી વૃદ્ધાવસ્થાથી દૂર

રાક્ષસીએ ઇદ્રિયોની પટ્ટતાતુ હરણુ કર્યું નથી, ત્યા સુધી ધ્યાનમા નિપુણુ એવા પુરૂષોએ કર્મનો ક્ષય કરવા માટે હૃદયપદ્મરૂપી ઘડને વિષે નિષ્કલ (અવયવ રહિત), નિશ્ચળ અને નિર્મળ એવા મોક્ષપદ (આત્મસ્વરૂપ) તુ અત્યંત ચક્રુટ રીતે ધ્યાન કરવુ ૭

સ્ત્રીણા સ્ત્રીસદ્ધિના મદ્ગ, ત્યક્ત્વા દૂરત આત્મજ્ઞાન ।

ક્ષેમે વિવિક્ત આસીનશ્ચિન્તયેન્મામતન્દ્રિતઃ ॥ ૮ ॥

માગવતપુરાણ, સ્કંધ ૧૧, અ ૧૪

આત્મજ્ઞાનની અભિલાષાવાળા પુરૂષે સ્ત્રીઓના મગનો દરથી ત્યાગ કરી તથા સ્ત્રીઓના મગવાળાના પણ મગનો ત્યાગ કરી ઊપદ્રવ રહિત, એકાંત ધ્યાનમા નિશ્ચળ આસને બેઠી પ્રમાદ રહિતપણે માર્ (પ્રભુનું) ચિંતવન કરવુ ૮

શુભ ધ્યાનના ભેદ:—

મુહૂર્તાન્તર્મન સ્થૈર્ય, ધ્યાન ઊદ્ગમ્યયોગિનામ્ ।

ધર્મ શુભ્લ ચ તદ્ દ્વેષા, યોગરોધસ્ત્રયોગિનામ્ ॥ ૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૦ ૧૧૫

અતર્મુહૂર્ત પર્યંત ચિત્તની સ્થિરતા, તે ઊદ્ગમ્ય યોગીઓતુ ધ્યાન કહેવાય છે તે, ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન એમ બે પ્રકારે છે યોગના નિરોધરૂપ ધ્યાન તો અયોગી દેવલીઓને જ હોય છે ૯.

[ધર્મધ્યાન]

ધર્મધ્યાનનું સ્વરૂપ:—

સૂત્રાર્યસાધનમહાત્રતધારણેષુ,

બન્ધપ્રમોક્ષગમનાગમહેતુચિન્તા ।

પન્ચેન્દ્રિયવ્યુપરમશ્ચ દયા ચ ભૂતે,

ધ્યાન ત્તુ ધર્મમિતિ તત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞાઃ ॥૧૦॥

યોગતારાવલી, પૃ૦ ૧૬, શ્લો ૭૪

સૂત્ર અને અર્થનું સાધન-અભ્યાસ તથા મહાત્રતને ધારણ કરવાને વિષે જે ચિંતા, તથા બંધ, મોક્ષ, ગતિ અને આગતિના કારણને વિષે જે ચિંતા, પાત્ર ઈદ્રિયોના વિષયોથી વિરામ પામવો તે, તથા પ્રાણીઓને વિષે દયા કરવી તે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે, એમ ધ્યાનના સ્વરૂપને જાણનારાઓ કહે છે ૧૦

ધર્મધ્યાને ભવદ્ ભાવ., ક્ષાયોપશમિકાદિક* ।

લેશ્યા ક્રમવિશુદ્ધા સ્યુ, પીતપદ્મસિતા. પુન ॥૧૧॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧૦, શ્લો ૧૬

ધર્મધ્યાનમા ક્ષાયોપશમિક વિગેર ભાવ હોય છે, અને અનુક્રમે વિશુદ્ધ એવી પીત, પદ્મ અને સિત લેશ્યા હોય છે ૧૧

ધર્મધ્યાનના ભેદ.—

આજ્ઞાત્રિચયમપાયત્રિચય ચ મ ધ્યાનયોગમુપસૃત્ય ।

તસ્માદ્વિપાકત્રિચયમુપયાતિ સસ્થાનત્રિચય ચ ॥ ૧૨ ॥

પ્રશ્નમરતિ, શ્લો ૨૪૭.

એ (ધ્યાની મનુષ્ય) આજ્ઞાવિચય અને અપાયવિચય નામના ધર્મધ્યાનના લેહને મેળવ્યા પછી તેથી વિપાકવિચય અને સસ્થાનવિચય નામના ધર્મધ્યાનના લેહને પ્રાપ્ત થાય છે ૧૨

આજ્ઞાસ્પાયવિપાકાના સસ્થાનસ્ય ચ ચિતનાત્ ।

ધર્મધ્યાનોપયુક્તાના, ધ્યાતવ્ય સ્યાચ્ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૩ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૧૮

ધર્મધ્યાનમા લાગેલા પ્રાણીઓને આજ્ઞાનો, અપાયનો, વિપાકનો અને સસ્થાનનો વિચાર કરવાનો હોવાથી એ ધ્યાન ચાર પ્રકારે ધરવાનું હોય છે ૧૩

આજ્ઞાસ્પાયવિપાકાના, સસ્થાનસ્ય ચ ચિન્તનાત્ ।

इत्थ वा ध्येयमेदेन, धर्म्यं ध्यान चतुर्विधम् ॥ ૧૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧૦, શ્લો ૭

આજ્ઞા, અપાય, વિપાક અને સસ્થાનનું ચિંતન કરવાથી ધ્યેયના લેહે આ પ્રમાણે ધર્મધ્યાન ચાર પ્રકારે ઝલુ છે ૧૪

આજ્ઞાવિચય ધ્યાન:—

नयमगप्रमाणाद्या, हेतूदाहरणान्विताम् ।

આજ્ઞા ધ્યાયેઙ્ગિનેન્દ્રાણામપ્રામાણ્યાકલકિતામ્ ॥ ૧૫ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૧૯.

નય, મક્કલંગી અને પ્રમાણે કરીને યુક્ત, હેતુ અને દ્રષ્ટાત-વડે કરીને સહિત અને અપ્રમાણરૂપી કલકથી રહીત

निनेश्वर भगवान्नी आशानु ध्यान करु ते आशाविन्द
ध्यान समश्रु १५

जाज्ञा यत्र पुरस्कृत्य, सर्वज्ञानामनाधिताम् ।
तत्रतन्वितयेदर्थास्तदाज्ञाध्यानमुच्यते ॥ १६ ॥

योगशास्त्र, प्रकाश १०, श्लो० ८

कोष्ठ पल प्रमाणुधी अथवा पूर्णापरना विशेषवडे अभा
धित अथवा सर्वज्ञ भगवानना आगमने आगण करी, ते आगमभा
कडेवा अनादि पदार्थानु परमार्थ वृत्तिअये जेभा चिंतन करु,
ते आज्ञाध्यान कडेवाय छे १६

अपायविशय ध्यान.—

रागद्वेषरूपायादिपीडिताना अनुष्मताम् ।
ऐहिकामुक्तिकास्तास्तान्नास्पायान् विचिंतयेत् ॥ १७ ॥

अध्यात्मसार, प्रपद्य ५, श्लो० १२०

राग, द्वेष विगेरे कथायेधी पीडित अथवा प्राणीअोना आ लोक
अने परलोक सजधी लिन लिप्त प्रकारना ते ते हु जेना विचार
करये ते अपायविशय ध्यान समश्रु १७

रागद्वेषरूपायाद्यैर्जायमानान् विचिन्तयेत् ।
यत्रापायास्तदपायविचयध्यानमिष्यते ॥ १८ ॥

योगशास्त्र, प्रकाश १०, श्लो० १०.

जे ध्यानभा राग, द्वेष अने क्रोधादि कथायेवडे उत्पन्न

યતા દોષોનુ ચિંતન કૃત્વામા આવે છે તે અપાયવિચય નામનુ
ધ્યાન કહેવાય છે ૧૮

વિપાકવિચય ધ્યાન:—

ધ્યાયેત્કર્મવિપાક ચ, ત ત યોગાનુભાવજમ્ ।

પ્રકૃત્યાદિચતુર્ભેદ, શુભાશુભપિભાગત* ॥ ૧૯ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૨૧.

મન, વચન અને કાયાના યોગના મામર્થ્યની ઉત્પન્ન થયેલ
પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રમ અને પ્રદેશ એ પ્રભાતે ચાર પ્રકારના અને
શુભ અને અશુભ એવા ઈર્મના વિપાક-ઉદય-નો વિચાર
કરવો તે વિપાકવિચય ધ્યાન મમજુ ૧૯

પ્રતિક્ષણસમુદ્ભૂતો યત્ર કર્મફલોદયઃ ।

ચિન્ત્યતે ચિત્રરૂપ. સ, વિપાકવિચયો મત. ॥ ૨૦ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧૦, શ્લો ૧૨.

દરેક ક્ષણે અનેક સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થતા કર્મક્રિયાના ઉદયનુ,
ને ધ્યાનમા ચિંતન કરાય, તે વિપાકવિચયનામનુ ધ્યાન
કહેવાય છે ૨૦

સસ્થાનવિચય ધ્યાન —

ઉત્પાદસ્થિતિભગાદિપર્યાયિર્લક્ષણૈઃ પૃથક્ ।

મેદેર્નામાદિભિર્લોકસસ્થાન ચિંતયેદ્ભૂતમ્ ॥ ૨૧ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૨૨

ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાગરૂપ પર્યાયોવડે કરીને, પોત
પોતાના લક્ષણોવડે કરીને અને નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને
ભાવ વિગેર ભેદોવડે કરીને, જુદા જુદા લોકના સસ્થાનનો
વિચાર કરવો કે સસ્થાનવિચય ધ્યાન મમજવુ ૨૧

જનાઘન્ટસ્ય લોકસ્ય, સ્વિત્યુત્પત્તિવ્યયાત્મન. ।

આકૃતિ ચિન્તયેદ્ યત્ર, સસ્થાનવિચય ન તુ ॥૨૨॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧૦, શ્લો ૧૪

જે ધ્યાનમાં ઉત્પત્તિ, નાશ અને ધ્રુવ સ્વરૂપવાળા અનાદિ
અનત લોકની આકૃતિનું ચિંતન કરાય, તે સસ્થાનવિચય
નામનું ધ્યાન કહેવાય છે ૨૨

ધર્મધ્યાનનો ઉપાય —

इन्द्रियं सममाकृत्य, विषयेभ्यः प्रशान्तधीः ।

वर्मध्यानकृते तस्मान्मન कुर्यात्ति निश्चलम् ॥ ૨૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૩૬૬, શ્લો ૬ (પ્ર સ)

શાંત બુદ્ધિવાળા મનુષ્યે પાંચે ઇન્દ્રિયો મહિત મનને વિષયો
માથી જેવી લઇને ધર્મધ્યાન કરવા માટે નિશ્ચળ-સ્થિર કરવુ ૨૩

ધર્મધ્યાનનું ફળ —

शीलार्णवस्य पार गत्वा सप्रिग्तसुगमपारस्य ।

धर्मध्यानमुपगतो वैराग्य प्राप्तुयाद्योग्यम् ॥ ૨૪ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૨૪૬.

સ સારથી લય પામતા એવા માણસને માટે જલ્દી મેળવી શકાય એવો છે કીનારો જેનો એવા શીલ-એટલે કે મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ-રૂપી સમુદ્રને પાર કરીને, ધર્મધ્યાનને પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્ય ઉચિત એવા વૈરાગ્યને પામે છે ૨૪

[શુક્લધ્યાન]

શુક્લધ્યાનનું સ્વરૂપ —

યસ્યેન્દ્રિયાણિ ત્રિપયેષુ પરાબ્રુહ્વાનિ,

મહ્કલ્પઋલ્પનત્રિકલ્પવિકારદોષૈઃ ।

યોગૈ મદા ત્રિભિરહો નિમૃતાન્તરાત્મા,

ધ્યાન તુ શુક્લમિતિ તત્પ્રપદન્તિ તજ્ઞાઃ ॥ ૨૫ ॥

યોગતારાવલી, પૃ૦ ૧૬, શ્લો૦ ૭૩

જેની ઇન્દ્રિયો વિષયોને વિષે પરાબ્રુહ્મ-વિપરીત-હોય, તથા સકલ્પ, કલ્પના, વિકલ્પ અને વિકારના દોષવાળા મન, વચન અને કાયાના યોગગઢે જેનો આત્મા નિશ્ચળ હોય, તેવા પુરૂષનું જે ધ્યાન તે શુક્લધ્યાન કહેવાય છે એમ ધ્યાનના સ્વરૂપને જાણનાર કહે છે ૨૫

શુક્લધ્યાનના ભેદ અને રૂપ:—

एतच्चतुर्विधं शुक्लध्यानमत्र द्वयो' फलम् ।

आद्ययो सुरलोकाप्तिरन्ययोस्तु महोदय. ॥ ૨૬ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રબંધ-૫, શ્લો ૧૬૩!

ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને નાશરૂપ પર્યાયોવડે કરીને, પોત
પોતાના લક્ષણોવડે કરીને અને નામ, આપના, દ્રવ્ય અને
ભાવ વિગેરે લેહોવડે કરીને, બુદ્ધા બુદ્ધા લોકના સસ્થાનને
વિચાર કરવો કે સન્ધાનવિચય ધ્યાન સમજવું ૨૧

અનાદ્યન્તસ્ય લોકસ્ય, સ્થિત્યુત્પત્તિવ્યયાત્મન. ।

આકૃતિં ચિન્તયેદ્ યત્ર, મસ્થાનવિચય સ તુ ॥૨૨॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧૦, શ્લોક ૧૪

જે ધ્યાનમાં ઉત્પત્તિ, નાશ અને ધ્રુવ સ્વરૂપવાળા અનાદિ
અનંત લોકની આકૃતિનું ચિંતન કરાય, તે સસ્થાનવિચય
નામનું ધ્યાન કહેવાય છે ૨૨

ધર્મધ્યાનનો ઉપાય —

इन्द्रियं. सममाकृष्य, विषयेभ्य प्रशान्तधीः ।

ધમધ્યાનક્રમે તસ્માન્મન કુર્વતિ નિશ્ચલમ્ ॥ ૨૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૩૬૬, શ્લોક ૬ (પ્ર સ

શાન બુદ્ધિવાળા મનુષ્યે પાંચે ઇન્દ્રિયો સહિત મનને વિષયો
આથી જોડી લઇને ધર્મધ્યાન કરવા માટે નિશ્ચળ-સ્થિર કરવું ૨૩

ધર્મધ્યાનનું ફળ —

शीलार्णवस्य पार गत्वा सविग्नमुगमपारस्य ।

ધર્મધ્યાનમુપગતો વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત્યુયાદ્યોગ્યમ્ ॥ ૨૪ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લોક ૨૪૬

સસારથી ભય પામતા એવા માણુમને માટે જટલી મેળવી શકાય એવો છે કીનારો જેનો એવા શીલ-એટલે કે મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણ-રૂપી સમુદ્રને પાર કરીને, ધર્મધ્યાનને પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્ય ઉચિત એવા વૈગચ્યને પામે છે ૨૪

[શુક્રધ્યાન]

શુક્રધ્યાનનું સ્વરૂપ —

यस्येन्द्रियाणि विषयेषु पराङ्मुखानि,

मङ्गल्यकल्पनविकल्पविकारदोषैः ।

योगै मदा त्रिभिरहो निभृतान्तरात्मा,

ध्यान तु शुक्लमिति तत्प्रपदन्ति तज्जाः ॥ ૨૫ ॥

યોગતારાવલી, પૃ૦ ૧૬, શ્લો ૭૩

જેની ઇન્દ્રિયો વિષયોને વિષે પરાઠ્મુખ-વિપરીત-હોય, તથા સકલ્પ, કલ્પના, વિકલ્પ અને વિકારના દોષવાળા મન, વચન અને કાયાના યોગવડે જેનો આત્મા નિસ્વપ્ન રોય, તવા પુરુષનું જે ધ્યાન તે શુક્રધ્યાન કહેવાય છે એમ ધ્યાનના સ્વરૂપને બાણુનાર કહે છે ૨૫

શુક્રધ્યાનના ભેદ અને ક્રમ:—

एतच्चतुर्भिर्ध शुक्लध्यानमत्र द्वयो' फलम् ।

आद्ययो सुरलोकाप्तिरन्ययोस्तु मद्देश्यः ॥ ૨૬ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૫, શ્લો ૧૬

આ શુક્રધ્યાનના ચાર ભેદ છે (૧ પૂર્વગ, ૨ એકપર્થક, ૩ સૂક્ષ્મક્રિયાનિવૃત્તિ અને ૪ ઝેવેશ્ય) એમા પહેલા બેનુ ક્ષણ-સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ છે અને બીજા બેનુ ક્ષણ મોક્ષ છે ૨૬

[ईश्वर-ध्यान-सवधी]

નોટ--આમા પરમાત્માનુ ધ્યાન કરી રીને ધગુ અને એમા ધીમે ધીમે કરી રીને આગળ વધુ એનો ક્રમ બનાવવામા આવેલ છે

પ્રભુધ્યાનના પ્રકાર--

રૂપસ્થ ચ પદસ્થ ચ, પિંડસ્થ રૂપવર્જિતમ્ ।

ધ્યાન ચતુર્વિધ પ્રોક્ત, સસારાર્ણવતારકમ્ ॥ ૨૭ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧૧, શ્લો ૩૬-

રૂપસ્થ, પદસ્થ, પિંડસ્થ અને રૂપાતીત-રૂપગહિત, એમ ચાર પ્રકારનુ યાન કહેતુ છે, તે સસારરૂપી સમુદ્રને ઉતાર નાર છે ૨૭

પ્રભુધ્યાનનો અનુક્રમ--

પश्यति प्रथम रूप, स्तौति ध्येय तत पदै. ।

तन्मय. स्यात् तत पिण्डे, रूपातीत क्रमाद्भवेत् ॥ ૨૮ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧૧, શ્લો ૩૭

યોગી પ્રથમ રૂપને જુએ છે, ત્યારપછી પદવડે-નામવડે-ધ્યાન કરવા લાયક પરમાત્માની સ્તુતિ કરે છે, ત્યારપછી પિંડને વિષે ંરતા તન્મય એટલે તે પરમાત્મામય થાય છે, અને

ત્યારપછી અનુક્રમે રૂપાતીત એટલે રૂપરહિત થાય છે (આ શ્લોકમા રૂપસ્થ, પદસ્થ પિંડસ્થ અને રૂપાતીત એ ચાર પ્રકારનું ધ્યાન બતાવ્યું છે) ૨૮

પિંડસ્થધ્યાન:—

યત્કિંચન શરીરસ્ય, ધ્યાયતે દેવતાદિકમ્ ।

તન્મયીભાવશુદ્ધ તત્, પિંડસ્થ ધ્યાનમુન્યતે ॥૨૯॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧૧, શ્લો ૪૨

તન્મયપણાથી શુદ્ધ એવા જે ડોઈ શરીરમા રહેલા દેવતા-
દિકનું ધ્યાન કરવામા આવે, તે પિંડસ્થ ધ્યાન કહેવાય છે ૨૯

પદસ્થધ્યાન:—

વિદ્યાયા યદિ જા મન્ત્રે, ગુરુદેવસ્તુતાવપિ ।

પદસ્થ કલ્યતે ધ્યાન, પત્રિત્રાન્યસ્તુતાવપિ ॥ ૩૦ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧૧, શ્લો ૩૧

વિદ્યાને વિષે, મન્ત્રને વિષે, દેવ ગુરૂની સ્તુતિને વિષે, અથવા
બીજી ડોઈ પવિત્ર વસ્તુને વિષે જે ધ્યાન કરવામા આવે, તે
પદસ્થધ્યાન કહેવાય આવે છે ૩૦

રૂપસ્થધ્યાન:—

યથાઽપ્રમ્લિતમાલમ્બ્ય, રૂપ ત્રિજગદીશિતુ* ।

ક્રિયતે યન્મુદા ધ્યાન, તદ્રૂપસ્થ નિગદ્યતે ॥ ૩૧ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૧૧, શ્લો ૩૮

ત્રણુ જગતના આમી શ્રી તીર્થ કર દેવનુ જેવુ રૂપ છે તેવા
રૂપનુ આલગન કરી તેનુ જે હર્ષથી ધ્યાન કરવુ, તે રૂપથી
ધ્યાન કહેનાય છે ૩૧

સનાતિગયયુક્તસ્ય, કેવલગ્નાનમાસ્વતઃ ।

જર્હતો રૂપમાલમ્બ્ય, ધ્યાન રૂપસ્થમુચ્યતે ॥ ૩૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૯, શ્લો ૭

સર્વ અતિગયોપડે યુક્ત, અને કેવલનાનવડે દેહીપ્યમાન
એના અરિહતના સરૂપનુ આલગન લઇને જે ધ્યાન કરવુ તે
રૂપથીધ્યાન કહેનાય છે ૩૨

જિનેન્દ્રપ્રતિમારૂપમપિ નિર્મલમાનમ ।

નિર્નિમપદ્મગા ધ્યાયન્, રૂપસ્થધ્યાનમાન્ ભવેત્ ॥૩૩॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૯, શ્લો ૧૦

નિમજ ચિત્તવાળો મનુષ્ય જિનેશ્વરની પ્રતિમાના રૂપ
પણુ, નિમેષ રહિત દષ્ટિએ, ધ્યાન ધરતો છતો રૂપથી ધ્યાન
વાળો થાય ૩૩

રૂપાતીતધ્યાન —

નિરોપસ્ય નિરૂપસ્ય, સિદ્ધસ્ય પરમાત્મન ।

ચિદાનન્દમયસ્ય સ્યાદ્ધ્યાન રૂપનિરર્જિતમ્ ॥ ૩૪ ॥

વિવેકવિલાસ, હલાસ ૧૧, શ્લો ૫૪

કર્મના લેપ રહિત, રૂપ રહિત અને ચિદાનન્દમય એવ

મિદ્ધ પરમાત્માતુ જે ધ્યાન કરવું, તે રૂપવર્જિત-રૂપાતીત
ધ્યાન કહેવાય છે ૩૪

શુભધ્યાન કયાં સુધી કરવું :—

યાત્પરગુણદોષપરિકીર્તને વ્યાપૃત મનો ભવતિ ।

તાતદ્વર વિશુદ્ધે ધ્યાને વ્યગ્ર મનઃ કુર્તુમ્ ॥ ૩૫ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો० ૧૮૪.

જ્યા સુધી, પારજાના શુદ્ધ અને દોષના વર્ણન કરવામા મન
પરોનાયેકુ ગ્હેતુ હોય ત્યા સુધી મનને શુદ્ધ એના ધ્યાનમા રોકી
રાખવું સારું છે ૩૫

શુભધ્યાનના અવયવો :—

નેત્રદ્વન્દ્વે શ્રવણયુગલે નામિકાઙ્ગ્રે લલાટે,

વક્ત્રે નાભૌ ગિરસિ હૃદયે તાલપે ધ્રુવુગાન્તે ।

ધ્યાનસ્થાનાન્યમલમતિભિઃ કીર્તિતાન્યત્ર દેહે,

તેષ્વેકસ્મિન્ પ્રિયતવિપય ચિત્તમાલવનીયમ્ ॥ ૩૬ ॥

ઉપદેશપ્રામાદ, ભાગ ૩ (પ્ર સ)

જન્ને નેત્રમા, જન્ને કાનમા, નામિકાના અગ્ર ભાગે, લલાટને
પિષે, મુખને વિષે, નાભિને વિષે, મસ્તકને વિષે, તાળવાને વિષે
અને જે બ્રૂકુટિની વચ્ચે, આટલા ત્યાનો દેહને વિષે નિર્ભળ
બુદ્ધિવાળાઓએ ધ્યાનને યોગ્ય સ્થાનો કહેવા છે તે સર્વ-
માથી કોઈ પણ એક સ્થાનને વિષે નિષય રહિત ચિત્તને
એકાગ્ર કરવું ૩૬

કયા ધ્યાનનુ શુ ફળ —

આત્તે તિર્યગિતિસ્તથા ગતિરધો ધ્યાને તુ રૌદ્રે સદા,
ધર્મ દગ્ગતિ. શુભ વત ફલ શુક્લે તુ જન્મધયઃ ।

તસ્માદ્ગાધિરગન્તરે હિતકરે સસારનિર્માદ્કે,
ધ્યાને શુદ્ધવરે રજ પ્રમયને વૃયાત્પ્રયત્ન વૃથ ॥ ૩૭ ॥

વશવૈકાલિનમૂવૃત્તિ (દરિમદ્ર), પૃ૦ ૩૦, શ્લો૦ ૫ (દે જી)*

આત્ધ્યાનથી તિર્યચ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, રૌદ્રધ્યાનથી સદા અધોગતિ-નરકગતિ-પ્રાપ્ત થાય છે, ધર્મધ્યાનથી દેવગતિ તથા શુભ ફળ (મનુષ્ય ભવ) પ્રાપ્ત થાય છે, અને શુક્રધ્યાનથી જન્મનો ક્ષય-મોક્ષ-પ્રાપ્ત થાય છે તેથી કરીને વ્યાધિ-રોગ-હિત, હિતકારક, મસાનો નાશ કરનાર અને કર્મશી-ગજને-મથન કરનાર શ્રેષ્ઠ શુક્રધ્યાનને વિષે ડાહ્યા પુરૂષે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ૩૭

શુભ ધ્યાનનુ ફળ —

વીતરાગ યતો ધ્યાયન્, વીતરાગો ભવેદ્ભરી ।

इलिना अमरी भीता, ध्यायन्ती अमरी यथा ॥ ३८ ॥

યોગમાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લો૦ ૪૨

જેમ ઈયગ ભયથી ભમરીનુ ધ્યાન કરતી કરતી પોતે ભમરી જ થઈ જાય છે, તેમ ભ ય છવ વીતરાગનુ ધ્યાન કરતો કરતો વીતરાગ થઈ જાય છે ૩૮

एतद्ध्यानफल नाम, यच्चारित्रोद्यमः सदा ।

क्रियते पापनिर्मुक्तैः, माधुसेनापरायणैः ॥ ३९ ॥

तत्त्वामृत, श્લો० ૧૧

ધ્યાનનુ રૂળ એ જ છે કે જેથી પ્રાણીઓ પાપથી અગ્રગા થઈને સાધુઓની સેવામાં તત્પર થાય અને હુમેશા ચારિત્રની પ્રાપ્તિને માટે ઉદ્યમ કરે ૩૯

मणाविप्र प्रतिच्छाया, समापत्तिः परात्मनः ।

क्षीणवृत्तौ भवेद् ध्यानादतरात्मनि निर्मले ॥ ૪૦ ॥

જ્ઞાનમાર ધ્યાનાષ્ટક, શ્લો० ૩.

જેમ સ્વચ્છ મણિમાં પ્રતિબિંબ પડે છે તેમ ધ્યાન કરવાથી જેની વૃત્તિઓનો ક્ષય વધે છે એવા નિર્મળ આત્મામાં પરમાત્માની છાયા પડે છે ૪૦

मोक्षः कर्मक्षयादेन, स चात्मज्ञानतो भवेत् ।

ध्यानमाध्य मत तच्च, तद् ध्यान हितमात्मनः ॥૪૧॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો० ૧૧૩.

કર્મક્ષયથી જ મોક્ષ થાય છે, તે કર્મક્ષય આત્મજ્ઞાનથી થાય છે, અને તે આત્મજ્ઞાન ધ્યાનથી સાધ્ય માન્યુ છે, તેથી વિધિ-પૂર્વક કરેલુ ધ્યાન જ આત્માને હિતકારક છે (એટલે પરપરાએ ધ્યાનથી મોક્ષ મળે છે) ૪૧

તાર્ત-રૌદ્રપરિત્યાગાદ્ ધર્મશુક્લસમાશ્રયાત્ ।

જીવઃ પ્રાપ્નોતિ નિર્નામનન્તસુગ્વમચ્યુતમ્ ॥ ૪૨ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૦ ૨૦૮

આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરવાથી અને ધર્મ
ધ્યાન તવા શુભધ્યાનનો આશ્રય લેવાથી પ્રાણી અને ત સુખ
વાળા અને અશ્રય શોના મોક્ષને મેળવે છે ૪૨

एकागमनसा ध्याता देवा शैलमया अपि ।

अचिरेणैव तुप्यन्ति, किं पुनश्चेतनो जन. ? ॥ ४३ ॥

એકાગ્ર ચિત્તવડે પથ્થરમય દેવોનું પણ (પ્રતિમાનું પણ)
ધ્યાન કર્યું હોય તો તે પણ તત્કાળ તુટીમાન થાય છે, તો
પણી ચેતનાનાળો લોક કેમ તુટીમાન ન થાય ? ૪૩

અશુભ ધ્યાન (૬૫)

આર્તધ્યાનનું સ્વરૂપ:—

રાજ્યોપભોગશયનામનગ્રાહનેષુ,
 સ્ત્રીગન્ધમાલ્યમણિરત્નવિભૂષણેષુ ।
 ઇન્દ્રાભિલાષમતિમાત્રમુપૈતિ મોહાત્ ,
 ધ્યાન તદાર્તમિતિ તત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞા* ॥ ૧ ॥

યોગતારાવલી, પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૮૩

રાજ્યનો ભોગ, શય્યા, આમન, વાહન, સ્ત્રી, ચદન, પુષ્પ, મણિ, - ન અને અલકાદાગે, એ સર્વને વિષે મોહને લીધે અત્યંત ઇન્દ્રા અને અભિલાષ રાખવો તે આર્તધ્યાન છે એન વ્યાનના સ્વરૂપને જાણનારા જોડે છે (પ્રાપ્ત વ્યયેષ્ટી પ્રિય વસ્તુનો વિયોગ ન થાય તે ઇન્દ્રા અને અપ્રાપ્ત વસ્તુનો મયોગ થાય તે અભિલાષ જોડવાય છે) ૧

રૌદ્રધ્યાનનું સ્વરૂપ:—

સંઘેદનેર્દહનમજ્જનમારણંશ્ચ,
 વન્ધપ્રહારદમનૈર્નિકૃન્તનૈશ્ચ ।
 યો યાતિ રાગમુપયાતિ ચ નાતુકમ્પા,
 ધ્યાન તુ રૌદ્રમિતિ તત્પ્રવદન્તિ તજ્ઞા: ॥ ૨ ॥

યોગતારાવલી, પૃ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૮૪

જે માલુમ ણીજ પ્રાણીઓને છેદન કરવાથી, ણાજવાથી, ભાગવાથી, મારવાથી, બાધવાથી, પ્રહાર કરવાથી, દમન કરવાથી અને કાપવાથી પ્રીતિને પામતો હોય, તથા અનુક્ર પાને-દયાને-પામતો ન હોય, તે માલુમનુ તેવુ ધ્યાન ગૈદ્રધ્યાન કહેવાય છે, એમ ધ્યાનને બલના પડિતો ઠહે છે ૨

આર્તધ્યાનથી નુકમાન —

પ્રમત્તથેન્દ્રિયોર્યેષુ શૃદ્ધો ધર્મપરાદ્મુખ' ।

જિનોક્તમપુરસ્કુર્વન્નાર્તધ્યાને પ્રવર્તેતે ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મમાર, પ્રપથ ૫, શ્લો ૯૨

પ્રમાની થઈને, ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા લોભુપ થઈને, ધમથી વિમુખ થઈને અને શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલ વસ્તુને નહિ માનતો હતો આન ધ્યાનમા પ્રવૃત્ત થાય છે ૩

શુભ-અશુભ-ધ્યાન-કળ.—

અહો ! ધ્યાનસ્ય માહાત્મ્ય, યેનૈન્નાઝપિ હિ ણામિની ।

અનુરાગવિરાગામ્યા, મનાય ચ શિનાય ચ ॥ ૪ ॥

સૂત્રમુક્તાવલી, પૃ૦ ૨૦૫, શ્લો ૭ (હિ ૪) *

અટો ! ધ્યાનનુ માહાત્મ્ય આશ્ચર્યકાઠક છે, કે જેથી એક જ સ્ત્રી અનુરાગ (પ્રીતિ) ને લીધે મ સારને માટે થાય છે અને વૈરાગ્યથી મોક્ષને માટે થાય છે અર્થાત્ સ્ત્રીને વિષે પ્રીતિનુ ધ્યાન કર્યુ હોય તો તેથી સસાર વધે છે અને સ્ત્રીને વિષે વૈરાગ્યનુ ધ્યાન કર્યુ હોય તો તેથી મોક્ષ મળે છે ૪

અશુભ ધ્યાનનું કડવું કળા:—

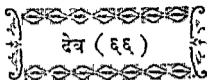
વંમારાદ્રિતટે ગતો દ્રમરુકો મિધાર્યમુત્રાનિકા—

મુક્તિષ્યગ્રજને ચિરાત્ કળમપિ પ્રાપેષ નાતઃ ક્રુધા ।
તદ્વાતાય શિલા મુમોચ મહર્તી મૌટ્રાત્ તથૈવાસવાન્,
મૃત્યુ શ્વઘ્રમપિ સ્પદુષ્પ્રણિધિતો વાહ્ય પ્રમાણ ન તત્ ॥૫૧॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (કમલસયમ), પૃ૦ ૧૪૪ *

વૈલાઁ પર્વતની તળેટીના વનમા એકદા કોઈભીખારી ભિક્ષાને
ત્રાટે ગયો ત્યા સર્વ જનો ઉત્તણીના ભોજનમા વ્યથ થયેલા
હોવાથી તે ભીખારી ચિરકાળ સુધી એક ડણુને પણ પામ્યો નહીં
તેથી તેણે ક્રોધ પામીને સર્વ જનોનો ધાત કરવાના ઈરાદાથી
પર્વત પર ચડીને એક મોટી શિલા રડતી-દડતી મૂકી મૂઠતાને
લીધે તે જ શિલાવટે ચગદાઈને તે મૃત્યુ પામ્યો અને દુર્ધ્યા-
નને લીધે નગ્ને ગયો તેવી બાહ્ય એટલાનું કાઈ પણ પ્રમાણ નથી,
આભ્યંતર એટલા જ પ્રમાણભૂત છે ૫

देवतु स्वरूप—

निरातङ्को निराकाङ्क्षो निर्विकल्पो निरजन ।
परमात्माऽक्षयोऽत्यक्षो ज्ञेयोऽनन्तगुणोऽव्यय' ॥ १ ॥

विवेकविलામ, હલાસ ૧૧, શ્લો० ૩૩

પરમાત્મા ભય રહિત છે, આકાંક્ષા રહિત છે, મકલ્પ વિમુક્ત
રહિત છે, કર્મના લેપ રહિત છે, વિનાશ રહિત છે, ઇન્દ્રિયોને
પ્રત્યક્ષ નથી, અનંત ગુણવાળો છે અને શામ્વત છે એમ બાણુવુ ૧

भवरीजाङ्गरजनना रागाद्या क्षयमुपागता यस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्मा, हरो जिनी वा नमस्तस्मै ॥ २ ॥

વીતરાગસ્તોત્ર(દેમચદ્ર), પ્રકાશ ૨૧, શ્લો० ૪૪

સંસારના બીજરૂપ અકુરાને ઉત્પન્ન કરનારા રાગાદિક જેના
ક્ષય પામ્યા હોય, તે ભવે પ્રહા હોય, વિષ્ણુ હોય, શક્ટ હોય,
કે જિનેશ્વર હોય, તેને મારો નમસ્કાર છે (એટલે કે આવા
શુભ્રવાળો ગમે તે દેવ છે) ૨

महाजान भवेद्यस्य, लोकालोत्प्रकाशरुम् ।
महादेवा दमो ध्यान, महादेव स उच्यते ॥ ३ ॥

રાગદ્વેષો મહામહ્યો, દુર્જયો યેન નિર્જિતો ।

મહાદેવ તુ ત મન્યે, શેષા વૈ નામધારકાઃ ॥ ૪ ॥

મહાક્રોધો મહામાનો મહામાયા મહામદઃ ।

મહાલોભો હતો યેન, મહાદેવ સ ઉચ્યતે । ૫ ॥

મહાદેવસ્તોત્ર (હેમચદ્ર)

જેને લોક તવા અલોકને પ્રકાશ કરનાર મહારાજાન હોય, તવા
જેને મોટી દયા, દમ અને ધ્યાન હોય, તે મહાદેવ કહેવાય છે

હુ જે કરીને છતી શકાય એવા રાગદ્વેષરૂપી મહામલોને
જેણે છત્યા હોય, તેને હુ મહાદેવ માનુ છુ તે સિવાય બીજા
તો ડેવળ મહાદેવ એવા નામ માત્રને જ ધાગ્યુ કરનારા નમજવા

મહાક્રોધ, મહામાન, મહામાયા, મહામદ અને મહા
લોભ, આ મર્વને જેણે હણ્યા હોય તે જ મહાદેવ કહેવાય
છે ૩, ૪, ૫

યસ્ય નિસ્તિલાશ્ચ દોષા ન સન્તિ મર્વે ગુણાશ્ચ વિદ્યન્તે ।

બ્રહ્મા વા વિષ્ણુર્ના, હરો જિનો વા નમસ્તસ્મૈ ॥ ૬ ॥

લોકતત્ત્વનિર્ણય (હરિમદ્રસૂરિ).

જે દેવને વિષે એક પણ દોષ ન હોય અને સર્વે ગુણો જ
હોય, તે બ્રહ્મા હોય, વિષ્ણુ હોય, શકર હોય, કે જિનેશ્વર હોય,
તેને નમજાવો હો ૬

સુરાસુરેન્દ્રસપૂજ્ય., સન્દૂતાર્યપ્રદેગકઃ ।

કૃત્સ્નકર્મક્ષયં કૃત્વા, સપ્રાપ્ત' પરમ પદમ્ ॥ ૭ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૮૨ (પ્ર સ

જે દેવેદ્ર અને અમુરેદ્રને પૂજવા લાયક હોય, સત્ય પદ્ધતિની દેશના આપનારા હોય અને જે સમગ્ર કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષપદને પામ્યા હોય તે પરમેશ્વર છે

વીતરાગો જિનો દેવો રાગદ્વેપવિવર્જિતઃ ।

હતમોહમહામહ્ય કનલજ્ઞાનદર્શન ॥ ૮ ॥

પાર્શ્વનાવચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૮૦ (પ્ર સ)*

જે રાગ ટેપથી ગહિત હોય, મોહરૂપી મહામ-વને હણ્યા હોય, ડેવગજ્ઞાન અને ડેવગદર્શનવાળા હોય, જે રાગ વગરનું હોય અને જે ઇન્દ્રિયાદિક ઉપર જ્ય મેળવનાર હોય તે દેવ છે ૮

નિર્મમો નિરહક્કારો નિસ્મજ્જો નિષ્પરિગ્રહ ।

રાગદ્વેપવિનિર્મુખતસ્ત દન વ્રાહ્મણા વિદુ ॥ ૯ ॥

શિવપુગણ, જ્ઞાનસહિતા, અ૦ ૨૪, શ્લો૦ ૨૬

જે મમતા રહિત હોય, અહકાર રહિત હોય, સર્વ સત્ય રહિત હોય, મર્વ પરિશ્રદ્ધ રહિત હોય, તથા રાગ દ્વેષ રહિત હોય તેને પ્રાણીઓ દેવ કહે છે ૯

કેવા દેવનુ ધ્યાન ધરવુ —

આર્હન્ટ્ય મહિમોપેત, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરમ્ ।

ધ્યાયેદેવેન્દ્રચન્દ્રાર્કમભાન્ત સ્થ સ્વયમ્ભુવમ્ ॥ ૧૦ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો૦ ૩૩૦

આઠ મહાપ્રાતિહાર્યાદિક મહિમાએ કરીને સહિત, તમામ

પદાર્થને જાણનારા, દેવેદ્રો અને મૂર્ચ-ચક્ર જેમની પરિપક્વામાં આવીને ભેસે છે એવા અને પોતાની મેળે જ જ્ઞાનને પામેલા એવા પરમેશ્વરનું ધ્યાન ધરવું યોગ્ય છે ૧૦

यदा ध्यायति यद्योगी, याति तन्मयता तदा ।
 ध्यातव्यो वीतरागस्तन्नित्यमात्मनिशुद्धये ॥ ११ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લો ૨

યોગી જે વખતે જેનું ધ્યાન ધરે છે, તે વખતે તે તન્મય થાય છે તેવી આત્માની શુદ્ધિને માટે નિવૃત્તર વીતરાગનું જ ધ્યાન ધરવું ૧૧

देवपाशानो अनुकम् —

सम्यक्प्रमोहनीय क्षयन्त्यष्टावत् कपायाश्च ।
 क्षयति ततो नपुमकवेद स्त्रीवेदमथ तस्मात् ॥ १२ ॥
 हास्यादि ततः पद्क क्षयति तस्माच्च पुरुषवेदमपि ।
 सज्वलनानपि हत्रा, प्रामोत्यय वीतरागत्वम् ॥ १३ ॥

પ્રશ્નમરતિ, શ્લો ૨૬૦, ૨૬૧

પહેલા સમજિત મોહનીનો ક્ષય કરે છે, તે પછી આઠ વ્યાય (અપ્રત્યાખ્યાની તથા પ્રત્યાખ્યાની) નો ક્ષય કરે છે, તે પછી નપુસક વેદ અને સ્ત્રીવેદ ખપાવે છે, પછી હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુર્ગં છા એ છંને ખપાવે છે પછી પુરૂષ વેદને ખપાવે છે અને પછી સજ્વલન કપાયોને ખપાવી વીતરાગપાળાને પામે છે ૧૨, ૧૩

દેવની એકતા:—

દુષ્ણો વા યદિ વા વિષ્ણુર્યદ્વા વ્રહ્માડ્યવેશ્વર ।
 ઉચ્યતા મ જિનેન્દ્રો વા, નાર્થભેદસ્તથાડપિ હિ ॥૧૪૧॥

યોગનાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લો ૩૬

તે પરમાત્મા કદાચ બુદ્ધ નામે હો, વિષ્ણુ નામે હો
 બ્રહ્મા નામે હો, કે મધર-શકર-નામે કહો, કે જિનેશ્વર કે
 તે પછ તે સર્વમા નામનો ભેદ છતા અર્થભેદ કાઠપલ્લુ નથી
 સર્વનો અથ સગ્ધો જ છે ૧૪

સમ્યયાડનેકરૂપોડપિ, ગુણતસ્ત્વેક એવ મ' ।
 જનન્તદર્શનજ્ઞાનગીર્યાનન્દગુણાત્મક ॥ ૧૫ ॥ -

જાતરૂપ યવા જાત્ય, ઘટ્ટરૂપમપિ સ્થિતમ્ ।
 સર્વત્રાપિ તદવૈક, પરમાત્મા તથા પ્રભુ ॥ ૧૬ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લો ૧૭, ૧૮

પરમાત્મા સખ્યાએ કરીને અનેક છે, પરતુ અનત
 અનતદર્શન, અનતવીર્ય અને અનતઆનંદરૂપ ગુણ સ
 સરખા હોવાથી ગુણની અપેક્ષાએ તો એક જ છે જેમ કે
 મુવર્ણ બુદ્ધા બુદ્ધ આકારે રહેયુ છે તો પણ તે સર્વ અ
 ગેમા તે સુવર્ણ એક જ છે, તેમ પરમાત્મા પ્રભુ પણ આ
 વડે બુદ્ધા બુદ્ધા છતા ગુણવડે એક જ છે ૧૫, ૧૬

પરદેવ-માન-રૂળ:—

અન્યેષામપિ દેવાના, નિન્દા દ્વેષ ચ ઝર્જયેત્ ।
 દેવં દેવકુલ દ્વદ્વા, નમસ્કુર્યાન્નિ લઙ્ઘયેત્ ॥ ૧૭ ॥
 એવં ચ આસ્તિફ ભાગમાશ્રિત મમતા ગતઃ ।
 મર્વદેવપ્રમાદેન, લભતે મમ્પદ વરામ્ ॥ ૧૮ ॥

માનસો, પ્રક૦ ૨, અ૦ ૨, શ્લો૦ ૧૦૫, ૧૦૬.

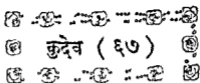
બીજા દેવોની પણ નિંદા અને દ્વેષનો ત્યાગ કરવો. દેવને તથા દેવકુળને જોઈ તેને નમસ્કાર કરવો, પણ નમસ્કાર કર્યા વિના તેનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં આ પ્રમાણે જે માણસ આશ્રિત ભાવને પામેલો હોય અને સમતાને પામેલો હોય તે મર્વ દેવના પ્રમાદવડે મોટી સપદાને પામે છે ૧૭, ૧૮

દેવને નમસ્કાર:—

આકાશાત્ પતિત તોય, ચથા ગન્ઠતિ માગરમ્ ।
 મર્વદેવનમસ્કારઃ, ફેશવ પ્રતિ ગન્ઠતિ ॥ ૧૯ ॥

પાઢ્યગીતા, અ૦ ૯, શ્લો૦ ૩૩

જેમ આકાશમાથી પડેલું પાણી (ગમે ત્યા પડ્યું હોય તે) પણ તે) સમુદ્રમા જ ન્તય છે, તેમ મર્વ (જોઈ પણ) દેવને કરેલો નમસ્કાર વિષ્ણુ ભગવાન પામે ન્તયે છે—વિષ્ણુ ભગવાનને જ નમસ્કાર કર્યો છે એમ ન્તયવુ ૧૯

कुदेवतु अत्रः—

ये स्त्रीगच्छाससूत्रादिरागाद्यङ्कलङ्किताः ।
निग्रहानुग्रहपगस्ते दवा म्युर्न मुक्तये ॥ १ ॥

योगशास्त्र, प्रकाश २, श्लो० ४६

જે દેવો સ્ત્રી, શસ્ત્ર અને જપમાળા વિગેરે નાગ-રૂપના ચિન્હો કરીને સહિત હોય છે તથા નિગ્રહ અને અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર હોય છે, તે દેવો મુક્તિને માટે નથી-મુક્તિ આપનારા હોતા નથી (કારણ કે તે કુદેવ છે) ૧

कुदेव निहा —

यक्षाणा च पिशाचाना, मद्यमामभुजा तथा ।
दिवौकसा तु भजन, सुरापानमम स्मृतम् ॥ २ ॥

पद्मपुराण, उत्तरखण्ड, भा० ४, अ० २८०, श्लो० ९५

યથો, પિશાચો અને મદિરા માસ પાનારા ખીજા દેવોની જે સેવા કરવી તે મદિરાપાન જેવું કહેલું છે ૨

कोटिजन्मकृत पुण्य, यज्ञदानक्रियादिकम् ।
सद्य सन्नं लय याति, यक्षभूतादिपूजनात् ॥ ३ ॥

पद्मपुराण, उत्तरखण्ड, भा० ४, अ० २८०, श्लो० ९७

યજ્ઞ, દાન અને ધર્મક્રિયા વિગેરે કરીને જે કાંઈ કરોડો જન્મમા પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય, તે મર્વ પુણ્ય યક્ષ અને ભૂત વિગેરેની પૂજા કરવાથી તત્કાળ લય-નાશ પામે છે ૩

કુંદેવનુ ક્ષણ —

ब्रह्मराक्षमवेतालयक्षभूतार्चन नृणाम् ।

कुम्भीपाकमहाघोरनरकप्राप्तिमाधनम् ॥ ૪ ॥

પદ્મપુરાણ, ઉત્તરમઢ, માં ૮, અં ૨૮૦, શ્લો ૧૬

બ્રહ્મરાક્ષમ, વેતાલ, યક્ષ અને ભૂત એ નીચ દેવોની જે પૂજા કરવી, તે મનુષ્યોને કુભીપાક નામના મહાઘોર નરકની પ્રાપ્તિના માધનરૂપ થાય છે ૪

કુંદેવ-કુંગુરુ-કુંધર્મ:—

मरागोऽपि हि देवश्चेद् गुरुरब्रह्मचार्यपि ।

कृपाहीनोऽपि वर्म स्यात्, कष्ट नष्ट हहा ' जगत् ॥૫॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૨, શ્લો ૧૪.

જો રાગ દેવ સહિત છતા પણ દેવ હોય, બ્રહ્મચારી નહીં છતા પણ ગુરુ કહેવાય, અને કૃપા સહિત છતા પણ ધર્મ કહેવાય, તો ખરેખર, આ આપુય જગત નાશ પામ્યુ મમજલુ પ.

શુરુત મહત્વ —

કિ ધ્યાનેન ભવત્રોપનિપત્યાગૈસ્તપોભિ કૃત,
પૂર્ણં ભાવનયાઽલમિન્દ્રિયદર્મં પર્યાપ્તમાપ્તાગમં ।

કિન્ત્વેક ભવનાશન કુરુ ગુરુપ્રીત્યા ગુરો ગામન,
સર્વં યેન વિના વિનાયઘલત્સ્માર્યાય નાલ ગુણા' ॥૬॥

સિદ્ધરપ્રકરણ, શ્લો ૧૬

હે શુરુ ! ધ્યાનથી તુ રંગ છે ? મમન વિચોનો ત્યાગ કરવાથી સર્ચુ, તપારડે પણ સર્ચુ, ભાવનાવડે પૂર્ણ થયુ, ઇન્દ્રિયોના દમનથી નયુ, અને આસના આગમવડે પણ શુ ? આ સર્વનુ કાઇ ઠામ નધો, પરતુ સમાનો નાશ કરનાઉ ભેક શુરુત ગામન જ (આજા જ) મોટી પ્રીતિથી તુ કર-આજાર્ક પાવન જ કેમક ત આજાપાલન વિના ધીલ્લ મર્વ શુલ્લો હોય તો તે સર્વે નાયક વિનાના સૈન્ની જેમ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામા મમર્થ નધો ૬

વિદલયતિ કુનોધ નોધયત્યાગમાર્ગં,

સુગતિકુગતિમાગ્ગો પુણ્યપાપે વ્યનક્તિ ।

અગમયતિ ક્રત્યાકૃત્યભેદ ગુરુયાં

મનજલનિવિપોતસ્ત વિના નાસ્તિ કશ્ચિત્ ॥ ૭ ॥

સિદ્ધરપ્રકરણ, શ્લો ૧૪-

જે શુરુ અજ્ઞાનનો અથવા ગિધ્યાત્વનો નાશ કરે છે, આગમનો અર્થ શીખરે છે, સુગતિ અને કુગતિના માર્ગરૂપ

પુણ્ય અને પાપને પ્રગટ કરે છે, તથા દૃત્ય-કરવાલાયક-અને અદૃત્ય-નહીં કરવા લાયક-ના ભેદને જણાવે છે આવા ગુરુ વિના સ સારશ્રી સમુદ્રને તારવામા વહાણ સમાન થીને ડોઇ પણ નથી ૭

एकमप्यक्षर यन्तु, गुरु' शिष्ये निवेदयेत् ।

पृथिव्या नास्ति तद्रव्य, यदत्ता ह्यनृणी भवेत् ॥ ८ ॥

एकाक्षरप्रदातार, यो गुरु नामिमन्यते ।

शुनीयोनिशत गत्वा, चाण्डालेऽपि जायते ॥ ९ ॥

अत्रिसहिता, अ० ૧, શ્લો० ૯, ૧૦

જે ગુરુ, શિષ્યને એક અક્ષર પણ શીખવે છે, તેના બદલામા એવું પૃથ્વીપર ડોઇ પણ દ્રવ્ય નથી કે જે આપીને તેના અનૃણી-દેવા સહિત-થવાય 'એક અક્ષરના જ્ઞાનને આપનાર ગુરુને જે માનતો ન હોય, તે કુતરીની ચોનિમા એ વાર ઉત્પન્ન થઈને અડાલતને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે ૮, ૯

ગુરુ : સાચો પ્રકાશક'—

विना गुरुभ्यो गुणनीरधिभ्यो,

जानाति धर्मं न विचक्षणोऽपि ।

यथार्थमाथं गुरुलोचनोऽपि,

दीप विना पश्यति नान्धकारे ॥ ૧૦ ॥

शुभना समुद्रद्वयं शुभं विना भीष्मे कोष्ठं विद्यक्षुषु भाषुस
 पद्यं वर्मने बाष्पी शक्तो नधी केभक्ते दीर्घं नेत्रवाणो पुत्रय पद्य
 अधाराभा दीना विना पदार्थना समृद्धिने त्रेष्ठं शक्तो नधी १०

शुभं साथो रक्षक —

पिता माता भ्राता प्रियमहचरी सनुनिनह,
 सुहृत्सामी माद्यन्वरिभटरथाश्च परिवरः ।
 निमज्जन्त जन्तु नरककृहरे रक्षितुमल,
 गुरोधर्माधमप्रकटनपरात् कोऽपि न पर ॥ ११ ॥

मिन्दूरप्रकरण, श्लो० १५

धर्म अने अधर्मने प्रगट करवाभा तत्पर अथवा शुभ विवाय
 भीष्म कोष्ठ अथवा पिता, माता, बाध, प्रिय स्त्री, पुत्रने समृद्धि,
 भिन, महोन्मत्त हाथी, सुलट, अथ अने अश्ववाणो स्वामी तथा
 परिवार विगेरे कोष्ठ पद्य नरककृपी पाडाभा दुष्टता प्राणीनु
 रक्षण करवा भाटे समर्थ नधी ११

शुभं कोषु कोषु —

माता पिता कलाऽऽचार्य एतेषा ज्ञातयस्तथा ।
 वृद्धा धर्मोपदष्टारो गुरुवर्गं सता मत ॥ १२ ॥

माता, पिता, कलाचार्य, तथा तेमना अशा सजधी, वृद्धो
 अने धर्मने उपदेश करतारा आ सर्वने सत्पुत्रोअथे, शुभ
 वर्ग मानेतो छे १२

પતિરેવ ગુરુઃ સ્ત્રીણા, મર્વસ્યામ્યાગતો ગુરુઃ ।

ગુરુરગ્નિર્દ્વિજાતીના, ઝર્ણાના વ્રાહ્મણો ગુરુઃ ॥ ૧૩ ॥

ચાળાક્યનોતિ, અ૦ ૫, શ્લો૦ ૧

સ્ત્રીઓનો ગુરૂ પતિ જ છે, અભ્યાગત મર્વનો ગુરૂ છે, પ્રાહ્મણોનો ગુરૂ અગ્નિ છે, અને સર્વ ઘર્ણોનો ગુરૂ પ્રાહ્મણ છે ૧૩

ગુરૂને નમસ્કાર —

અઘ્નાનતિમિરાન્પાના, જ્ઞાનાઙ્ગનગલાક્રયા ।

ચક્ષુરુન્મીલિત ચેન, તસ્મૈ શ્રીગુરુવે નમઃ ॥ ૧૪ ॥

ઉપદેશતરગિણી, પૃ૦ ૨૦૭ (ય મ) ❀

અજ્ઞાનરૂપી અધકારવડે અધ થયેલા પ્રાણીઓના નેત્રને બેળે જ્ઞાનરૂપી અજ્ઞાનની ગલાકાવડે વિકલ્પવરૂપી છે, તે શ્રી ગુરૂને નમસ્કાર ધાર્યો ૧૪

ગુરૂભક્તિ.—

શુભોપદેશદાતારો વયોવૃદ્ધા મદુશ્રુતાઃ ।

કુશલા ધર્મશાસ્ત્રેષુ, પર્યુપાસ્યા મુદુર્મુદુઃ ॥ ૧૫ ॥

શુભ ઉપદેશ આપનાર, વયવડે વૃદ્ધ, ઘણા શાસ્ત્રોને બાલુ નારા અને ધર્મશાસ્ત્રમા કુશળ એવા ગુરૂઓ પારવાર નેવના લાયક છે ૧૫

અમ્યુત્થાનાદિયોગશ્ચ તદન્તે નિમૃતાસનમ્ ।

નામગ્રહશ્ચ નામ્યાને, નાવર્ણશ્રવણ ક્વચિત્ ॥ ૧૬

શુક્ર મ વે ત્યારે ઉભા થવું વિગેરે યોગ કરવો, ત્યાર પછી તેમની પાને નિદ્રાગ આમન મૂકવું, અયોગ્ય સ્થાને શુક્રના નામનું પ્રદબ્ધ - યુ નાં, અને કોઈપણ કોકાણે તેમની નિદ્રા સાબળવી નહીં ૧૮

શુક્રને ભૂવના પાપી —

અક્ષરસ્યાપિ ચૈક્રસ્ય, પદાર્થમ્ય યદમ્ય ચ ।

દાતાર વિભરન્ પાપી, કિ પુનર્ધર્મદશિનામ્ ॥ ૧૭ ॥

અપન્ડ્યાપ્રામાદ, ભાગ ૧, પૃ૦ ૧૭૮ (પ્ર સ)

એક જ અક્ષરને, અથવા પદને અથવા એક પદને જે શુક્ર શીખવે છે-ભણાવે છે તે (શુક્ર) ને ભૂલી જનાર માણસ પાપી કહેવાય છે, તે પછી જે ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે તેવા શુક્રને ભૂલી જનાર માણસ પાપી ઠાવ તેમા શુ કહેવું ? ૧૭

શુક્રભક્તિનુ ક્ષણ —

ન સ્નાનેન ન મૌનેન નૈરાગ્નિપરિચર્યયા ।

ત્રમચારી દિવ યાતિ, સ યાતિ શુસ્પૂજનાત્ ॥ ૧૮ ॥

અગ્નિશુ રૂપયા લાન્તયા, સ્નાનેન પ્રિવિધેન ચ ।

વાપ્રસ્થો દિવ યાતિ, સ યાતિ શુસ્પૂજનાત્ ॥ ૧૯ ॥

ગત્વસ્મૃતિ, જ૦ ૫, શ્લો ૧૦, ૧૧

પ્રકાશચારી સ્નાનવડે, મૌનવડે કે અગ્નિની સેવાવડે સ્વર્ગમા જઈ શકતો નથી, પરંતુ તે શુક્રની પૂજાથી સ્વર્ગે જાય છે વાન-

પ્રમથ આશ્રમના રહેલ પુરૂષ અગ્નિની મેવાવડે, ક્ષમાવડે, કે વિવિધ પ્રકારના મ્નાનવડે સ્વર્ગે જતો નથી, પણ ગુરુની પૂજાથી સ્વર્ગે જાય છે ૧૮-૧૯

ઉપદેશઃ શુભો નિત્ય, દર્શન ધર્મચારિણામ્ ।

સ્થાને વિનય ઇત્યેતત્સાધુસેનાફલ મહત્ ॥ ૨૦ ॥

ધર્મવિન્દુ, પૃ૦ ૫૩

હુમેશા શુભ ઉપદેશ સાબળવો, ધર્મનું આચરણ કરનારનું દર્શન કરવું અને યોગ્ય સ્થળે વિનય કરવો આ સાધુ મેવાનું ફળ છે ૨૦

ગુરુ માલે ત્યારે ઉભા થવું વિગેરે યોગ કરવો, ત્યાર પછી તેમની પાસે નિશ્ચય આમન મૂકવું, અયોગ્ય સ્થાને ગુરુના નામનું શ્રદ્ધા કરવું નહીં, અને કોઈપણ ઠેગણે તેમની નિશ્ચય નાભગની નહીં ૧૬

ગુરુને ભૂતનામ: પાપી —

અક્ષરમ્યાપિ ચંક્રમ્ય, પદાર્થસ્ય પદસ્ય ચ ।

દાતાર વિમ્બરન પાપી, કિ પુનર્ધર્મદેશિનામ્ ॥ ૧૭ ॥

ઉપનિષદપ્રાગાદ, ભાગ ૧, પૃ ૦ ૧૭૮ (પ્ર સ)

એક જ અક્ષરને, અર્થ પદને અથવા એક પદને જે ગુરુ શીખવે છ-ભણાવે છે તે (ગુરુ) ને ભૂલી જનાર માણસ પાપી કહેવાય છે, તે પછી જે ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે તેવા ગુરુને ભૂલી જનાર માણસ પાપી કહેવાય તેમા તુ કહેવું ? ૧૭

ગુરુભક્તિનુ ક્ષણ —

ન સ્નાનેન ન મૌનેન નૈગ્રાગ્નિપરિચર્યયા ।

ત્રણચારી દિવ યાતિ, મ યાતિ ગુરુપૂજનાત્ ॥ ૧૮ ॥

અગ્નિશુભ્રૂપયા ક્ષાન્તયા, સ્નાનેન વિવિધેન ચ ।

વાગ્મસ્થો દિવ યાતિ, સ યાતિ ગુરુપૂજનાત્ ॥ ૧૯ ॥

ગરુડસ્મૃતિ, અ ૦ ૫, શ્લોક ૧૦, ૧૧

પ્રશ્નચારી સ્નાનવડે, મૌનવડે કે અગ્નિની સેવાવડે સ્વર્ગ જઈ શકતો નથી, પરંતુ તે ગુરુની પૂજાથી સ્વર્ગ જાય છે

પ્રમથ આશ્રમમા રહેલ પુરૂષ અગ્નિની સેવાવડે, ક્ષમાવડે, કે વિવિધ પ્રકારના આનવડે સ્વર્ગે જતો નથી, પણ ગુરૂની પૂજાથી સ્વર્ગે જાય છે ૧૮-૧૯

ઉપદેશઃ શુભો નિત્ય, દર્શન ધર્મચારિણામ્ ।

સ્થાને વિનય इत्येतत्साधुसेनाफल महत् ॥ ૨૦ ॥

ધર્મવિન્દુ, પૃ૦ ૫૩

હુમેશા ગુલ ઉપદેશ સાબળવો, ધર્મનું આચરણ કરનારનું દર્શન કરવું અને યોગ્ય સ્થળે વિનય કરવો આ સાધુનેવાતુ ફળ છે ૨૦

સ સાર યાત્રામા કુગુરુના ઉપદેશથી ધર્મને માટે કરેલા મોળા પ્રયાત્ન પણ, ક્ષણની બાબતમા જોઇએ તો વૃથા નીવડે છે, તેટલા માટે હે ભાઈ ! જો તુ હિતની ઈચ્છા રાખતો હોય તો દક્ષિ-રાગ પડતો મૂકીને અત્યંત શુદ્ધ ગુરુને ભજ , ૬

ઈદ પ્રકૃત્યા વિપર્યેન્નીકૃત,

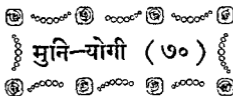
પરસ્પર સ્ત્રીવનલોલુપ જગત્ ।

સનાતને વર્ત્મનિ માધુમિર્ઘૃત,

હ્રા ! કુરોઘ્ય કુસતૌ નિવીયતે ॥ ૭ ॥

આ જગત્ સ્વભાવથી જ વિવેચાએ વશ કર્યું છે, પરસ્પર સ્ત્રી અને ધનમા લુબ્ધ થયેલુ છે, તેને સાધુ પુરુષોએ મહા ઠપ્પો મનાતન (મોક્ષ) માર્ગમા ધારણ કર્યું - ઉપદેશાદિકવડે મોક્ષ માર્ગની સન્બુધ કર્યું તો પણ જોઈની વાત છે કે વિપ-ન્તિ બોધનાળા ગુરુઓવડે તે કુગતિમા લઇ જવાય છે ૭

मुनिनु स्वરूप—

निरीहा निरहङ्कारा निर्ममा. ममचेतसः ।

महात्रतधरा धीराः, माधय' शरण मम ॥ १ ॥

त्रिपष्टी, पर्व १०, सर्ग १२, श्लो० ३९७.

धृष्ट्या रहित, अह उर रहित ममता रहित, ममान चित्त-
वाणा, पात्र महात्रतोने धारणु उरनाग अने वैर्यवाणा माबुष्ठा
भाइ शरणु डो १

ब्रह्मचर्यरतो नित्य, वनग्रामरतो भवेत् ।

मोक्षशास्त्रेषु निरतो ब्रह्मसूत्री जितेन्द्रियः ॥ २ ॥

पद्मपुराण, अ० ५९, श्लो० २१.

मुनि निरतः प्रह्वथर्यभा तत्पः डोय छे, वनवासपः
प्रीतिवाणे डोय छे, मोक्षना शास्त्रोभा लीन डोय छे, प्रह्वसूत्रना
ज्ञानवाणे डोय छे, तथा जितेन्द्रिय छे २

क्षान्तो दान्तो मुक्तो जितेन्द्रिय सत्यवागभयदाता ।

प्रोक्तस्त्रिदण्डविरतो विधिगृहीता भवति पात्रम् ॥ ३ ॥

धर्मविन्दु

હોય છે, સુખ અને દુખને વિષે સમાન હોય છે, તથા સર્વ સગથી રહિત હોય છે ૮

ये न हृष्यन्ति लाभेषु, नालाभेषु व्यथन्ति च ।

નિર્મમા નિરહક્કારા', સત્ત્વસ્થા સમદર્શિનઃ ॥ ૯ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અ૦ ૧૫૬, શ્લો ૩૨

જેઓ લાભ થવાથી હર્ષ પામતા નથી, અને લાભ ન થવાથી ખેદ પામતા નથી એવા સાધુઓ મમતા રહિત, અહ-કાર રહિત ચત્ત્વવાળા અને સમાન દર્શિવાળા હોય છે ૯

दुःखेष्वनुद्विग्नमना' सुर्येषु विगतस्पृह ।

વીતરાગમયક્રોધ, સ્થિતધીર્મુનિરુચ્યતે ॥ ૧૦ ॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૨, શ્લો ૫૬

જે પુરુષ દુખને વિષે મનમા ઉદ્વેગ (ખેદ) ન પામે, સુખને વિષે અપ્રહ્લા-ઈચ્છા ન રાખે, તથા જેના રાગ, ભય અને ક્રોધ નાશ પામ્યા હોય અને જે સ્થિતધી (સ્થિર બુદ્ધિ-વાળો) હોય તે મુનિ કહેવાય છે ૧૦

अद्वेषा सर्वभूताना, मैत्रः करुण एव च ।

નિર્મમો નિરહક્કાર', સમદુ ત્વમુગ્ધઃ ક્ષમી ॥ ૧૧ ॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૧૦, શ્લો ૧૩.

ક્ષમાવાન મુનિ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દેવ રહિત, મૈત્રીવાળો અને દયાવાળો જ હોય છે, તથા મમતા રહિત, અહ કાર રહિત અને સુખ દુખમા સમાન હોય છે ૧૧

ये प्रव्रज्या ममागृह, शान्तात्मानो जितेन्द्रियाः ।
वसन्ति पुण्यतीर्थेषु, तेऽपि हि परमर्षयः ॥ १५ ॥

મનુસ્મૃતિ, પૂર્વભાગ, શ્લો ૮૭

જેઓ પ્રવ્રજ્યા મમાગૃહ કરીને શાંત આત્માવાળા અને
જિતેન્દ્રિય થઈને, પવિત્ર તીર્થોમાં વસ છે, તેઓ પણ નિર્વ-
ઉત્તમ ઋષિઓ છે ૧૫

य मम सर्वभूतेषु, त्रसेषु स्थावरेषु च ।
तपश्चरति शुद्धात्मा, श्रमणोऽसौ प्रकीर्तित ॥ १६ ॥

જે પુરૂષ ત્રમ અને સ્થાવર સર્વ પ્રાણીઓને વિષે સમા-
અને શુદ્ધ આત્માવાળો થઈ તપનુ આચરણ કરે છે, તેને
શ્રમણ-સાધુ-હો છે ૧૬

ज्ञानविज्ञानतप्तात्मा, वृत्तस्यो विजितन्द्रिय ।
युक्त इत्युच्यते योगी, समलोप्याश्मकाश्चन ॥ १७ ॥

જેનો આત્મા તાપા ય જ્ઞાન અને વિશેષ જ્ઞાનથી તૃપ્ત થયેલો
હોય, જે વૃત્ત (મધ્યમ્ય) વૃત્તિઓને ક્રોધે કે પોતે જે કાંઈ ક્રિયા
કરે તે અભિમાન સહિતપણે કરે, જેણે ધ્વજોને વશ કરી
હોય, તથા જે દેહ, પત્યર અને મુલર્થને વિષે અમદષ્ટિવાળો
હોય, આ સર્વવેળે યુક્ત હોય તે યોગી કહેવાય છે ૧૭

मुनिस्वरूप અને મુનિઅવગણનાનુ રૂપ —

परीपहजन्ने 'शक्त', 'शक्त' - रुर्मपरितये ।

જ્ઞાનધ્યાનતપોભૂષ, શુદ્ધાચારપરાયણમ્ ॥ ૧૮ ॥

પ્રશાન્તમાનસ સૌમ્ય, પ્રશાન્તકરણ શુભમ્ ।

પ્રશાન્તારિમહામોહ, કામક્રોધનિપૂઢનમ્ ॥ ૧૯ ॥

નિન્દાસ્તુતિસમ ધીર, શરીરેઽપિ ચ નિઃસ્પૃહમ્ ।

જિતેન્દ્રિય જિતક્રોધ, જિતલોભમહાભયમ્ ॥ ૨૦ ॥

રાગદ્વેષનિર્મુક્ત, સિદ્ધિમદ્ગમનોત્સુકમ્ ।

જ્ઞાનામ્યામરત નિત્ય, નિત્ય ચ પ્રશમે સ્થિતમ્ ॥ ૨૧ ॥

એવમિદં હિ યો દૃષ્ટ્વા, સ્વગૃહાઙ્ગણમાગતમ્ ।

માત્મર્યં કુરુતે મોહાત્, ક્રિયા તસ્ય ન વિદ્યતે ॥ ૨૨ ॥

માયાનિરમન કૃત્વા, તૃષ્ણા ચ પરિત્યજ્ય તે ।

રાગદ્વેષો સમુત્માર્ય, પ્રયાતાઃ પદમલયમ્ ॥ ૨૩ ॥

તત્ત્રયમૃત, શ્લો ૦ ૨૦૫, ૨૦૬, ૨૦૭, ૨૦૮, ૨૦૯, ૨૧૦.

જે પરીપહ મહન કરવામા સમર્થ છે, જે કર્મનો ક્ષય કરવામા સક્તિમાન છે, જે જ્ઞાન ધ્યાન અને તપવડે શોભે છે, જે શુદ્ધ આચાર પાળવામા તત્પર છે, જેનું મન શાંત છે, જેની દૃષ્ટિ સૌમ્ય-મમાન-છે, જેની ઇન્દ્રિયો અત્યંત શાંત છે, જે પ્રાણીઓને શુભકારક છે, જેનો મોહકર્મી શત્રુ શાંત થયેલો છે, જેણે કામ અને ક્રોધનો વિનાશ કર્યો છે, અન્ય મનુષ્ય નિદા કષ્ટે કે મૃતિ કરે તે બંધને વિષે જે મમાન છે, જે ધૈર્યવાન છે, જે પોતાના શરીરને વિષે પણ નિસ્પૃહ છે, જેણે ઇન્દ્રિયોને છૂટી છે, જેણે ક્રોધને છૂટ્યો છે, જેણે લોભ અને મહાભયને છૂટ્યા છે, જે રાગદ્વેષથી સક્તિ છે, જે સિદ્ધિનો સગ કરવામા ઉત્સુક છે, જે નિરતર જ્ઞાનો!

અભ્યાસ કરવામા આસક્ત છે, તથા જે નિરતર પ્રથમને વિષે રહેવા છે, એવા મહાત્મા મુનિને પોતાના ધરના આગણામા આવેલા જોઈને જે મનુષ્ય મોહને લીધે તેનાપર ધર્મ્યા કૃષ્ટ છે, તેની સર્વ ક્રિયાઓ નિષ્ક્રમ છે તેવા મુનિ મહાત્મા માયાનો નાશ કરી, તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરી અને રાગદ્રેષને દૂર કરી મોક્ષ પદને પામેલા હોય છે ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩-

સમ શસ્ત્રૌ ચ મિત્રે ચ, સમ માનાપમાનયો' ।

લામાલાભે સમ નિત્ય, લોષ્ટ્રક્રાઙ્ગનયોસ્તથા ॥ ૨૪ ॥

સમ્યક્ત્વમાપનાશુદ્ધ, જ્ઞાનસેનાપરાયણમ્ ।

ચારિત્રચરણાસક્તમક્ષીણસુરતકાક્ષિણમ્ ॥ ૨૫ ॥

ઈદૃશ શ્રમણ દૃષ્ટ્વા, યો ન મન્યેત દુષ્ટધી ।

નૃજન્મનઃ ફલ સાર, સ દારયતિ સર્વથા ॥ ૨૬ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો० ૨૨૨, ૨૨૩, ૨૨૪-

જે સર્વદા શત્રુ અને મિત્રને વિષે સમાન છે, જે માન અને અપમાનને વિષે સમાન છે, જે લાલ અને અલાલને વિષે સમાન છે, જે માટીના ઢેકા અને સુવર્ણને વિષે સમાન છે, સમકિતની ભાવનાવડે શુદ્ધ છે, જે જ્ઞાનની સેવામા તત્પર છે, જે ચારિત્રતુ પાલન કરવામા આસક્ત છે, જે મોક્ષના સુખને ઈચ્છે છે, આવા શુભવાળા મુનિને જોઈને જે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો મનુષ્ય તેની અવગણના કરે છે, તે મનુષ્ય પોતાના ઉત્તમ મનુષ્ય જન્મના ફળને સર્વથા હારી જાય છે ૨૪, ૨૫, ૨૬

મુનિનુ મહત્વ:—

વિપયમુખનિરમિલાપઃ પ્રશમગુણગણામ્યલકૃતઃ સાધુઃ ।
ઘોતયતિ યથા ન તથા મર્નાપ્યાદિત્યતેજામિ ॥ ૨૭ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૦ ૨૪૦

વિપય મુખથી વિગ્રહત અને પ્રશમાદિક ગુણગણથી વિભૂ-
ષિત સાધુ જેવો ઉઘોત કરે છે તેવો ઉઘોત સૂક્ષ્મના સઘળા
કીરણો પણ કરી શકતા નથી ૧૭

વિનિર્મલ પાર્શ્વચન્દ્રકાન્ત,
યસ્યાસ્તિ ચારિત્રમમૌ ગુણજ્ઞઃ ।
માની કુલીનો જગતોઝમિગમ્યઃ,
કૃતાર્થજન્મા મહનીયવુદ્ધિઃ ॥ ૨૮ ॥

સુમાપિતરત્નસન્નોહ, શ્લો ૦ ૨૩૯

જે મનુષ્યને નિર્ભળ-નિર્દોષ અને પુનમના ચદ્ર જેવું
મનોહર ચરિત્ર હોય, તે જ પુરૂષ ગુણનો બાહુબાર છે, માન-
વત છે, કુલીન છે, જગતને માનવા લાયક છે, તેનો જન્મ
સફળ છે, અને તેની બુદ્ધિ વધ્યાણુવા લાયક છે ૨૮

एकरात्रोपितस्यापि, यतेर्या गतिरुच्यते ।
न सा शक्या गृहस्थेन, प्राप्तु क्रतुशतैरपि ॥ २९ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, અ ૦ ૧૧, શ્લો ૦ ૩૪

યતિપણામા માત્ર એક જ રાત્રિ રહેલા પુરૂષોની જે મદ્-
ગતિ કહેલી છે, તે ગતિને ગૃહસ્થાશ્રમી પુરૂષ એકઠો યત્નો
કરવાથી પણ પામી શકે નહીં ૨૯

આશા નામ નદી મનોરથજલા તૃષ્ણાતરહ્વાકુલા,
 રાગગ્રાહનર્તી વિતર્કવિઠ્ઠા ઘૈર્ષદ્રુમઘસિની ।
 મોહાર્તસુદુન્તરાજનિગદના પ્રોચુદ્ગચિન્તાતદી,
 તસ્યા પારગતા વિશુદ્ધમનમો નન્દન્તિ યોગીશ્વરા ॥૨૦॥
 નૈરાગ્યશતક (મનુહરિ), શ્લો ૧૦

આ આશા નામની નદી છે, તેમા મનોરથરૂપી પાણી છે, તૃષ્ણારૂપી તન્નજોવન્ ત વ્યાપ્ત છે, તેમા રાગરૂપી ગ્રાહો (મગર વિગેન્ જગચરો) રહેલા છે, તેની મઠીપે તર્કવિતર્કરૂપી પક્ષીઓ ઉડયા કરે છે, તે ઘૈર્ષદ્રુમી વૃક્ષોને પાડી નાખે છે, તેમા મોહરૂપી આવર્ત હોવાથી તે દુ ખે કરીને તરી શકાય તેવી છે, તે અત્યંત મહાન (ઉડી) છે, અને ચિન્તારૂપી તેને ઉડયા તન્-કિનારા-એ આવી નદીના પારને વિશુદ્ધ મનવાળા યોગી શ્વરો જ પામે છે તેથી તેઓ આનંદ પામે છે ૩૦

યોગયુક્તો વિશુદ્ધાત્મા, વિજિતાત્મા જિતેન્દ્રિય ।
 સર્વભૂતાત્મભૂતાત્મા, કુર્મન્નપિ ન લિપ્યતે ॥ ૨૧ ॥

મગવગ્રીતા, અ ૦ ૫, શ્લો ૦ ૭

જે યોગવડે યુક્ત હોય, જેનો આત્મા વિશુદ્ધ હોય, જેને આત્માને અત્યંત હોય, જેને ઇન્દ્રિયોને વશ કરી હોય, તથા જેનો આત્મા સર્વ પ્રાણીઓના આત્મારૂપ હોય (સર્વ પ્રાણી ઓને પોતાના આત્મા તુ ય માનનો હોય અર્થાત અનુદયાવાળો હોય), તેવો યોગી, કર્મને કરતા છતા પણ, તે કર્મને લેપાતો નથી ૩૧

બ્રહ્મચારિસહસ્ર સ્યાદ્વાનપ્રસ્થશતાનિ ચ ।

બ્રાહ્મણાના હિ કોઢ્યસ્તુ, યતિરેકો વિગિપ્યતે ॥ ૩૨ ॥

અત્રિસ્મૃતિ, શ્લો० ૩૬૧

॥ હલ્તર પ્રહ્મચારી, ને કડો વાનપ્રસ્થના આશ્રમમા રહેલા અને કરોડ પ્રાહ્મણો, આ સર્વ ડગ્તા માત્ર એક જ યતિ હોય તો તે વિશેષ છે ૩૨

॥ ગૃહસ્થાના મહત્ત્વેણ, વાનપ્રસ્થશતેન ચ ।

બ્રહ્મચારિમહત્ત્વેણ, યો યોગી ન વિગિપ્યતે ॥ ૩૩ ॥

મવિપ્યપુરાણ, સ્વઘ० ૪, અ० ૧૯, શ્લો० ૨૩

હલ્તરો ગૃહસ્થોમા, ને કડો વાનપ્રસ્થાત્રમીની મધ્યે અને હલ્તર પ્રહ્મચારીના મધ્યે જે યોગી હોય તે સર્વથી અધિક છે ૩૩

સર્વેપામાશ્રમાણા તુ, સંન્યાસી હ્યુત્તમાશ્રમી ।

સ ણાત્ર નમસ્ય સ્યાદ્ઙ્ઙત્વા સન્માર્ગવર્તિભિઃ ॥૩૪॥

હારિતસ્મૃતિ, શ્લો० ૨૧૦

સર્વ આશ્રમોને મધ્યે સન્યાસી ઉત્તમ આશ્રમવાળો છે તેથી સન્માર્ગમા વર્તનારા પુરૂષોને, તે સન્યાસી જ ભક્તિથી નમવા લાયક છે ૩૪

• ન ચ રાજમય ન ચ ચૌરમય-

મિહલોકસુખ પરલોકહિતમ્ ।

નરદનગત ધરક્રીર્તિમર,

શ્રમણમિદ રમણીયતરમ્ ॥ ૩૫ ॥

આ શ્રમણપણ (ચારિત્ર) અને રમણીય છે કેમકે તેમા રાજાનો પણ ભય નથી, યોગનો ભય નથી, આ લોક સખથી સુખ છે, પરભવમા પણ હિતકારક છે, તેને મનુષ્યો અને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે, તથા જગતમા ઉત્તમ કીર્તિ ને કરનાર છે ૩૫.

પાદપદ્મજસલીનં, તસ્યૈતદ્ભુવનત્રયમ્ ।

યમ્ય ચિત્ત સ્થિરીભૂય, સ્પસ્વરૂપે લય ગતમ્ ॥ ૩૬ ॥

જેનુ ચિત્ત સ્થિર થઈને આત્મસ્વરૂપને વિષે લયને (એકતાને) પામ્યું હોય, તેના ચરણ કમળને વિષે ત્રણ ભુવન લીન થાય છે ૩૬

યેઽપિ પરિગ્રહાસ્ત્યક્ત્વા, મનન્તિ ત્વચારિણઃ ।

દેવાનામપિ તે માન્યા વન્દનીયાઃ સદા સ્વહુ ॥ ૩૭ ॥

મનુસ્મૃતિ, પૂર્વભાગ, શ્લો ૪૩

જેઓ પરિગ્રહનો ત્યાગ કરીને પ્રદાચર્યને ધારણ કરે છે, તેઓ દેવોને પણ સદા વાહવા લાયક અને માનવા લાયક થાય છે ૩૭

સાચો મુનિ—

વાધવધનેન્દ્રિયસુખત્યાગાત્ ત્યક્તમયવિગ્રહ માધુ ।

ત્યક્તાત્મા નિર્ગ્રંથસ્ત્યક્તાહવારમમકાર ॥ ૩૮ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૧૭૩

વાન્ધવ, ધ । અને ઈન્દ્રિયસુખના ત્યાગથી જેણે ભય અને

વિશ્વહ તબ્યા છે, અને અહ કાર, મમકાર તબ્યા છે જેણે એવા ત્યાગી સાધુ જ નિર્ઝથ કહેવાય છે ૩૮

अहकारं बल दर्प, काम क्रोध परिग्रहम् ।

विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ૩૯ ॥

મગદ્ગીતા અ૦ ૧૮, શ્લો૦ ૫૩

અહ કાર, ળળ, ગર્વ, કામ, ક્રોધ અને પરિશ્વહનો ત્યાગ કરી મમતા રહિત શાતપણે જે મુનિ વિશ્વે તે બ્રહ્મલોકમા (મોક્ષમા) જવા માટે લાયક થાય છે ૩૯

मित्रे नन्दति नैत्र नैत्र पिशुने वैरातुरो (र) जायते,

। भोग लुभ्यति नैत्र नैत्र तपसि द्वेष समालम्बते ।

रत्ने रज्यति नैत्र नैत्र दृपदि प्रद्वेषमापद्यते

येषा शुद्धहृदा सदैव हृदय ते योगिनो योगिनः ॥૪૦॥

વૈરાગ્યશતક (પદ્માનદ), શ્લો૦ ૬

શુદ્ધ હૃદયવાળા જેઓનું મન હમેશા મિત્ર ઉપર (મિત્રને જોઈને) આનંદ પામતું ન હોય, અને ળળ પુરૂષ ઉપર વેરવાળું થતું ન હોય, લોગની ઉપર લોભ પામતું ન હોય, તપને વિષે ક્લેશ પામતું ન હોય, રત્નને વિષે રાગ પામતું ન હોય અને પત્થરને વિષે દ્રેષ પામતું ન હોય, એવા યોગીઓ જ યોગી છે ૪૦

आत्मौपम्येन सर्वत्र, सम पश्यति योऽर्जुन ! ।

सुख ना यदि वा दुःख, स योगी परमो मतः ॥૪૧॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૩૨.

નૈરાસ્તિ રાજરાજસ્ય, તત્સુગ્વ નૈવ દેવરાજસ્ય ।

યત્સુગ્વમિહૈવ સાધોલારુઢ્યાપારરહિતસ્ય ॥ ૪૬ ॥

લોકના વ્યાપારે કરીને રહિત એવા સાધુને આ જગતમા જ ને
સુખ છે, તે સુખ અકવર્તીને પણ નથી, તથા દેવે દ્રને પણ નથી ૪૬

મુનિ સાચો ધીર.—

ધીરાણા યતયો ધીરા યે નિરાકુલચેતસઃ ।

કર્મશત્રુમહાસૈન્ય, નિર્જયન્તિ તપોબલાત્ ॥ ૪૭ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો० ૨૧૧

જેઓનું ચિત્ત આકુળતા રહિત છે અને જેઓ તપના બળથી
કર્મશત્રુ શત્રુના મોટા સૈન્યને અત્યંત જીતે છે, તેવા યતિઓ
જ સર્વ ધીરામા અત્યંત ધીર છે ૪૭

મુનિઃ મોક્ષસાધકઃ—

નિજિતમદમદનાના, શાકાયમનોવિકારરહિતાનામ્ ।

વિનિષ્કૃતપરાશાનામિહૈવ મોક્ષ. સુવિહિતાનામ્ ॥ ૪૮ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો० ૨૩૮

મદ અને કામદેવને સર્વથા જીતનારા, તન, મન, વચનના
દોષરહિત અને નિષ્કૃષ્ટ એવા સુવિહિત સાધુઓને અહિં જ
મોક્ષ છે ૪૮

ધર્મોઽય સ્વાખ્યાતો જગદ્વિતાર્થજિનૈર્જિતારિગણૈઃ ।

યેઽત્ર રતાસ્તે સસારસાગર લીલયોત્તીર્ણા ॥ ૪૯ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો० ૧૬૧.

જેમણે અતરંગ શત્રુઓને છુટ્યા છે એવા જિનેશ્વરોએ જગ-
તના હિત માટે આ ચારિત્રધર્મ પ્રરૂપેલો છે તેમા જે રક્ત ધએલા
છે તે સસારસમુદ્રને લીલામાત્રમા પાર પામેલા મમજવા ૪૯

સર્વભૂતસમો મૈત્રઃ, સમલોષ્ટાશ્મકાંચન ।

ધ્યાનયોગરતો મિશુ , ગ્રામ્નોતિ પરમા ગતિમ્ ॥ ૫૦ ॥

સસમૃતિ, અ૦ ૭, શ્લો૦ ૯

બધા પ્રાણીઓને વિષે મમભાવવાળો, મિત્રતાની ભાવનાવાળો,
ઢેકુ, પથર અને સુવર્ણમા સરખી બુદ્ધિવાળો અને ધ્યાનયોગમા
મમ ધયેલો મિશુ ઉચી ગતિ-મોક્ષ-ને પામે છે ૫૦

યથા નીતા રસેન્દ્રેણ, ઘાતવ શાતકુમતામ્ ।

પુનરાવૃત્તયે ન સ્યુસ્તદ્વદાત્માઽપિ યોગિનામ્ ॥૫૧॥

જેમ રમેદ્રવડે-સિદ્ધરસવડે-લોહાદિક ધાતુઓ સુવર્ણ-
પણાને પામે છે-સુવર્ણ થાય છે, અને પછી તે પાછી ધાતુ નથી
બનવી, તે જ પ્રમાણે યોગીનો આત્મા પણ પુનરાવૃત્તિને માટે થતો
નથી, એટલે કે ફરીથી સસારમા આવતો નથી (અહીં ભાવાર્થ
એ છે કે-શ્રૃંગારાદિક નવ રસોમા ઈદ્ર સમાન એવા શમતારૂપ
રસવડે યોગીનો આત્મા શાતકુલતા એટલે શાંતિના કુલપણાને
અર્થાત્ મોક્ષને પામે છે, ત્યારપછી તે ફરીથી સસારી થતો
નથી) ૫૧

મુનની ખેડીકગી:—

નાજીવીકાપ્રણયિનીતનયાદિચિન્તા,

નો રાજમીશ્વ ભગવત્સમય ચ વેત્મિ ।

દુઃખ પ્રાપ્ય ન દીન સ્યાત્, સુખ પ્રાપ્ય ન વિમ્મિત ।
મુનિઃ કર્મવિપાકસ્ય, જાનન્ પરવશ જગત્ ॥ ૫૬ ॥

આ જગત્ એટલે સર્વ પ્રાણીઓ કર્મના વિપાકને (કાર્યને) આધીન છે એટલે કે મુખ્ય ૫ ॥ પ્રાપ્તિ કર્મને આધીન છે એમ જાણતા મુનિ દુઃખ પામે ત્યારે દીનતાને ધારણ કરતા નવો અને સુખ પામે ત્યારે વિસ્મય-હર્ષ (ગર્વ) પામતા નથી ૫૬

મુનિનુ કુટુંબ —

ધર્મો यस્ય પિતા શ્મા ચ જનની શ્રાતા મનઃસયમ,
સુનુ મત્યમિદ્ર ટયા ચ મગિની નીરાગતા ગેહિની ।
શ્યા ભૂમિતલ દિશોઽપિ મદન (વમન) જ્ઞાનામૃત મોનનં,
યસ્યૈતાનિ મયે ! વુદુમ્યમનઘ તસ્વેહ કષ્ટે કથમ્ ? ॥ ૫૭ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૭૫, શ્લો ૮૦ (વે૦ ૨૦)

જેને ધર્મરૂપી પિતા છે, શ્મારૂપી માતા છે, મનનો સયમ જેને ભાઈ છે, સત્યરૂપી પુત્ર છે, દયારૂપી બહેન છે, નીરાગતા (રાગરહિતપણ) રૂપી ભાર્યા છે, ભૂમિતળરૂપી શ્યા છે, દિશારૂપી વસ્ત્ર છે, અને જ્ઞાનરૂપી અમૃત જેનું લોજન છે તે મિત્ર જેને આ મયે નિર્મળ કુટુંબરૂપ છે, તેવા સાધુને શી રીતે કષ્ટ આવે ? તેને કષ્ટ આવે જ નહીં ૫૭

પિતા યોગાભ્યાસો વિષયવિરતિઃ મા ચ જનની,
વિકેરૈ સૌંદર્ય પ્રતિદિનમનીહા ચ મગિની ।

પ્રિયા ક્ષાન્તિ પુત્રો વિનય ઉપકારઃ પ્રિયસુહૃત્,
મહાયો વૈરાગ્ય ગૃહમુપશમો યસ્ય સ સુખી ॥ ૫૮ ॥

મૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૧, શ્લો ૧૭ ❀

જે મહાત્માને નિરતર યોગના અભ્યાસરૂપી પિતા છે, વિવેક ઉપગ્રની વિરતિરૂપ માતા છે, વિવેકરૂપી ભાઈ છે, નિસ્પૃહારૂપ બહેન છે, ક્ષમારૂપ પ્રિયા છે, વિનયરૂપ પુત્ર છે, વૈરાગ્યરૂપ સહાયક છે, અને ઉપશમરૂપ ઘર છે તે મહાત્મા નિરતર સુખી છે ૫૮

મત્ય માતા પિતા જ્ઞાન, વર્મો ભ્રાતા દયા મસ્વા ।
શાન્તિ પત્ની લમા પુત્ર, પહેતે મમ વાન્ધવા. ॥ ૫૯ ॥

વૃદ્ધચાળામ્બનીતિ, અ ૦ ૧૨, શ્લો ૧૧

મુનિ જો છે તે-મારે મત્યરૂપી માતા છે, જ્ઞાનરૂપી પિતા છે, ધર્મરૂપી ભાઈ છે, દયારૂપી મિત્ર છે, શાન્તિરૂપી ભાર્યા છે અને ક્ષમારૂપી પુત્ર છે, આ છ મારા બાધવો (સગા) છે ૫૯

મુનિનો વૈભવઃ—

મહી રમ્યા ગમ્યા વિપુલમુપધાન મુજલતા,
પિતાન ચાક્રાશ વ્યજનમનુહૂલોડ્યમનિલઃ ।
સ્ફુરદીપશ્વદ્રો પિરતિરનિતાસન્નમુદિત ,
સુખ શાન્તઃ શેતે મુનિસ્તનુભૂતિર્નૃપ ડ્ર ॥ ૬૦ ॥

વૈરાગ્યશતક (ભર્તૃહરિ), શ્લો ૧૪.

જ્ઞાન મુનિ મોઠી વિભૂતિવાગા રાજતની જન્મ મુખે મુખે છે
 કેમકે તને મનોહર પૃન્ની જ શર્યા છે, ભુજલતાડપી મોઠુ
 જ્યોરીકુ છે, આકાશડપી ચદરવો છે, આ અનુકૂળ વાયુરૂપી
 વીજળો છે, ચદ્રરૂપી દેવધ્યમાન દીપો છે, અને વિરતિગ્રી
 સ્ત્રીના મજથી તે હર્ષવાણો છે-આનદમા મગ્ન છે ૬૦

મુનિની ગતિ —

સ્વાધ્યાયોત્તમગીતિમદ્ભુતિજુપ સતોપપૃષ્ઠાચ્ચિતા,
 મમ્યગ્નાનવિલામમષ્ટપગતા મદ્ધ્યાનશમ્યા ચિતા ।
 તત્ત્વાર્થપ્રતિગ્રોધદીપવલિકા ધાન્ત્યદ્ધનાસદ્ધિનો
 નિર્ગર્ણફુસુલાભિલાપિમનસો ધન્યા નયન્તે નિશા ॥૬૧॥

ધૈરાગ્યશતક (પદ્માનદ), શ્લોક - ૨

જન્મના મનમા એક મોક્ષના જ મુખનો અભિલાષ હોય
 છે એવા ધન્ય પુરૂષો (યોગીજનો) રાત્રિને વિષે સ્વા
 ધ્યાયરૂપી ઉત્તમ સગીતના સગને ઠરે છે, મતોપરૂપી પુષ્પ
 માળા પહેરે છે, મમ્યદ્ધ્યાનરૂપી વિલાસના મડપમા રહી
 સદ્ધ્યાનરૂપી શર્યામા મુખે છે, તત્ત્વાર્થના જોધરૂપી સીવાને
 પ્રકાશ તેની પાસે નિગ્તર હોય છે, અને ક્ષમાડપી સ્ત્રી
 સગ પણ છે, આવા વૈલભથી તેઓ રાત્રિઓ નિર્ગમન કરે છે ૬૧

મુનિ અને પ્રાણાયામ —

યોગિનો મુક્તિકામસ્ય, પ્રાણાયામાદિમાધનમ્ ।
 સાધ્ય ચ પરમ વ્રહ્મ, પુનર્નાવર્તતે યત્ ॥ ૬૨ ॥

મુક્તિની ઇચ્છાવાળા યોગીને પ્રાણાયામ વિગેરે સાધનરૂપ
એ અને પરબ્રહ્મ એટલે મોક્ષ માધ્યરૂપ છે, કે જે મોક્ષ મળવાથી
કરીથી કદાપિ પાછું સસાગ્રમા આવવાનું ગહેતું નથી ૬૨

મુનિ અને પશુ:—

સુભાષિતેન ગીતેન, યુવતીના ચ લીલયા ।

મનો ન મિથતે યસ્ય, મ યોગી હ્યયા પશુઃ ॥ ૬૩ ॥

સુભાષિતવડે, મગીતવડે અને શ્રીઓની લીલાવડે જેનું
મન લેદાતું ન હોય, તે યોગી અથવા પશુ બંધુવો ૬૩

મુનિના પતનના કાગણો:—

દ્રવ્યસ્ત્રીમામસપર્કાન્મધુમાધિક્કલેહનાત્ ।

વિચારસ્ય પરિત્યાગાગ્રતિ પતનમૃચ્છતિ ॥ ૬૪ ॥

યતિધર્મસમુચ્ચય, અ૦, ૧૬, શ્લો૦ ૧૦

દ્રવ્ય, શ્રી અને મામના મળધથી (પગિચયથી),
મદિગ અને મધના ચાટવાથી તથા તત્ત્વના વિચારને ત્યાગ
કરવાથી યતિ પતન પામે છે—ધર્મબ્રહ્મ થાય છે ૬૪

ત્રેપારી મુનિ:—

સ્વાધ્યાયમાધિત્સમિ નો ગ્રમાદૈઃ,

શુદ્ધા ન ગુપ્તીઃ મમિતીશ્ચ ઘત્સે ।

તપો દ્વિધા નાર્જસિ દેહમોહા-

દલ્પેજપિ હેતૌ ઘ્વસે કપાયાન્

॥ ૬૫ ॥

પરીપહાનો સદમે ન ચોપ-

મર્ગાન્ન શીલાઙ્ગધરોઽપિ ચાસિ ।

તન્મોક્ષ્યમાણોઽપિ ભવાઙ્ગિપાર,

મુને ! કથ યાસ્યસિ વેપમાત્રાત્ ॥ ૬૬ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૩, શ્લોક ૨, ૩

હે મુનિ ! તુ પ્રમાદને લીધે સ્વાધ્યાય કરતો નથી, શુદ્ધ
ત્રણ શુસિને તથા પાચ મિતિને ધારણ કરતો નથી, બાહ્ય
અને આભ્યંતર બે પ્રકારના તપને, શરીર પરના મોહને લીધે,
કરતો નથી, ઘોડા કારણમા પણ કોધાદિક કપાયને ધારણ કરે
છે, બાવીશ પરીપહોને તથા ચાર પ્રકારના ઉપસર્ગોને સહન
કરતો નથી, તો મુખ્ય થવાને ઇચ્છતો છતો પણ તુ આ વેપ-
માત્રથી જ ડેવી રીતે મ સારશ્પી સમુદ્રના પારને પામીગ ૬૫, ૬૬

આજીવિકાર્થમિહ યદ્યતિવેપમેષ

ઘત્સે ચરિત્રમમલ ન તુ કષ્ટમીરુ ।

તદ્દેત્સિ કિં ન ન વિભેતિ જગજિષ્ટુ-

મૃત્યુ કુતોઽપિ નરકથ ન વેપમાત્રાત્ ? ॥ ૬૭ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૩, શ્લોક ૪

જગતમા આજીવિકાને માટે આ તુ યતિવેપને ધારણ
કરે છે, પરતુ કષ્ટથી ભય પામતો તુ નિર્ભય ચારિત્રને પામતો
નથી પરતુ શુ તુ નથી જાણ્યો ક આખા જગતને આ
જવાને ઇચ્છતા આ મૃત્યુ અને નરક એ બંને ડોહ પણ પ્રક
રના વેપમાત્રથી ભય પામતા નથી ? ૬૭

ये लुब्धचित्ता विषयादिभोगे,
बहिर्विरागा हृदि बद्धरागाः ।

ते दाम्भिका वेपभृतश्च धूर्ता
मनासि लोकास्य तु रञ्जयन्ति ॥ ६८ ॥

हृदयप्रदीप

જેઓનું ચિત્ત વિષયાદિક ભોગમાં લુબ્ધ હોય છે, બહાર-
રથી વૈરાગ્ય ધારણ કરે છે અને હૃદયમાં ગગને ધારણ કરે
છે, તેઓ દલવાળા, માત્ર વેપને જ ધારણ કરનારા અને ધૂર્ત
લોકો, સર્વ લોકના મનને ખુશી કરે છે ૬૮

मुनिपण्णानी भावना.—

एकाकी निःस्पृहः शान्तः, पाणिपात्रो दिग्भ्ररः ।
कदा शम्भो भविष्यामि, ससारोन्मूलनक्षमः ? ॥ ६९ ॥

वैराग्यशतक (भर्तृहरि), श्लो० ८९

હે શબ્દ ! હું એકલો (મગ રહિત), સ્પૃહાગ્રહિત, શાંત,
હાથરૂપી પાત્રવાળો અને દિશારૂપી વસ્ત્રવાળો થઈ સમારનો
વિનારા ઠગ્યામાં સમર્થ ધ્યાને થઈશ ? ૬૯

मुनि भवानो आदेशः—

ब्रह्मचारी गृहस्थो वा, वानप्रस्थोऽथवा पुनः ।
विरक्तः सर्वकामेभ्यः, पारित्राज्य समाश्रयेत् ॥ ७० ॥

भागवत, स्कंध ३, अ० १३, श्लो० २७

પ્રજ્ઞાચારી, શૃલ-ધામી કે વાનપ્રધામી જે કોઈ પણ
મર્ધ પ્રકારના કામ(દુઃખ)થી વિરહ્ન થયો હોય, તેને પ્રત ત્યા
ચલણ કરવી ૭૦

મુનિ-રક્ષણુ કાન્—

પુરાણેષુક્તમસ્ત્યવ, ત્રહ્નિષ્ટાસ્તપોધનાન્ ।

રક્ષસ્તત્પુણ્યપણાગમાર્ મવેદવનીપતિ ॥ ૭૧ ॥

ત્રિપષ્ટી, પર્વ ૧૦, સર્ગ ૧૩, શ્લોક ૧૭

પુરાણના ત્રયોમા કષ્ટુ છે કે પ્રજ્ઞાકર્મમા તત્પ૦ રહેનારા, અને
તપકર્મી ધનવાળા મુનિઓનુ રક્ષણુ કરનાર રાત્ર તેના પુણ્યના
છટ્ટા અશને પામે છે ૭૧

॥ मुनि-आचार (७१) ॥

मुनिना व्रत—

अहिंसा सत्यमन्तेय, ब्रह्मचर्यं तपः श्रमः ।

क्षमा दया च सतोषो व्रतान्यम्य विशेषतः ॥ १ ॥

यति र्मसग्रह, अ० १६, श्लो० १०

यतिना विशेषे ऽरीने आ व्रतोः छे-अहिंसा, सत्य, अयौर्य, अक्षय्यर्थ, तप, श्रम, क्षमा, दया अने सतोष १

मुनिनो आचार —

मिक्षाटन जपो ध्यान, त्याग कर्मफलस्य च ।

एष स्वधर्मो निरयातो यतीना मुक्तिमिच्छताम् ॥ २ ॥

अत्रिस्मृति, श्लो० २०३

मिक्षा भागवी, जप ऽप्ये, ध्यान कर्तु अने ले क्षम्ये पोते सत्कर्म ऽपे तेना क्षणो त्याग करवो, आ सर्व मुक्तिने भ्रंशना यतिभ्योना स्वधर्मं कहेवो छे २

मुनिने त्याज्य —

रमायनक्रियावादी, ज्योतिष क्रयनिक्रयम् ।

मिथिधानि च शिल्पानि, वर्जयेत् परदारणत् ॥ ३ ॥

मेधातिथिस्मृति, श्लो० १११

રસારણુની ક્રિયા, નાદવિવાદ, ન્યૈતિય, ખરીદવુ અને વેચવુ, તથા વિવિધ પ્રકારના શિષ્ય (કળા હુન્નર), આ સર્વને સુનિએ પગ્નીની જેમ ત્યાગ કરવા ૩

મન્નરુ શુક્રવત્ત્ર ચ, સ્ત્રીકથા લૌલ્યમેવ ચ ।

દિવા મ્યાપથ્થ સ્નાન ચ, યતીના પાતકાનિ પદ્ ॥ ૪ ॥

નારદપરિત્રા૦ ઉપનિ૦, ઉપદેશ ૪, શ્લો૦ ૩૬

સુના માટે પલગ, પહેરવા માટે સ્વેત વસ્ત્ર, સ્ત્રી સબંધી કથા, અપળતા, દિવસે સુવુ, તથા સ્નાન કરવુ, આ છ યતિઓને પાપરૂપ જ છે માટે તે ૭ તમવા યોગ્ય છે ૪

દ્વાવેતૌ મમર્ષીયો ત્તુ, મુરા તામ્બૂલમેવ ચ ।

તમ્માત્મવર્ષપત્નેન, તામ્બૂલ વર્જયેઘતિ ॥ ૫ ॥

વાયુપુરાણ, અ૦ ૧૯, શ્લો૦ ૨૭

મદિરા અને નાળૂલ એ જે વસ્તુ સરખા વીર્યવાળી છે, તેવી યતિએ સર્વના પ્રકારે પ્રયત્નવી તાળૂલનો ત્યાગ કરવો ૫

ભૂમિર્ગામી દિરણ્ય ચ, ચતૈર્યસ્ય પરિગ્રહ ।

તાદશ કમલ દ્વદ્વા, સચેલો જલમાનિશેત્ ॥ ૬ ॥

શુદ્રત્રયપરિશિષ્ટ, પૂર્વાર્ધ, સૂત્ર ૧૧-

જે ઠોઠ યતિ ભૂમિ, ગાય કે સુવર્ણરૂપ પન્નિક રાખતો હોય તો તેનુ તેવુ પાપ જોઈને (જોનાર માણુએ) વસ્ત્ર સહિત જળમા પ્રવેગ કરવો-સ્નાન કરવુ (જોનારને પણ તેટલુ પાપ લાગે છે તો રાખનાર યતિને ધણુ પાપ લાગે તેમા શું કહેવુ ?) ૬

મુનિની ભાષા:—

મુનિના મસૃણ શાન્ત, પ્રાજ્વલ મધુર મૃદુ ।

વદતા તાપલેશ્યોઽપિ, ત્યાજ્ય. સ્વસ્ય પરસ્ય ચ ॥ ૭ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૫, શ્લો ૮

મુનિએ મ્નેહવાણુ, શાંતિવાણુ, સન્ન, મધુર અને ડોમળ વચ્ચે બોલીને પોતાના તથા બીજાના તાપનો લેશ પણ ત્યાગ કરવો-દર કરવો-જોઈએ ૭

ઉચ્ચાર્યસ્યનુદિન ન કરોમિ મર્મ,

સામઘમિત્યમકૃદેતદયો કરોપિ ।

નિત્ય મૃપોક્તિજિનવચનભારિતાત્ત,

માવઘતો નરકમેવ વિભાગ્યે તે ॥ ૮ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૩, શ્લો ૧૧

તુ હુમેશા દીવમ અને રાતમા થઈ નવ વાર કરેમિ ભતેના પાઠ ભણતા બોલે છે, કે હુ સાવધ કામ નહિ કરૂ અને પાછો વારવાર તેજ કર્યા કરે છે, આ આવધ કર્મો કરી તુ જોડુ બોલનાર થનાથી પ્રભુને પણ છેતરનાર છે અને તે પાપના ભાગ્યથી ભારે થએલા તારે માટે તો નરકજ છે, એમ હુ ધારૂ છુ ૮

મુનિના અલ્પવચનના નિયમા:—

કિં વિપિક્તેન મૌનેન, સ્ત્રીભિર્યસ્ય મનો હૃતમ્ ?

કદાઽપિ યુવતિં મિશુર્ન સ્પૃશેદાગ્વીમપિ ॥ ૯ ॥

યતિઘર્મસમહ, શ્લો ૦, ૩૬.

તેણે તારા શ્રીઓથી જાણ કરાવ્યું હોય (જેના મનમાં શ્રીઓનું અગ્ણ હોય) તે તારા શ્રીઓમાંથી કોઈવાળી અથવા મોન ધાન્ય કરવાથી શુદ્ધ છે? તેથી કિલ્લુએ કોઈ પણ વખત લાકડાંની સી(પુતળી)ને પણ સ્પર્શ કરવો નહીં ૯

ન મંભાવન્ સ્વિય કાચિન્, પૂર્વદષ્ટા ચ ન સ્મરન્ ।
રુઘા ચ વ્રજયત્તામા, ન પશ્યેદ્દિસિતામપિ ॥ ૧૦ ॥

નારદપરિશ્રા૦ ઉપનિ૦, ઉપદેશ ૪, શ્લો૦ ૫૩

તુભિએ કોઈ પણ શ્રી માથે ગાતળી કરવી નહીં, પ્રથમ તેણે સી શ્રીનું અગ્ણ કરવું નહીં, શ્રીઓની કથાના ત્યાગ કરવો, તમા ચિત્રમાં માળેખેલી શ્રીને પણ જોવી નહીં ૧૦

સયમધર્મવિવદ્દશરીરા, સાધુમટા ગરવૈરિણમુગ્રમ્
શીલતપ ગ્રિતશસ્ત્રનિર્પાર્તર્શનમોઘવલાદ્વિધુન્તિ ॥ ૧૧ ॥

મુખ્યપિતૃ-પત્ર-લાઠી, શ્લો૦ ૫૫૫

સયમ અને ધર્મથી બધાયેલ છે શરીર લેખના એવા સાધુઓ, શીલતા અને તપથી તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના ધાવડે, દર્શન અને જ્ઞાનની મદાયનાથી, ઉમ એવા કામરૂપી ગતુને હુકારે છે ૧૧

વ્યાયાગ —

સૂક્ષ્માણિ જન્તૂનિ જલાશ્રયાણિ,
જલસ્ય વળાકૃતિસસ્થિતાનિ ।
તસ્માઞ્જલ જીવદયાનિમિત્ત,
નિર્ગન્યશૂરા પરિવર્જયન્તિ ॥ ૧૨ ॥

જળની જેવા જ વર્ણુ, આકૃતિ અને સન્ધાનવાળા અતિ સૂક્ષ્મ જતુઓ જળને વિષે રહેલા છે, તેથી જીવદયાને નિમિત્તે મુનિનો આચાર પાળવામા શૂરવીઠ મુનિઓ જળને વર્જી છે- જળનો ઉપયોગ (મનાનાદિઠ) કરતા નથી ૧૨

મુનિનુ પાત્ર:—

અલાલુ દારુપાત્ર ચ, મૃન્મય વૈદલ તથા ।

एतानि यतिपात्राणि, मनुः स्त्रायभुवोऽप्रवीत् ॥ १३ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૫૪

તુળડાનુ, ઠાણનુ, માટીનુ તથા વામનુ પાત્ર, આ યતિના પાત્રો મ્વયભૂના (પ્રદ્ધાના) પુત્ર મનુએ ઠહ્યા છે ૧૩

अतैजमानि पात्राणि, तस्य स्युनिर्प्रणानि च ।

तेषामद्भिः स्मृत शौच, चमसानामित्राध्वरे ॥ १४ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૫૩

મુનિને ધાતુના પાત્ર હોવા ન જોઈએ, તેમ જ છિદ્ર રહિત હોવા જોઈએ (એટલે કે ઠાણના કે માટીના પાત્ર હોવા જોઈએ) અને યજ્ઞના ચમમ વિગેરે પાત્રોની જેમ તે મુનિના પાત્રો પાણીથી જ શુદ્ધ થાય છે એમ કહ્યુ છે ૧૪

अतेजानि पात्राणि, भिक्षार्थं कल्पयेन्मुनिः ।

सर्वेषामेव भिक्षूणा, दार्वलाद्युभयानि च ॥ १५ ॥

લઘ્વવિષ્ણુસ્મૃતિ, અ૦ ૪, શ્લો૦ ૨૯

મુનિએ ભિક્ષાને માટે ધાતુ વિનાના પાત્રો રાખવા તથા સર્વ ભિક્ષુકોને વાઘના અને તુળડાના પાત્રો કહ્યે છે ૧૫.

ભિક્ષા મળ'ત્રી આચાર.—

યસ્તુ મોહેન ગ્રાજ્યસાદેકાન્નાદિર્ભવેદ્યતિ ।

ન તસ્ય નિષ્કૃતિઃ કાચિદ્દર્મશાસ્ત્રેષુ દૃશ્યતે ॥ ૧૬ ॥

વદ્યપુરાણ, અ૦ ૫૯, શ્લો૦, ૧૭

જે મુનિ મોહથી કે ખીજત કોઈ કારણથી એક ધરનુ લોજન કરે છે, તેને માટે ધર્મશાસ્ત્રોમા વાઈ પણ પ્રાયશ્ચિત્ત દેખાતુ નથી ૧૬

एककाल चरेद्धैम, न प्रसज्जेत विस्तरे ।

મહે પ્રસક્તો હિ યતિર્વિપયેન્પિ સજ્જતિ ॥ ૧૭ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૫૫

યતિએ એક જ વખત ભિક્ષા કરવી જોઈએ, પરતુ વધારે વાર ભિક્ષા કરવાનો પ્રમગ પાડવો નહીં કેમકે જે યતિ ભિક્ષામા આમંકિત રાખે છે તે મસારના વિષયોમા આસક્ત થાય છે ૧૭

अलाभे न विपादी स्याल्लामे चैत्र न हर्षयेत् ।

પ્રાણયાત્રિકમાત્ર સ્યાન્માત્રામઙ્ગાદ્વિનિર્ગત ॥ ૧૮ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૫૭

ભિક્ષાનો લાભ ન મળે તો વિષાદ ન કરવો, લાભ થાય તો હર્ષ ન કરવો, પાત્રાદિકને વિષે આસક્તિ (મમતા) રહિત થઈને માત્ર પ્રાણવૃત્તિને કરનાર જ થવું-તે'ણુ જ અગ લેવુ ૧૮

चरेन्माधुकरी वृत्तिमपि म्लेच्छबुलादपि ।

एकान्न नैव भोक्तव्य, बृहस्पतिसमादपि ॥ १९ ॥

अत्रिस्मृति, श्लो० १५९, तथा पाराशरस्मृति, अ० १, श्लो ६०

मुनिञ्चे कदाच कष्टेन ममथे भवेत्तना पुणमाथी पत्तु माधु-
करी वृत्ति (लभगनी नेम गूढा गूढा घरनी शिक्षा) अहलु
कृवी परतु गृहस्पतिनी नेवा उच्य पुणमाथी पत्तु अेक अन्न
(अेक धनु अन्न) अहलु ळरी लोचन करतु नह्री १९

न तापसैर्ब्राह्मणैर्ना, प्रयोमिरपि वा श्वभिः ।

आक्षीर्णं भिक्षुर्कन्याजन्यैरागारमुपमत्रजेत् ॥ २० ॥

मनुस्मृति, अ० ६, श्लो० ५२

गृहस्थतु ने घर तापनोउडे प्राहल्लोवडे, पदीओवडे,
कुतगओवडे, के पीन भिक्षुओवडे व्यास डोय, ते वरमा मुनिञ्चे
शिक्षा लेवा नु नह्री २०

प्राणयात्रानिमित्तं च, व्यङ्गारे भुक्तप्रजने ।

काले प्रशस्तनर्णाना, भिक्षार्थं पर्यटेद् गृहान् ॥ २१ ॥

त्रिपुपुराण, अक्ष ४, पृ १७, श्लो २४

भिक्षुञ्चे मात्र प्राणयात्राने निमित्ते न (शरीरना निर्वाड
भाटे न) ने वणते नोडाभा अग्निना डोयला पुआध गया
डोय अने ने वणते धना अर्ध ननो लोचन ळरी रक्षा डोय
तेवे ममथे उच्य वर्षुना धरोमा शिक्षा देवा भाटे अटन
कृतु-१५ २१

પવન યા ચદિ વાસ્પવન, પાચયેદ્ય ક્વચિદ્યતિ ।
 સ્વધર્મમ્ય તુ લોપન, તિર્યગ્યોનિ ત્રજેદ્યતિ ॥ ૨૨ ॥
 અત્રિસ્મૃતિ, શ્લો ૦ ૧૮૦

પાડેલા અને નહી પાડેલા અનાજને ડોઠ યજ્ઞ વખત યતિ
 ખીલત પામે - ધાવે, તા તે યતિ અધર્મનો લોપ કરી તિર્યક
 ચોનિમા ઉત્પન્ન થાય છે ૨૨

અગ્નિરનિજેતો યા, મુનિર્મોક્ષપરો ભવેત્ ।
 તાપસોઽન્ય ત્રિષ્ટેષુ, યાત્રિષ્ ભૈક્ષ્યમાહરેત્ ॥ ૨૩ ॥
 પદ્મપુરાણ, અ ૦ ૫૮, શ્લો ૦ ૩૩

અગ્નિજ્ઞાન અને ઘ - હિત મુનિ, મોક્ષ મેળવવા જ તત્પર
 હોય છે તે તાપસ એટલે તપસ્વી પ્રાણજ્ઞોના ધરથી જ પ્રાણ
 વૃત્તિને માટે લિષ્ઠા પ્રદણ કરે ૨૩

ભૈક્ષેણ વર્તયેન્નિત્ય, નૈમાનાદી ભવેદ્વ્રતી ।
 ભૈક્ષણ ત્રતિનો વૃત્તિરુપવામમમા સ્મૃતા ॥ ૨૪ ॥
 મનુસ્મૃતિ, અ ૦ ૨, શ્લો ૦ ૧૮૮

યતિએ હમેશા લિષ્ઠા માગીને પ્રાણવૃત્તિ કરવી, એક
 ધરનું અ ૧ કદાપિ ખાણુ નહીં કેમકે લિષ્ઠાવડે જો યતિ
 પ્રાણવૃત્તિ કરે તો તે ઉપવાસ સમાન કહેલ છે ૨૪

માધુકર સમાહૃત્ય, ત્રાક્ષણેભ્યો દન્નાતિ ય ।
 સ યાતિ નરક વિગ્રો મોક્તા ચાન્દ્રાયણ ચરેત્ ॥ ૨૫ ॥

જે યતિ મધુકગી-લિક્ષા-લાવીને પત્રી તે લોગન બ્રાહ્મણને આપે તો તે યતિ નરડે બંધ છે, અને તે ખાનાર બ્રાહ્મણે ચાદ્રાયણુ પ્રાયશ્ચિત્ત કવ્વાનુ પ્રાપ્ત થાય છે-એટલે કે તેટલો દોષ તેને લાગે છે ૨૫

વર્ષાઋતુની સ્થિરતા:—

અષ્ટૌ મામાન્ વિહાર. સ્યાદતીના સયતાત્મનામ્ ।
 એકત્ર ચતુરો મામાન્, વાપિકાન્ નિવસેત્ પુન ॥૨૩॥
 મત્સ્યપુરાણ, અ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૯

સયમમા તત્પર ગ્રહેનારા યતિઓએ આ૦ મામ મુધી વિહાર કરવો, અને વર્ષાઋતુના ચાર મામ એ૦ સ્થાને નિવાસ કરવો ૨૬

જલે જીવા. સ્થલે જીવા આકાગે જીવમાલિનિ ।
 જીવમાલાઽઽકુલે લોકે, વર્ષાસ્વેકત્ર સવસેત્ ।
 અત્રિસ્મત્તિ, શ્લો૦ ૩૯

જળમા જીવો હોય છે, સ્થળમા (પૃથ્વીપર) જીવો હોય છે, આકાશમા પણ જીવના નમૂહો હોય છે, આ ગીતે જીવોના નમૂહથી વ્યાપ્ત એવું આશુ જગત ચોમાસામા હોય છે, તેથી ચોમાસામા યતિઓ એક જ સ્થાને ગ્રહેવાનું છે ૨૭

ચૌરૈરુપદ્મુત ઢેશ, દુમિક્ષ વ્યાધિપીડિતમ્ ।
 ચક્રેણાન્યેન ચ ક્રાન્ત, વર્ષાસ્વપ્યાશુ ત ત્યજેત્ ॥૨૮॥
 વૃદ્ધયાજ્ઞ૦ મૃત્તિ, શ્લો૦ ૩૧૨.

જે દેશ ચોરોવડે ઉપદ્રવવાળો થયો હોય, દુકાળ કે વ્યાધિવડે પીડાનો હોય, અથવા શત્રુના સૈન્યે આક્રમણ કર્યો (રૂંધેયો) હોય, તે દેશનો યતિએ વર્ષાઋતુને વિષે પણ ધ્યાન લ્યાગ કરવો ૨૮

શ્રી(ગ્રે) ધ્મહૈમન્તિકાન્મામાનઘૌ ભિક્ષુ પ્રચક્ષમેત્ ।
દયાયૈ મર્વભૂતાના, ર્પામેકત્ર સવસેત્ ॥ ૨૯ ॥

મત્સ્યપુરાણ, અં ૭૮, શ્લો ૩

ઉનાળા અને શિયાળાના મહીને કુલ આઠ માસ મુખી ભિક્ષુએ પૃથ્વીપર વિચરવું-કરવું, અને સર્વ પ્રાણીઓની ક્યાને માટે વર્ષા ઋતુમાં એક ઠેકાણે જ રહેવું ૨૯

પર્યટેત્ કીટવદ્ભૂમિં, ર્પાસ્ત્રેકત્ર સવસેત્ ।
ષ્ટદ્વાનામાતુરાણા ચ, મીરુણા સક્લવજિત ॥ ૩૦ ॥

વિષ્ણુસ્મૃતિ, અં ૪, શ્લો ૩૬.

વૃક્ષ, રોગી અને બીકણુ પુરૂષોના સગનો ત્યાગ કરનાર મન્યાઓએ કીડાની જેમ આઠ માસ પૃથ્વીપર પર્યટન કરવું અને વર્ષા ઋતુને વિષે એક સ્થાને વસવું ભેદએ ૩૦

પ્રાયેણ પ્રાષ્ટપિ પ્રાણિસકુલ વર્ત્મ દૃશ્યતે ।
આપાઢાદિ ચતુર્માસ, કાતિક્વન્ત તુ સવસેત્ ॥ ૩૧ ॥

વિષ્ણુસ્મૃતિ, અં ૪, શ્લો ૩૭

ઘણું કરીને ચોમાસામાં માર્ગો જીવાકુળ ભોવામાં અ

છે, તેથી અપાઢથી આરણીને કાર્તિકી પૂર્ણિમા સુધી ચાર માસ મુનિએ એકસ્થાને વસવું યોગ્ય છે ૩૧

ગમનાગમનના નિયમો —

યાતદ્વર્પત્યકાલેડપિ, યાતત્કિલના(ત્રા) ચ મેદિની ।
તાનન્ન ત્રિચરેદ્ધિક્ષુ, સ્વધર્મં પરિપાલયન્ ॥ ૩૨ ॥

અત્રિસ્મૃતિ, શ્લો० ૨૨૧

અકાળે એટલે વર્ષાઋતુ વિના પણ જ્યાં સુધી વરમાદ વસતો હોય અને જ્યાં સુધી પૃથ્વી ભીંજાયેલી હોય, ત્યાં મુનિ પોતાના ધર્મને પાળનાર ભિક્ષુએ વિચરવું નહીં—એક જ સ્થાને રહેવું ૩૨

ભય પ્રાણાન્તિકં મુક્તના, વિષ્ણુત્રોત્તમર્ગ એવ ચ ।

નાન્યત્ર ત્રિચરેદ્રાત્રૌ, ન મધ્યાહ્ને ન મન્ધ્યયોઃ ॥ ૩૩ ॥

દક્ષસ્મૃતિ, શ્લો० ૬૯

પ્રાણાત ભય હોય અથવા મગ કે મૂત્રની બાધા થઈ હોય, આવા ખાસ કારણ સિવાય રાત્રિએ, મધ્યાહ્ન સમયે અને માજ અવાગની બંને સધ્યાને સમયે યતિએ વિચરવું નહીં ૩૩

પર્યટત્ત સદા યોગી, ત્રીક્ષયન્ પ્રસુઘાતલમ્ ।

ન રાત્રૌ ન ચ મધ્યાહ્ને, મન્ધ્યયોર્નેવ પર્યટત્ ॥ ૩૪ ॥

નાગ્દપરિત્રા, ઉપનિ०, ઉપદેશ ૪, શ્લો० ૭૨

યતિ દરેજ પૃથ્વીતળને જોતો જોતો પર્યટન કરે—વિચરે, પરંતુ રાત્રિએ, મધ્યાહ્ન સમયે અને માજ અવાગની બંને સધ્યા સમયે વિચરે નહીં ૩૪

स्थिरताना नियमोः—

एकाहात् परतो ग्रामे, पञ्चाहात् परत पुरे ।

वर्षाम्योऽन्यत्र तत्स्थान, मासेन तद्दुदाहृतम् ॥ ३५ ॥

मेधातिथिस्मृति, श्लो० २१

गाभमा श्लेऽ द्विगती वधादे अने नगरमा पात्र द्विवर्ष
वधादे, वर्षाऋतु सिवाय, श्लेऽ स्थाने रडेवागी नर पडे तो श्ले
भाग सुधी रडेवु तेथी वधादे रडेवु नही श्लेभ श्ले छे ३५

एकरात्र वसेद्ग्रामे, पत्तने तु दिनत्रयम् ।

पुर दिनद्वय मिलुर्नगरे पञ्चरात्रकम् ॥ ३६ ॥

वर्षाम्बेकत्र तिष्ठेत, स्थाने पुण्यजला(ना)वृते ।

आत्मनर्मर्षभृतानि, पश्यन् मिलुश्चरेन्महीम् ॥ ३७ ॥

अत्रिस्मृति, श्लो० ५१

लिशुश्ले नाना गाभमा श्लेऽ द्विवस रडेवु, पट्टशुमा
द्विवस रडेवु, पुरमा श्ले द्विवस रडेवु, अने नगरमा प
द्विवस रडेवु

वर्षाऋतुमा पवित्र नृणवाणा (अथवा पुष्यशाणी मनुष्ये
वन्तीवाणा) श्लेऽ स्थानमा रडेवु तथा पोताना आत्मानि
सर्व प्राणीश्लेने लेता-नृणुतालिशुश्ले पृथ्वीपर विश्वरवु ३६, ३७

मुहूर्त्तमपि नासीत्, देशे सोषद्रवे यति ।

उपद्रुते तु मनसि, समाधिर्नैव जायते ॥ ३८ ॥

वृद्धपाद्यव० स्मृति, श्लो० ३१

યતિએ ઉપદ્રવવાળા દેશમા એક મુહૂર્ત પણ રહેવું નહીં,
કેમકે ઉપદ્રવવાળા દેશમા રહેવાથી મનની સમાધિ (એકાગ્રતા)
થઈ શકતી નથી ૩૮

एकरात्रस्थितिर्ग्रामे, पञ्चरात्रम्यतिः पुरे ।

तथा तिष्ठेयथा ग्रीतिर्द्वेषो नाऽस्य न जायते ॥ ३९ ॥

भागवतपुगण, स्क ૫, અ૦ ૧૧, શ્લો૦ ૭૩

સાધુએ ગામને વિષે એક રાત્રિ નિવતિ કરવી અને પુરને
વિષે પાંચ રાત્રિ રહેવું અને તે એવી રીતે રહેવું કે જેથી તે
લોકોને પ્રીતિ કે દેવ કાર્ષ પણ ઉત્પન્ન ન થાય ૩૯

ધર્મ (૭૨)

ધર્મનું સ્વરૂપ —

સ ધર્મો યો દયાયુક્ત , સર્વપ્રાણિહિતપ્રદ' ।

મ ઈતોત્તારણે શક્તો ભવામ્મોદે' સુદુસ્તરાત્ ॥ ૧ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૦ ૬૫

જે દયાયુક્ત હોય, તથા સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારક હોય, તે જ ધર્મ કહેવાય છે, અને તે ધર્મ જ અત્યંત દુસ્તર એવા સસારૂપી સાગન્ધી તારવામા શક્તિમાન છે ૧

વચ સત્ય ગુરૌ ભક્તિ , શક્ત્યા દાન દયા દમ' ।

અધર્મ પુનરેતસ્માદ્વિપરીતોઽસુખાગ્રહ ॥ ૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ ૦ ૪ (પ્ર સ)#

સત્ય વચન જોવવું, શુદ્ધજનને વિષે ભક્તિ કરવી, શક્તિ પ્રમાણે દાન આપવું, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખવી અને ઈદ્રિયોનું દમન કરવું, આ સર્વ વર્મ છે, આનાથી જે વિપરીત આચરણ કરવું તે અધર્મ છે, અને તે દુખને આપનાર છે ૨

પશ્ચૈતાનિ પવિત્રાણિ, સર્વેષા ધર્મચારિણામ્ ।

અહિમા સત્યમસ્તેય, ત્યાગો મૈથુનરર્જનમ્ ॥ ૩ ॥

અષ્ટક ૧૩ (હરિભદ્ર), શ્લો ૦ ૨

ધર્મનું આચરણ કરનારા મર્વ મનુષ્યોને અહિંસા, સત્ય વચન, અચૈર્થ્ય, ત્યાગ-પરિચ્છેદરહિતપણું—અને પ્રહારચર્ચ, આ પાત્ર વસ્તુ અતિ પવિત્ર છે—આ પાત્ર નિયમ અવશ્ય પાળવા જોઈએ ૩

અહિંસાસૂનૃતાસ્તેય-ત્રહ્લાકિશ્ચનતામયઃ ।

કેવલ્યુપજ્ઞઃ પરમો ધર્મશ્ચ શરણ મમ ॥ ૪ ॥

ત્રિપષ્ટિ, પર્વ ૧૦, સર્ગ ૧૨, શ્લો ૩૯૮

અહિંસા, સત્ય, અચૈર્થ્ય (અદત્તાદાન વિગ્રમણ), પ્રહારચર્ચ અને અપરિચ્છેદ આ પાત્ર મહાવ્રતમય, ડેવગીએ કહેલો, ઉત્તમ ધર્મ માટે શબ્દ છે ૪

દીનોદ્ધરણમદ્રોહો વિનયેન્દ્રિયસયમૌ ।

ન્યાય્યા વૃત્તિર્મૃદુત્વ ચ, ધર્મોઽય પાપ્મનશ્ચિઠ્ઠે ॥ ૫ ॥

વિવેકવિલાસ, હલાસ ૩, શ્લો ૭

દીન જનનો ઉદ્ધાર કરવો, કોઈ પ્રાણીનો દ્રોહ ન કરવો, વિનય રાખવો, ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી, ન્યાયવાગી આજીવિકા કરવી, અને કોમળતા રાખવી આ ધર્મ પાપનો નાશ કરનાર છે ૫

અહિંમા સત્યમસ્તેય, ત્યાગો મૈથુનવર્જનમ્ ।

પશ્ચસ્વેતેષુ ધર્મેષુ, સર્વે ધર્મા. પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥ ૬ ॥

મહામાત, જ્ઞાતિપર્વ, અ ૧૩, શ્લો ૩૦

અહિંસા, સત્ય, અચૈર્થ્ય, પરિચ્છેદનો ત્યાગ અને મૈથુનનો ત્યાગ, આ પાત્ર ધર્મને વિષે સર્વે ધર્મો ગહેલા છે ૬

ન તત્પરમ્ય સદ્ધ્યાન્, પ્રતિકૂલ યદાત્મન' ।
 એવ સક્ષેપતો વર્મ કામાદન્ય. પ્રવર્તતે ॥ ૭ ॥

મગ્ધાભારત, અનુશાસનપર્વ, અ૦ ૮, શ્લો૦ ૧૧

જે પોતાના આત્માને પ્રતિકૂળ હોય તે બીજા પ્રાણીને
 ઠગુ નહીં, આ જ મહેપથી એક ધર્મ છે, આ નિવાયનો
 બીજો ધર્મ તો પોતપોતાની ઇચ્છાથી પ્રવર્તવેલો છે ૭

વાગ્ણાદ્ ધર્મમિત્યાદુર્ધર્મા ધારયતે પ્રજા ।
 યત્ મ્યાદ્ધાર્ગણસયુક્ત, મ ધર્મ ઇતિ નિશ્ચય ॥ ૮ ॥

મગ્ધાભારત, શાંતિપર્વ, અ૦ ૧૦૯, શ્લો૦ ૧૨

નીચ ગતિમા પડતા પ્રાણીઓને ધારણ કરી રાખનાથી ધર્મ
 કહેવાય છે ધર્મ જ પ્રવર્ત્યો(પ્રાણીઓ)ને ધારણ કરી રાખે
 છે તેથી જે ધાનવાની ક્રિયાનડે કરીને સહિત હોય તે જ ધર્મ
 કહેવાય છે, એવો નિશ્ચય છે ૮

અદત્તસ્થાનુપાદાન, દાનમઘ્યયન તપ ।

અહિંસા સત્યમત્રોધ, હ્રમા ધર્મમ્ય લક્ષણમ્ ॥ ૯ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અ૦ ૩૫, શ્લો૦ ૧૦

ધણીએ નહીં આપેલી વસ્તુ લેવી નહીં, દાન દેવું, શા
 આભ્યાસ કરવો, તપ કરવો, હિંમનો ત્યાગ કરવો, સત્ય
 બોલવું, ક્રોધ ન કરવો અને હ્રમા ધારણ કરવી, આ ધર્મનું
 લક્ષણ છે ૯

અહિંસા સત્યમસ્તેય, ગૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।

દાનં દમો દયા ક્ષાન્તિ , મંત્રપા વર્મમાધનમ્ ॥ ૧૦ ॥

યાજ્ઞ૦ સ્મૃતિ, અ૦ ૧, શ્લો૦ ૧૦૦

૧અહિંસા, ૨સત્ય, ૩અથૈર્થ, ૪ગૌચ, ૫ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ૬દાન, ૭દમ, ૮દયા અને ૯ક્ષમા આ ધર્મો જનોના વર્મના માધન છે ૧૦

ધર્મની સ્થાપના:—

। યદા યદા હિ ધર્મસ્ય, ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ! ।

અભ્યુત્થાનમવર્મસ્ય, તદાઽઽત્માન સૃજામ્યહમ્ ॥ ૧૧ ॥

મગરુદ્ગીતા, અ૦ ૪, શ્લો૦ ૭

હે અર્જુન ! ત્યારે ત્યારે ધર્મની ગ્લાનિ (વિનાશ) થાય છે અને અધર્મની ઉત્પત્તિ વાય છે, ત્યારે ત્યારે મારા આત્માને મરણુ છુ, એટલે કે પૃથ્વીપૃથ્વી અવતાર ધારણ કરી હુ ધર્મની સ્થાપના કરૂ છુ ૧૧

ધર્મની ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, સ્થિતિ અને નાશ:—

કવમુત્પદ્યતે ધર્મઃ ? કથ ધર્મા વિવર્ધતે ? ।

કથ ચ સ્થાપ્યતે ધર્મઃ ? કથ ધર્મો વિનશ્યતિ ? ॥૧૨॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, પાદ ૧, અ૦ ૧૯, શ્લો૦ ૮૭

સત્યેનોત્પદ્યતે વર્મો દયાદાનેન વર્ધતે ।

ક્ષમાયા સ્થાપ્યતે ધર્મો લોભાદ્ધર્મો વિનશ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ પાદ ૧, અ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૧૦૧

પ્રશ્ન—ધર્મ કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? ધર્મ કેવી રીતે વૃદ્ધિ પામે છે ? ધર્મ કેવી રીતે નિઘર થાય છે ? અને ધર્મ કેવી રીતે નાશ પામ છે ? ઉત્તર—ધર્મ મત્યથી ઉત્પન્ન થાય છે, દયા અને દાનથી તે વૃદ્ધિ પામે છે, ક્ષમાને વિષે તે નિઘર રહે છે, અને લોભથી ધર્મ નાશ પામે છે ૧૨, ૧૩

ધર્મનું મહત્વ —

ધર્મા માતા પિતા ચૈવ, ધર્મો વન્ધુ સુહૃત્તથા ।

ધર્મ સ્વર્ગસ્ય સોપાન, ધર્માત્સ્વર્ગમવાપ્નુયાત્ ॥ ૧૪ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० १८, श्लो० १०

ધર્મ જ માતા પિતા છે, ધર્મ જ બંધુ અને મિત્ર છે, ધર્મ જ સ્વર્ગ ઉપર ચઢવાની નીચરાણી છે, અને ધર્મથી સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે ૧૪

असावनलरो लेरगो निदेव देवमन्दिरम् ।

निर्नल च सरो धर्म, पिना यन्मानुषो भव' ॥ १५ ॥

पार्थगाथचरित्र, सर्ग १, श्लो० ३९ (च म)

ધર્મ વિનાનો જે મનુષ્યભવ છે તે, અથર વિનાના લેખ સમાન, દેવની પ્રતિમા વિનાના દેવમંદિર સમાન અને પાણી વિનાના સરોવર સમાન સમજવો ૧૫

धर्म शर्ममहाहर्म्यं, धर्मो वर्मारिसङ्कटे ।

धर्मो जाड्यच्छिदाधर्मो धर्मा मर्माविद्रहसाम् ॥ १६ ॥

त्रिपष्ठि०, पर्व १, सर्ग १, श्लो० १४९

ધર્મ જ સુખની હુવેલી છે, ધર્મ જ શત્રુના સહટ વખતે બચત છે, ધર્મ જ જડતાને છેદવામા ધામ સમાન છે, અને ધર્મ જ પાપના મર્મસ્થાનને વીધનાર છે ૧૬

ધર્મો માતેઽ પુષ્પાતિ, ધર્મઃ પાતિ પિતેઽ ચ ।

ધર્મઃ સસેવ પ્રીણાતિ, ધર્મઃ સ્નિહ્યતિ બન્ધુવત્ ॥ ૧૭ ॥

ત્રિપષ્ટિ, પર્વ ૧, શ્લો ૧૪૭

ધર્મ માતાની જેમ પોષણ કરે છે, ધર્મ પિતાની જેમ રક્ષણ કરે છે, ધર્મ મિત્રની જેમ પ્રસન્ન કરે છે, અને ધર્મ જ બાધુની જેમ સ્નેહ રાખે છે ૧૭

ધર્મો મહ્નલમુત્કૃષ્ટ, ધર્મઃ સ્વર્ગાપવર્ગદ્ ।

ધર્મઃ સસારકાન્તારોહ્યદ્વને માર્ગદેશકઃ ॥ ૧૮ ॥

ત્રિપષ્ટિ, પર્વ ૧, સર્ગ ૧, શ્લો ૧૪૬

ધર્મ જ ઉત્કૃષ્ટ મગજ છે, ધર્મ જ સ્વર્ગ અને મોક્ષને આપનાર છે, અને ધર્મ જ સસારરૂપી અરણ્યને ઓળંગવામા માર્ગને દેખાડનાર છે ૧૮

ધનદો ધનાર્થિના પ્રોક્ત, કામિનાં સર્વકામદ્ ।

ધર્મ એવાપવર્ગમ્, પારમ્પયેણ સાધકઃ ॥ ૧૯ ॥

ધર્મત્રિદુ, અ ૧

ધર્મ જ ધનના અર્થીઓને કુવેગ જેવો કહ્યો છે, ધર્મ જ કામીઓના સર્વ કામને આપનાર છે, અને ધર્મ જ પરપરાએ મોક્ષનો સાધક કહ્યો છે ૧૯

ચલા લક્ષ્મીચલા પ્રાણાચલે જીવિતમન્દિરે ।

ચલાચલે ચ સમારે, ધર્મ ઈજો હિ નિશ્ચલ ॥ ૨૦ ॥

વૃદ્ધગાણાચ્યનીતિ, અ૦ ૫, શ્લો ૨૦

લક્ષ્મી ચચળ છે, પ્રાણો ચચળ છે, જીવિત અને ધર્મ
પણ ચચળ છે, વિનશ્ચર એવા આ સમારને વિશે ધર્મ જ
એક નિશ્ચળ છે ૨૦

ધર્મ ધર્મ પરત્ર ચેહ ચ નૃણા ધમોઽન્ધકારે રવિ,

મર્ગાપત્તિગમક્લમ સુમનસા ધર્માભિધાનો નિધિ ।

ધર્મા વન્ધુરચન્ધર પૃથુપથે ધર્મ. સુહૃન્નિશ્ચલ,

સમારોહમહસ્વલે સુરતરુર્તાસ્ત્યેવ ધર્માત્પરઃ ॥ ૨૧ ॥

ક્ષેમેટ્રકવિ

ધર્મ જ મનુષ્યોને આ ભવમા અને પરભવમા મુખ આપ
નાર છે, ધર્મ જ અધારમા-અજ્ઞાનના મમયમા-સૂર્ય મમાન
છે, ધર્મ નામનો મોટો નિધિ મજાનોની મર્ગ આપત્તિ
રામન-શાંતિ-કરમા મમર્થ છે, ધર્મ જ મોટા માર્ગમા
મનોહર પ્રાધવરૂપ છે અને ધર્મ જ નિશ્ચળ મિત્રરૂપ છે, તથા
નમારૂપી મોટી મારનાડની ભૂમિને વિર ધર્મથી જીને કોઈ
ક પવૃક્ષ નથી જ-ધર્મ જ કપવૃક્ષ છે ૨૧

ધમો દુ સ્વદગ્નલસ્ય જલદ સૌરુષ્પેકચિન્તામણિ,

ધર્મ ઝોમ્મહોરગસ્ય ગરુડો ધર્મો ત્રિપત્રાયક. ।

ધર્મ પ્રૌઠપદપ્રદર્શનપદુર્ધમોઽદ્વિતીય મગ્વા,

ધમો જન્મજરામૃતિલયકરો ધર્મો હિ મોક્ષપ્રદ. ॥ ૨૨ ॥

પુણ્યધનરુધા, પૃ૦ ૧૮ *

ધર્મ દુ ખરૂંપી દાવાનળને શાત કરવામા મેર વ્રમ્મન છે,
 ધર્મ પ્રાણીઓને મુખ આપવામા એક પ્રિતાનલિ વ્રમ્મન છે
 ધર્મ શોકરૂપી મહાસર્પને માટે ગરૂડ સમાન છે, ધર્મ નિષ્ક
 સ્તિથી ગ્લણ કરનાર-વિપત્તિનો નાશ કરના છે, ધર્મ ભ્રમ
 સ્થાન(પદ્મી) ને દેખાડવામા કુશળ છે, ધર્મ અસ્તિત્વ નિર
 સમાન છે, ધર્મ જન્મ, જરા અને મૃત્યુનો ક્ષય ના
 તથા ધર્મ જ મોક્ષને આપનાર છે ૨૦

દીપો યયાડલ્પોડપિ તમામિ હન્તિ
 લગ્નોડપિ રોગાન્ હરતે સુધાયાઃ ।
 તૃષ્ણા દહત્યાશુ વળોડપિ ચાન્ને-
 ધર્મસ્ય લેશોડયમલસ્ત ગ્રાહ. ॥ ૨૨ ॥

અધ્યાત્મસ્વરૂપ, અધ્યાત્મ ૧૬, ૨૨- ૧૩

એક નાનો દીવો પણ અધમ ને હાલી નાકે ૨ મુનુ
 એક ટીપુ પણ અનેક ગેજોનો નાશ કરે છે એ સુદેવ એ-
 ચીનગારી પણ ખડના મોટા હગવાને શક્તિ ધી ધી ધે તેમ જ
 રીતે લે ધર્મનો અશ પણ નિમજ દેવ ધી ધે તેમ જ
 હણી નાખે છે ૨૩

ધર્મ. સાચો રક્ષક—

અપારે વ્યમનામ્મોઘૌ, પતન્ન પાતિ દેવેન્મ્ ।
 સદા સવિધવત્યેકવન્ધુર્ધર્મોગ્નવનમ્ ॥ ૨૪ ॥

ચોક્કમ, વક્ત્રમ ૪, શ્લો ૧૦

દુ ખડપ અપાઠ સમુદ્રમા પડતા પ્રાણીની નિરતર પાને રહેવાનાળો અને અનેડ બાધવ સમાન અતિવત્સલ એક ધર્મજ રક્ષણ કરે છે ૨૪

અવન્ધૂનામમૌ વન્ધુરમગ્નીનામમૌ મર્યા ।

અનાથાનામસૌ નાયો ધર્મા વિશ્વૈકરત્મલ' ॥ ૨૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૧૦૦

જગતનો અદિનીય દ્વિતકર આ ધર્મ, જેને બાધવ ન હોય તેનો બાધર છે, મિત્ર વગરનાનો મિત્ર છે, અને અનાથનો નાથ છે ૨૫

નામુત્ર હિ મહાયાર્થ, પિતા માતા ચ તિષ્ઠત ।

ન પુત્રદારા ન જ્ઞાતિર્ધર્મસ્તિષ્ઠતિ કેવલ ॥ ૨૬ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ ૪, શ્લો ૨૩૧

પ્રાણી પન્થોકમા જાય છે ત્યાંદે તેને સહાય કરવા માટે તેના માતા, પિતા ઉભા રહેતા નથી, પુત્ર અને ગ્રી પણ ઉભી રહેતી નથી, તેમ જ જ્ઞાતિ એટલે સગા સબધી પણ ઉભા રહેતા નથી માત્ર એક ધર્મ જ ઉભો રહે છે ૨૬

ધર્માદ્યન્યત્ર વિશ્વેઽપિ, મૃત્યવે કોઽપિ ન પ્રમુ. ।

નિરર્થકસ્તુ ધીરાણા, શોક કાતર્યલક્ષણમ્ ॥ ૨૭ ॥

સમગ્ર જગતમા ધર્મ સિવાય બીજો કોઈ મૃત્યુથી રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી તેથી ધીર પુરૂષોએ શોક કરવો નિરર્થક છે, કારણ કે તે તો કાયર પુરૂષનું લક્ષણ છે ૨૭

ધર્મ સાથે સુખનો ઉપાય —

સુખં હિ વાञ્છતે મર્વઃ, તત્ત્વ ધર્મમમુદ્ધરમ્ ।

તસ્માદ્ધર્મઃ મદા કાર્ય , સર્વવર્ણે પ્રયત્નતઃ ॥ ૨૮ ॥

દક્ષસ્મૃતિ, અ૦ ૩, શ્લો૦ ૨૪

સર્વ જોઈ પ્રાણી સુખને જ ઇચ્છે છે, તે સુખ ધર્મથી જ ઉત્પન્ન (પ્રાપ્ત) થાય છે તેથી સર્વ વર્ણોએ પ્રયત્નથી નિગ્તર ધર્મ કરવો ૨૮

સુખાર્થં મર્વભૂતાના, મતા મર્ગા. પ્રવૃત્તય ।

સુખ નાસ્તિ વિના ધર્મ, તસ્માદ્ધર્મપરો ભવેત્ ॥ ૨૯ ॥

મર્વ પ્રાણીઓની મર્વ પ્રવૃત્તિઓ સુખ મેળવવાને માટે જ માનેલી છે, પરંતુ ધર્મ વિના સુખ મળતુ નથી, તેથી ધર્મમા જ તત્પર થવુ જોઈએ ૨૯

ધર્મઃ સાચુ ધનઃ—

ધર્મશ્ચેન્નાપસીદેત, કપાલેનાપિ જીરતઃ ।

આદ્યોઽસ્મીત્યગન્તવ્ય, ધર્મવિત્તા હિ માધયઃ ॥૩૦॥

શ્રાદ્ધવિવિ, પૃ૦ ૧૦૦ ❀

માત્ર એક ઠીબડાવડે શુભતા છતા પણ જો મારો ધર્મ મીઠાતો ન હોય—નાશ પામતો ન હોય, તો હું ઘણા ધનાઢય જ છું એમ જાણવુ કારણ કે સત્યુચ્ચેને ધર્મ જ ધન હોય છે ૩૦

ધર્મ સાચુ અમૃત —

ધર્મામૃત મદ્યા પય, દુઃસ્વાતઙ્કવિનાશનમ્ ।

યસ્મિન્ પીતે પર સૌખ્ય, જીવાના જાયતે સદા ॥૩૧॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૬૪

દુઃખાપી વ્યાધિનો નાશ કરનાર ધર્મશ્રી અમૃતનું નિતર માન કરવું, કારણ કે તે અમૃત પીવાથી હૃદયને સદા અન્યત મુખ વાય છે ૩૧

ધર્મ સાચુ મનુષ્યત્વ —

આહારનિદ્રાભયમૈથુન ચ, મામાન્યમેતત્ પશુભિર્નરાણામ્ ।

ધર્મો હિ તેષામધિકો ત્રિશેષો ધર્મણ હીના પશુભિ મમાના ॥૩૨॥

મદ્યાભારત, શાન્તિપર્વ, અ ૭, શ્લો ૨૯

આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન આ આ બાબતો માણુનો અને પશુને સમાન જ હોય છે, પણ મનુષ્યોને તેમનાથી માત્ર એક ધર્મ જ અધિક છે, તે ધર્મરહિત બે મનુષ્ય હોય તો તે પશુત્વ જ છે ૩૨

ધર્મના દશ પ્રકાર —

સયમ સ્વનૃત શૌચ, બ્રહ્માશ્ચનતા તપઃ ।

શાન્તિર્માર્દવમૃજુતા, મુક્તિશ્ચ દશધા સ તુ ॥ ૩૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૧૩

૧ મયમ, સત્ય, ગૌરવ એટલે અદત્તાદાનનો પગિહાર, પ્રહ્લ-
ચર્ય, અક્રિયનતા એટલે શરીર અને ઉપકરણાદિમા નિર્મમત્વ,
તપ, ક્ષમા, નિમ્રતા, સરળતા, અને મુક્તિ એટલે નિર્લોભતા,
આવી રીતે ધર્મ દશ પ્રકારનો છે ૩૩

સેવ્યઃ ક્ષાન્તિર્માર્દિવમાર્જનશૌચે ચ સયમત્યાગૌ ।
સત્યતપોત્રહ્વાર્કિચન્યાનીત્યેષ ધર્મવિધિઃ ॥ ૩૪ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૧૬૭

૬ ક્ષમા, અદત્તા, અનુતા, પવિત્રતા, મયમ, અતોપ, સત્ય,
તપ, પ્રહ્લચર્ય, અને નિમ્પગ્નિહતા, એ રીતે દશવિધ ધર્મ-
વિધિ સેવના યોગ્ય છે ૩૪

ધૃતિઃ ક્ષમા ટમોઽસ્તેય, શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ ।
ધીર્વિગ્રા સત્યમક્રોવો ટગક ધર્મલક્ષણમ્ ॥ ૩૫ ॥
દગ લક્ષણાનિ ધર્મમ્ય, યે વિગ્રા. મમધીયતે ।
અધીત્ય ચાનુવર્તન્તે, તે યાન્તિ પરમા ગતિમ્ ॥ ૩૬ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ ૦ ૬, શ્લો ૧૨, ૧૩

૧ ધૃતિ, ક્ષમા, ટમ, અર્થોચ, શૌચ, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, ધી-
વિગ્રા, પ્રહ્લવિગ્રા, સત્ય અને અક્રોધ, આ દશ ધર્મના
લક્ષણ છે ધર્મના આ દશ લક્ષણોનો જે પ્રાપ્તિ માટે રીતે
અભ્યાસ કરે છે, અને અભ્યાસ કરીને તે પ્રમાણે વર્તે છે, તેઓ
પરમ ગતિને-મોક્ષને-પામે છે ૩૫, ૩૬

અથાઽહિમા ક્ષમા મત્ય, હ્રીઃ 'શ્રદ્ધેન્દ્રિયસયમ' ।
 ટાનમિજ્યા તપો ધ્યાન, દશક ધર્મમાધનમ્ ॥ ૩૭

પદ્મપુરાણ, અ૦ ૬૧, શ્લો૦

અહિમા, ક્ષમા, મત્ય, લગ્નમ, શ્રદ્ધા, ઈન્દ્રિયદમન, દા-
 યશ, તપ અને ધ્યાન, આ દશ ધર્મના સાધન-સાધનાર-એ ૩૦

ધર્મના ચાર પ્રકાર —

દાન સુપાત્રે વિશદ ચ શીલ, તપો વિચિત્ર શુભભાવના ચ
 મરાર્ણવોત્તારણયાનપાત્ર, ધર્મ ચતુર્ધા મુનયો વદન્તિ ॥૩૮

ઉપદગપ્રાસાદ (માપાત્ર), ભાગ ૪, પૃ૦ ૫૩ (પ્ર સ

સુપાત્રને વિષે દાન દેણુ, નિર્મળ શીળ પાલણુ, વિચિત્ર ત
 કરવો, શુભ ભાવના ભાવવી આ ચાર પ્રકારનો ધર્મ ચમારૂપ
 મુદ્રને ઉતારવામા વહાણુ સમાન છે એન મુનિઓ કહે છે ૩૮

દુર્ગતિપ્રપત્તજન્તુધારણાદ્ધર્મ ઉચ્યતે ।

દાનશીલતપોમાનભેદાત્ સ તુ ચતુર્વિધ ॥ ૩૯ ॥

ત્રિપિઠિ, પર્વ ૧, સર્ગ ૧, શ્લો૦ ૧૫૦

દુર્ગતિમા પડતા જતુઓને ધારણુ કરી રાખે છે તેથી તે
 નામ ધર્મ કહેવાય છે તે ધર્મ દાન, શીળ, તપ અને લા
 એ લેદથી ચાર પ્રકારનો કહેવો છે ૩૯

મવ્યજીવે દયાદાન, ધર્મરૂલ્પતરૂપમમ્ ।

દાનશીલતપોમાવ, શાસ્ત્રા મુક્તિસુખ ફલમ્ ॥ ૪૦ ॥

ભગ્ય જીવને વિષે (અથવા હે ભગ્ય ! જીવને વિષે) જે દયાદાન એટલે અભયદાન છે તે ધર્મરૂપી કૃત્યવૃક્ષ સમાન છે, અને દાન, શીળ, તપ અને ભાન એ તેની શાખા સમાન છે, તથા સુક્રિતનું સુખ તે તેનું ફળ છે ૪૦

ધર્મ વગર નકામું:—

લઙ્ઘ્યાઽપિ ધર્મ સકલ જિનોદિત,
સુદુર્લભ પોતનિમ ત્રિહાય ચ ।

મન પિશાચગ્રહિલીકૃત પતન્,
મનામ્નુઘૌ નાયતિદ્ગજહો જનઃ ॥ ૪૧ ॥

અધ્યાત્મવૃક્ષમ, અધિકાર ૧, શ્લોક ૮

અત્યંત દુર્લભ અને વહાણ સમાન, શ્રી જિનેશ્વરે ડહેલા સમગ્ર ધર્મને પામ્યા પડી પણ તેનો ત્યાગ કરીને મનડપી પિશાચવડે ગાડો થયેલો અને અસારરૂપી મમુદ્રમા પડતો જડ મનુષ્ય પશ્ચિમામને ભવિષ્ય જાણને-જોતો જ નથી ભવિષ્યમા શુ વશે તેનો વિચાર જ કરનો નથી ૪૧

છિન્નમૂલો યથા વૃક્ષો ગતશીર્ષો યથા મટઃ ।

ધર્મહીનો ધની તદ્વત્, કિયત્કાલ લલિપ્યતિ ? ॥ ૪૨ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર, સર્ગ ૧, શ્લોક ૫૧ (ચ મ)

જેમ મૂલથી ઠેઠાયેલું વૃક્ષ અને જેમ કપાયેલા મન્ત-કવાળો મુલટ ઘણો કાળ ગૂહી શકતા નથી, તેમ ધર્મ રહિત ધનવાન જેટલો કાળ વિલાસ કરી શકશે ? વધારે વખત ટકી શકશે નહીં ૪૨

ક્ષણે હિ સમતિક્રાન્તે, સદ્ધર્મપરિવર્જિતે ।

આત્માન મુપિત મન્યે, કપાયેન્દ્રિયતસ્કરૈ ॥ ૪૩ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૬૦

જે એક ક્ષણ પણ સદ્ધર્મ વિનાનો વ્યતીત થાય તે કપાય અને ધદ્વિયોરૂપી ચોરોએ આ માને લુચ્ચો છે એમ હું માનું છું ૪૩

ધર્માની વિગેપતા—

મૃતા નૈવ મૃતાસ્તેઽપ્, યે નરા ધર્મકારિણ ।

જીવન્તોઽપિ મૃતામ્તે વૈ, યે નરા પાપકારિણ. ॥ ૪૪ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૬૩

જે માણસો ધર્મ કરનારા હોય છે તે પુરૂષો આ જગતમા મરેલા હોય તો પણ તેમને મરેલા ન જાણવા-જીવતા જાણવા તથા જે મનુષ્યો પાપને કરનારા હોય છે તે મનુષ્યો જીવતા હોય તો પણ તેમને મરેલા જાણવા ૪૪

ધર્મમાચર યત્નેન, મા મય ત્વ મૃતોપમ ।

સદ્ધર્મચૈતસા પુસા, જીવિત સફલ ભવેત ॥ ૪૫ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૬૨

હે જન! તું પ્રયત્નકે ધર્મનું આચરણ કર, મરેલા જેવો ન થા, કારણ કે જેમનું ચિત્ત સદ્ધર્મમા તત્પર હોય છે તેવા પુરૂષોનું જીવિત સફળ થાય છે ૪૫

ધર્મીના ગુણુઃ—

અનન્યજન્યં મૌજન્ય, નિર્માયા મધુરા ગિરઃ ।

સારઃ પરોપકારશ્ચ, ક્રમો ધર્મવિદામયમ્ ॥ ૪૬ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૩, શ્લો ૬

અર્થથી ઉત્તમ સર્જનપણું રાખવું, કપટ રહિત મધુર વાણી બોલવી, અને સારભૂત પરોપકાર કરવો ધર્મીના જાણનાર પુસ્તોની આ રીતિ છે ૪૬

અહિંમા મત્યમક્રોધસ્ત્યાગ. શાન્તિરપૈશુનમ્ ।

દયા ભૂતેષ્વલોલુપ્ત, માર્દવ ટ્રીરચાપલમ્ ॥ ૪૭ ॥

તેજઃ ક્ષમા ધૃતિઃ શૌચમદ્રોહો નાતિમાનિતા ।

ભવન્તિ સપદ દેવીમભિજાતસ્ય ભારત ! ॥ ૪૮ ॥

મગવદ્ગીતા, અ ૦ ૧૬, શ્લો ૨, ૩

હે ભારત ! દેવી સપત્તિને લોગવના ધર્મી પુસ્તને આહિંમા, અત્ય, અક્રોધ, અદ્વાન, શાન્તિ દિપિશુનતા (આડી) રહિતપણું, પ્રાણીપર દયા, લોલુપતા-રહિતપણું, ક્રોધમજપણું, લજ્જા, અપ-ગતારહિતપણું, તેજ, ક્ષમા, ધૃતિ, શૌચ, એદ્રેપ તથા મૌન-રહિતપણું આ મર્વ ધર્મી પુસ્તના ગુણો છે ૪૭, ૪૮

માયુ ધર્મીપણુ.—

સમારે માનુષ્ય સાર, માનુષ્યે ચ કૌલીન્યમ્ ।

કૌલીન્યે ધર્મિન્નુ ધર્મિત્વે ચાપિ સદયત્વમ્ ॥ ૪૯ ॥

સ સારમા માન્યૂત મનુષ્યજન્મ છે, મનુષ્યપણામા સાર
ભૂત કુલીનપણ છે, કુલીનપણામા મારભૂત ધર્મીપણ છે, અને
ધર્મીપણામા પણ માન્યૂત દયાપણ છે ૪૯

ધર્મના કાન્યૂભૂત વિચારો —

इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा,

कुत' प्रयातव्यमितो भवादिति ।

विचारणा यस्य न जायते हृदि,

कथं न धर्मप्रवणो भविष्यति ? ॥ ૫૦ ॥

કયા કર્મવડે કરીને મારી અહીં ઉત્પન્ન થઈ છે? આ
લવથી મારે કયા જવાનું છે? આવો વિચાર જેના હૃદયમા
ન થતો હોય, તે માણસ ધર્મમા તત્પર શી રીતે થશે? અહીં
જ થાય ૫૦

ધર્મચિરણની દુર્બલતા—

धर्मस्य दुर्लभो ज्ञाता, सम्यग्बुक्ता ततोऽपि च ।

श्रोता ततोऽपि श्रद्धावान्, कर्ता कोऽपि तत सुधीः ॥૫૧॥

આ સ સારમા ધર્મને જાણનાર મનુષ્ય દુર્લભ છે, તેનાથી
પણ ધર્મને કહેનાર વિશેષ દુર્લભ છે, તેનાથી પણ ધર્મને
સાલગનાર વિશેષ દુર્લભ છે, તેનાથી પણ ધર્મની શ્રદ્ધા રાખનાર
વિશેષ દુર્લભ છે અને તેનાથી પણ ધર્મને કરનાર કોઈક જ
બુદ્ધિમાન હોય છે ૫૧

ધર્મનું શીઘ્ર આચરણ:—

અવાપ્ય ધર્માગ્રમર વિવેકી, કુર્યાદ્વિલમ્બ ન હિ વિસ્તરાય ।
યતો જિનસ્તક્ષગિલાધિપેન, રાત્રિં વ્યતિક્રમ્ય પુનર્ન નેમે ॥૫૨॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃઠ ૮૮ (પ્ર સ) *

વિવેકી માણસે ધર્મનો સમય પ્રાપ્ત થયા પછી તે ધર્મ વિન્તા રથી કરવાના હેતુથી પણ વિલબ કરવો ન જોઈએ કાળ કે તક્ષશિલા નગરીના સ્વામી બાહુબળીએ માત્ર એક ગત્રિનો જ વિલબ કર્યો, એટલે કે ‘ પ્રભુને પ્રાત કાળે મોટા વિસ્તારથી જઈને વદન કરીશ ’ એમ ધાગીને માત્ર રાત્રિ જ નિર્ગમન કરી, તેથી તે પ્રાત કાળે ગયા ત્યારે પ્રભુએ અન્યત્ર વિહાર કરેલો હોવાથી પ્રભુને વાઢી શક્યા નહીં પર

વિલમ્બો નૈવ કર્તવ્ય આયુર્યાતિ દિને દિને ।

ન કરોતિ યમ* ક્ષાન્તિ, ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિઃ ॥૫૩॥

હે ભવ્ય જીવ ! ધર્મ કરવામા જરા પણ વિલબ ન કરવો કેમકે દિવસે દિવસે આયુષ્ય જતુ બાક છે અને યમરાજ (મૃત્યુ) ક્ષમા કરતો નથી એટલે કે એક ક્ષણ પણ રાહ જોતો નથી અને ધર્મની ગતિ શીઘ્ર છે ૫૩

ધર્મ અને પાપ:—

દુઃખ પાપાત્ સુખ ધર્માત્, સર્વશાસ્ત્રેષુ સસ્થિતિ* ।

ન કર્તવ્યમત* પાપ, કર્તવ્યો ધર્મસચય* ॥૫૪॥

પાપથી દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ધર્મથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવી મર્મ ધર્મગાત્રની વ્યવસ્થા છે તેથી હવે પાપ પાપ ઝરવું નહીં, અને ધર્મનો સચ્ચ કરવો ૫૪

ધર્મ ન કુરુપે મૂર્ખ ! પ્રમાદમ્ય વશવદ* ।

કલ્પે દ્વિ નાસ્યતે કસ્ત્વા, નરકે દુ સ્વવિહલમ્ ॥૫૫॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૫, શ્લો ૪૧

હે મૂર્ખ ! તુ પ્રમાદને વશ થઈને ધર્મ કરતો નથી, તેથી કાલે નરકમાં જઈ દુઃખથી વ્યાકુળ થઈશ ત્યારે તારે તારું રક્ષણ કોણ કરશે ? ૫૫

ધર્મસ્ય ફલમિચ્છન્તિ, ધર્મ નેચ્છન્તિ માનવા ।

ફલ પાપસ્ય નેચ્છન્તિ, પાપ કુર્વન્તિ સાદરા ॥ ૫૬ ॥

મનુષ્યો ધર્મના ફળ (સુખાદિક) ને ઇચ્છે છે, પરંતુ ધર્મને એટલે ધર્મ કરવાને ઇચ્છતા નથી તેમ જ પાપના ફળ (દુઃખાદિક) ને ઇચ્છતા નથી, પરંતુ પાપકર્મને આદર સહિત-હોશથી કરે છે ૫૬

ધર્મ તજનાર મૂર્ખ—

તે ધત્તૂરતરુ વપન્તિ મગને પ્રોન્મૂલ્ય કલ્પદ્રુમ,
ચિન્તારત્નમપાસ્ય કાચશકલ સ્ત્રીકુર્વતે તે જડા ।
વિક્રીયદ્વિરદ ગિરીન્દ્રસદૃશ ક્રીણન્તિ તે રામભ,
યે લબ્ધ પરિહૃત્ય ધર્મમધમા ધાવન્તિ ભોગાશયા ॥૫૭॥

સિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લો ૬

જે અધમ પુરૂષો પ્રાપ્ત થયેલ ધર્મનો ત્યાગ કરીને લોગની આશાથી આમ તેમ દોડયા કરે છે, તેઓ પોતાના ઘરના આગણામા ઉગેલા ઽપવૃક્ષને ઉખેડી ધતૂરાનુ આડ વાવે છે, તે જડ પુરૂષો ચિંતા રહને ફેફી દર્ધ કાચનો કકડો ચ્વીજા કરે છે, અને પર્વત જેવડા હાથીને વેચીને ગધેડાને ખરીદે કરે છે એમ બાણુ ૫૭

ધર્મ કરવાનુ કારણ.—

अनन्तदुःखं समारो मोक्षोऽनन्तसुखः पुनः ।

तयोस्त्यागपरिप्राप्तिहेतुर्धर्मं विना न हि ॥ ૫૮ ॥

ત્રિપષ્ટિ પર્વ. ૧, મં ૨૩, શ્લો ૨૭

સસાર અનત દુખમય છે અને મોક્ષ અનત સુખમય છે તે સમાનના ત્યાગનુ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિનુ કારણ ધર્મ વિના બીજુ કોઇ નથી ૫૮

अर्जनीय कलानद्धिस्तत् किञ्चिज्जन्मनाऽमृता ।

धुममामाद्यते येन, शुद्ध जन्मान्तर पुनः ॥ ૫૯ ॥

ત્રિવેકવિલાસ, હાસ, ૭, શ્લો ૫

કલાવાન પરિત પુરૂષોએ આ આળા જન્મવડે તેવુ કાઈક ઉપાર્જન કરવુ, તે જેથી કરીને હવે પછીનો જન્મ શુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય ૫૯

चला विभूतिर्ननु जीवित चल,

विनश्चर यौवनमप्यकालत ।

इदं शरीरं वदुरोगमन्दिरं,
विमृश्य चैव कुरु धर्ममन्वहम् ॥ ६० ॥

ધર્મવલ્પદ્રુમ, ૫૦ ૧૨૫, શ્લો ૦ ૦૬ (દે લા) #

મનુષ્યો ॥ વિભૂતિ (લક્ષ્મી) અવશ્ય ચલાયમાન છે, જીવિત ચલાયમાન છે, યુનાવન્ધા પણ અકાળે જ નાશ પામવાની છે, તથા આ શરીર ઘણા રોગોનું ઘર છે, આ પ્રમાણે વિચારીને હે જીવ ! તું નિરતર ધર્મ કર ૬૦

कर्तव्यं प्रतिदिवसं प्रसन्नचित्तैः,
स्वत्पोऽपि त्रतनियमोपवासधर्मः ।
प्राणेषु प्रहरति नित्यमेव देव,
भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने ॥ ६१ ॥

જૈનપચત્ર, ૫૦ ૧૬૩, શ્લો ૦ ૧૬૦ •

મોટો પ્રયત્ન કર્યા છતા પણ પ્રાણીઓના પ્રાણોને વિષ દેવ હુમેશા પ્રહાર કર્યા જ કર છે (મૃત્યુ મગીપે આવતું જ લાય છે), તેથી કરીને હુમેશા મનુષ્યે પ્રસન્ન ચિત્ત રાખીને થોડો પણ વ્રત, નિયમ અને ઉપવામરૂપ ધર્મ કરવો યોગ્ય છે ૬૧

न क्लेशेन विना द्रव्यं, द्रव्यहीने क्वत क्रिया ।
क्रियाहीने न धर्मं स्याद्धर्महीने क्वत सुखम् ॥ ६२ ॥

દક્ષસ્મૃતિ, અ ૦ ૩, શ્લો ૦ ૨૪

કલેશ-કષ્ટ વિના ધન મળતું નથી, ધન વિના ક્રિયા થઈ શકતી નથી, ક્રિયા વિના ધર્મ થઈ શકતો નથી, અને ધર્મ સુખ કયાથી મળે ? ૬૨

ચાલ્યાદપિ ચરેદ્ધર્મમનિત્યં સ્વલુ જીવિતમ્ ।

ફલાનામિત્ર પક્ષાના, શશ્વત્પતનતો ભયમ્ ॥ ૬૩ ॥

ખાર્યાવસ્થાથી જ ધર્મનું આચરણ કરવું જોઈએ કેમકે
જીવિત અનિત્ય છે પાકેલા ફળની જેમ પ્રાણીઓને નિરંતર
પતન(મરણ)નો ભય હોય છે ૬૩

વીજમ્(સ્યો)પિ વિના ન સ્યાદથા સસ્યાગમો નૃણામ્ ।

ધર્માભિજ્ઞાનહીનાસ્તુ, લભન્તે નૈવ કિશ્ચન ॥ ૬૪ ॥

તસાદ્યાલ્યેઽપિ દુઃસેઽપિ, નિર્ઘનત્વેઽપિ શ્રદ્ધયા ।

દેવદર્શનમાત્રેણ, ધર્મ કાચો નિરન્તરમ્ ॥ ૬૫ ॥

જેમ ઊંજ વાળ્યા મિવાય મનુષ્યોને અનાજની પ્રાપ્તિ થતી
નથી, તેમ ધર્મના જ્ઞાન વિનાના મનુષ્યો કાઈ પણ પાત્રી શક્તિ
નથી તેથી ખાત્યાવસ્થામાં પણ, દુઃખમાં પણ અને નિર્ઘન
અવસ્થામાં પણ કાઈ ન જાની શકે તો શ્રદ્ધા પૂર્વક માત્ર
નિરંતર દેવદર્શન કરવારૂપ ધર્મ તો કરવો જ ૬૪, ૬૫

ધર્મનો ઉપદેશ:—

ધર્મકાર્યે મતિસ્તાવદ્યાનદાયુર્દૃઢ તત્ ।

આયુ'કર્મણિ સક્ષીણે, પશ્ચાત્ત્વ કિં કરિષ્યસિ ? ॥ ૬૬ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૬૧

હે જીવ ! જ્યાં સુધી તારું આયુષ્ય દૃઢ છે, ત્યાં સુધી તારી

ધર્મકાર્યમા ભુદ્ધિ ગૃહી શકશે, પરતુ આયુષ્યકર્મ ક્ષીણ થાં
ત્યારે તુ શુ કરીશ ? જાઇ કરી શકીશ નહીં ૬૬

મનકોટીદુષ્ટ્રાપામનાપ્ય નૃમનાદિમકલમામગ્રીમ્ ।

મનજલધિયાનપાત્રે, ધમે યત્નઃ સદા કાર્યઃ ॥ ૬૭ ॥

પાશ્વતાયચરિત્ર(ગદ્ય), પૃ૦ ૨ (પ્ર સ)*

કોઈને ભવવડે પણ પામી ન શકાય તેવી મનુષ્ય ભવાદિક
સમગ્ર આમગ્રી પામીને સસાર સાગરને તરવામા વહાણ સમાન
ધમને વિષે નિરતર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ૬૭

મવતિ મરણ પ્રત્યામન્ન વિનશ્યતિ યૌવનમ્,
પ્રમવતિ જરા સર્વાહ્વાના વિનાશવિધાયિની ।

વિરમત યુધ્ધા કામાર્થેભ્યો ઘૃષે કુરુતાદર,
વદિતુમિતિ ચા કૃણોપાન્તસ્થિત પલિત જને ॥ ૬૮ ॥

સુભાષિતપદ્યરત્નાકર, શ્લોક ૨૭૨

હો કાહ્યા પુરૂષો ! મરણ સમીપે આવતુ જાય છે, યૌવન
નાશ પામે છે, સર્વ અવયવોને વિનાશ કરનારી જરા-વૃદ્ધા
વગેરે સમર્થ થાય છે-જળવાન થાય છે, તેથી તમે હવે કામથી
અને અર્થથી વિરામ પામો, અને ધર્મને વિષે આદર કરો આ
પ્રમાણે જાણે માણસને કહેવાને જ આવ્યો હોય તેમ ધોળો
વાગ તેના કાનની પામે રહ્યો છે ૬૮

મજત મજત ધર્મ્યં કર્મ દુષ્કર્મધર્મ-

સપ્પણનિપુણલીલાનારિસત્રદ્વચારિ ।

કુગતિયુવતિલાસ્યસ્થાનમાલસ્યમસ્મિ-

૧' ત્રનર્ગણયત લોકાઃ ! સર્વશોકાધિકારિ ॥ ૬૯ ॥

કરુણાવજ્રાયુધનાટક, શ્લો ૨૭

હે લોકો ! તમે ધર્મકાર્યને લગ્ને લગ્ને-કરો ! કેમકે તે ધર્મકાર્ય કુકર્મ (પાપ) રૂપી ધામને નાશ કરવામા કુશળ એવા કીડા કરવાના જળાશયની જેવુ છે આવા ધર્મકાર્યમા તમે આળમનો ત્યાગ કરો કેમકે તે આળમ કુગતિરૂપી સ્ત્રીને નૃત્ય કરવાનુ સ્થાન છે અને સર્વ પ્રકારના શોકને પ્રાપ્ત કરનાર છે ૬૯

ન હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ, નાનૃત વા વદેત્ ક્વચિત્ ।

નાહિત નાપ્રિય વ્રૂયાન્ન સ્તેન. સ્યાત્ કથञ્ચન ॥ ૭૦ ॥

વરાહપુરાણ, અ ૦ ૧૬, પૃ ૦ ૫૫૩

સર્વ ડોઠ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહીં, કદાપિ અસત્ય વચન બોલવુ નહીં, તેમ જ અહિત કાન્ક અને અપ્રિય વચન પણ બોલવુ નહીં, તથા ડોઠ પણ પ્રકારે ચોર થવુ નહીં-ડોઠનું ધનાદિઃ ચોખુ નહિ ૭૦

બ્રહ્મચર્યમર્હિમા ચ, મત્યમામિપવર્જનમ્ ।

વ્રતે ચૈતાનિ ચત્પારિ, ચરિતવ્યાનિ નિત્યમ્ ॥ ૭૧ ॥

વિષ્ણુસ્મૃતિ-૩૩૩

બ્રહ્મચર્ય, અહિંસા, મત્ય વચન અને ૨ અર્થે નિવૃત્તિ આચાર ળાખત, વ્રતને વિષે, હમેશા આચરવું ૬૩૩ ૩

વિદ્યા તપો ધન શૌર્ય, કુલીનત્વમરોગતા ।

રાજ્ય સ્વર્ગશ્ચ મોક્ષશ્ચ, સર્વં ધર્માદિવાપ્યતે ॥ ૭૭ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० १३, श्लो० २२

વિદ્યા, તપ, ધન પરાક્રમ, કુલીનપણું, નીરોગતા, રાજ્ય, સ્વર્ગ અને મોક્ષ વિગેરે સર્વ ધર્મથી જ પ્રાપ્ત થાય છે ૭૭

सत्येन नपसा क्षान्त्या, दानेनाध्ययनेन च ।

ये धर्ममनुवर्तन्ते, ते नरा स्वर्गगामिनः ॥ ७८ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० ७, श्लो० २७

જ્યેઠા સત્યવડે, તપવડે, ક્ષમાવડે, દાનવડે અને અધ્યયન (શાસ્ત્રાભ્યાસ) વડે ધર્મને અનુસરે છે-કરે છે, તે પુરૂષો સ્વર્ગે જનારા છે ૭૮

आरोग्य दत्तमौभाग्य, जीवित कीर्तिपावितम् ।

भोगान् सुभगसयोगान्, लभन्ते धर्मकर्मठाः ॥ ७९ ॥

सूक्तरत्नावली, पृ० ४७, श्लो० ४९३ (आत्मा स)

ધર્મમા તત્પર થયેલા પુરૂષો સૌભાગ્યને આપનારૂ નીરોગપણું, સત્કીર્તિવડે પવિત્ર જીવિત અને સૌભાગ્યના સયોગવાળા લોગો પ્રાપ્ત કરે છે ૭૯

सन्तति शुद्धमौज्या, विभूतिर्भोगभासुरा ।

विद्या विनयविरयाता, फल धर्मतरोरिदम् ॥ ८० ॥

सूक्तरत्नावली, पृ० ४७, श्लो० ४९४ (आत्मा स)

શુદ્ધ સન્નતાવાળી સતતિ (પુત્ર, પૌત્રાદિક), ઉપભોગ કરવાથી શોભતી વિભૂતિ (લક્ષ્મી) અને વિનયવડે પ્રસિદ્ધ એવી વિદ્યા આ સર્વ ધર્મરૂપી વૃક્ષનું ફળ છે ૮૦

श्रेयःमौभाग्यमय्य ललितयुवतयश्चित्रवस्त्राणि हारा
 च्छत्र चञ्चत्तुरङ्गा मदकलकरिणः काञ्चन शुद्धगेहम् ।
 सौख्य लक्ष्मीः प्रभूता प्रवरकनकभाः शुभ्रकीर्तिश्च लोके,
 श्रद्धा सद्धर्ममार्गे भवति ननु फलं धर्मकल्पद्रुमस्य ॥८१॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૩, શ્લો૦ ૪૭ (દે લા)

આ લોકમા ઉત્તમ કટ્યાણકાન્ક સૌભાગ્ય, વિલામવાળી સ્ત્રીઓ, વિચિત્ર વસ્ત્રો, મનોહર હારો (અલકારો), છત્ર, ચપળ ઘોડાઓ મદોન્મત્ત હાથીઓ, સુવર્ણ, શુદ્ધ-ઉત્તમ-ઘર (મહેલ), સુખ, ઘણી લક્ષ્મી, શ્રેષ્ઠ કનકના જેવી ઉન્નત કીર્તિ તથા ઉત્તમ ધર્મમાર્ગને વિષે શ્રદ્ધા, આ સર્વ ધર્મરૂપી કટપ વૃક્ષના ફળ છે ૮૧

दीर्घमायुर्यशश्चारु, शुद्धिं बुद्धिं शुभा श्रियम् ।

प्राज्य राज्य सुख शश्वद् दत्ते धर्मसुरद्रुम ॥ ८२ ॥

સૂક્તરત્નાવલી, પૃ ૪૭, શ્લો૦ ૪૯૬ (આત્મા સ)

ધર્મરૂપી કટપવૃક્ષ દીર્ઘ આયુષ્યને આપે છે, ઉત્તમ યશને આપે છે, નિર્મળ બુદ્ધિને આપે છે, સારી લક્ષ્મીને આપે છે, મોટા રાજ્યને આપે છે, અને શાશ્વત-મોક્ષનુ-સુખ પણ આપે છે ૮૨

રમ્ય રૂપ કરણપટ્ટતાઽઽરોગ્યમાયુર્નિશાલ,
 કાન્તા રૂપાનમિતરતય ધ્વનનો ભક્તિમન્તઃ ।
 પદ્મલલિતોર્ણિતલપન્નિવૃદ્ધત્વ યશઃ વીરશુભ્ર,
 સૌભાગ્યશ્રીરિતિકલમહો ધર્મવૃક્ષસ્ય સર્વમ્ ॥ ૮૩ ॥

સૂક્તમુક્તાવલી, પૃ૦ ૧૫, શ્લો૦ ૧૦ (હિ દ)

મનોહર રૂપ, ઇન્દ્રિયોન્ની પટ્ટતા, આરોગ્ય-નારોગપદ્મ,
 વિશાળ આયુષ, રૂપ ડે રતિને પદ્ય અતનારી કાતાઓ, ભક્તિપાણી
 પુત્રો, છ ગાડ પૃથ્વીનું સ્વામીપણું, દૂધ જેવો ઉત્ત્વળ યશ અને
 સૌભાગ્ય લક્ષ્મી, અટો ! આ સર્વ ધર્મવૃક્ષનું જ ફળ છે ૮૩

ધર્મપ્રધાન પુરુષ, તપમા હતકિલ્પિપમ્ ।

પરલોક નયત્યાશુ, માસ્યન્ત સ્વશરીરિણમ્ ॥ ૮૪ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૪, શ્લો૦ ૨૪૩,

તપનડે પાપનો જેલો નાશ કર્યો છે એવા ધર્મ પ્રધાન-
 ધર્મમા તત્પર રહેનાર-પુરૂષને ધર્મ જ દેહીપ્યમાન સરીગ્યાણ
 પરલોકમા-બ્રહ્મલોક અથવા અર્ચા લોકમા શીલ્લ લઈ જાય છે ૮૪

મત્ય દાન તપ ગૌર્ય, શાન્તિર્દાક્ષ્યમસન્નમ ।

યસ્મિન્નેતાનિ મર્વાણિ, સ મા પૃચ્છતુ પાણ્ડવ ! ॥ ૮૫ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૫૪, શ્લો૦ ૭

હે પાણ્ડવ ! જે પુરૂષને વિષે સય, દાન, તપ, શૂરતા,
 શાન્તિ, ચતુરાર્થ, મન્નમગ્નિતપણું, આ સર્વ ગુણો હોય તે
 મને પૂછી શકે-મારી પાસે આવે (અર્થાત્ જે આ પ્રમાણે
 ધર્મ કરતો હોય તે કશું પાસે પહોંચી શકે છે) ૮૫

[જૈનધર્મ]

જૈનધર્મનું સ્વરૂપ:—

સ્યાદ્ઘાતો વિદ્યતે યસ્મિન્, પક્ષપાતો ન વિદ્યતે ।

નાસ્ત્યન્યપીડન કિંચિજ્જૈનધર્મ સ ઉચ્યતે ॥ ૮૬ ॥

જે ધર્મમા આઘ્રાદ છે, જેમા પક્ષપાત નથી, જેમા કોઈ પણ પ્રાણીની પીડા થતી નથી, તે જૈનધર્મ કહેવાય છે ૮૬

જૈનધર્મનું મહત્ત્વ:—

મ્વર્ગાપવર્ગસપત્તિકારણ કરુણામયઃ ।

જૈન એવ મતા વર્મ, કર્મવર્મવનાઘન ॥ ૮૭ ॥

કરુણાવચ્ચાયુવનાટક, શ્લો ૩૯

જીવજ્યામય આ જૈનધર્મ જ અત્યુચ્ચેને મ્વર્ગ અને મોક્ષની અપત્તિના કારણરૂપ છે, અને કર્મરૂપી ધામનો નાશ ક્વમામા મેઘસમાન છે ૮૭

અમેઘો વાદિભિંજનઃ, કુહ્નરૈરિવ મન્દરઃ ।

જીવરક્ષામય માલાદેપ ધર્મ મનાતનઃ ॥ ૮૮ ॥

કરુણાવચ્ચાયુવનાટક, શ્લો ૩૮

ત્રિનેશ્વરે પ્રરૂપેણ જીવજ્યામય-અહિંસામય-આ ધર્મ માલાત મનાતન-શાશ્વત-છે, જેમ હાથીઓથી મેડ પર્વન લેદાતો નથી તેમ આ જૈનધર્મ વાદીઓથી લેદાતો નથી ૮૮

બૌદ્ધાનામૃજુમ્વરતો મતમભૂદેદાન્તિના મદ્દહાત્,
માદ્દુયાનાં તત એવ નૈગમનયાદ્યોગથ વૈશેષિક. ।

શબ્દનણ્ણિદોઽપિ શબ્દનયત સર્વર્નયૈર્ગુમ્ફિતા,
જૈની દષ્ટિરિતીહ મારતરતા પ્રત્યક્ષમુદ્દીક્ષ્યતે ॥ ૮૯ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ (ભાષાતર), ભાગ ૪, પૃ૦ ૩૧૪ (પ્ર સ)

મળુસૂત્ર નયમાથી ણાદ્દનો મત પ્રવર્ત્યો છે, વેદાતીએનો મત મત્રહ નયમાથી નીકળ્યો છે, સાખ્યનો મત પણ તેજ સત્રહ નયમાથી નીકળ્યો છે, યોગ અને વૈશેષિક મત નૈમ નયમાથી થયા છે, શબ્દપ્રદાના જ્ઞાનવાળાઓ પણ શબ્દ નયમાથી નીકળ્યા છે પરંતુ જૈનદર્શન તો સર્વ નયોથી શુભ છે, તેથી તે દર્શનનું શ્રેષ્ઠ રહસ્ય પ્રત્યક્ષ જ દેખાય છે "

જૈનધર્મનું અમરપાગુ —

મ્લાયન્તિ પુષ્પનિચયા પ્રહરાર્ધકેન,
વૈગન્ધ્યમેતિ દિવસેન કૃતોઽક્ષરાગ ।

જીર્યન્તિ રમ્યપસનાન્યપિ ભૂરિવર્ષ,
નો જીર્યતે યુગશતૈર્જિનધર્મસેવા ॥ ૯૦ ॥

રત્નપૂત્ર

પુષ્પના સમૂહો અર્ધ પહોરમા જ કરમાઈ જાય છે, શરીર પર કરેલો અદનાદિકનો લેપ એક દિવસમા જ દુર્ગંધમય થઈ જાય છે, તથા મનોહર ઉત્તમ વસ્ત્રો પણ ઘણું વર્ષે ઊર્લૂં થાય છે પરંતુ જિનધર્મની કરેલી સેવા, એ કડો યુગવડે પણ, ઊર્લૂં નથી ૯૦

જૈનધર્મની શ્રદ્ધા:—

જિનધર્મત્રિનિર્મુક્તો મા ભૂવ ચક્રવર્ત્યપિ ।

સ્યા ચેતોઽપિ દરિદ્રોઽપિ, જિનધર્માધિવામિતઃ ॥ ૯૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૬૯, શ્લો૦ ૧૪૧ (પ્ર સ)

હું જૈનધર્મથી રહિત ચક્રવર્તી પણ ન થાઉં, અને જૈનધર્મથી યુક્ત એવો દાસ અને દરિદ્ર પણ થાઉં, તે મારું છે ૯૧

જૈનધર્મનો સાર:—

જિનશાસનસ્ય મારો જીવદયા નિગ્રહઃ કપાયાણામ્ ।

માધર્મિકૃવાત્સલ્ય, ભક્તિશ્ચ તથા જિનેન્દ્રાણામ્ ॥ ૯૨ ॥

ધર્મવિન્દુ

સર્વ જીવોપર દયા રાખવી, ક્રોધાદિક કપાયોનો નિગ્રહ કરવો, સાધર્મિકૃતું વાત્સલ્ય કરવું, અને જિનેન્દ્રની ભક્તિ કરવી આ જિનશાસનનો સાર-તત્ત્વ-છે ૯૨

જૈનધર્મની દુર્લભતા:—

જૈનો ધર્મો દયામૂલો જન્મ સુશ્રાવકે કુલે ।

ગુરુણા પાદભક્તિશ્ચ, વિના પુણ્ય ન પ્રાપ્યતે ॥ ૯૩ ॥

દયામય જૈનધર્મ, મારા શ્રાવકના કુળમાં જન્મ અને ગુરુના ચરણની ભક્તિ, આ સર્વ પુણ્ય વિના મળી શકતા નથી ૯૩

જે માણસ પ્રાણીઓની હિંમતથી ઉપાર્જન કરેલા ધર્મ કર્મવડે સ્વર્ગના ઉચ્ચ સ્થાનને મેળવવા ઇચ્છે છે, તે પુરુષ ખરેખર ભસ્મથી બનાવેલા પગથીયાના માર્ગવડે ઉંચા પર્વત ઉપર ચડવાને ઇચ્છે છે એમ જાણવું-અર્થાત્ એ અસંભવિત છે ૨

હિંસામય શિશુક્રોડાધૂલીદેવકુલોપમઃ ।

સ કિં ધર્મોઽપિ ધર્માન્તર્માલિશેનાપિ પટ્યતે ॥ ૩ ॥

વરુણાવસાયુધનાટક, શ્લોક ૩૭

જે હિંસામય ધર્મ છે તે બાગકોએ કોડાને માટે કરેલા ધૂળના દેવાલય જેવો છે આવા ધર્મની શુ કોઈ મૂર્ખ માણસ પણ ધર્મને વિષે ગળતરી કરે ? ન જ કરે ૩

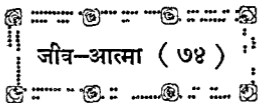
ધર્મથેત્ પરદારમદ્ગુરુણાદ્ધર્મ. સુરાસેવનાત્,

સપુષ્ટિ પશુમત્સ્યમાસનિકરાહારાચ્ચ હે વીર ! તે ।

હત્યા પ્રાણિચયસ્ય ચેત્તર મનેત્ સ્વર્ગાપરર્ગામ્તયે,

કોઽમત્કર્મતયા તદા પરિચિત* સ્યાન્નેતિ જાનીમહે ॥૪॥

હે વીર ! જે કદાચ તારે પરશ્ચીનો સંગ કરવાથી ધર્મ થતો હોય, મદિરાનું પાન કરવાથી ધર્મ થતો હોય, પશુ અને મત્સ્યના માસના સમૂહનું ભક્ષણ કરવાથી તારા શરીરની પુષ્ટિ થતી હોય, અને જે તારે પ્રાણીના મમૂકની હત્યા સ્વર્ગ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિને માટે થતી હોય, તો અશુભ-પાપ કર્મપણાવડે કોણ પરિચિત ધર્મ-પાપ કર્મને કરનાર કોણ કહેવાય ? તે અમે જાણતા ઈથી (મતલબ કે આ બધો અધર્મ જ છે અને તેનું કડવું ફળ મળે છે)

जीव-आत्मा (७४)

जीव-आत्मा-नु स्वरूपः—

ज्ञानदर्शनसपन्न आत्मा चैको ध्रुवो मम ।

शेषा भावाश्च मे गह्वाः, सर्वे सयोगलक्षणाः ॥ १ ॥

तत्त्वामृत, श्लो० २५१

ज्ञान અને દર્શનવડે યુક્ત એવો મારો એક આત્મા જ શાશ્વત છે, અને બાકીના શરીરગદિક સર્વે મારા બાહ્ય પદાર્થો, સયોગથી થયેલા હોવાથી, અનિત્ય છે ૧

न जायते न म्रियते ऋदाचिन्नायं भूत्वा भवितेति ।

नैन छिन्दन्ति शस्त्राणि, नैन दहति पावकः ।

न चैन क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २ ॥

આચારાગસૂત્રવૃત્તિ, પૃ૦ ૨૨૫, શ્લો૦ ૧ *

આ આત્મા કદાપિ ઉત્પન્ન થતો નથી, અને મરતો પણ નથી, આ આત્મા ઉત્પન્ન થઈને પછી થશે એમ નથી આ આત્માને શસ્ત્રો છેદી શકતા નથી, તેને અગ્નિ બાળી શકતો નથી, તેને જળ આદ્ર્ વરી શકતું નથી, તથા તેને વાયુ સુકાવી શકતો નથી ૨

આત્મા પોતે જ કર્મ કરે છે અને પોતે જ તે કર્મનું ફળ ભોગવે છે, આત્મા પોતે જ સસારમા ભ્રમણ કરે છે અને પોતે જ તે સસાર થકી મુક્તિ પણ થાય છે ૬

स्वयमुत्पद्यते जन्तुः, स्वयमेव विप्रर्धते ।

सुखदुःखे तथा मृत्यु, स्वयमेवाधिगच्छति ॥ ७ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અ૦ ૨૧૫, શ્લો૦ ૧૬

પ્રાણી પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય છે, પોતાની મેળે જ વૃદ્ધિ પામે છે, પોતાની મેળે જ મુખદુઃખ પામે છે, તથા પોતાની મેળે જ મરણ પામે છે ૭

शुभाशुभानि कर्माणि, स्वय कुर्यन्ति देहिनः ।

स्वयमेवोपभुज्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ ८ ॥

આધ્યાત્મિકરામાયણ, અરણ્યકાહ, અ૦ ૯, શ્લો૦ ૧૪

પ્રાણીઓ પોતે જ શુભ અને અશુભ કર્મો કરે છે, તથા તેના ફળરૂપ મુખ અને દુઃખ પણ પોતે જ ભોગવે છે—અનુભવે છે ૮

જીવનુ સર્વાત્ર વ્યાપકપણુ :—

समस्तलोकाकाशेऽपि, नानारूपैः स्वकर्मत ।

वालाग्रमिय तन्नास्ति, यन्न स्पृष्ट शरीरिभिः ॥ ९ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો૦ ૬૭

આ સમસ્ત લોકાકાશમા વાળના અથ લાગ નેટલો પણ એવો કોઈ લાગ નથી, કે જેને પ્રાણીઓએ, પોતપોતાના કર્મથીજે લિપ્ત લિપ્ત સ્વરૂપે, સ્પર્શ ન કર્યો હોય ૯

અચ્છેદ્યોડ્યમમેદ્યોડ્યમવિકારી સ ઉચ્યતે ।

નિત્ય. સતતગ સ્થાણુરચ્છોડ્ય સનાતન' ॥ ૩ ॥

આચારાગસૂત્રવૃત્તિ, પૃ૦ ૨૨૫, શ્લો ૬

આ આત્મા કોઈથી છે-ની શકાને નથી તથા ભેની શકાતો નથી
આ આ મા અવિકારી-વિકા૦ રહિત કહેવાય છે, તેમજ નિત્ય
સતતગ-નિરતર ગતિ કરનાર, અધાણ, અચલ અને સનાતન છે ૩

પરમાનન્દસપ્ત, નિર્નિકાર નિરામયમ્ ।

ધ્યાનહીના ન પश्यन्ति, નિજદેહે વ્યવસ્થિતમ્ ॥ ૪ ॥

ઉત્કૃષ્ટ આનંદથી સુક્રા, વિગર રહિત અને વ્યાધિ રહિત
એવો આ મા કે જે પોતાના શરીરમા જ રહેલો છે તેને ધ્યાન
રહિત પુરૂષો જોઈ શકતા નથી ૪

આત્મા સ્વય કર્તા, સ્વય ભોક્તા —

કેનલ કનલજ્ઞાન, પ્રાપ્નુવન્તિ સ્વવીર્યતઃ ।

સ્વવીર્યેણૈવ ગચ્છન્તિ, જિનેન્દ્રા. પરમ પદમ્ ॥ ૫ ॥

ત્રિપદિ, પર્વ ૧૦, સર્ગ ૩, શ્લો ૩૧

જિનેશ્વરો કેવળ-શક્ત પોતાના વીર્યથી જ કેવળજ્ઞાનને
પામે છે, અને પોતાના વીર્યથી જ ભોક્ષપદમા જાય છે ૫

સ્વય કર્મ કરોત્યાત્મા, સ્વય તત્ફલમશ્નુતે ।

સ્વય ભ્રમતિ સસારે, મ્વય તસ્માદ્વિમુચ્યતે ॥ ૬ ॥

વૃદ્ધચાણાક્યનીતિ, અ૦ ૬, શ્લો ૧

આત્મા પોતે જ કર્મ કરે છે અને પોતે જ તે કર્મનું ફળ લોગવે છે, આત્મા પોતે જ સસાગ્મા ભ્રમણ કરે છે અને પોતે જ તે મસાર ધડી મુક્ત પણ થાય છે ૬

સ્વયમુત્પદ્યતે જન્તુઃ, સ્વયમેવ વિગર્ધતે ।

સુખદુઃસે તથા મૃત્યુ, સ્વયમેવાધિગચ્છતિ ॥ ૭ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અ૦ ૨૧૫, શ્લો૦ ૧૬

પ્રાણી પોતાની મેળે ઉત્પન્ન થાય છે, પોતાની મેળે જ વૃદ્ધિ પામે છે, પોતાની મેળે જ મુખદુઃખ પામે છે, તથા પોતાની મેળે જ મરણ પામે છે ૭

શુભાશુભાનિ કર્માણિ, સ્વય કુર્વન્તિ દેહિન. ।

સ્વયમેવોપમુજ્યન્તે, દુઃખાનિ ચ સુખાનિ ચ ॥ ૮ ॥

આધ્યાત્મિકરામાયણ, અરણ્યકાઢ, અ૦ ૯, શ્લો૦ ૧૪

પ્રાણીઓ પોતે જ શુભ અને અશુભ કર્મો કરે છે, તથા તેના ફળરૂપ મુખ અને દુઃખ પણ પોતે જ લોગવે છે-અનુભવે છે ૮

જીવન્તુ સર્વાન્ન વ્યાપકપણુઃ—

સમસ્તલોકાકાશેઽપિ, નાનારૂપૈઃ સ્વકર્મત ।

વાલાગ્રમિવ તન્નાસ્તિ, યન્ન સ્પૃષ્ટ શરીરિભિઃ ॥ ૯ ॥

યોગસાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો૦ ૬૭

આ સમસ્ત લોકાકાશમા વાળના અથ લાગ નેટલો પણ એવો કોઈ લાગ નથી, કે જેને પ્રાણીઓએ, પોતપોતાના કર્મયોગે ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે, સ્પર્શ ન કર્યો હોય. ૯

બહિરાત્મા અતરાત્મા —

વિમગ્નશ્ચ શરીર ચ, વહિરાત્મા નિગદ્યતે ।

તદધિષ્ઠાયકો જીવસ્ત્યન્તરાત્મા સકર્મક ॥ ૧૬ ॥

વિવેકવિલાસ, હ્રદાય ૧૧, શ્લો ૩૨

ધનાદિક વૈભવ અને શરીર એ બાહ્ય આત્મા કહેવાય છે, અને તે શરીરનો અધિષ્ઠાયક એટલે તેમા રહેવો જીવ અતરાત્મા કહેવાય છે, તે જીવ કર્મ સહિત હોય છે ૧૬

આત્મભવચના —

યો ન માધયતે ધર્મં, કામક્રોધૌ તદાશ્રયૌ ।

મહામોહનિમૂઢેન, તેનાત્મા વચિતો ધ્રુવમ્ ॥ ૧૭ ॥

इतिहामसमुच्चय, अ० ૧૮, શ્લો ૩૫

જે ધર્મને સાધતો નથી, તથા જે કામ અને ક્રોધના આશ્રયરૂપ છે, તે મહામોહથી મૂઢ થયેલા પ્રાણીએ પોતાના આત્માને જ કળ્યો છે એમ બાણુવુ ૧૭

આત્માનો મતોપ:—

ન વહ્નિસ્તૃણકાષ્ટાદ્યર્નદીભિર્ના મહોદધિ* ।

ન ચૈરાત્માર્થમારેણ, શક્યસ્તર્પયિતુ ક્વચિત્ ॥ ૧૮ ॥

उत्तराध्ययनसूत्रटीका (भावविजय), पृ० ૨૦૧ (આત્મા ૦ સ ૦) *

ઘાસ અને લાકડાં નિગેરેવડે અગ્નિ તૃપ્ત થતો નથી,

અથવા નદીઓના જળવડે સમુદ્ર તૃષ્ણિને પામતો નથી, તેમ આ આત્મા કદાપિ ધણા ધનવડે પણ તૃષ્ણ કરી શકાતો નથી ૧૮.

આત્મજ્ઞાન:—

કામં ક્રોધ લોભ મોહ, ત્યક્ત્વાઽઽત્માન પश्य हि कोऽहम् ।
આત્મજ્ઞાનરિહીના મૂઠાસ્તે પચ્યન્તે નરકનિગૂઢાઃ ॥ ૧૯ ॥

મોહસુદ્ધર (શકરાચાર્ય), શ્લો ૭

હે જીવ ! કામ, ક્રોધ, લોભ અને મોહનો ત્યાગ કરીને તુ તારા આત્માને જ જો, કે હું કોણ છું ? જેઓ આત્મજ્ઞાનરહિત હોય છે, તે મૂઠ પુરૂષો નરકમાં પડીને હેરાન થયા કરે છે ૧૯

આત્મહિત:—

સ્વહિત તુ ભવેજ્ઞાન, ચારિત્ર દર્શન તથા ।

તપઃ સરક્ષણ ચૈવ, મર્મત્રિહિસ્તદુચ્યતે ॥ ૨૦ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૧૫૯

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપનું આચરણ એ જ આત્મહિત છે એમ સર્વજોએ કહેલું છે ૨૦

સર્વયા સ્વહિતમાચરણીય, કિં કરિષ્યતિ જનો ગ્રહુજલ્પઃ ।

ત્રિષ્ટોતે ન હિ સ કશ્ચિદુપાય , મર્મલોરુપરિતોપકરો યઃ ॥૨૧॥

મર્મ પ્રકારે પોતાના આત્માનું જ હિત ધાય તેવું આચરણ કરવું, વિવિધ પ્રકારના વચનોને બોલનાર લોક શું કર-

વાનો છે ? કેમકે એવો કેઈ પણ ઉપાય નથી કે જે સર્વ લોકોને મતોષ આપનાર હોય ૨૧

યે નિઃસ્પૃહાસ્ત્યક્તમસ્તરાગા-

સ્તત્તૈકનિષ્ઠા ગલિનાભિમાના* ।

સતોપપોષૈકવિલીનચાચ્છા-

સ્તૈ રક્ષયન્તિ સ્વમનો ન લોકમ્ ॥ ૨૨ ॥

હૃદયપ્રદીપ, શ્લો ૨૨

જેઓ સ્પૃહારહિત છે, જેમણે સમથ રાગનો ત્યાગ કર્યો છે, જેઓ તત્ત્વને વિષે જ તત્પર છે, જેઓનું અભિમાન નાશ પામ્યું છે, તથા જેમણે સતોપની પુષ્ટિને ક્ષીણે સર્વ વાછાનો ત્યાગ કર્યો છે, તે પુરૂષો પોતાના આત્માને જ રક્ષન કરે છે લોકોને રક્ષન કરતા નથી ૨૨

ઉદ્ધરેદાત્મનાઽઽત્માન, નાત્માનમવમાદયેત્ ।

આત્મૈવ હ્યાત્મનો યધુગત્મૈવ રિષ્ટરાત્મન ॥ ૨૩ ॥

મગવદ્ગીતા, અ ૦ ૬, શ્લો ૫

પોતાના આત્માવડે જ પોતાના આત્માને ઉદ્ધાર કરવો, આત્માને હુ ખી થવા દેવો નહીં કારણ કે આત્મા જ આત્માનો બધું છે અને આત્મા જ આત્માનો શત્રુ છે ૨૩

૧ ઉદ્ધરેદાત્મનાઽઽત્માન, મગ્ન સમાગ્નારિઘૌ ।

યોગારુદ્ધત્વમાસાદ્ય, મમ્યમ્દર્શનનિષ્ઠયા ॥ ૨૪ ॥

વિવેકચૂડામણિ

સસારરૂપી સમુદ્રમા ડુબેલા પોતાના આત્માને સમ્યક્-
દર્શનની સ્થિરતાવડે એટલે સમક્રિતમા સ્થિર થઈ, યોગના
આરૂઢપણાને પામીને, પોતાના આત્માવડે જ જેથી ઠાઠવે
યોગ્ય છે ૨૪

યથા દીપો નિરાતસ્થો નિશ્ચલો વાયુર્જિત* ।
પ્રજ્વલન્નાશયેત્ સર્વમન્ધકાર મહામતે ॥ ૨૫ ॥
તદ્ગ્નદ્દોષવિહીનાત્મા, ભવત્યેવ નિરાશ્રયઃ ।
નિરાશો નિશ્ચલો વત્સ, ન મિત્ર ન રિપુસ્તદા ॥ ૨૬ ॥
પદ્મપુરાણ, સ્કંદ ૨, અં ૮૬, શ્લો ૫૯, ૬૦

હે મહાબુદ્ધિમાન ! જેમ વાયુ-હિત સ્થાનમા રહેલો,
નિશ્ચળ, વાયુરહિત અને મળગાવેલો દીવો સર્વ અધકારનો
નાશ કરે છે, તે જ પ્રમાણે હે વત્સ ! દોષગહિત, આશ્રયરહિત
અને આશારહિત એવો આત્મા જ્યાં નિશ્ચળ થાય છે, ત્યારે
તેને કોઈ પણ મિત્ર કે શત્રુ હોતો નથી ૨૫, ૨૬

આત્મરક્ષણ:—

આત્માન સતત રક્ષેજ્ઞાનધ્યાનતપોનૈ* ।
પ્રમાદિનોઽસ્ય જીવસ્ય, શીલરત્ન વિલુપ્યતે ॥ ૨૭ ॥
તત્ત્વામૃત, શ્લો ૧૫

જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપના ણણવડે નિરતર આત્માનુ
રક્ષણ કરવું જોઈએ જો તેમ ન કરે તો પ્રમાદી થયેલા આ
જીવનું શીળરૂપી રત્ન વિનાશ પામે છે ૨૭

આત્માના ગુણ:—

અયાદ્યાત્મગુણા દયા મર્વભૂતેષુ આન્તિરનમૂયા ।
શૌચમનાયામો મદ્ગલમઠ્ઠાર્પણ્યમસ્પૃહેતિ ॥ ૨૮ ॥

ગૌતમસ્મૃતિ, અ૦ ૮, શ્લો ૪

મર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયા, ક્ષમા, ઇર્ષ્યારહિતપણ, પવિત્રતા,
દુષ્કારરહિતપણ, મગલ, કૃપણતારહિતપણ અને નિસ્પૃહતા,
આ આઠ ગુણ આત્માના છે ૨૮

જ્ઞાનસ્ય મક્તેસ્તપસ* ક્રિયાયા ,
પ્રયોજન ગ્વલિવદમેકમેય ।

યત મમાઘૌ મતિ કર્મલેપ—

વિશોધનાદાત્મગુણપ્રકાશ ॥ ૨૯ ॥

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક

જ્ઞાન, ભક્તિ, તપ અને ક્રિયા એ સર્વનું પ્રયોજન આ
એક જ છે કે જે જ્ઞાનાદિકથી મમાઘિ (એકાગ્રતા) થાય,
અને તે થવાથી કર્મના લેપનું શોધન થાય—કર્મનો ક્ષય થાય,
અને તે થવાથી આત્માના ગુણોનો પ્રકાશ થાય ૨૯.

આત્મસ્વરૂપ વિચાર —

મા જાનીત ત્વય ચાલા દેહી દેહેષુ શાશ્વતઃ ।

જરાયૌવનજન્માદ્યા ધર્મા દેહસ્ય નાત્મનઃ ॥ ૩૦ ॥

મે જાગક છીએ એમ તમે ન જાણો, આત્મા શરીરને

વિષે શાશ્વત-નિરતર ગ્હેનારો છે એમ પણ તમે ન જાણો, તથા જગવન્ધા, યુગવન્ધા અને જન્મ એ વિગેરે શરીરના ધર્મો છે, પણ આત્માના ધર્મો નથી ૩૦

નાહ નારકો નામ, ન તિર્યક્ નાપિ માનુષ ।

ન દેવ કિન્તુ સિદ્ધાત્મા, મર્ષોઽય કર્મવિભ્રમઃ ॥ ૩૧ ॥

જૈનકવિ

હું નારકી નથી, તિર્યચ પણ નથી, મનુષ્ય પણ નથી, તેમ જ દેવ પણ નથી પરંતુ સિદ્ધ આત્મરૂપ છું અને આ મર્ષ દેખાય છે તે તો માત્ર કર્મનો જ વિલામ છે ૩૧

આત્મોપદેશ:—

આહાર્મધુરૈર્મનોદ્દરતૈર્હારૈર્વિહારૈર્વરૈઃ,

કેયુરૈર્મણિરત્નચારુશિખરૈર્દારૈરુદારૈશ્ચ કિમ્ ? ।

પ્રાણાન્પદ્મદલાગ્રજારિતરલાઙ્ગાત્વા જવાજીવ રે,

દાન દેહિ ત્રિધેહિ શીલતપસી નિર્વેદમાસ્વાદય ॥ ૩૨ ॥

વૈશ્યાગ્યશતક (પદ્માનન્દ), શ્લો ૦ ૫૬

મધુર એવા આહાર કરવાથી શુ ? મનોહર એવા હાર વિગેરે અલકારો પહેવાથી શુ ? ઉત્તમ વિહારવડે (મહેવો વડે) શુ ? મણિ અને રત્નોથી સુદર એવા ણાભુજ ધ પહેવવાથી શુ ? ઉદાર (સુદર રૂપવાળી) સ્ત્રીઓ લોગવવાથી શુ ? કેમકે આ પ્રાણો કમળના પર્ણના અથ ભાગ ઉપર રહેલા જળ ઊંડુની જેવા અપાળ છે, એમ જાણીને હે શ્રવ ! ત.

શીઘ્રપણે દાન દે, શીયળ પાળ, તપ કર, અને વૈરાગ્યરમ્ભો
આસ્વાદ કર ૩૨

જ્ઞાત્મા સુદુદમહુર ધનમિદ દીપપ્રક્રમ્ય વપુ-

સ્તારુણ્ય તરલેક્ષણાક્ષિતરલ વિદ્યુચ્ચલ દોર્નલમ્ ।

રે રે જીવ ! ગુરુપ્રમાદનશતઃ કિંચિદ્વિધેહિ દ્રુત,

દાનધ્યાનતપોવિધાનત્રિપય પુણ્ય પરિત્રીચિતમ્ ॥ ૩૩ ॥

વૈરાગ્યશતક (પદ્માનદ), સ્લો ૦ ૫૭

હે જીવ ! આ ધન પાણીના પરપોટાની જેમ ક્ષણભંગુર
છે, આ શરીર દીવાની જેમ ક પાયમાન છે, યુવાવસ્થા અપલાક્ષી
(સ્ત્રી) ના નેત્ર જેવું અપળ છે, અને ણાદુભળ વીજળી જેવું
અચળ છે તેથી તુ ગુરુ મહારાજની કૃપાના વગથી પવિત્ર
પણાને ઉચિત એવું દાન, ધ્યાન અને તપના વિષયવાળું કાર્ષક
પુણ્ય, શીઘ્રપણે, કરી લે ૩૩

આત્માધીન ગુણ • કર્મધીન ધન —

જાત્માયત્તે ગુણાદાને, નૈર્ગુણ્ય વચનીયતા ।

દૈવાયત્તેષુ વિષ્ણેષુ, પુસ. વા નામ વાચ્યતા ? ॥ ૩૪ ॥

વ્યાસદેવ.

શુભ્ર શ્રદ્ધ કરવા તે પોતાને (આત્માને) આધીન છે,
તેથી જો પુરુષ નિર્શુભ્ર-શુભ્રરહિત-હોય તો તે નિદાને પાત્ર
છે તથા ધન મેળવવું તે દૈવને-નગ્નીળને-આધીન છે તેથી
જો પુરુષને ધન પ્રાપ્ત ન થાય તો તેમા શી નિદા ? પુરુષ
નિદાને પાત્ર નથી ૩૪

આત્માના સુખનુ મહત્વ—

તાવદ્વિનાદી જનરજ્જ્ઞઃ,

યાવન્ન ચૈવાત્મરસે સુખજ્ઞઃ ।

ચિન્તામણિં પ્રાપ્ય વર હિ લોકે,

જને જને કઃ કથયન્ પ્રયાતિ ? ॥ ૩૫ ॥

હૃદયપ્રદીય, શ્લો ૦ ૨૩

પુરૂષ ત્યા સુધી આત્મરમના સુખને જાણતો નથી, ત્યા સુધી તે વાદવિવાદમા ઉતરે છે અને મનુષ્યોને રજન કરવા પ્રયત્ન કરે છે જેમકે લોકમા પણ શ્રેષ્ઠ ચિંતામણિ રત્નને પામીને, દરેક લોકની પામે ઝાણ કહેતો કહેતો ફરે છે ? કોઈ કહેતો નથી કે મને ચિંતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત થયું છે મનમા સમજીને જ રહે છે, તેમ આત્માના આનંદને જાણનાર કોઈને કાંઈ કહેતો નથી, આત્માના રમણમા જ મગ્ન રહે છે ૩૫

૭૪ અને કર્મ:—

શુમાશુમાનિ કર્માણિ, જીવં કરોતિ હેતુભિઃ ।

તેનાત્મા કર્તૃકો જ્ઞેયઃ, કારણૈ. કુમ્ભકૃદયથા ॥ ૩૬ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (ભાવવિજય), અ ૦ ૨, પૃ ૦ ૭૧ (આત્મા સ)

આ ૭૪ શુભ હેતુ (કારણ) મળવાથી શુભ કર્મ કરે છે અને અશુભ હેતુ મળવાથી અશુભ કર્મ બાધે છે, તેથી કરીને આ આત્મા કતા જાય છે એમ જાણવું ૩૬

નીચૈગોત્રાવતારશ્વરમજિનપતેર્મહિનાથેઽચલાત્પ,

દગ્નાથો બ્રહ્મદત્તે ભરતનૃપજય મર્વનાશશ્ચ કૃષ્ણે ।

નિર્માણ નારદેઽપિ પ્રશમપરિણતિ. સા ચિલાતીસુતેઽપિ,

ઇત્ય કર્માત્મવીય સ્ફુટમિહ જયતા સ્પર્ધયા તુલ્યરુપે ॥૩૭॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૪૮ (પ્ર૦ સ૦)*

છે હા-ચોવીશમા તીર્થ ક૦ શ્રી મહાવીરસ્વામી નીવ
ગોત્રમા અવતર્યા, મલિનાય તીર્થ કર સ્ત્રીપણુ પામ્યા, બ્રહ્મદત્ત
અકવર્તીની દષ્ટિનો નાશ થયો (અધ ધયા), ભરત નામનો
જય થયો, કૃષ્ણ વામુદેવના સર્વ પરિવારનો નાશ થયો, નારદ
પણુ મોત્રે ગયા, અને ચિલાતીપુત્રને પણ પ્રશમનો પગિલામ
થયો આ પ્રમાણે આ જગતમા પરસ્પરની સ્પર્ધાનડે સમગ્ર
સ્વરૂપનાળા કર્મ અને આત્મવીર્ય પ્રગટપણે જયવત વર્તો ૭

યથા છાયાઽઽતપૌ નિત્ય, સમ્બદ્ધૌ ચ પરસ્પરમ્ ।-

તદ્વત્ક્રમ ચ કતા ચ, સુસમ્બદ્ધૌ પરસ્પરમ્ ॥ ૩૮ ॥

પદ્મપુરાણ મહ ૨, અ૦ ૮૧, શ્લો ૫૧

જેમ છાયા અને તડડો પરસ્પર નિત્ય સળધવાળા છે
તેમ કર્મ અને કર્તા-શુભ-નિરતર પરસ્પર સળધવાળા છે ૩૮

યથા પૃથિવ્યા મીજાનિ, અન્નાનિ ચ ધનાનિ ચ ।

તથૈવાત્મનિ કર્માણિ, તિષ્ઠન્તિ ભરતર્પમ્ ! ॥ ૩૯ ॥

ઈતિહાસસમુચ્ચય, અ૦ ૨, શ્લો ૬૭

જેમ મર્વ ણીજ, અન્ન અને ધન પૃથ્વીને જિવિ ન્દેશા છે,
તેમ આત્માને વિષે, હે ભગ્ત રાજા ! ઈર્ષા ન્દેશા છે ૮૬

यथा धेनुसहस्रेषु, उत्तमो विन्दति मातङ्गम् ।

तथा पूर्णकृत कर्म, कर्तारमनुगच्छति ॥ ૮૦ ॥

મહાભારત, ઝાતિપર્વ, અ૦ ૧૦૧, શ્લોક ૧૦

જેમ વાછરડો હજારો ગાયેમા શ્લેષી નામના
ઓળખી કાઢે છે, (એટલે ઓળખીને તેની પછી અથ ઈ),
તેમ પૂર્વજી કરેલું કર્મ કર્તાને અનુસરે તેની પછી
ભય છે ૪૦

इमाभृद्रङ्गरुयोर्मनीषिजडयोः सदृपर्नान्परां,

श्रीमदुर्गतयोर्लावलगतोर्नीरोगरोगार्त्तना ।

सौभाग्यासुभगत्प्रमङ्गमजुपोस्तुत्प्रेजपि नृवेन्नर,

यत्तत्કર્મનિવન્ધન તદપિ નો જીવ મિના મુન્દિમન્ ॥૪૧॥

શ્લોકન્યટાકા

રાજા અને ૨ક, વિદ્વાન અને મૂર્ખ, ગુણવાન અને કુટુબ
ધનવાન અને ગરીબ, બળવાન અને નિષ્બળ, નીચાળી અને
રોગી, સોભાગ્યવાન અને દુર્ભાગ્યવાન, આ સર્વને વિષે મહા-
ધ્યપણ છતાં પણ પરમ્પર જે તમારા છે, તે તજાવેતવું કાલ
કર્મ જ છે તથા તે કર્મ પણ હવે વિના જે
તેથી હવે છે અને તે હવે ઈર્ષાનો વર્ણ
લોકતા છે, એમ સિદ્ધ થાય છે ૪૧

જીવ અને મરણ—

જન્મિના પ્રકૃતિમૃત્યુર્વિકૃતિર્જીવિત પુનઃ ।

તત. સ્વભાગમિદ્વંધે કો ત્રિપાદો ત્રિવેકિનામ્ ? ॥૪૨॥

મહાવીરચરિત્ર, મર્ગ ૬, શ્લોક ૨૭૮

મનુષ્ય થવું એ જન્મવા પ્રાણીઓની પ્રકૃતિ-સ્વભાવ-જ છે, અને જે જીવું ત તે વિદ્યુતિ-વિકાસ-એ તેવી કરીને સ્વભાવથી જ જે પદાર્થ મિલ્લ હોય તેમા વિવેકી જન્મને ખેડ શાનો હોય ? ૪૨

જીવ અને ચૈતન્ય —

इन्द्रियापेक्षया प्राय , स्तोत्रमस्तोत्रमेव च ।

ચરાચરણુ જીવેણુ, ચૈતન્યમપિ નિશ્ચિતમ્ ॥ ૪૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઢહાન ૧૧, શ્લોક ૧૧

સ્થાપર અને જગમ જીવેને વિષે, ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ પ્રાયે કરીને થોડુ ઘણુ પણ ચૈતન્ય અવશ્ય રહેણુ જ છે ૪૩

જીવ અને મોક્ષ —

दापो यथा निर्धृतिमभ्युपेतो

નૈરામની ગન્હતિ નાન્તરીક્ષમ્ ।

દિગ્ ન કાશ્ચિદ્વિદિશ ન કાશ્ચિત્,

મ્નહક્ષયાત્કેનલમેતિ શાન્તિમ્ ॥ ૪૪ ॥

જીવસ્તથા નિર્વૃત્તિમભ્યુપેતો,

નૈરાવર્તી ગચ્છતિ નાન્તરીક્ષમ્ ।

દિશ ન કાશ્ચિદ્વિદિશ ન કાશ્ચિત્,

ક્લેશક્ષયાત્કેનલમેતિ શાન્તિમ્ ॥ ૪૫ ॥

उपदेशप्रासाद, भा० १, पृ० ११७ (प्र स) ❀

જેમ દીવો નિર્વાણુ પામે છે-બુઝાઈ જાય છે-ત્યારે તે (તેનું તેજ) પૃથ્વીપર રહેતો નથી, આકાશમા જતો નથી, કોઈ પણ દિશામા જતો નથી, અને કોઈ પણ વિદિશામા પણ જતો નથી કેવળ સ્નેહ (તેલ) નો ક્ષય થવાવી શાતિને પામે છે તે જ પ્રમાણે જીવ પણ નિર્વાણુને (મોક્ષને) પામે છે ત્યારે તે પૃથ્વીપર રહેતો નથી, આકાશમા જતો નથી કોઈ પણ દિશામા જતો નથી, અને કોઈ પણ વિદિશામા પણ જતો નથી કેવળ કલેશનો ક્ષય થવાથી શાતિને પામે છે ૪૪, ૪૫

જીવ અને શરીર:—

त्वद्माममेदोऽस्थिपुरीषमूत्र-

पूर्णेऽनुरागः कुणपे रुथ ते ? ।

द्रष्टा च उक्ता च निवेकरूप-

स्वप्नेन माक्षात् किमु मुह्यसीत्थम् ॥૪૬॥

हृदयप्रदीप, स्तो० ६

હે આત્મા ! ચામડી, માંસ, ચર્મી, હાડકા, વિષા અને મૂત્ર વિગેરેથી. પૂર્ણ એવા આ શરીરને. તિને "તમે" કેમ અનુરાગ ઉત્પન્ન થાય છે ? કેમકે આત્માના શુનોનો.

તથા કહેના પશુ તુ જ છે, અતે તુ જ વિવેકરૂપ છે
આ દેહમા તુ ટેમ મોહ પામે છે ? ૪૬

કામક્રોધાદિમિસ્તાર્પસ્તાપ્યમાનો દિવાનિશમ્ ।

આમા શરીરાન્ત સ્થોડમૌ, પચ્યતે પુટપાકન્ત્ ॥૪૭

શરીરની અદર રહેવો આ આત્મા કામ, ક્રોધ વિગે
તાપવટે ગત્રિ દિવસ તપાતો છતો પુટપાકની જેમ પ
કરે છે ૪૭

જીવાત્મા અને પરમાત્મા —

સ તાવદેહિના મિદ્ધ , સમ્યગ્યાનન્ન લક્ષ્યતૈ ।

લક્ષિતસ્તુ ભજત્યેક્ય, રાગાદ્યજ્ઞનમાર્જનાત્ ॥ ૪૮

યોગસાર, પ્રમાવ ૧, શ્લો ૦

તે પ્રાણીઓનો આત્મા ન્યા સુધી સમ્યક્ પ્રકારે જ
ખાથો-નેવાથો-નવી, ત્યા સુધી તે પરમાત્માથી લિલ છે
ન્યારે રાગાદિક અજ્ઞન ધોઈ નાખવાથી નિર્ભળ થયેલો
આત્મા જોખણવામા આવે છે, ત્યાં તે પરમાત્માની
એકતાને-અલેહપણને-પામે છે ૪૮

યથા લોહ મુવર્ણત્વ, પ્રામોત્યૌપધયોગત* ।

આત્મધ્યાનાત્તર્વવાત્મા, પરમાત્મત્વમશ્નુતે ॥ ૪૯ ।

વિવેકવિલમ, ઉહાસ ૧૧, શ્લો ૦

જેમ ઔપધિના પ્રયોગથી લોહ સુરૂણુ ધર્મ નત્ય છે,
આત્મા આત્માનુ ધ્યાન કરવાથી પરમાત્માના સાં જાણે છે

આત્માનો દેહિનો મિત્રા, કર્મપદ્મકલદ્વિતા ।

અદેહઃ કર્મનિર્મુક્ત , પરમાત્મા ન મિઘતે ॥ ૫૦ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લો ૧૬

દેહને ધાગ્યુ કરનાર અને કર્મરૂપી પડથી કલકિત થયેલા આત્માએ પરમાત્માથી જૂદા છે, તથા દેહરહિત અને કર્મથી યુક્ત થયેલો આત્મા પરમાત્માથી જૂદો નથી ૫૦

સર્વમોહક્ષયાત્ મામ્યે, મર્મશુદ્ધે સયોગિનિ ।

સર્મશુદ્ધાત્મનસ્ત્વેપ પ્રમુ. મર્મસ્ફુટીભવેત્ ॥ ૫૧ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૧, શ્લો ૭

સર્વવા મોહનો ક્ષય વધાવી સમભાવ મર્મ પ્રકારે શુદ્ધ થાય છે અને મયોગી અવસ્થા પ્રાપ્ત વાય છે, તે વખતે મર્મથી શુદ્ધ થયેલા આત્માને આ પરમાત્મા મર્મ પ્રકારે સ્ફુટ થાય છે ૫૧

યો મા પશ્યતિ સર્વત્ર, મર્મં ચ મયિ પશ્યતિ ।

તસ્યાહ ન પ્રણશ્યામિ, સ ચ મે ન પ્રણશ્યતિ ॥૫૨॥

ભગવદ્ગીતા, અ ૬, શ્લો ૩૦

સર્વ પ્રકાશને વ્યાપીને રહેલા મને જે જુએ છે (જાણે છે) અને મારે વિષે રહેલા સર્વ પ્રકાશને જે જુએ છે, તેનો હુ નાશ કરતો નથી, અને તે મને નાશ કરતો નથી અર્થાત્ જેને આવુ આત્મજ્ઞાન વાય છે તે મારી જેવો થાય છે-મુક્ત થાય છે ૫૨

॥ कर्म (७५) ॥

कर्मना प्रकारः—

स ज्ञानदर्शनावरणवेद्यमोहायुषा तथा नाम्नः ।
गोत्रान्तराययोवेति, कर्मबन्धोऽष्टधा मौल. ॥ १ ॥

प्रगमरति, श्लो० ३४

ज्ञानावरण, दर्शनावरण, वेदनीय, मोहनीय, आयुष्य,
नाम, गोत्र, अने अतराय, ज्येष्ठी गीते ज्ये भूण कर्मबंध,
आठ प्रकारने छे १

ज्ञानावगण्णीय कर्मः—

ज्ञानस्य ज्ञानिना वाऽपि, निन्दाप्रद्वेषमत्सरै ।
उपघातैश्च विमैश्च, ज्ञानम्न कर्म वध्यते ॥ २ ॥

ज्ञान अथवा ज्ञानीनी निंदा, द्वेष, मत्सर-छर्ष्या, उपघात
अने विमै करवाशी मनुष्य ज्ञानावगण्णीय कर्म पाधे छे २

मोहनीय कर्मः—

दुःखप्रतिक्रियाऽर्थं सुखाभिलाषाच पुनरपि तु जीव ।
प्राणिवधादीन् दोषानधितिष्ठति मोहसच्छन्न. ॥ ३ ॥

आचारागसूत्र, पृ० २५, श्लो० ६ *

મોહથી-મોહનીય કર્મથી-વ્યાસ થયેલો જીવ હુ અને
પ્રતિકાર-નાશ-કરવા માટે તથા સુખ મેળવવાની ઇચ્છાથી
કરીને પણ પ્રાણીવધાદિક દોષો કર્યા કરે છે ૩

મોહનીય કર્મનું નેર:—

આર્યો દેશઃ કુલરૂપસપદાયુથ દીર્ઘમારોગ્યમ્ ।

યતિસસર્ગઃ શ્રદ્ધા ધર્મશ્રવણ ચ મતિતૈક્ષ્ણ્યમ્ ॥ ૪ ॥

एतानि दुर्लभानि प्राप्तवतोऽपि दृढमोहनीयस्य ।

कुपथाकुलेऽर्हदुक्तोऽतिदुर्लभो जगति सन्मार्गः ॥ ५ ॥

આચારાગસૂત્ર, પૃ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૧૦, ૧૧ *

આર્ય દેશ, ઉચ્ચ કુળ, સારૂ રૂપ, સપદા, દીર્ઘ આયુષ્ય,
આરોગ્યતા, સાધુનો અત્સર્ગ, ધર્મની શ્રદ્ધા, ધર્મનું શ્રવણ
અને મતિની તીક્ષ્ણતા-સારી બુદ્ધિ, આટલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થવી
અત્યંત દુર્લભ છે, છતાં કદાચ તે સર્વ પામી રાજ્ય પણ
દૃઢ મોહનીય કર્મવાળા જીવને કુમાર્ગથી વ્યાસ એવા આ જગ
તમા અગ્રિહ તે કહેલો સન્માર્ગ પ્રાપ્ત થવો અત્યંત દુર્લભ છે ૪, ૫

કર્મનું નેર:—

आरूढा प्रशमश्रेणि, श्रुतकेवलिनोऽपि च ।

आम्यन्तेऽनन्तससारमहो ! दुष्टेन कर्मणा ॥ ૬ ॥

જ્ઞાનસાર, પૃષ્ઠ ૫૫૧

ઉપસમ શ્રેણિ પ૦ આરૂઢ થયેલા
પૂર્વધરો પા... ! દુષ્ટ કર્મે કરીને

સમીહિત યન્ન લભામહે યય,
 પ્રભોર્ન દોષ સ ચ કર્મણો મમ ।
 દિગ્ગાઽપ્યુલ્ક્ર્મો યદિ નાવલોક્યતે,
 તદાઽપરાધ ઋથમશુમાલિનઃ ? ॥ ૭ ॥

પાઢવચરિત્ર (ગદ્ય) સર્ગ ૧, પૃ૦ ૦૧ (ચ વિ પ્ર)#

અમે ઇચ્છીએ વસ્તુને જે નથી પામતા, તેમા કાઈ પ્રભુને
 દોષ નથી, તે તો અમારા કર્મને જ દોષ છે જેમકે દિવસે
 પણ જે ધુનડ દેખી શકતો નથી તો તે અપરાધ શુ સૂર્યને છે?

જાનામિ પાપ ન ચ મે નિવૃત્તિ-
 જાનામિ પુણ્ય ન ચ મે પ્રવૃત્તિ ।
 કેનાપિ ભૂતેન હૃદિ સ્થિતેન,
 વ્યાદિશ્યતે યત્ તદહ ક્ષરોમિ ॥ ૮ ॥

સૂત્રમુક્તાવલી, પૃ૦ ૦૦ (દે લા)#

હું પાપને જાણું છું છતાં તેનાથી હું પાછો ફરતો નથી,
 પુણ્યને પણ હું જાણું છું છતાં તેમા મારી પ્રવૃત્તિ થતી નથી.
 પરંતુ માગે હૃદયમા કોઈ ભૂત (કર્મરૂપી ભૂત) રહેલું છે,
 તે જે પ્રમાણે કહે છે તે પ્રમાણે હું ક્ષરું છું ૮

કર્મણો હિ પ્રધાનત્ત્વ, કિ કુર્વન્તિ શુભા ગ્રહા ? ।
 નસિષ્ઠદત્તલગ્નોઽપિ, રામ' પ્રવ્રજિતો વને ॥ ૯ ॥

આધ્યાત્મિકરામાયણ, અરણ્યકાણ્ડ, અ૦ ૯, શ્લો૦ ૨૫

(જગતમા) કર્મની જ મુખ્યતા છે, અહો કદાચ શુભ હોય
તો પણ તે શુ કરી શકે ? તાઈ પણ કરી શકે નહીં જેમકે
વસિષ્ઠ મુનિએ શુભ લગ્ન-મુદૂર્ત્ત-આખ્યુ હતુ, તો પણ રામને
વનમા જવુ પડ્યુ ૯

ब्रह्मा येन कुलालप्रनियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे,
निष्पृश्येन दशान्तारगहने क्षिप्तो महासकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटन सेवते,
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥१०॥

નીતિશતક (ભર્તૃહરિ), શ્લોક ૧૦

જે કર્મે પ્રધાને કુલારની જેમ પ્રધાડડપી ભાડના મધ્યે
નિમ્ને છે, જેણે વિપ્લવને મહાસકટવાળા દશ અવતારરૂપ
વનમા નાખ્યો છે, જેણે મહાદેવને હાથમા કપાળ રાખીને
ભિક્ષાટન કરાવ્યુ છે, તવા જેનાવી સૂર્ય નિરત આકાશમા
ભ્રમણ કરે છે, તે કર્મને નમન્કાઠ ધાઓ ૧૦

तावन्मतिः स्फुरति नीतिपथाघ्ननीना,
तावत् परोक्तमपि पथ्यतया विभाति ।
यावत् पुग कृतमकर्म न मर्वपर्य-
प्रत्यूहकारि परिपाकमुपैति जन्तोः ॥११॥

જ્યા સુધી સર્વ ઉત્તમવોમા વિદ્ય કળનાડ, જતુનુ, પૂર્વે
કરેલુ અશુભ કર્મ ઉદયમા આવ્યુ ન હોય, ત્યા સુધી નીતિ
માર્ગમા ચાલનારી મતિ-બુદ્ધિ-કુગયમાન વાય છે, અને ત્યા
સુધી જ ખીલનુ કહેલુ વચન હિતકારક ભાને છે ૧૧

કર્મંતુ અવશ્ય ભાવીપણુ —

સ્વલ્પેનૈવ હિ કાલેન, ફલ પ્રાપ્સ્યમિ યત્કૃતમ્ ।
શશ્વદાત્મવર્ણાભ્યા, ગોપયન્ સ્વ મનાગપિ ॥૧૨॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો० ૧૭૯

જેમ સમલો પોતાના છે કાનવડે પોતાના ગરીરને છુપાવીને મને કોઈ દેખતુ નથી એમ માને છે, પરતુ તરત જ તે પાત્કિથકી વધળધનને પામે છે, તે જ પ્રમાણે હે છવ ! તે જે કર્મ કર્યું છે તેને ગમે તેટલુ ગોપવીશ તો પણ તેતુ ફળ થોડા કાળમા જ તુ પામીશ ૧૨

કૃતકર્મણ્યો નાસ્તિ, કલ્પકોટિગતૈર્ગપિ ।
અગચમેવ મોક્તવ્ય, કૃત કર્મ શુભાશુભમ્ ॥ ૧૩ ॥

વિગ્રમચરિત્ર, ચંડ ૨, પૃ૦ ૨૭ (હે જૈ મ) ૪

સેકડો કરોડો યુગ બાચ તો પણ કરેલા કર્મનો ક્ષય થતો નથી, કેમકે કરેલુ શુભાશુભ કર્મ અવશ્ય લોગવવાતુ જ છે ૧૩

યત્કર્મ પુરા વિદ્ધિત, યાત જીવસ્ય પાકમિહ ક્ષિચિત્ ।
ન તદન્યથા વિધાતુ કવમપિ શક્રોઽપિ શક્તો ॥૧૪॥

સુભાષિતરત્નસદોહ, શ્લો० ૩૪૭

પ્રાણીએ જે કર્મ પ્રથમ કર્યું હોય, અને તેનો જે કંઈ વિપાક થયો હોય, તે અન્યથા કરવા માટે કોઈ પણ પ્રકારે ઇંદ્ર પણ શક્તિમાન નથી ૧૪

કર્મ: સ સારબ્રમણુ—

કર્માનુભાવદુઃસ્વિત એવ મોહાન્ધકારગહનમતિ ।

અન્ધં ઇત્ત દુર્ગમાર્ગે, બ્રમતિ હિ સસાર કાન્તારે ॥૧૫॥

આચારાગસૂત્ર, પૃ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૫ #

કર્મના પ્રભાવથી દુઃખી થતો જીવ મોહરૂપી અધકાવડે અત્યંત ગાઢ સસારરૂપી અરણ્યમા વિષમ માર્ગને વિષે અધની જેમ (અથવા વિષમ માર્ગવાળા સસારરૂપી અરણ્યમા અધની જેમ) ભ્રમ્યા કરે છે ૧૫

તૈ. કર્મભિ સ જીવો વિવગ સમારચક્રમુપયાતિ ।

દ્રવ્યક્ષેત્રાદ્વામાત્રભિન્નમાતર્તતે વહુશઃ ॥ ૧૬ ॥

આચારાગસૂત્ર, પૃ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૧. #

તે તે કર્મોવડે પરાધીન થયેલો તે જીવ સસારચક્રમા બ્રમણુ કરે છે તથા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને લાવથી ભેદવાળા જેવા સસારમા ઘણી વાર આવર્તન કરે છે—ભ્રમ્યા કરે છે ૧૬

સસારી કર્મસન્ધાન્નટવત્ પરિબ્રામ્યતિ ।

અનન્તકાલપર્યન્ત, જીવઃ સસારવર્ત્તમ્નિ ॥ ૧૭ ॥

સસારી જીવ કર્મના સબંધથી સસારરૂપી માર્ગમા, નટની જેમ, અનંત કાળ સુધી બ્રમણુ કરે છે ૧૭

કર્મં જીવોમા અસમાનતા કરનારઃ— । । ।

આત્મત્વેનાવિશિષ્ટસ્ય, ચૈચિત્ર્ય તસ્ય યદ્વચાત્ ।
નરાદિરૂપ તચિત્રમદૃષ્ટ કર્મસન્નિતમ્ ॥ ૧૮ ॥

હજેક પ્રાણીને વિષે આત્માપણ મમાન છતા જેના વશથી તે પ્રાણીને વિચિત્ર પ્રકારનુ નર, નારકી, નિર્ચય અને દેવપણ પ્રાપ્ત થાય છે, તે, વિચિત્ર પ્રકારનુ, કર્મ નામનુ અદૃષ્ટ જ છે ૧૮

કર્મનુ આવગણુઃ ૨૦૧.—

સ્નેહામ્યક્તશરીરસ્ય રેણુનાઽઽશ્કિણ્યતે યથા ગાત્રમ્ ।
રાગદ્વેપક્લિન્નસ્ય કર્મનન્ધો ભવત્યેવમ્ ॥ ૧૯ ॥

ધર્મવિદુઃ ૪૪

જેના શરીરને તેલવડે મર્દન કયુ હોય તેના શરીરને જેમ રજ-પૂવ ચોટી જાય છે, તેમ રાગદ્વેષથી વ્યાપ્ત થયેલા જીવને કર્મનો બધ થાય છે ૧૯

કર્મ તેવી પુદ્ધિ —

કિં કરોતિ નર. પ્રાણ, પ્રેર્યમાણ સ્વકર્મણા ? ।
પ્રાગેવ હિ મનુષ્યાણા, પુદ્ધિં કર્માનુમારિણી ॥ ૨૦ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० १, श्लो० १३०

પોતાના કર્મથી પ્રેરાનો હોવાથી ડાહ્યો માણુમ પણ શુ કરે ? મનુષ્યોને પહેલેથી જ કર્મને અનુભવનારી પુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે ૨૦

યથા યથા પૂર્વકૃતસ્ય કર્મણઃ,

ફલ નિધાનસ્થમિત્રોપતિષ્ઠતે ।

તથા તથા તત્પ્રતિપાદનોઘતા,

પ્રદીપહસ્તેવ મતિઃ પ્રવર્તતે ॥ ૨૧ ॥

માગઘત, સ્કંધ ૭, અ૦ ૧૩, શ્લો૦ ૨૮

જેમ જેમ પૂર્વે કરેલા કર્મનું ફળ, જાણે નિધાનમાં રહેલું
ધન હોય તેમ, પ્રાપ્ત વાય છે, તેમ તેમ જાણે કે હાથમાં દીવો
લઈને આવી 'હોય' તેમ તે ફળનું પ્રતિપાદન કરવા-સિદ્ધ કરવા-
હિમવાળી વયેલી-તૈયા વયેલી મતિ-બુદ્ધિ-પ્રવર્તે છે, અર્થાત્
કર્મનું ફળ જેનું મગનાનું હોય તેની જ મતિ આગળથી
પ્રવર્તે છે ૨૧

કરે તે પામે --

સ્વય કૃતાનિ કર્માણિ, સ્વયમેવાનુભૂયતે(ન્તે) ।

કર્મણામકૃતાના ચ, નાસ્તિ ભોગઃ કદાઽપિ હિ ॥૨૨॥

ઉપદેશપ્રોસાદ (મૂલ), માગ ૧, પૃ૦ ૧૧૪ (પ્ર સ.)

જીવે પોતે જે કર્મો કરેલા હોય તેનો અનુભવ તે જ જીવ
કરે છે એટલે કે કરેલા કર્મનું ફળ તે જ લોગવે છે પણ પોતે
નહીં કરેલા કર્મના ફળનો અનુભવ પોતાને કદાપિ થતો નથી ૨૨

ન કર્મણા પિતુઃ પુત્રઃ, પિતા વા પુત્રકર્મણા ।

માર્ગેણાન્યેન ગચ્છન્તિ, ગદ્વાઃ સુકૃતદુષ્કૃતૈઃ ॥૨૩॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અ૦ ૧૫૨, શ્લો૦ ૩૮,

પિતાના કર્મવડે કાંઈ પુત્ર જતો નથી, અથવા પુત્રના કર્મવડે પિતા જતો નથી મર્વ યોકો પોતાના પુણ્ય અને પાપથી બધાયા છે, તેથી તેને અનુસારે ભિન્ન ભિન્ન માર્ગે જાય છે ૨૩

કરે તેવું પામે:—

यदिह क्रियते कर्म, तत् परत्रोपभुज्यते ।

मूलसिक्तेषु वृक्षेषु, फल शाखास्तु जायते ॥ २४ ॥

उत्तराध्ययनसूत्रटीका (कमलसयम), पृ० १२८ ❊

આ લવમા જે કર્મ કરાય છે, તેનું ફળ પરભવમા લોગવાય છે જેમકે વૃક્ષના મૂળમા પાણી મીઠાવાથી તેના ફળ શાખાઓ ઉપર ઉત્પન્ન થાય છે ૨૪

मित्रिणी भूताना परिणतिमनालोच्य नियता,

पुरा यद् यत् किञ्चिद् विहितमशुभ यौवनमदात् ।

पुनः प्रत्यासन्ने महति परलोकैकगमने,

तदेवैकं पुमा व्यथयति जराजीर्णवपुषाम् ॥२५॥

उत्तराध्ययनसूत्रटीका (कमलसयम), पृ० १४१ ❊

પાત્ર મહાભૂતોની અથવા પ્રાણીઓની કેવી કેવી પરિણતિ ભવિષ્યમા અવશ્ય થવાની છે, તેનો વિચાર કર્યા વિના પહેલા યૌવનના મદથી જે, જે કાંઈ અશુભ કૃત્ય કર્યું હતું, તેજ એક અશુભ કૃત્ય, ત્યારે મોટા પરવૈકલ્ય પ્રયાણ (મૃત્યુ) નહીંકમા આવે છે ત્યારે, જરાવડે જેના શરીર હજી થયાં હોય તેના પુરુષોને, અત્યંત વ્યથા કરે છે ૨૫

વધ્નાતિ તતો મહુપિધમન્યત્ પુનરપિ નવ સુવહુ કર્મ ।
તેનાથ પચ્યતે પુનરગ્નેરગ્નિ પ્રતિશ્યેવ ॥ ૨૬ ॥

આચારાગસૂત્ર, પૃ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૭ ❀

ગ્રાણીવધાદિક દોષો કર્યા પછી તે જીવ ક્ષીને પણ ઘણા પ્રકારનું નવું કર્મ બાધે છે, અને તેથી જ્ઞીને ક્ષીને પણ એક અગ્નિમાધી બીજા અગ્નિમા પ્રવેશ કરીને જેમ રધાય તેમ (દુ બાગ્નિવડે) રધાય છે ૨૬

एव कर्माणि पुनः पुनः, स वध्नस्तथैव मुञ्चथ ।
सुखकामो बहुदुःख, समारमनादिक भ्रमति ॥ २७ ॥

આચારાગસૂત્ર, પૃ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૮ ❀

ધારવાર કર્મેની બાધતો તથા મૂકનો-લોગવતો અને સુખને ઇચ્છતો તે જીવ ઘણા દુખવાળા આ અનાદિ અનત મસા રમા ભ્રમણ કરે છે ૨૭

ग्रहा रोगा त्रिपाः सर्पा डाकिन्यो राक्षमास्तथा ।
पीडयन्ति नर पश्चात्, पीडित पूर्वकर्मणा ॥ २८ ॥

પદ્મપુરાણ, ચંડ ૨, અ૦ ૮૧, શ્લો૦ ૫૨

પૂર્વના કર્મવડે પીડા પામના પુરુષોને જ મહો, રોગ, વિધ, સર્પ, ડાકિની અને રાક્ષસો વિગેરે પાછળથી પીડે છે ૨૮

यादृश क्रियते कर्म, तादृश भुज्यते फलम् ।

यादृशमुप्यते बीज, तादृश प्राप्यते फलम् ॥ २९ ॥

પદ્મપુરાણ, પ૦ ૩૨૬, શ્લો૦ ૫૭

પાપાનુબન્ધ યત્કર્મ, યદ્યપિ સ્યાન્મહાફલમ્ ।

તન્ન સેવેત મેધાગી, શુચિ કુશીલિન યથા ॥ ૩૬ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અં ૨૧૭, શ્લો ૬, ૭

પોતે ઠરેલુ પાપ જ પાપકર્મને ક્ષણે છે-ઉત્પન્ન કરે છે તેથી હુ ખરૂંપ ક્ષણને ઉત્પન્ન કરનાર પાપકર્મ મેવલુ-કરલુ-નહીં ને કે જે પાપાનુબધિ કર્મ હોય તે મોટું ક્ષણ આપ નાર હોય છે, પરંતુ યદ્યા પુરૂંપ, જેમ પવિત્ર માણસ કુશીલીયાને ન નેવે તેમ, તેલુ પાપાનુબધિ કર્મ મેવલુ નહીં કેમ કે તેથી પન્નિણામે ઘણું હુ ખ ઉત્પન્ન થાય છે ૩૫, ૩૬

કર્મણા વચ્યતે જન્તુર્નિઘયા તુ પ્રમુચ્યતે ।

તમાત્ કર્મ ન કુર્મન્તિ, યતય. પારદર્શિન ॥ ૩૭ ॥

મહાભારત, શાંતિપર્વ, અં ૨૪૭, શ્લો ૭.

પ્રાણી કર્મ વડે બધાય છે, અને બ્રહ્મવિદ્યા વડે મુક્ત થાય છે, તેથી (સસારના અથવા શાસ્ત્રના) પારને જોનારા યતિઓ કનને કરતા જ નથી, અર્થાત્ બ્રહ્મવિદ્યામા જ મમ રહે છે ૩૭

કર્મનાશનો ઉપાય —

નો મૃત્તિકા નૈવ જલ, નાપ્યગ્નિઃ કર્મશોધન ।

શોધયન્તિ ઘુઘા કર્મ, જ્ઞાનધ્યાનતપોજલ ॥ ૩૮ ॥

૧૧ ॥ ૬ ૧૧૧૧ મસ્યપુરાણ, અં ૧, ૬૮, શ્લો ૧૧

૧૩૦ કર્મને એટલે કર્મરૂપી મળને શુદ્ધ કરનાર માટી, નથી, જળ નથી તેમ જ અગ્નિ પણ નથી પરંતુ પડિત જનો જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપરૂપી જળવડે કર્મને શુદ્ધ કરે છે ૩૮.

આત્મના ચત્કૃત કર્મ, મોક્તવ્ય તદનેકલા ।

તસ્માત્ કર્માશ્રય રુદ્ધા, સ્વેન્દ્રિયાણિ વશ નય ॥ ૩૯ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૦ ૧૩૪

જીવે પોતે જે કર્મ કર્યું હશે તેને અનેક પ્રકારે અવગ્ય લોગવવુ પડશે તેવી કર્મના આશ્રવદ્વારાને રૂધીને તુ તાની ઇન્દ્રિયાને વશ કર-કળજે કર ૩૯

કિન્ચાલિલો વિપાક્ષોઽયમસ્તિ સ્વકૃતકર્મણઃ ।

દુઃખાય નોપમર્ગસ્તત્, મતા કર્મ જિઘામતામ્ ॥૪૦॥

આ મર્વ વિપાક (ક્ષણ) પોતાના કરેલા કર્મનો જ છે, તેથી કરીને જ કર્મનો નાશ કરવાને ઇચ્છતા સત્પુરુષોને જે મર્ગ ઉપમર્ગ ધાય તે દુ ખકારક ધનો નથી ૪૦

કર્મનાશઃ મોક્ષઃ—

દગ્ધે રીજે યયાઽત્યન્ત, પ્રાદુર્ભવતિ નાહુરઃ ।

કર્મવીજે તથા દગ્ધે, ન રોહતિ મવાહુરઃ ॥ ૪૧ ॥

તત્ત્ત્વાર્થસૂત્રમાપ્ય, સારિકા, શ્લો ૦ ૮

તેમ ધાન્યાદિકતુ ખીજ અત્યંત ખળી ગયુ હોય ત્યારે તેનો અ કર પ્રગટ થતો નથી (તે ખીજ ઉગતુ નથી) તેમ

ધારણ કરનારા છે, અથવા બાળ (અજ્ઞાન) તપને કરનાર જે મનુષ્યો અકામ નિર્જરને ધારણ કરે છે, તથા અમ્યગૃહાદિ જનો જિનેશ્વરની વહના અને પૂજામાં તત્પર હોય, તે સર્વે પ્રાણીઓ આવા શુભવાળા હોવાથી દેવમવનુ આયુષ્ય બાધે છે ૭

પ્રાણાન્ન હિંસાન્ન પિવેચ મધ,
વટચ મત્ય ન હરેત્પરાર્થમ્ ।
પરસ્ય માર્યા મનસાઽપિ નેચ્છેત્,
સ્વર્ગ યદીચ્છેત્ ગૃહવત્પ્રવેદુમ્ ॥ ૮ ॥

ધર્મવત્પદુમ, પૃ૦ ૫૩, શ્લો૦ ૫૩ (દે લા) ૬

જો ધરની જેમ સ્વર્ગમાં પ્રવેગ કરવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રાણીઓની હિંસા કરવી નહીં, મદિરાનુ પાન કરવુ નહીં, સત્ય વચન બોલવુ, પરનુ ધન હરણુ કરવુ નહીં, તથા મનમાં પણ પરસ્ત્રીની ઇચ્છા કરવી નહીં ૮

મત્યઞ્ચ ધર્મશ્ચ પરાક્રમશ્ચ, ભૂતાનુકમ્પા પ્રિયમાપણશ્ચ ।
ગુરુસ્વદેવાતિથિપૂજનશ્ચ, પન્થાનમાહુસ્ત્રિદિવસ્ય સન્ત* ॥૯॥

ધર્મવત્પદુમ, પૃ૦ ૭૦, શ્લો૦ ૭૯ (દે લા) *

મત્ય, ધર્મ, પરાક્રમ, શ્રવણ અને પ્રિય વચન, તથા સદ્ગુણ, દેવ અને અતિથિનુ પૂજન, આ સર્વે સ્વર્ગનો માર્ગ છે એમ સત્પુરુષો કહે છે ૯

દાન દરિદ્રસ્ય પ્રમોશ્ચ શાન્તિ-
ર્ચના તપો જ્ઞાનવત્તા ચ મૌનમ્ ।

इच्छानिवृत्तिश्च सुखान्विताना,

दया च भूतेषु दिव न्यन्ति ॥ १० ॥

પદ્મપુરાણ, સહ ૪, અં ૧૨, શ્લો ૫૮

પોતે, દરિદ્ર (ગરીબ) છતા દાન આપે, સ્વામી છતા શાંતિ રાખે, યુવાનસ્થા છતા તપ કરે, જ્ઞાની (વિદ્વાન) છતા મૌન રાખે, સુખવડે યુક્ત (સુખી) છતા ઇચ્છાનો નિરોધ કરે (સતોષ રાખે), તથા સર્વ જીવ ઉપર દયા રાખે આ સર્વ શુભો પ્રાણીઓને સ્વર્ગે લઈ જાય છે ૧૦

मातापित्रोश्च शुश्रूषा, ये कुर्वन्ति मदादऽऽताः ।

वर्जयन्ति दिवा स्वर्गं, ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ११ ॥

પદ્મપુરાણ, સહ ૨, અં ૧૬, શ્લો ૨૪

જેઓ આદર પૂર્વક હમેશા માતાપિતાની સેવા કરતા હોય, અને જેઓ દિવને સુતા ન હોય, તે મનુષ્યો સ્વર્ગે જનાર હોય છે ૧૧

सत्येन तपमा ज्ञानध्यानेनाध्ययनेन वा ।

ये धर्ममनुवर्तन्ते, ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ १२ ॥

પદ્મપુરાણ, સહ ૨, અં ૧૬, શ્લો ૨૧

જે મનુષ્ય મત્યવડે, તપવડે, જ્ઞાનવડે, ધ્યાનવડે અને શાસ્ત્રના અભ્યાસવડે ધર્મને અનુસરે છે-આરાધે છે, તે મનુષ્યો સ્વર્ગમાં જનારા હોય છે ૧૨

દુ ખે કરીને પામી ચકાય એવુ મનુષ્યપણુ પામીને ઉત્તમ
પુરુષોએ કાઈક એવુ કાર્ય કરવુ જોઈએ કે જેથી તે મનુષ્ય
પણુનો એક ઠાણુ પણુ વૃથા-દેાગટ-ન જાય ૧૮

મનુષ્યગતિથી આવેલાં—

અનુલોમો વિનીતશ્ચ, દયાદાનરુચિર્મૃદુ ।

સહર્ષો મધ્યદર્શો ચ, મનુષ્યાદાગતો નરઃ ॥ ૧૯ ॥

ધર્મવલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૧૩, શ્લો૦ ૬૭ (પ્ર સ)

જે મર્વની સાથે અનુકૂળ થઈને રહેતો હોય, વિનયવાન
હોય, દયા અને દાનને વિષે રૂચિવાળો હોય, સ્વભાવે કોમળ
હોય, આનંદમા રહેતો હોય, અને મધ્યમ દષ્ટિવાળો હોય, તે
મનુષ્યભાવથી આવેલો છે એમ જાણવુ ૧૯

સતુષ્ટતા મધ્યમચર્તિતા ચ,

સ્વલ્પશ્ચ ક્રોધો નિકપાયતા ચ ।

મોગામિલાપે સમચિત્તતા ચ,

મરન્તિ માનુષ્યસમાગતાનામ્ ॥ ૨૦ ॥

મનુષ્યગતિથી આવેલા પ્રાણીને સતોષ હોય છે, મધ્ય
સ્થપણુ હોય છે, ક્રોધ અપ હોય છે, કપાયરહિતપણુ હોય
છે અને લોગના અભિલાષને વિષે સમાન ચિત્તપણુ હોય
છે (લોગ મળે તે લોગવે અને ન મળે તેને માટે લુપ્થ
ન થાય.) ૨૦

મનુષ્યગતિથી આવેલા અને તેમા જનાર:—

નિર્દમ્ભઃ સદયો ઠાની, દાન્તો દક્ષ ક્રજુઃ મદા ।

મર્ત્યયોનિમમ્બૂતો ભાગી તત્ર પુનઃ પુમાન્ ॥ ૨૧ ॥

વિવેકનિલાસ, અભાસ ૫, શ્લો ૦ ૨૩

જે મનુષ્ય મદા દલ-કપટ-રહિત, દયાળુ, દાતાર, ઈદ્રિયોતુ દમન કરનાર, ડાહ્યો અને સરળ હોય, તે પુરૂષ મનુષ્યયોનિથી આવેલો છે અને ક્ષરીલી પણ મનુષ્યભવમા જવાનો છે એમ જાણવુ ૨૧

મનુષ્ય અને દેવતુ મુખ.—

સુખદુઃસે મનુજાના, મનઃશરીરાશ્રયે વદ્દુનિમ્લપે ।

સુખમેવ હિ દેજાના, દુઃખ સ્વલ્પ ચ મનસિ ભગમ્ ॥૨૨॥

આચારાગમૂત્ર, પૃ૦, ૨૫, શ્લો ૦ ૪ *

મનુષ્યોને મન અને શરીર સંબંધી ઘણા પ્રકારના સુખ દુઃખ અને મિશ્ર હોય છે, તથા દેવોને દેવજ મુખ જ હોય છે, તે પણ તેમને (બીજા દેવોની સમૃદ્ધિ વિગેરે ન્તેવાથી) મનમા ઉત્પન્ન થનાર ઘોડુ દુઃખ પણ હોય છે ૨૨

મનુષ્યગતિમાં દુઃખ:—

દુઃખં સ્ત્રીકુક્ષિમધ્યે પ્રથમમિહ ભવે ગર્ભવાસે નરાણા,
ચાલત્વે ચાપિ દુઃખ મલલુલિતતનુસ્ત્રીપયઃપાનમિશ્રમ્ ।

તારુણ્યે चापि दुःख भवति विरहज वृद्धभावोऽप्यसार*,
 ससारे रे मनुष्या.! वदत यदि मुख स्वलमप्यस्ति किंचित्? २३
 આચારાગસૂત્ર, સૂત્ર ૧૭૭ ની ટીકા, પૃ૦ ૨૩૭, શ્લો૦ ૧ *

મનુષ્યગતિમા માણસોને સ્ત્રી ॥ કુક્ષિમા-ગર્ભવાસમા-પહે
 લાજ દુ ખ હોય છે, બા-યાવસ્થામા પણ મળમુત્રવાળા શરીર
 ના કારણે અને સ્ત્રીના સ્તનતુ પાન કરવાના કારણે દુ ખ છે,
 યુવાવસ્થામા પણ વિરહજન્ય દુ ખ રહેલું છે અને વૃદ્ધાવસ્થા
 પણ સાર વગરની જ છે, તેથી હે મનુષ્યો! સસારમા જ્યા
 થોડું પણ સુખ છે તે કહેા ૨૩

बाल्यात्प्रभृति च दोषैर्दष्टोऽभिभवश्च यावदिह मृत्यु* ।

शोकवियोगायोर्गैर्दुर्गतिदोषैश्च नैकविधै ॥ २४ ॥

આચારાગસૂત્ર, સૂત્ર ૧૭૭ ની ટીકા, પૃ૦ ૨૩૭, શ્લો૦ ૨ ❀

(મનુષ્યગતિમા પણ) પ્રાણી બાળપણાથીજ દોષોવડે
 કરીને ડસાયેલો હોય છે, અને જ્યા સુધી મૃત્યુ ન પામે ત્યા
 સુધી શોક, વિયોગ, યોગ અને ખરાબ હાલતરૂપી અનેક દોષ
 વડે એનો પરાભવ થયા જ કરે છે ૨૪

મનુષ્યગતિનાં કારણુ—

निर्दम्भ. सदयो दानी, दान्तो दक्ष* सदा मृदु ।

साधुसेवी जनोत्साही, भारी चात्र नर. पुन ॥ २५ ॥

धर्मकल्पद्रुम, પૃ૦ ૧૩, શ્લો૦ ૬૮ (પ્ર સ)

જે સદા દલ રહિત, દયાળુ, દાતાર ઇદ્રિયોને દમનાર,

ડાહ્યો, કોમળ, સર્જનનો સેવક અને માણુએને ઉત્સાહ આપનાર હોય, તે મનુષ્ય ફરીને પણ આ સ સાગ્રમા મનુષ્ય થાય છે ૨૫

ये तु प्रकृत्याऽणुरूपाययुक्ता दानप्रिया मयमशीलगून्याः ।
गुणैर्युता मध्यममार्गभाजो गच्छन्ति जीना मनुजायुरेते ॥ २६ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૪૨, શ્લો૦ ૩૫ (પ્ર૦ સ)

એઓ સ્વભાવથી જ અત્ય કષાયવાળા હોય, દાન દેવામા પ્રીતિવાળા હોય સયમ અને શીયળ પાળના ન હોય, ગુણોવડે યુક્ત હોય, અને મધ્યમ માર્ગને સેવતા હોય (સામાન્ય ધર્મ પાળતા હોય), આવા જીવો મનુષ્યનું આયુષ્ય ણાધે છે ૨૬

[તિર્યચગતિ]

તિર્યચગતિથી આવેલ:—

क्षुधालुता मानविहीनता च, भयानिरेकः प्रभविष्णुता च ।
मानापमाने समचित्तता च, तिर्यग्गतेरागतचिह्नमेतत् ॥ २७ ॥

કર્મવિપાક, પૃ૦ ૧૮, શ્લો૦ ૧૦૯

ધણી ભૂખ, માનરહિતપણ, ભયનુ અધિકપણ, પરાક્રમ તવા માન અને અપમાનમા તુલ્યચિત્તપણ, આ ચર્વ લક્ષણ તિર્યચ ગતિમાથી આવેલા પ્રાણીના હોય છે ૨૭

તિર્યચગતિમાં જનાર:—

मायालोमक्षुधाऽलस्यग्रह्वाहारादिचेष्टितै ।

तिर्यग्योनिममृत्पत्तिं, न्यापयत्यात्मनः पुमान् ॥ २८ ॥

વિવેકવિલાસ, હલાસ ૫, શ્લો૦ ૨૪

માયા, લોભ, ક્રોધા, આગસ અને ધર્મો આહાર, એ વિગેરે
ચેષ્ટા ઉપરથી પુરુષ પોતાનો તિર્યચ્યોનિમા જન્મ જણાવે છે
(એટલે તિર્યચ્યોનિમાથી આવવું અને પાશુ તિર્યચ્યોનિમા
જવું સૂચવે છે) ૨૮

તિર્યચ્યગતિમા દુષ્ણ —

ક્ષુત્તૃદ્દિમોષ્ણાનિલશિતદાહદારિચ્ચશૌકપ્રિયત્રિપ્રયોગં ।
દૌર્ભાગ્યમૌર્ગ્યાનમિજાત્યદાસ્યરૈરુપ્યરોગાદિભિસ્સ્વત્ર ॥૨૯

આચારાગસૂત્ર, સૂત્ર ૧૭૭ મી ટીકા, પૃ૦ ૨૩૭, શ્લો૦ ૩

તિર્યચ્ય યોનીમા ઉત્પન્ન થયેલ પ્રાણી પણ લૂણ, તરસ,
કંઠા અને જગમ પવન, તાક, તડકો, દગ્ધિતા, ગોક, પ્રિયનો
વિયોગ, દુર્ભાગ્ય, મૂર્ખતા, હલખા કુળમા જન્મ, ગુલામી, કદ
રૂપ અને રોગોવડે પરત્ર હોય છે ૨૯

નરક અને તિર્યચ્યનુ દુષ્ણ —

સતતાનુવદ્ધમુક્ત દુઃખ નરકેષુ તીવ્રપરિણામમ્ ।

તિર્યક્ષુ ભયક્ષુત્તૃદ્વધાદિદુઃખ મુખ ચાલ્પમ્ ॥ ૩૦ ॥

આચારાગસૂત્ર, પૃ૦ ૨૫, શ્લો૦ ૩ *

નરકને વિષે જીવને નિરતર પરપરાવાળું અને તીવ્ર પરિ
ણામવાળું દુષ્ણ હોય છે, તિર્યચ્યમા ભય, ક્રોધા, તૃપ્તા અને
વધ બધ વિગેરેનું ધણું દુષ્ણ છે, અને સુખ તો ધણું
અદ્ય છે ૩૦

તિર્યચ ગતિનાં કારણુઃ—

ઉન્માર્ગદેશનપરાઃ કૃતમાર્ગનાશા

માયાપિનો નિહિતજાતિબલાદિમાનાઃ ।

અન્નઃસશલ્યશઠશીલપરાશ્ચ જીવા-

સ્તિર્યગ્ગતેર્જનનમાયુરુપાર્જયન્તિ ॥ ૩૧ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૬૮, શ્લો૦ ૩૪ (દે લા)

ઉન્માર્ગની-ઉત્સૂત્રની-દેશના આપનારા, મન્માર્ગનો નાશ કરનારા, માયા-કપટ-કરનારા, વ્રતિ અને ધર્મ વિગેરેનો ગર્વ કરનારા, અત કરણુમા શયવાળા તથા શ૦ની જેના આચરણુ કરનારા છવે તિર્યચ ગતિમા જન્મ પામવાના આયુષ્યને ધાધે છે ૩૧

[નરકગતિ]

નરકથી આવેલુઃ—

વિરોધતા ઘન્ધુજનેષુ નિત્ય,

સરોગતા મૂર્ખજનેષુ મદ્ગઃ ।

અતીવ રોપી કટુકા ચ વાળી,

નરસ્ય ચિહ્ન નરકાગતસ્ય ॥ ૩૨ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૯૩, શ્લો૦ ૬૩ (પ્ર સ)

નિરતર ધધુજનને વિષે વિરોધ કરવો, નિરતર રોગી રહેવુ, નિરનર મૂર્ખ માણસોનો સગ કરવો, અત્યત ક્રોધ કરવો, અને અતિ કડવુ વચન બોલવુ, આ લક્ષણો નરકમાથી આવેલા નરના હોય છે ૩૨

નરકમા જનાર.—

સરોગ સ્વજનદ્રેષી, કદુમાર્ગ મૂર્સમજ્ઞકૃત્ ।

નિમ્નો નિર્ત્યમાની ચ, સ યાતિ નરકાવત્નિમ્ ॥ ૨૩ ॥

ધર્મસ્પટુમ, પહ્લવ ૯, શ્લો ૬૪ (પ્ર સ.)

જે માણુમ નિ-તર રોગી હોય, સ્વજનો ઉપર ટપ કરતો હોય, કડવુ વચન બોલતો હોય, મૂર્ખનો સગ કરતો હોય, પરાધીન હોય, નિર્દય હોય, અને માની-ગર્વણો-હોય, તે માણુમ નરકમા જવાનો છે ૩૩

નરકથી આવેલ અને તેમા જનાર.

સરોગ સ્વજનદ્રેષી, દુર્માપો મૂર્સમજ્ઞકૃત્ ।

શાસ્તિ સ્વસ્ય ગતાયાત, નરો નરકાવત્નિમ્ ॥ ૩૪ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદાસ ૫, શ્લો ૨૫

જે મનુષ્ય રોગી હોય, સ્વજનો ઉપર દ્રેષ કરતો હોય, કઠોર વચન બોલતો હોય, અને મૂર્ખનો સગ કરતો હોય, તે મનુષ્ય પોતાનુ નરકમાથી આવવુ અને નરકમા જવુ જણાવે છે, (એટલે કે તે નરકમાથી આ યો છે અને નરકમા જવાનો છે એમ જણવુ) ૩૪

નારકીનુ અસદ્ય દુખ —

શ્રવણલવન નેત્રોદ્ધાર કરક્રમપાટન,

હૃદયદહન નાસાચ્છેદ પ્રતિક્ષણદાનુષમ્ ।

કટપિહદનં તીક્ષ્ણપાત્ત્રિશૂલપિમેદન,

દહનવદનૈઃ કૌર્વારિં સમન્તપિમક્ષણમ્ ॥૩૫॥

આચારાગસૂત્ર, સૂત્ર ૧૭૭ ની ટીકા, શ્લો ૧

કાનના દુકડા ધવા, આખો ખેચી કાઢવી, હાથ પગને ચીરવા, હૃદયને ખાળવું, કાલે કાલે અતિભયકર એવું નાકતું કાપવું, કેડતું ખાળવું, ધાગદાર ત્રિશૂળથી વિંધવું, અગ્નિ જેવા મુખરાળા અને અતિ ભયકર એવા કાચળાઓથી ચારે કોરથી ખવાવું, (આ બધા ભયકર દુ ખો નગ્ડના છે) ૩૫

તીક્ષ્ણૈરસિભિર્દામૈઃ, કુન્તૈનિપમૈ. પરશ્વધૈથક્રૈઃ ।

પરશુત્રિશૂલમુદ્ગરતોમરવાસીમુપળ્લીમિઃ ॥ ૩૬ ॥

આચારાગસૂત્ર, સૂત્ર ૧૭૭ ની ટીકા, શ્લો ૨

ધારદાર અને ચમકતી એવી તગ્વારોવડે, ભયકર બર-છીઓવડે, પરશુઓવડે, ચક્રોવડે, ત્રિશુળોવડે, કુહાડાઓવડે, મગદળવડે, ભાલાવડે અને ફરપીઓ વિગેરેવડે (નારકીના છવો દુ ખ પામે છે) ૪૬

સમ્મિન્નતાલુશિરમચ્છિન્નમ્બુજાશ્ચિન્નકર્ણનામૌઘાઃ ।

મિન્નહૃદયોદરાન્ત્રા મિન્નાક્ષિપુટાઃ સુદુ.સ્વાર્તાઃ ॥ ૩૭ ॥

આચારાગસૂત્ર, સૂત્ર ૧૭૭ ની ટીકા, શ્લો ૩

લેદાયેલા છે તાળવું અને મન્તક જેમના, તુટી ગયેલ છે હાથ જેમના, હેદાયેલાવડે ઠાલ, નાક અને હોઠ જેમના, તુટી

મનો હિ જગતા કર્તૃ, મનો હિ પુરુષ સ્મૃતઃ ।

મન'કૃત કૃત લોકે, ન શરીરકૃત કૃતમ્ ॥ ૩ ॥

લઘુયોગસાસિષ્ટસાર, પ્રવરણ ૪, શ્લો ૮

મન જ સમારનો કર્તા છે, મન જ પુરુષ છે, લોકમા મનતુ કરેલુ કાર્ય જ કરેલુ કહેવાય છે, શરીરતુ કરેલુ કાર્ય કરેલુ કહેવાતુ નથી ૩

મનની પ્રખળતા.—

તપ્યમાનાસ્તપો મુક્તૌ, ગન્તુકામાન્ શરીરિણ' ।

વાત્યેન તરલ ચેતઃ, ક્ષિપત્યન્યત્ર બુદ્ધિચિત્ ॥ ૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રજ્ઞાણ ૪, શ્લો ૩૬

મન વાયુની જેમ અત્યંત ચપળ છે તેથી તે ઉચ્ચ તપસ્થ કરનારા અને મુક્તિમા જવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યોને પણ કોઈ જાહે જ કંઈકાણે ફેંકી દે છે ૪

મનોયોગો વલીયાશ્ચ, ભાષિતો ભગવન્મતે ।

યઃ સપ્તર્ષી ક્ષણાર્ધેન, નવેદ્વા મોક્ષમેવ ચ ॥ ૫ ॥

શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના મનમા મનયોગને અત્યંત યત્ન વાન કહ્યો છે કેમકે તે મનયોગ અર્ધ ક્ષણમા જ સાતમી નરકમા અથવા મોક્ષમા પણ લઈ જાય છે ૫

મહાન પુરૂષોનુ મનઃ—

સપત્સુ મહતા ચિત્ત, મવત્યુત્પલકોમલમ્ ।

આપત્સુ ચ મહાગૈલશિલાસઘાતકર્કશમ્ ॥ ૬ ॥

જૈનપચતત્ર, પૃ૦ ૧૬૩, શ્લો૦ ૧૫૧ ❀

મોટા પુરૂષનુ ચિત્ત સપત્તિમા કમળ જેવુ કોમળ હોય છે અને આપત્તિમા મોટા પર્વતની શિલાના સમૂહ જેવુ કઠણ હોય છે ૬

મનને જાણવાનાં સાધનોઃ—

આકારૈરિદ્ધૈર્ગત્યા, ચેષ્ટયા માપણેન ચ ।

નેત્રવક્ત્રવિકારેણ, જ્ઞાયતેઽન્તર્ગત મનઃ ॥ ૭ ॥

બૃહસ્પતિસ્મૃતિ, શ્લો૦ ૩૬

આવૃત્તિવડે, ઇગિત (અમુક પ્રકારની ચેષ્ટા) વડે, ગતિવડે, ચેષ્ટાવડે, વચન બોલવાવડે અને નેત્ર તથા મુખના વિકાગ્વડે મનની અદર રહેલો અભિપ્રાય જાણાય છે ૭

મનનુ એકાગ્રપણુઃ—

હત્યેવ સર્વમેદાના, માનસ મૂલકારણમ્ ।

તસ્માત્ તદેવ કર્તવ્યમેકતાન મનીષિભિઃ ॥ ૮ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (ગદ્ય), પૃ૦ ૧૭ (પ્ર સ) ❀

આ પ્રમાણે સર્વ લેહોનુ મૂળ કારણુ મન જ છે તેથી પડિતોએ તે મનને જ એકતાન-એકાગ્ર-કરવુ જોઈએ ૮

પુસ્તકો ભાગવાથી શુ ક્ષણ છે ? કાઇજ નથી એકાત-અત્યત
 વેદાંતક એટાથી શુ ક્ષણ છે ? કાઇ જ નથી તથા દેવાદિકની
 પૂજા અને પ્રભુાગ વિગેરે કરવાથી શુ ક્ષણ છે ? કાઇ જ નથી ને
 આ આકાના રૂ નેવુ અચળ મન બાળાન્કાએ કામસોગથી રૂધી
 શકાય તો મર્વ સુખો હસ્તકમળમા જ ગહેવા છે ૧૪

મનના નિરોધનો ઉપાય.—

ચञ्चल हि मन कृष्ण ! प्रमाधि यत्नद् दृढम् ।
 तस्याह निग्रह मन्ये, वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ૧૫ ॥
 असशय महाबाहो ! मनो दुर्निग्रह चलम् ।
 अभ्यासेन तु शान्तेय ! वैराग्येण च गृह्यते ॥ ૧૬ ॥

મગવદ્ગીતા, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૩૪, ૩૫

હે કૃષ્ણ ! મન અતિ અચળ છે, આ માને મથન કરનાર
 છે, બળવાન છે અને મજબૂત છે, તેનો નિગ્રહ કરવો તે હુ
 વાયુના નિગ્રહની જેમ અતિ દુષ્કર માનુ છું

ઉત્તર-હે મહાબળવાન, કૃતિના પુત્ર અર્જુન ! ખરેખર, મન
 અચળ છે અને નિગ્રહ કરવાને અશક્ય છે, તો પણ તે મન
 અભ્યાસવડે તથા વૈરાગ્યવડે ગ્રહણ (વશ) કરી શકાય છે ૧૫, ૧૬

મનનો નિગ્રહ ન કરવાથી નુકસાન:—

मनःक्षपाचरो आम्यन्नपशङ्क निरङ्कुश ।
 प्रपातयति समाराऽऽवर्त्तगर्त्ते जगत्प्रथीम् ॥ ૧૭ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો૦ ૩૫.

શકારહિતપણે (ઇચ્છા પ્રમાણે) લાભતો અને અકુશ
(નિયામક) રહિત એવો મનરૂપી રાક્ષસ આ ત્રણ જગતના
જીવોને મસારના પરિબ્રમણરૂપ ખાડામા પાડી દે છે ૧૭

મન તેવુ વચન —

માનસ પ્રાણિનામેવ, સર્વકમકારણમ્ ।

મનોરૂપ હિ વાક્ય ચ, વાક્યેન પ્રસ્ફુટ મનઃ ॥ ૧૮ ॥

નારદપદ્ધરાત્ર, પ્રકરણ ૩, અ૦ ૪, શ્લો૦ ૧૩

મન જ પ્રાણીઓના સર્વ કર્મનુ અદ્વિતીય કારણ છે કાર
ણકે જેવુ મન હોય તેવુ વાક્ય બોલાય અને (બોલાતા)
વાક્યથી મન નાણી શકાય છે ૧૮

મનની શુદ્ધિ —

મનો હિ મર્વભૂતાના, સચિનોતિ શુભાશુભમ્ ।

અશુભેભ્યસ્તદાક્ષિપ્ય, શુભેષ્વેનાઘારય ॥ ૧૯ ॥

ઇતિહાસસમુચ્ચય, અ૦ ૧૮, શ્લો૦ ૧૮.

મન જ મર્વ પ્રાણીઓને શુભ કે અશુભ પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી
હું જીવ ! તુ તે મનને જ અશુભમાથી ખેચીને શુભને વિષે
સ્થાપન કર ૧૯

મનની શુદ્ધિતું મહત્વ —

અન્તશ્ચિત્ત ન ચેચ્છુદ્ધ, વહિઃશૌચે ન શૌચમાક્ ।

સુપક્મપિ નિમ્નમ્ય, ફલ બીજે કદુ સ્ફુટમ્ ॥ ૨૦ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉલાસ ૧૧, શ્લો૦ ૨૧

અદરનું અત કરણુ જે શુદ્ધ ન હોય તો (માત્ર) ઉપ
રની શુદ્ધિથી માણસ પવિત્ર નથી વતો કારણ કે લીંબાળી ગમે
તેટલી પાકેલી હોય છતાં એનું જી તો કડવું જ રહે છે ૨૦,

चित्तबालक मा त्याक्षीरजस्र भावनौपधीः ।

यत्रा दुर्ध्यानभूता न, छलयन्ति छलान्विपः ॥ २१ ॥

અધ્યાત્મવલ્પદ્રુમ, અ૦ ૧, શ્લો ૫

હે ચિત્તરૂપ બાળક, તું ભાવનારૂપ આપધિઓને કદી પણ
ફર કરીશ નહિ, જેથી કરીને છળને શોધનારા દુર્ધ્યાનરૂપ
ભૂતપિશાચો તને છેતરી શકશે નહિ ૨૧

दान पूजा तपश्चैत्र, तीर्थसेवा श्रुत तथा ।

सर्वमेव धृत्वा तस्य, यस्य शुद्ध न मानसम् ॥ २२ ॥

ધર્મવલ્પદ્રુમ, પૃ૦ ૩, શ્લો ૮૧ (પ્ર સ)

જે મનુષ્યનું મન શુદ્ધ-નિર્મળ-ન હોય, તેના કરેલા દાન,
પૂજા, તપ, તીર્થસેવા અને શ્રુત-શાસ્ત્રનો અભ્યાસ-અથવા
શાસ્ત્ર-ધ્વનણ એ સર્વ વ્યર્થ છે ૨૨

या सिद्धयोऽष्टावपि दुर्लभा ये,

रसायन चाञ्जनधातुरादा ।

ध्यानानि मन्त्राश्च ममाधियोगा-

धित्ते प्रसन्ने विपरद्भवन्ति ॥ २३ ॥

હૃદયપ્રદીપ, શ્લો ૩૦

ને અતિ દુર્લભ અભિમાદિક આઠ સિદ્ધિઓ, રચાયણ, અદૃશ્યાદિક અનન, ધાતુવાદ, ધ્યાન, મત્ર તથા સમાધિયોગ-અષ્ટાંગ યોગ, આ સર્વ, ચિત્ત પ્રસન્ન હોય તો, વિષ નેવા (તન્વા યોગ્ય) થાય છે (એટલે કે આત્મધ્યાનમા ચિત્ત લયલીન થયું હોય તો આઠ સિદ્ધિઓ વિગેરે સર્વ દુર્લભ પદાર્થો કે ને ઉત્કૃષ્ટ તપ અને ચારિત્રાદિકથી પ્રાપ્ત થાય છે તે પણ એ નેવા તન્વા યોગ્ય ભામે છે આવા પ્રસન્ન ચિત્તનાળા મહાત્મા ડેવળ મોક્ષની સન્મુખ હોવાથી તેમને આવી સિદ્ધિઓ વિગેરે સર્વ તુચ્છ ભાને છે) ૨૩

દીપિકા સ્વલ્પનિર્માણા, નિર્માણપથદર્શિની ।

एकैव मनसः शुद्धिः, ममाज्ञाता मनीषिभिः ॥ ૨૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૪૦

પડિતોએ એક મનની શુદ્ધિને જ મોક્ષમાર્ગને દેખાડનારી, ડોડ પણ વળત યુગાઈ ન જાય એવી દીપિકા(દીવી)રૂપ કહી છે ૨૪

सत्या हि मनसः शुद्धौ, मन्त्यसन्तोऽपि यद्गुणाः ।

मन्तोऽप्यमत्या नो सन्ति, सैव कार्या बुधैस्ततः ॥૨૫॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૪૧

મનની શુદ્ધિ હોય તો અછતા શુભો પણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને મનની શુદ્ધિ ન હોય તો છતા શુભો પણ નહિતા નથી તેથી ડાહ્યા પુરૂષોએ તે જ (મનની શુદ્ધિ જ) કરવા લાયક છે ૨૫

અન્તેય તુ પર તીર્થમદ્રોહસ્તીર્થમુત્તમમ્ ।

તીર્થાનામપિ તનીર્થં, વિશુદ્ધિર્મનમ' પરા ॥ ૨૬ ॥

इतिहाससमुच्चय, अ० २५, श्लो० ११

અર્થોર્થ એ મોટું તીર્થ છે, અદ્રેપ એ ઉત્તમ તીર્થ છે, તથા મનની જે શુદ્ધિ તે સર્વ તીર્થોની મધ્યે મોટામા મોટું તીર્થ છે ૨૬

શમાર્થં સર્વશાસ્ત્રાણિ વિહિતાનિ મનીષિભિઃ ।

તસ્માત્ મ મર્વશાસ્ત્રજ્ઞો યસ્ય શાન્ત મન સદા ॥૨૭॥

सूक्तमुक्तावली, पृ० २०४, श्लो० ६ (हि ह)

મહાપુરૂષોએ સર્વે શાસ્ત્રો ગમ પ્રાપ્ત કરવા માટે જ કર્યા છે, તેથી જેનું મન મહા શાંત હોય છે, તે જ સર્વ શાસ્ત્રને જાણનાર છે એમ જાણવું ૨૭

સર્વા' સપત્તયસ્તસ્ય, વિશુદ્ધ યસ્ય માનસમ્ ।

ઉપાનદ્વૂપાદસ્ય, નનુ ચર્માવૃત્તેન મૂ ॥ ૨૮ ॥

સૂક્તમુક્તાવલી, પૃ૦ ૨૦૪, શ્લો૦ ૭ (हि ह)

જેનું મન શુદ્ધ હોય તેને સર્વ મ પત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે એમ કે જેના પગમા જોરા પહેરેલા હોય તેને મન તે આખી પૃથ્વી આમડાથી મહેલી જ છે ૨૮

एतदेव पर ब्रह्म, न विदन्तीह मोहिन ।

यदेतच्चित्तनैर्मलय, रागद्वेषादिवर्जितम् ॥ २९ ॥

वचनामृत, श्लो० १६५

જે આ રાગદ્વેષ વિગેરે રહિત ચિત્તની નિર્મળતા છે તે જ
પગમ શ્રદ્ધ છે, તે વાતને મોહવાળા પુરુષો બાણુતા નથી ૨૯
મનની શુદ્ધિનો ઉપાય:—

યથા ગુહાદિદાનેન, યત્ક્રિશ્ચિત્ ત્યાજ્યતે શિશુઃ ।
ચલ ચિત્ત શુભધ્યાનેનાશુભ ત્યાજ્યતે તથા ॥ ૩૦ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૩, શ્લો ૨૩

જેમ ગોળ વિગેરે વસ્તુ આપીને બાળક પાસે, કોઈ પણ
(ખગળ) વસ્તુ તબવી શકાય છે તેમ શુભ ધ્યાનવડે અચળ
ચિત્ત પામેથી અશુભ ધ્યાનનો ત્યાગ કરવી શકાય છે ૩૦

મનની શુદ્ધિ વગર નકામુ :—

કિં તુદ્ધેન કિમીશેન, કિં ધારા કિમુ વિષ્ણુના ।
કિં જિનેન્દ્રેણ રાગાર્થર્યદિ સ્વ કલુપ મનઃ ? ॥ ૩૧ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૨, શ્લો ૨૦.

જે ગગાદિકવડે પોતાનું મન મલિન હોય તો યુદ્ધ ભગવાનથી
શુ ક્ષણ ? મહાદેવથી શુ ક્ષણ ? પ્રજ્ઞાથી શુ ક્ષણ ? વિષ્ણુથી શુ
ક્ષણ ? અને જિનેન્દ્રથી પણ શુ ક્ષણ ? કોઈ પણ દેવ કાઈ ઉપકારી
થઈ શકતા નથી માટે પ્રથમ પોતાનું મન સ્વચ્છ કરવું ૩૧

દાનમિજ્યા તપઃ શૌચ, તીર્થસેવા તથા શ્રુતમ્ ।
અશાન્તમનમ પુમઃ, સર્વમેતદનર્થકમ્ ॥ ૩૨ ॥

ઈતિહાસસમુચ્ચય, અ ૦ ૧૨, શ્લો ૩૫

દાન, યગ, તપ, યૌત્ય, તીર્થનેવા અને શાસ્ત્ર, આ સર્વે
અધિર મનવાગા પુરુષના નિષ્કળ છે ૩૨

ગત શુદ્ધિમનિધ્રાણા ય તપસ્યન્તિ મુક્તયે ।

ત્યક્ત્વા નામ શુજામ્પા તે, તિતીર્પન્તિ મહાર્ણવમ્ ॥૩૩॥

યોગસાસ્ત્ર, પ્રવાસ ૪, શ્લો ૫૨

જે માણસો મનની શુદ્ધિને ધારણ કર્યા વિના શુદ્ધિ મેળ
વવા માટે તપ કરે છે તથા વદાણુનો ત્યાગ કરીને મહારાગરને
તરવા ઇચ્છે છે ૩૩

યદિ વહતિ ત્રિદણ્ડ નમ્રમુણ્ડ જટા યા,

યદિ વમતિ ગુહાયા ધૃલ્મૂલે જિલાયામ્ ।

યદિ પઠતિ પુરાણ વેદ મિદ્ધાન્તતત્ત્વ,

યદિ હૃદયમશુદ્ધ સર્વમત્તન્ન કિંચિત્ ॥ ૩૪ ॥

સૂત્રમુક્તાવલી, પૃ ૦ ૦૦૩, શ્લો ૦ ૦ (પી હ)

જે ઠહાય ત્રિદ ડને ધારણ કરે, નમ્રપણુ ધારણ કરે, શુક યાય,
જગા ધારણ કરે, શુકામા વસે કે વૃક્ષની નીચે શિવા ઉપર રહે,
પુરાણને ભણે, કે સિદ્ધાનના તત્ત્વને બાણે, તો પણ જે હૃદય
અશુદ્ધ હોય તો તે નર્વ કાઈ પણ નથી-નિષ્કળ છે ૩૪

મનની શુદ્ધિનું કળા—

યસ્ય રાગાદિદોષેણ, ન દુષ્ટ નૃપ ! માનસમ્ ।

વિશુદ્ધચેતમો વિષ્ણુસ્તીપ્યતે તેન સર્વદા ॥ ૩૫ ॥

વિષ્ણુપુરાણ, અ ૦ ૧૯, શ્લો ૦ ૩૦

હે રાજા ! શુદ્ધ ચિત્તવાળા જે પુરુષવતુ મન ગાદિક દોષથી દૂષિત થયું ન હોય, તે પુરુષવડે હમેશા વિષ્ણુ ભગવાન ખુશી કરાય છે (તેનાથી વિષ્ણુ ખુશ થાય છે) ૩૫

પરેષા ચેતાસિ પ્રતિદિવસમારાધ્ય વદ્દુ હા,
 પ્રસાદ કિં નેતુ વિશસિ હૃદય ! કલેશકલિતમ્ ।
 પ્રસન્ને ત્વગ્યન્ત સ્વયમુદિતચિન્તામણિગુણે,
 વિમુક્તઃ સકલ્પઃ કિમભિલપિત પુપ્યતિ ન તે ? ॥૩૬॥

વૈરાગ્યગતક (મર્વેદરિ), ઐ૦ ૬૨.

હા—ખેદની વાત છે કે હે હૃદય ! હમેશા દીનના ચિત્તવતુ ઘણું આરાધન કરીને તુ તેમની પામેલી ક્યે! પ્રસાદ લેવાને કલેશ લોખલે છે ? તુ જ પ્રસન્ન હોઈય તો તારામા પોતાની મેળે ગુણરૂપી ચિંતામણિ વ્તન ઉદય પાન્યે, તવા સર્વ સકલ્પવિકલ્પ નાશ પામશે અને તે વખતે તારી કર્મ ઇચ્છા પૂર્ણ નહીં વાય ? સર્વ ઇચ્છાઓ પૂર્ણ વગે ૩૬

અશુદ્ધ મન-વચન-કાયાથી નુકસાન:—

ચિત્તં રાગાદિભિઃ ફિલ્ટ્રમલીપ્તવર્તનમુર્ગમ્ ।

જીવહિંસાદિભિ કાયો ગદ્ધા તમ્ય પગદ્ધમુર્ચી ॥૩૭॥

સ્વન્નપુણ, કાર્ત્તવ્યવેદ, અ૦ ૬

જેવું ચિત્ત રાગાદિકવડે મલિન દોષ, જેવું સુખ અસત્ય વચનવડે મલિન હોય, અને જેની પ્રયા દુષ્ટવહિંસાદિકવડે

મલિન હાથ, તેવા પુરૂષને ગજા નદી પણ વિમુખ થાય છે-
તેને પવિત્ર મ્મતી નથી ૩૭

મન, વચન, કાયાની શુદ્ધિનો ઉપાય —

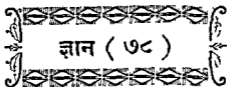
મત્યેન શુદ્ધયતે ચાણી, મનો જ્ઞાનેન શુદ્ધયતિ ।

ગુરુશુશ્રૂષયા કાય , શુદ્ધિરપા સનાતની ॥ ૩૮ ॥

તત્વામૃત, શ્લો ૩૨

મત્ય વચન જોવવાથી વાણી શુદ્ધ થાય છે, જ્ઞાનવડે
મન શુદ્ધ થાય છે, અને ગુરૂની સેવાવડે કાયા શુદ્ધ થાય છે,
આ શુદ્ધિ શાશ્વતી-નિત્ય રહેનારી-હે ૩૮

ज्ञान (७८)

ज्ञानतु स्वરूप.—

प्रियप्रतिभास चात्मपरिणतिमत्तथा ।

तत्त्वसवेदनं चैव, ज्ञानमाहुर्महर्षयः ॥ १ ॥

अष्टकप्रकरण (हरिभद्र), ज्ञानाष्टक, श्लो० १

જે પદાર્થને જાતાવતું હોય, જેમા આત્માના પરિણામો રહેલા હોય અને જે તત્વના બાણુવારૂપ હોય તેને મહર્ષિદોષ્ટો જ્ઞાન કહે છે ૧

यथाऽप्रस्थिततत्त्वाना, सक्षेपाद्विस्तरेण वा ।

योऽप्रबोधस्तमत्रાહુ, सम्यग्ज्ञान मनीषिणः ॥ २ ॥

योगशास्त्र, પૃ૦ ૩૬, શ્લો૦ ૧૬ (પ્ર સ)

નય અને પ્રમાણથી સિદ્ધ થયેલા યથાર્થ શુભ, અશુભ વિગેરે નવ તત્વોનો અક્ષેપવડે કે વિસ્તારવડે જે બોધ થવો, તેને પડિતો સમ્યગ્જ્ઞાન કહે છે ૨

सायु ज्ञानः—

रत्नत्रयीं रक्षति येन जीवो विरज्यतेऽत्यतश्शरीरसौरयात् ।

रुणाद्धि पाप कुरुते मिशुद्धि, ज्ञान तदिष्ट सकलार्थमिद्धि ॥३॥

સુમાપિતરત્નસદોહ, શ્લો૦ ૧૮૧

જેનાવડે જીવ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ત્રણ રત
રક્ષણ કરે, જેનાવડે અત્યંત ગરીબ મુખથી વૈરાગ્ય પ
પાપને રોકે અને વિશ્વાદને કરે તેને જ સર્વજ્ઞોએ જ્ઞાન
દદ ગણ્યુ છે ૩

નિર્વાણપદમપ્યેક, માઘ્યતે યન્મુદ્ધુર્મુદ્ધુઃ ।

તદેવ જ્ઞાનમુત્કૃષ્ટ, નિર્નયો નાસ્તિ ભૂયમા ॥ ૪ ॥

જ્ઞાનમાર, જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લોક

જે વડે વારવાર એક નિર્વાણ પદની જ લાવના થાય-
તન્મય વ્રાય-તેજ ખડે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન છે, જે એ ત
એ- જ જ્ઞાન થયુ તો પડી ધીજી ઘણા જ્ઞાનની જડર ન

સ્વમાવલાભસન્કારકારણ જ્ઞાનમિષ્યતે ।

ધ્યાન્ધ્યમાનમતસ્વન્યત્, તથા ચોક્ત મહાત્મના

ચાદાશ્ચ પ્રતિપ્રાદાશ્ચ, વદન્તોઽનિશ્ચિતાસ્તથા ।

તત્પ્રાન્ત નૈવ ગચ્છન્તિ, તિલપીલકવદ્ ગતૌ ॥ ૫ ॥

જ્ઞાનમાર, જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લોક

(અનંત જ્ઞાન-દર્શનમય) આત્માના સ્વલાવની પ્ર
સસ્કાન્તુ જે કાચુ હોય એ જ ખડુ જ્ઞાન કહેવાય જે
એ સિવાયનુ, એટલે કે-જે જ્ઞાન આત્માનુ સ્વરૂપ વ
કાચુબૂત ન હોય, એ જ્ઞાન તો કેવળ બુદ્ધિ ઠી અથતા
મહાત્મા શ્રી હરિભદ્રસૂરિશ્ચએ કહ્યું છે

પ્રતિવાદ અને અનિશ્ચિત પદાર્થોને ઝોલવાવાળા, તત્ત્વનો અત
પામતા નથી ૫, ૬

કિં કિલ્પેનેન્દ્રિયરોધેન, કિં સદા પઠનાદિભિઃ ।

કિં મર્વમ્વપ્રદાનેન, તત્ત્વ નોન્મીલિત યદિ ? ॥ ૭ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૨, શ્લો ૦ ૨૩

જે હૃદયમા તત્ત્વનો વિકાસ થયો ન હોય તેા કણથી થઈ
શકે તેવા ઇદ્રિયોના નિઅડવડે શુ કૃણ છે ? નિરતર લણુવા
ગણુવાથી શુ કૃણ છે ? અને સર્વ ધનાદિનુ દાન કરવાથી
પણુ શુ કૃણ છે ? તત્ત્વજ્ઞાન વિના નિષ્કૃણ છે ૭

સર્મભૂતેષુ યેનૈક, ભાવમવ્યયમીક્ષતે ।

અતિમક્ત તિમક્તેષુ, તજ્ઞાન વિદ્ધિ સાત્ત્વિકમ્ ॥ ૮ ॥

મગવદ્ગીતા, અ ૦ ૧૮, શ્લો ૦ ૨૦

જે જ્ઞાનવડે જૂદા જૂદા રહેલા સર્વ પ્રાણીઓને વિષે એક
જ-વિભાગ ગહિત-અવિનાશી ભાવ-મત્તા-જોવામા આવે તે
સાત્ત્વિક જ્ઞાન કહેલુ છે ૮

જ્ઞાનાજીર્ણમૃતા* કેચિજ્ઞાનદગ્ધાસ્તથાઽપરે ।

અન્યે તુ જ્ઞાનગાહિકા , કેચિજ્ઞાનમયાઃ પુનઃ ॥૧॥

કેટલાક લોકો જ્ઞાનના અણર્ણુથી મરેલા જેવા હોય છે,
કેટલાક જ્ઞાનથી બળેલા હોય છે, બીજા કેટલાક જ્ઞાનના ભારને
વહન ઠરનાર હોય છે અને કેટલાક જ જ્ઞાનમય હોય છે ૯

જ્ઞાનનું મહત્ત્વ —

અસ્તિ ચેદ્ગ્રથિમિદ્ જ્ઞાન, કિં ચિત્રસ્તત્ત્વચ્ચરણૈઃ ।

પ્રદાપા. કોપયુજ્યન્તૈ, તમોન્ની દૃષ્ટિરેવ ચેત્ ? ॥ ૧૦ ॥

જ્ઞાનસાર, જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૬.

જો જ્ઞાન પોતે જ કર્મની ગાઠને તોડી નાખવામા મમર્થ હોય તો પછી નાના પ્રકારના-વિચિત્ર-શાસ્ત્રોના ણધનની શી જરૂરત છે ? કારણ કે જો દૃષ્ટિ પોતેજ અધકારનો નાશ કરી શકતી હોય તો પત્રી દીવાનો ઉપયોગ કયા કરવાનો ગ્યો ? ૧૦

મિથ્યાત્વશૂલપત્તિજ્ઞાનદમોલિશોભિત ।

નિર્મય શક્રમઘોગી, નદત્યાનદનદને ॥ ૧૧ ॥

જ્ઞાનસાર, જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૭

મિથ્યાત્વપી પર્વતની પાળને તોડવામા જ્ઞાનપી વજ્રથી શોભતો એવો ભય રહિત યોગી, ઇન્દ્રની માકક, આનદપી નદનવનમા, ઠહેર કરે છે (એવી એક પૌરાણિક કથા છે કે- એક સમયમા પર્વતોને પાખો હતી અને તેથી પર્વતો ઉડતા ફરતા હતા આ જોઇને પર્વતોને મિથર કરવાના ઉદ્દેશથી ઇન્દ્રે પોતાના વજ્રનામના શસ્ત્રનો ઉપયોગ કરીને પર્વતોની પાખો તોડી નાખી હતી એ વાતને અહિ દક્ષાત તરીકે વાપરી છે) ૧૧

પીયૂપમસમુદ્રોત્થ, રમાયનમનોપધમ્ ।

અનન્યાપેક્ષમૈશ્વર્ય, જ્ઞાનમાહુર્મનીપિણ. ॥ ૧૨ ॥

જ્ઞાનસાર, જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૮

મહિત પુરુષોનું કહેવું છે કે જ્ઞાન એ મમુદ્ર વગરનું
ઉત્પન્ન થયેલ અમૃત સમાન છે, ટોષ પણ જાતની ઓપધી
વગરના રસાયણ સમાન છે અને ધીજા કોઈની પણ ગરજ
રાખ્યા વગરના અર્થ સમાન છે ૧૨

જ્ઞાન નામ મહારત્ન, યન્ન પ્રાપ્તં કદાચન ।

સસારે ભ્રમતા મીમે, નાનાદુઃસ્વવિધાયિનિ ॥ ૧૩ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૧૩

જ્ઞાન જ મોટામા મોટું રત્ન છે કે જે વિવિધ દુખને કર-
નારા આ લય કર સસારમા ભમતા પ્રાણીએ કદાપિ પ્રાપ્ત
કર્યું નથી ૧૩

एको भावः सर्वथा येन दृष्टः,

मर्षे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः ।

सर्वे भावा मर्षथा येन दृष्टा

एको भावस्तत्त्वतस्तेन दृष्टः ॥ ૧૪ ॥

સ્યાદ્વાદમજરી

જેણે એક પદાર્થ સર્વથા પ્રકારે (સર્વ પર્યાયાદિક સહિત)
જ્ઞેયો-જ્ઞાણ્યો-હોય, તેણે તત્ત્વથી સર્વ પદાર્થ જ્ઞાણ્યા છે તથા
જેણે સર્વ પદાર્થો સર્વથા પ્રકારે જ્ઞેયા-જ્ઞાણ્યા-હોય, તેણે તત્ત્વથી
એક પદાર્થ જ્ઞેયો-જ્ઞાણ્યો-છે ૧૪

सन्तु शास्त्राणि सर्वाणि, सरहस्यानि दूरतः ।

एकमप्यक्षर सम्यक्, शिक्षित निष्फल न हि ॥ ૧૫ ॥

વિવેકવિલાસ, ઝહાસ ૮, શ્લો ૧૫

ગભીર અર્થવાગા બધા શાસ્ત્રો(નો અભ્યાસ) તો રહ્યો પણ નો એક અક્ષર પણ બરાબર લાણુનામા આવે તો કે નિષ્ફળ જતો નથી ૧૫.

તમો ધુનીતે કુરુતે પ્રકાશ,

શર્મ વિધત્તે વિનિહન્તિ કોપમ્ ।

તનોતિ ધર્મ, વિધુનોતિ પાપ,

જ્ઞાન ન કિં કિં કુરુને નરાણામ્ ? ॥ ૧૬ ॥

સુભાષિતરત્નમદોહ, શ્લો ૧૮૧

જ્ઞાન (અજ્ઞાનરૂપી) અધ્યાત્મનો નાશ કરે છે, આત્માના પ્રકાશ કરે છે, ગમવાને કરે છે, ડોપને હણે છે, ધર્મને વિસ્તારે છે, અને પાપનો નાશ કરે છે મનુષ્યોને જ્ઞાન શુ શુ નથી કરવું ? ૧૬

જ્ઞાન ઠતીય પુરુષસ્ય નેત્ર,

સમસ્તતત્ત્વાર્થવિલોચ્છદક્ષમ્ ।

તેજોઝનપેક્ષ ત્રિગતાન્તરાય,

પ્રથ્વચિમત્ સર્વજગત્ત્રયેષ્વિ ॥ ૧૭ ॥

સુભાષિતરત્નસદોહ, શ્લો ૧૯૪

જ્ઞાન એ પુરુષનું ચીલુ નેત્ર છે, અને સમસ્ત તત્ત્વાર્થને જ્ઞેવામા નિપુણ છે, તેને ધોળા તેજની અપેક્ષા નથી, તેને કાંઈ પણ અતગાય-આચ્છાદન-નથી, અને સમસ્ત ત્રણ જગતને વિષે તે છે ૧૭

ભૂમને હિ પર જ્ઞાન, જ્ઞાન સર્વાર્થમાધકમ્ ।

અનિષ્ટમસ્તુવિસ્તારમારક જ્ઞાનમીગ્તિમ્ ॥ ૧૮ ॥

જ્ઞાનપદ્મમીકયા, પૃ૦ ૧, શ્લો ૩. (ય ત્વિ ધ્રં-)

જગત્મા જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે, સર્વાર્થ-માધક છે, અને અનિષ્ટ
વસ્તુના વિસ્તારને રોકનાર છે ૧૮

જ્ઞાન સ્યાત્ કુમતાન્ધકારતરણિર્જાનં જગદ્દોચનં,

જ્ઞાન નીતિતરણિનીકુલગિરિર્જાન કપાયાપદમ્ ।

જ્ઞાન નિર્વૃત્તિવશ્યમન્ત્રમમલ જ્ઞાન મનઃપાવન,

જ્ઞાન સ્વર્ગગતિપ્રયાણપટહ જ્ઞાન નિદાનં શિષ્ય ૧૩૫

સૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૧૩ શ્લો ૩, ૪

જ્ઞાન કુમતારૂપી અધકારને દૂર કરવામા સૂચ્ય છે ન કે, જ્ઞાન
સમન્ત જગત્મા નેત્ર સમા છે, જ્ઞાન નીતિતરણિની કુલ
કુલ પર્વતમમાન છે, જ્ઞાન કપાયોને નાથ સ્વર્ગ ગતિ
નિર્વૃત્તિને વશ કરનાર પવિત્ર મત્ર સમાન છે, જ્ઞાન અનિષ્ટ
કરનાર છે, જ્ઞાન સ્વર્ગગતિમા જવાના સૂચ્ય છે કે સૂચ્ય છે
મતલબ કે જ્ઞાન એ કયાણની ખાણ છે ૧૮

તૃતીય લોચન જ્ઞાન, દ્વિતીયો દિ શિષ્ય, ૧

અર્ચોર્યહરણ પિત્ત, વિના સ્વર્ણ વિદ્યુત્ત ૧૩૦ ૧૩

સૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૧૩ શ્લો ૧૩

જ્ઞાન એ ત્રીજા નેત્ર સમાન છે, શિષ્ય - વિદ્યુત્ત ૧૩૦ ૧૩

ચોરા પણ ન હુગી શકે એવું ધન છે અને સોના વગરનું જ
ધરણું છે ૨૦

કર્મક્ષય તેટલું જ્ઞાન:—

અન્તરાયદુટેજ્ઞાન, ક્રિયત્ક્રમાડપિ પ્રવર્તેતે ।

મતિશ્રુતપ્રમૃતિક, નિર્મલ કેવલાવધિ ॥ ૨૧ ॥

ત્રિવેવવિલામ, હલાસ ૧૧, શ્લો ૧૨

મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનથી આરભીને નિર્મળ કેવળજ્ઞાન સુધીનું
જ્ઞાન અન્તરાયના તુટવાથી કોઈ પણ જીવને વિષે કાર્ષક, પણ
હોય છે જ (-જ્ઞાનાતરાય જેટલું તુટેલું હોય તેટલું થોડું ધણું
પણ જ્ઞાન સનને હોય જ છે) ૨૧

જ્ઞાનના પ્રકાર:—

एतत्सम्यग्दर्शनमनधिगमविपर्ययौ तु मिथ्यात्वम् ।

જ્ઞાનમય પદ્મમેદ, તત્પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ ચ ॥ ૨૨ ॥

પ્રજ્ઞમરતિ, શ્લો ૨૨૪

—આને સમ્યગ્-ર્શન કહે છે અને અનધિગમ અને વિપ
ર્યયને મિથ્યાત્વ કહે છે જ્ઞાનના પાચ પ્રકાર છે અને પાચના
પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એમ બે પ્રકાર છે (એટલે કે એ પાચેમા
કેટલાક પ્રત્યક્ષ છે અને કેટલાક પરોક્ષ છે) ૨૨

अनेकपर्यायगुणैरुपत, मिलोक्यते येन समस्ततत्त्वम् ।

તદિન્દ્રિયાનિદ્વિયમેદમિન્ન, જ્ઞાન જિનેન્દ્રેર્ગદિત હિતાય ॥૨૩॥

સુભાષિતરત્નસંદોહ, શ્લો ૧૮૦

જે જ્ઞાનવડે અનેક પર્યાય અને ગુણોવડે શુદ્ધ સમગ્ર તત્ત્વ જોવામા આવે છે, તે ઇન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિય એવા જે પ્રકારનું જ્ઞાન જિનેશ્વરેએ હિતને માટે કહ્યું છે ૨૩

જ્ઞાનના અર્વાંતર પ્રકાર:—

તત્ત્વ પરોક્ષ દ્વિવિધ શ્રુતમાભિનિવોધિકં ચ વિજ્ઞેયમ્ ।

પ્રત્યક્ષ ચાવધિમનઃપર્યાયૌ કેવલ ચેતિ ॥ ૨૪ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૦ ૨૨૫

તે જ્ઞાનમા પરોક્ષજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને મતિજ્ઞાન એમ જે પ્રકારે જાણવું અને પ્રત્યક્ષજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન, મન પર્યાયજ્ઞાન અને દેવળજ્ઞાન એમ ત્રણ પ્રકારે જાણવું ૨૪

દેવળજ્ઞાનનું સ્વરૂપ:—

સામાયિકૃતિશુદ્ધાત્મા, સર્વયા ધાતિકર્મણઃ ।

ક્ષયાત્કેવલમાપ્નોતિ, લોકાલોકપ્રકાશકમ્ ॥ ૨૫ ॥

અષ્ટકપ્રકરણ (હરિમદ્ર), કેવલજ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૦ ૧

મમભાવથી શુદ્ધ થયેા છે આત્મા તેનો એવો પુત્ર, તમામ ધાતિકર્મના ક્ષયથી દેવળજ્ઞાનને પામે છે એ દેવળ જ્ઞાન સમગ્ર લોક અને અલોકનો પ્રકાશ કરનાર હોય છે ૨૫

જ્ઞાનનો ઉપાય —

एतस्मिन् सतत यत्नः, कुग्रहत्यागतो भृशम् ।

मार्गश्रद्धादिभावेन, कार्य आगमतत्परैः ॥ २६ ॥

અષ્ટકપ્રકરણ (હરિમદ્ર), જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૦

કદાચહનો ખીલકુલ ત્યાગ કરીને અને મોક્ષના માર્ગમાં
શ્રદ્ધાભર્યો ભાવ રાખીને, આગમના આરાધનમાં તત્પર પુરૂષોએ,
આ તત્ત્વજ્ઞાનમાં હમેશા પ્રયત્ન કરવો ૨૬

सर्वं ह्यन्द्र परित्यज्य, निभृतेनान्तरात्मना ।

જ્ઞાનામૃત સદા પેય, ચિત્તાહ્વાદનમુત્તમમ્ ॥ ૨૭ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૧૨

તમામ પ્રકારના (રાગ-દ્રેષ, સુખ-દુઃખ) દેહનો ત્યાગ
કરીને નિશ્ચલ એના અતરાત્માવડે, ચિત્તને આનંદ આપનાર
એવું ઉત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાનરૂપી અમૃત હમેશા પીવું ૨૭

જ્ઞાનાભ્યાસ સદા કાર્યો ધ્યાનેનાઘ્યયનેન ચ ।

તપસો રક્ષણ ચૈવ, યદાચ્છેદ્વિતમાત્મન ॥ ૨૮ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૧

જે પ્રાણી પોતાના આત્માનું હિત ઈચ્છતો હોય તેણે
ધ્યાનવડે અને અભ્યાસવડે નિરતર જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો,
તથા તપનું રક્ષણ કરવું ૨૮

नि सङ्गो निर्ममः शान्तो निरीह सयमे रत ।

યદા યોગી ભવેદન્તસ્તચ્ચમુદ્ધાસતે તદા ॥ ૨૯ ॥

યોગસાર, પ્રસ્તાવ ૩, શ્લો ૨૯

જ્યારે યોગી મર્વસંગ રહિત, મમતા રહિત, શાંત, ઈચ્છા
રહિત અને સયમને વિષે રાગી થાય છે ત્યારે તેના અતઃક
વિષે તત્ત્વનો પ્રકાશ વાય છે ૨૯

આત્મજ્ઞાન —

આત્માનમાત્મના વેત્તિ, મોહત્યાગાદ્ય આત્મનિ ।
તદેવ તસ્ય ચારિત્ર, તજ્ઞાન તચ્ચ દર્શનમ્ ॥ ૩૦ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૨

જે પુરૂષ મોહનો ત્યાગ કરીને પોતાના શરીરમાં રહેલા આત્માને આત્માવડે જ જાણે છે, તે પુરૂષને તે જ ચારિત્ર છે, તે જ જ્ઞાન છે, અને તે જ દર્શન છે ૩૦

મોહાન્ધકારં ભ્રમતીહ તાવત, સમારદુ સ્વૈશ્વ ક્લથ્યમાનઃ ।
યાવદ્વિવેકાર્કમહોદયેન, યથાસ્થિત પદ્યતિ નાત્મરૂપમ્ ॥૩૧॥

જ્યાં સુધી પુરૂષ વિવેકરૂપી સૂર્યના મોટા ઉદયવડે યથાર્થ (મત્ય) આત્મસ્વરૂપને જાણે નથી, ત્યાં સુધી સંસારના દુખથી પીડા પામતો આ જીવ મોહરૂપી અધકારમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે ૩૧

તિલેષુ તૈલ દધન્યપિ સર્પિરાપ* સ્ત્રોતસ્સ્વરણીષુ ચાગ્નિઃ ।
એવમાત્માઽઽત્મનિ ગૃહ્યતેઽસૌ સત્યેનૈન તપસા યોઽનુપશ્યતિ ॥૩૨

શ્વેતામ્બરોપનિપદ્, અ ૧, શ્લો ૧૫

જેમ તલને વિષે તેલ ગ્રંથેલુ છે, જેમ દહીંને વિષે ઘી રહેલુ છે, જેમ નીના પ્રવાહમાં પાણી રહેલુ છે, અને જેમ અરણિના કાષ્ઠમાં અગ્નિ ગ્રંથેલો છે, તેમ આત્માને વિષે જ આત્મા રહેલો છે, જે પુરૂષ તે આત્માને સત્ય અને તપવડે જાણે છે, તે પુરૂષવડે તે આત્મા ગ્રંથેલુ જરી શકાય છે—જાણી શકાય છે ૩૨

બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપાય—

યદા મરં પરિત્યજ્ય, નિમજ્ઞો નિષ્પરિગ્રહ' ।

નિશ્ચિન્ત્ય ચરેદ્ ધર્મં, વ્રહ્મ સમ્પદતે તદા ॥ ૩૩ ॥

આરણ્યક ઉપનિષદ્, કાણ્ડ ૭૮

ત્યારે પુરૂષ સવને ત્યાગ કરી અગરહિત, પન્નિશ્ચરહિત અને ચિંતા (ચિંચા) રહિત ધર્મને ધર્મનું આચરણ કરે છે ત્યારે તે બ્રહ્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે ૩૩

પરદ્રવ્ય યદા દૃષ્ટ્વા, આકૃલે હ્યવમા રહે ।

ધર્મકામો ન શૃક્ષાતિ, વ્રહ્મ સમ્પદતે તદા ॥ ૩૪ ॥

મૃહદાગ્ન્યર, અ૦ ૩, શ્લો૦ ૨૧

ત્યારે જનસમૃદ્ધમા અથવા નિર્જન સ્થાનમા પાણ્કુ ધન જોયા છતા પણ ધર્મની ઇચ્છાવાળો પુરૂષ તેને શ્રદ્ધણુ કરતો નથી, ત્યારે તે બ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે ૩૪

યદા મર્યાનૃતત્યક્ત, મિથ્યાભાષાવિવર્જિતમ્ ।

અનયદ્ય ચ માપેત, વ્રહ્મ સમ્પદતે તદા ॥ ૩૫ ॥

ઉપનિષદ્ આરણ્યક, કાણ્ડ ૪૯

ત્યારે સર્વ પ્રકારના અસત્યથી રહિત, મિથ્યા ભાષારહિત અને પાપરહિત એવી સત્ય વાણીને બોલે છે, ત્યારે મનુષ્યને પ્રાપ્ત છે ૩૫

यदा न कुरुते पाप, सर्वभूतेषु दान्णम् ।
कर्मणा मनमा वाचा, नक्ष सम्पद्यते तदा ॥ ३५ ॥

—નિનિદ્ આરણ્યક, કોણ્ડ ૩૪

ત્યારે મનુષ્ય સર્વ કોઈ પણ પ્રાણીઓને વિષે શરીર,
મન અને વાણીવડે હિંસાદૃષ્ટીનું પાપ નથી ત્યાં તે
પ્રદાનજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે ૩૬

देवमानुपतिर्यदु, मैथुन सर्वदृ रग ।
कामरागविरक्तश्च, नक्ष सम्पद्यते तदा ॥ ३७ ॥

—વૃદ્ધારણ્યક, અં ૩, શ્લો ૨૦

ત્યારે દેવ સળધી, મનુષ્ય સળધી અને તિર્યચ
સળધી મૈથુનનો ત્યાગ કરે, અને મિત્તા રાગથી વિરક્ત
(રહિત) થાય, ત્યારે મનુષ્ય પ્રદાનનું પામે છે ૩૭

ज्ञान वगर नकाभु :—

ज्ञान विना नास्त्यहितानि-
स्तनः प्रवृत्तिर्न द्वि जनानाम् ।
ततो न पूर्वाजितकर्मनाग-

स्ततो न सौख्य लभतेऽप्यमीष्टम् ॥ ૩૮ ॥

—સુભાષિતલક્ષ્મણ-દોહ, શ્લો ૧૯૮

જ્ઞાન વિના અહિતથી નિવૃત્તિ થઈ શકતી નથી, અહિતથી
નિવૃત્તિ થયા વિના માણસો હિતમાં નિવૃત્તિ કરી શકતા નથી,
હિતમાં પ્રવૃત્તિ થયા વિના પૂર્વે કરેલાં કર્મથી શકતા નથી.

યતો નથી, અને કર્મના નાશ વિના અભીષ્ટ સુખ-મોક્ષસુખ-
મળતુ નથી ૩૮

ગન્તુ સમુદ્રહ્ય મગટયો યો
જ્ઞાન વિના મુક્તિપુરી સમિચ્છેત્ ।
સોઽન્ધોઽન્ધકારેણુ વિલહ્ય દુર્ગં,
વન પુર ગ્રાપ્તુમના ત્રિચક્ષુ ॥ ૩૯ ॥

સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૦ ૨૦૧

જે મનુષ્ય જ્ઞાન વિના કેવળ બાહ્ય ક્રિયાકરવાવડે જ સંસાર
રૂપી અરણ્યનુ ઉલ્લસન કરી મુક્તિપુરીમા જવાને ઇચ્છે છે, તે
અક્ષુરહિત અથ માણસ અથકારને વિષે-શત્રિને અમથે-ઘાટા વનને
એણગીને નગરને પામવાની ઇચ્છાવાળો છે એમ જાણવુ ૩૯

જ્ઞાન અને ક્રિયા.—

જાનન્તિ કેચિન્ન તુ કર્તુમીશા*,
કર્તુ ક્ષમા યે ન ચ તે વિદન્તિ ।
જાનન્તિ તત્ત પ્રભવન્તિ કર્તુ,
તે કેઽપિ લોકે વિરલા ભવન્તિ ॥ ૪૦ ॥

હૃદયપ્રદીપ, શ્લો ૦ ૨

કેટલાક મનુષ્યો તત્ત્વને જાણે છે, પરંતુ તે પ્રમાણે કરવાને
સમર્થ નથી, તથા જેઓ કરવાને સમર્થ છે તેઓ તત્ત્વને
જાણતા નથી માટે જેઓ તત્ત્વને જાણે અને તે પ્રમાણે કરવા
સમર્થ હોય તેવા પુરુષો લોકમા કોઈક વિરલ જ હોય છે ૪૦

જ્ઞાનસ્ય ભક્તેસ્તપમઃ ક્રિયાયાઃ,
પ્રયોજન સ્વલ્પિદમેકમેવ ।

ચેત સમાધૌ સતિ કર્મલેપ-

વિશોધનાઢાત્મગુણપ્રકાશ ॥ ૪૧ ॥

અધ્યાત્મતત્વાલોક,

જ્ઞાન, ભક્તિ, તપ અને ક્રિયાનું જો કાંઈ પણ પ્રયોજન હોય તો તે એક જ છે, તે એ કે ચિત્તની સમાધિ થવાથી કર્મલેપનો નાશ થાય અને તેથી આત્માના ગુણનો પ્રકાશ થાય ૪૧

અવશેન્દ્રિયચિત્તાના, હસ્તિસ્નાનમિવ ક્રિયા ।

દુર્ભંગાભરણપ્રાયો જ્ઞાન ભાર ક્રિયા પિના ॥ ૪૨ ॥

હિતોપદેશ, મિત્રલાભ, શ્લો ૧૮

ઇન્દ્રિયો અને મન જેને વશ ન હોય તેવા પુરૂષની ક્રિયા હાથીના સ્નાનની જેમ વ્યર્થ છે, અને ક્રિયા રહિત જ્ઞાન પણ દુર્ભંગી માણસના આભૂષણની જેમ ભારરૂપ છે ૪૨

જ્ઞાન અને મદઃ—

જ્ઞાનં મદદર્પહર માદ્યતિ યસ્તેન તસ્ય કો વૈદ્ય ।

અમૃત યસ્ય ત્રિપાયત્તિ, તસ્ય ચિકિત્સા કથ ક્રિયતે ? ॥૪૩॥

ઉત્તરાખ્યયનસૂત્રટીકા (કમલસયમ), પૃ૦ ૭૬ ❀

જ્ઞાન તો મદ અને દર્પનું નાશ કરનાર છે, છતાં જે પુરૂષ તે જ્ઞાનવડે મદ કરે તો તેનો વૈદ્ય કોણ હોય ? કેમકે જેને અમૃત જ વિધની જેવું થાય છે તેની ચિકિત્સા શી રીતે કરાય ? ૪૩

જ્ઞાન અને ગાન્ય —

પૂજ્ય સ્વદેશે ભવતીહ ગજ્ય,
જ્ઞાન ત્રિલોકેઽપિ મદર્ચનીયમ્ ।
જ્ઞાન વિવકાય મદાય રાજ્ય,
તત્તો ન તે તુર્યગુણે ભવેતામ્ ॥ ૪૪ ॥

સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૧૮૮

આ જગતમા જે ગાન્ય છે તે પોતાના દેશમા જ પૂજવા યોગ્ય છે, અને જે જ્ઞાન-વિદ્યતા છે-તે ત્રણ જગતમા પણ સત્પુર પોને પૂજવા લાયક છે વળી જ્ઞાન વિવેકને માટે અને રાજ્ય ગર્વને માટે થાય છે તેથી તે બનેના શુભ સગ્ખ્યા નથી ૪૪

જ્ઞાન સૂર્ય —

ક્ષેત્રે પ્રકાશ નિયત કરોતિ,
રવિર્દિનેઽસ્ત પુનરન રાત્રી ।
જ્ઞાન ત્રિલોકે મમ્લે પ્રકાશ,
કરોતિ નાચ્છાદનમસ્તિ કિચ્ચિત્ ॥ ૪૫ ॥

સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૧૯૯

સૂર્ય નિયમિત ક્ષેત્રમા જ એટલે અમુક ક્ષેત્રમા જ પ્રકાશ કરે છે, અને તે પણ દિવસે જ કરે છે, અને રાત્રે તો અસ્ત પામે છે પરંતુ જ્ઞાન તો મમત્ર ત્રણ લોકમા પ્રકાશ કરે છે, તથા તેને કાઈ પણ આવરણ થતુ નથી ૪૫

निरालोक जगत्सर्वमज्ञानतिमिराहतम् ।

तामदास्ते उदेत्युच्चैर्न यावज्ज्ञानभास्कर ॥ ४६ ॥

न्या सुधी ज्ञानरूपी सूर्य अत्यत उदय पाभ्यो न होय,
त्या सुधी अज्ञानरूपी अधकारशी हृष्टाथेलु—व्याप्त थथेलु—आ
आभु जगत् प्रजय गदित न रहे छे ४६

तज्ज्ञानमेव न भवति यस्मिन्नुदिते निभाति रागगणः ।

तमस कुतोऽस्ति शक्तिदिनकरकिरणग्रतः स्यात्तुम् ॥४७॥

ज्ञानसार, ज्ञानाष्टक ३

ते ज्ञाननी प्राप्ति छता रागने मभूड हेभातो होय तो
ते ज्ञान न कडेवाय नही, काण्ठ के सूर्यना किरणोनी पाये गडे-
वाने, अधकारनी शक्ति कयाथी होय ? ४७

ज्ञानेन तु तदज्ञान, येषा नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवज्ज्ञान, प्रकाशयति तत्परम् ॥ ४८ ॥

भगवद्गीता, अ० ५, श्लो० १६.

जेमना आत्मानु ते अज्ञान ज्ञानवडे नाश पाभ्यु होय,
तेमनु सूर्य जेवु ज्ञान मोक्षने प्रकाश करे छे ४८

ज्ञान अग्निः—

वीजान्यग्न्युपदग्धानि, न रोहन्ति यथा पुनः ।

ज्ञानदग्धैस्तथा क्लेशैर्नात्मा सम्बध्यते तथा ॥ ४९ ॥

महाभारत, शांतिपर्व, अ० ११, श्लो० २०

वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु वीर्ये प्रदीयते ॥
अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु उद्वेगो-दमे-वो जपेत् ॥
अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत् ॥

वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु नैऋत्यान्वृत्तानुत्तु ॥

अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु नस्ममान्त्वृत्तानुत्तु ॥ ५० ॥

सायणव्याख्यान, अ० ४, अ० ११

इति श्रीमद्भारतव्याख्यानस्य श्रीमद्वाल्मीकिरचिते
महाभारतस्य अष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥ ५० ॥

अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु

वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, तथा यथागनात्तु ॥

अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, स्थाने स्थाने च दृश्यते ॥ ५१ ॥

पञ्चपुराण, अ० २ अ० १२३, श्लो ६

अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, तथा यथागनात्तु ॥
अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, स्थाने स्थाने च दृश्यते ॥
अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, तथा यथागनात्तु ॥

अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु

अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, तथा यथागनात्तु ॥
अथ वैश्वदेवो मन्त्रो जपेत्तु, स्थाने स्थाने च दृश्यते ॥ ५२ ॥

पञ्चपुराण, अ० १०

निरालोक जगत्सर्वमज्ञानतिमिराहतम् ।

तामदास्ते उदेत्युच्चैर्न यावज्ज्ञानभास्कर ॥ ४६ ॥

व्या सुधी ज्ञानरूपी सूर्य अत्यंत उदय पाभ्यो न डोय,
व्या सुधी अज्ञानरूपी अधकारणी हृष्यायेषु—व्याप्त धयेषु—आ
आप्सु जगत् प्रकाश रहित न रहे छे ४६

तज्ज्ञानमेव न भवति यस्मिन्नुदिते विभाति रागगण ।

तमस कुतोऽस्ति शक्तिदिनकरकिरणग्रतः स्थातुम् ॥४७॥

ज्ञानसार, ज्ञानाष्टक *

ये ज्ञाननी प्राप्ति छता रागनो समूह देखातो डोय तो
ते ज्ञान न कडेवाय नही, कारणु के सूर्यना किण्वोनी पासे गडे-
वाने, अधकारनी शक्ति कथाथी डोय ? ४७

ज्ञानेन तु तदज्ञान, येषा नाशितमात्मनः ।

तेषामादित्यवज्ज्ञान, प्रकाशयति तत्परम् ॥ ४८ ॥

भगवद्गीता, अ० ५, श्लो० १६.

जेमना आत्मानु ते अज्ञान ज्ञानवडे नाश पाभ्यु डोय,
तेमनु सूर्य जेवु ज्ञान मोक्षने प्रकाश करे छे ४८

ज्ञानं अग्निः—

वीजान्यग्न्युपदग्धानि, न रोहन्ति यथा पुनः ।

ज्ञानदग्धैस्तथा क्लेशैर्नात्मा सम्बध्यते तथा ॥ ४९ ॥

महाभारत, शांतिपर्व, अ० ११, श्लो० २०.

જેમ અગ્નિથી બળી ગયેલા બીજે ફરીથી કદાપિ ઉગ્ર
નથી, તેમ જ્ઞાનથી બળી ગયેલા કલ્લેશો-કર્મો-વડે આત્મા ફરી
બધાતો નથી ૪૯

યથૈવાસિ સમિદ્વોઝમિર્મસ્મસાત્કુરુતેઽર્જુન ! ।

જ્ઞાનાગ્નિ' સર્વકર્માણિ, મસ્મસાત્કુરુતે તથા ॥ ૫૦ ॥

મગધદ્ગીતા, અ૦ ૪, શ્લો૦ ૩

હું અર્જુન ! જેમ પ્રદીપ્ત અગ્નિ લાકડાઓને બસ્મસાત્
છે, તેમ જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ સર્વ કર્મોને બસ્મસાત્ કરે છે

જ્ઞાન' દીપક'—

નાસ્તિ જ્ઞાનસમો દીપ , સર્વાન્ધકારનાશને ।

સ્વર્ગે ભૂમૌ ચ પાતાલે, સ્થાને સ્થાને ચ દૃશ્યતે ॥૫૧

પદ્મપુરાણ, ચણ્ડ ૨, અ૦ ૧૨૩, શ્લો૦

સર્વ અધકારનો નાશ કરવામા જ્ઞાન સમાન બીજે
દીવો નથી, કે જે દીવો સ્વર્ગને વિષે, ભૂમિને વિષે, પાતાલ
વિષે અને ઠેકાણે ઠેકાણે અધકારનો નાશ કરતો જોવા
આવે છે ૫૧

જ્ઞાનનું ફળ'—

જ્ઞાનાદિર્યસ્ય સૂર્ય મ્યાન્નિત્યમુદ્ધોતકારક ।

તસ્ય નિર્મલતા યાતિ, પશ્ચેન્દ્રિયદિગાનનમ્ ॥ ૫૨

❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀
 ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀
 ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀
 ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀

❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀
 ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀
 ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀
 ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀

અજ્ઞાન અધિકાર.—

અજ્ઞાનતમમાચ્છન્નો મૂઢાન્તઃકુરણો નર ।

ન જાનાતિ કુતો કોઽહ, ક્વાહ ગન્તા કિમાત્મકઃ ॥૧॥

અજ્ઞાનરૂપી અધિકારથી આશ્ચર્યન કરાયેલો અને મૂઢ
 હૃદયવાળો પુરૂષ “હું કયાથી આવ્યો? હુંમણા ડોણ છું ?
 અહીંથી હું ક્યા જઈશ? માત્ર ડેવુ અરૂપ છે?” ઇત્યાદિ
 વાક્ય પણ જાણતો નથી ૧

અજ્ઞાની: પશુ.—

આહારનિદ્રાભયમૈથુનાનિ, મામાન્યમેતત્પશુભિર્નરાણામ્ ।

જ્ઞાન વિશેષઃ સ્વલુ માનવાના, જ્ઞાનેન હીના પશુનો મનુષ્યાઃ ॥૨॥

વિક્રમચરિત્ર, ગ્રંથ ૧, પૃ૦ ૭૩ (કે જૈ. પ્ર)

આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન, આ ચાર ણાળત પશુઓને
 અને મનુષ્યોને અમાનજ છે તેમા મનુષ્યોને માત્ર જ્ઞાન જ વિશેષ
 છે તે જ્ઞાન ગહિત જો મનુષ્ય હોય તો તે પશુ તુલ્ય જ છે ૨

અજ્ઞાની અને જ્ઞાની.—

અજ્ઞાની ક્ષપયેત્ કર્મ, યજ્ઞન્મશત્કોટિભિઃ ।

તજ્ઞાની તુ ત્રિગુણાન્મા, નિહન્ત્યન્તર્મૂર્તકે ॥ ૩ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૦ ૧૯૦

જેમ જેમ પ્રાણી જ્ઞાનના બળવડે શ્રી જિનેશ્વરભગવાને
જોયેલું તત્ત્વ જાણતો જાય છે, તેમ તેમ તેને, પાપનો નાશ
કરવામા સમર્થ એવી બુદ્ધિ થતી જાય છે ૫૫

જ્ઞાનાદિદન્તિ સ્વલુ કૃત્યમકૃત્યજાત,
જ્ઞાનાચરિત્રમમલ ચ મમાચરન્તિ ।

જ્ઞાનાચ મવ્યમપિનઃ શિવમાપ્નુવન્તિ,
જ્ઞાન હિ મૂલમતુલ સકલત્રિયા તત્ ॥ ૫૬ ॥

સૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૪૩, ઓં ૬ *

જ્ઞાનથી જ માણુનો કૃત્ય અને અકૃત્યના મમૂહને જાણે
છે, જ્ઞાનથી જ પવિત્ર એવા ચારિત્રનુ આચરણુ કરે છે, જ્ઞાન
થી જ લબ્ય છોડે મોક્ષને મેળવે છે તેથી જ્ઞાન એ જ તમામ
ક્રયાણુનુ અજોડ મૂળ છે ૫૬

अज्ञान (७९)

अज्ञान अधकारः—

अज्ञानतमसाच्छन्नो मूढान्तःकरणो नर ।

न जानाति कुतो कोऽह, क्वाह गन्ता किमात्मकः ॥१॥

अज्ञानरूपी अधकार्थी आच्छादन करियेले अने मूढ हृदयवाणे। पुरुष “ हुं क्वाथी आये ? हुमला कोषु छु ? अर्हीथी हुं क्वा वर्यश ? भाइ केवु अरूप छे ? ” छत्यादि जाध पणु न्नायुतो नथी १

अज्ञानीः पशुः—

जाहारनिद्राभयमैयुनानि, मामान्यमेतत्पशुभिर्नराणाम् ।

ज्ञान विशेषः खलु मानवाना, ज्ञानेन हीना पशवो मनुष्याः ॥२॥

विक्रमचरित्र, खण्ड १, पृ० ७३ (के जै प्र)

आहार, निद्रा, लय अने भैथुन, आ आर जाणत पशुओने अने मनुष्योने समान न छे तेमा मनुष्योने मात्र ज्ञान न विशेष छे ते ज्ञान रहित जे मनुष्य होय तो ते पशु तुय न छे २

अज्ञानी अने ज्ञानीः—

अज्ञानी क्षपयेत् कर्म, यज्ञन्मशतकोटिभिः ।

तज्ज्ञानी तु त्रिगुप्तात्मा, निहन्त्यन्तर्मुहूर्तके ॥ ३ ॥

तन्नामृत, श्लो० १९०

અજ્ઞાની મનુષ્ય કરોડો જન્મવડે કરીને જે કર્મનો ફલ
કરે છે તે જ કર્મને, ત્રણ ગુણિને ધારણ કરનાર જ્ઞાની માણુમ,
અતરમુહૂર્તમા નાશ કરે છે ૩

મજ્જત્યજ્ઞ કિલાજ્ઞાને, વિષ્ટાયામિત ચૂકર. ।

જ્ઞાની નિમજ્જતિ જ્ઞાને, મરાલ इव માનસે ॥ ૪ ॥

જ્ઞાનસાર, જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૧

વિષ્ટામા ભુડની પેઠે ખરેખર અજ્ઞાની પ્રાણી અજ્ઞાનમા
ફળે છે, અને માનસ અરોવરમા હસની જેમ જ્ઞાની મનુષ્ય
જ્ઞાનમા લયલીન થાય છે-જ્ઞાનમા રમણુ કરે છે ૪

અજ્ઞાનથી તુકસાન-—

न वेत्ति यो यस्य गुणप्रकर्षं, स त सदा निन्दति नात्र चित्रम्
यथा किराती करिकुम्भजाता, मुक्ता परित्यज्य विभक्तिं गुञ्जाम्
नीतिशतक (મનુહરિ), શ્લો ૪

જે માણુસ જે વસ્તુના ઉત્તમ ગુણને જાણતો ન હોય,
માણુસ તે વસ્તુની સદા નિંદા કરે તેમા કાઈ આશ્ચર્ય નથી
કેમકે લીલડી હાથીના કુલસ્થળમા ઉત્પત્ત થયેલ મોતી
-મોતીની માળાને-તણને ચણાડીની માળાને ધાણુ કરે
(-મોતીના ગુણને જાણતી નથી, તેથી તે મોતીને વખાણુતી નથી

अज्ञान खलु मो कष्ट क्रोधादिभ्योऽपि सर्वपापेभ्यः ।

अर्थं हितमहित वा, न वेत्ति येनावृतो लोक ॥ ६ ॥

અજ્ઞાન પ્રવરણ (હરિમદ્), જ્ઞાનાષ્ટક, શ્લો ૩ ની ટીકા

ક્રોધ, માન, માયા વિગેરે તમામ પાપો કરતા પણ, અજ્ઞાન
 જે ખરેખર, અત્યંત દુ ખને આપવા વાળું છે કે જે અજ્ઞાન
 કે આચ્છાદિત થયેલા લોક પોતાને હિંતકારી કે અહિંતકારી
 પ્રદાર્થને જાણી શકતા ૬

વશ્યો વશીકર્તુમિમોઽતિમત્ત., સિંહ* ફર્નાદ્રઃ ક્રુપિતી નરેન્દ્રઃ ।
 જ્ઞાનેન હીનો ન પુનઃ કથચિદિત્યસ્ય દૂરે ન ભવન્તિ સન્તઃ ॥૭॥

સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લોક ૨૦૬

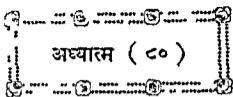
મદોન્મત્ત હાથીને, મિહને, નાગને કે ડોપાયમાન થયેલ
 જાનને વશ કરવો શક્ય છે પરંતુ જે અજ્ઞાની માણુમ હોય
 તે કોઈ રીતે વશ કરી શકાતો નથી તેથી અજ્ઞાન પુરૂષો
 જ્ઞાનથી દૂર થતા નથી ૭

શૌચક્ષમાસત્યતપોદમાદ્યા ગુણાઃ સમસ્તાઃ ક્ષણતશ્ચલન્તિ ।
 જ્ઞાનેન હીનમ્ય નરમ્ય લોકે, વાત્યાહતા ના તરવોઽપિ મૂલાત્ ॥૮॥

સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લોક ૨૦૪

સસાગ્રમા જે માણુમ જ્ઞાન વગરનો-અજ્ઞાની-હોય તે
 માણુસના ગૌચ, ક્ષમા, સત્ય, તપ, ઇન્દ્રિયદમન વિગેરે જઘાય
 શુભો, પવનવટે હણાયેલા વૃક્ષો જેમ મૂળથી ઉખડી જાય છે
 તેની માફક, ક્ષણમા નાશ પામે છે ૮

अध्यात्म (८०)

अध्यात्मनु स्व३प.—

गतमोहाधिकाराणामात्मानमधिकृत्य या ।

प्रवर्तत क्रिया शुद्धा, तदध्यात्म जगुर्जिना' ॥ १ ॥

अध्यात्मसार, प्रवच १, श्लो० २६

याच्यो गयो छ मोहनेो अधिकार (गण) नेमनेो ज्येवा
माखुसेोी आत्माने आश्रिने ने शुद्ध क्रिया प्रवर्ते छ तेने
जिनेश्वरेश्ये अध्यात्म कडेळ छे १

अध्यात्मनु महत्त्व —

कान्ताञ्घरसुधाऽऽस्वादाद्युना यज्ञायते सुखम् ।

विन्दु पार्श्वे तदध्यात्मशास्त्राम्वादसुग्वोदधे. ॥ २ ॥

अध्यात्मसार, प्रवच १, श्लो० ९

युवान पुश्येने पोतानी पत्नीना अधराभूतना आस्वाडभा
ने सुण थाय छे ते सुण, अध्यात्मशास्त्रना आस्वाडना सुण
इपी समुद्रनी सामे, ज्येक टीपा समान छे २.

अध्यात्मशास्त्रमम्भूतमन्तोपसुखशालिन' ।

गणयन्ति न राजान, न श्रीद नापि वासवम् ॥ ३ ॥

अध्यात्मसार, प्रवच १, श्लो० १०

અધ્યાત્મશાસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થયેલ સતોપના સુખવાળા
મનુષ્યો રાજાને, કુબેરને કે ઈંદ્રને પણ ગત્યકારતા નથી કે

દમ્ભપર્વતદમ્ભોલિઃ, સૌહાર્દામ્બુધિચન્દ્રમાઃ ।

અધ્યાત્મશાસ્ત્રમુક્તાલમોહજાલવનાનલ ॥ ૪ ॥

અધ્યાત્મમાર, પ્રવચ ૧, શ્લોક ૧૨

અધ્યાત્મશાસ્ત્ર એ દમ્ભરૂપી પર્વતને તોડનાર વજ્રસમાન
છે, સુખનતારૂપી સમુદ્રને ઉલ્લમિત કરવામા ચંદ્રમા સમાન છે,
અને મહાન મોહરૂપી જાળાઓના વનને બાળવામા અગ્નિ
સમાન છે ૫

રસો મોગાવધિઃ કામે, સદ્મલ્કયે મોજનાવધિઃ ।

અધ્યાત્મશાસ્ત્રસેવાયામસૌ નિરવધિ. પુનઃ ॥ ૫ ॥

અધ્યાત્મમાર, પ્રવચ ૧, શ્લોક ૨૧

વિષયનેવનમા લોગ પુરતો જ રસ છે, સુદર લોજનમા
બાવા સુધી જ રસ છે, પરન્તુ અધ્યાત્મશાસ્ત્રની નેવામા
તો અનહદ રસ છે ૫

સામાયિક્ક યથા સર્વચારિત્રેષ્વનુષ્ટિમત્ ।

અધ્યાત્મ મર્મયોગેષુ, તથાન્નુગતમિપ્યતે ॥ ૬ ॥

અધ્યાત્મમાર, પ્રવચ ૧, શ્લોક ૨૭

જેવી રીતે બધાય ચારિત્રોમા સામાયિક રહેલુ હોય છે
તેવી જ રીતે બધાય યોગોમા અધ્યાત્મ રહેલુ છે ૬

અધ્યાત્મ વગર નકામું —

અધ્યાત્મવર્જિતૈર્ધ્યાનૈઃ, શાસ્ત્રસ્થૈઃ ફલમસ્તિ ન ।
ભવેન્નહિ ફલૈસ્તૃપ્તિ, પાનીયપ્રતિચિમ્બિતઃ ॥ ૭ ॥

વિવેકવિલામ, ઉદ્દાસ ૧૧, શ્લોક ૩૫

અધ્યાત્મ રહિત ડેવળ શાસ્ત્ર સળધી ધ્યાન કરવાથી કાઈ
પણ ફળ મળતુ નથી જેમકે પાણીમા પ્રતિબિંબિત થયેલા
ફળોનકે કાઈ પણ તૃપ્તિ થતી નથી ૭

હત હતા ! શાસ્ત્રવિશારદત્તમનર્થહેતુશ્ચ વચઃપદુત્તમ્ ।
વિજ્ઞાનવેતૃત્વમપાર્થકૃ ચ, નામ્નાદિતોડધ્યાત્મસુધારસથેત્ ॥૮॥

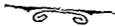
જો અધ્યાત્મરૂપી અમૃત રસનો આમ્વાદ કર્યો ન હોય તો
હા હા ! એવની વાત છે કે-તેની શાસ્ત્ર સળધી વિદ્રવ્તા હણાઈ
ગઈ, તેના વચનની ચતુરાઈ અનર્થનુ કારણ છે, અને તેનુ
વિજ્ઞાન(વિશેષ જ્ઞાન અથવા ડગા)નુ જાણુવાપણુ નિર્નર્થક છે ૮

અધ્યાત્મનુ ફળ—

યેપામધ્યાત્મશાસ્ત્રાર્થતત્તર પરિણત હૃદિ ।
વપાયત્રિપયાવેપકૈઃસ્નેપા ન કાર્હિચિત્ ॥ ૯ ॥

અધ્યાત્મસાર, પ્રવચ ૧, શ્લોક ૧૪

જેઓના હૃદયમા અધ્યા મગામ્નના અર્થનુ તત્ત્વ વમેહુ
હોય છે તેઓને ડપાય અને વિગયના આલેગનુ કદ કદી પણ
થતુ નથી ૯

ચારિત્ર (૮૧)

ચારિત્રનું સ્વરૂપ:—

સર્વમાનવયોગાના, ત્યાગચારિત્રમિપ્યતે ।
કીર્તિત તદહિંસાદિવ્રતભેદેન પશ્ચઘા ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૩૯, શ્લો૦ ૧૮ (પ્ર સ.)

મર્વ સાવધ-પાપવાળા-યોગોનો વ્યાપારોનો જે ત્યાગ
ક્રમો તે ચારિત્ર કહેણ છે તે ચારિત્ર અહિંસાદિક વ્રતના
લેહવડે પાત્ર પ્રકારનું કહેણુ છે ૧

અવના પશ્ચમમિતિગુપ્તિત્રયપવિત્રિતમ્ ।
ચરિત્ર સમ્યક્ચારિત્રમિત્યાહુર્મુનિપુજ્જના ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૪૩, શ્લો૦ ૩૪ (પ્ર સ)

(પ્રથમ અહિંસાદિક પાત્ર મહાત્મનરૂપ એટલે મૂળગુણરૂપ
ચારિત્ર કહુ છે તેથી અહીં બીજે પ્રકારે કહે છે કે)—અથવા
તો પાત્ર સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિવડે પવિત્ર જે આચરણુ તે
મમ્યચારિત્ર છે એમ શ્રેષ્ઠ મુનિઓ કહે છે ૨

મદ્ગર્જનજ્ઞાનચલેન મૂતા, પાપક્રિયાયા વિરતિસ્ત્રિઘા યા ।
જિનેશ્વરૈસ્તદ્ગદિત ચરિત્રં, મમસ્તકર્મક્ષયહેતુમ્ભૂતમ્ ॥ ૩ ॥

પુમાપિતરત્નસદોહ, શ્લો૦ ૨૧૦

સમ્યગ્-શનિ અને સમ્યગ્-જ્ઞાનતા બાબથી જે મન, વચન અને ઠાણાની ત્રણે પ્રમાણની પાપમય ક્રિયાથી વિરતિ તેને જિનેશ્વરદેવાએ ચારિત્ર કહેતુ છે અને તે તમામ કર્મના ક્ષયના વાન્દુભત છે ૩

ચારિત્રના પ્રકાર —

સામાયિકમિત્યાય ડેદોપમ્થાપન દ્વિતીય તુ ।

પરિહારત્રિશુદ્ધિક સૂક્ષ્મમ્પરાય યથારચાતમ્ ॥ ૪ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૨૨૮

ચારિત્રના પાચ પ્રકાર છે, તે આ પ્રમાણે — પહેલુ સામાયિક ચારિત્ર, બીજુ છેદોપમ્થાપન ચારિત્ર, ત્રીજુ પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર, ચાથુ સૂક્ષ્મમ્પરાય ચારિત્ર અને પાચમું યથારચાત ચારિત્ર ૪

પશ્ચાન્નવાદ્વિન્મણ પશ્ચેન્દ્રિયનિગ્રહ. કપાયજય ।

દળ્ડત્રયનિરતિશ્ચેતિ સયમ સપ્તદશભેદ* ॥ ૫ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૧૭

હિ સાદિઠ પચાઘવથી વિરમણુ, પાચે ધદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાર કપાયનો જય કરવો, અને મન, વચન અને ઠાણાની ક્રિયાથી વિરમણુ; એમ ત્રયમ-ચારિત્ર-૧૭ પ્રકારે કહ્યો છે

एव चरित्रस्य चरित्रयुक्तैस्त्रयोदशाङ्गस्य निवेदितस्य ।

व्रतादिभेदेन भवन्ति भेदा , सामायिकाद्या* पुनरेव पञ्च ॥

સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૨૩

ચારિત્રધારી મુનિઓએ કહેલા ચારિત્રના મતાદિ લેદ-
વડે તેર લેદો થાય છે—એટલે કે—પાત્ર મહામત, -પાત્ર સમિતિ
અને ત્રણ ગુણિ એમ તેર પ્રકાર થયા વળી એ ચારિત્રના
સામાયિક આદિવડે પાત્ર લેદો પણ થાય છે (સામાયિક, છેદોપ
સ્થાપન, પરિહારવિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મસપરાય અને યથાખ્યાત) ૬

ક્યુ ચારિત્ર ક્યારે થાય:—

પञ्चाधिका विंशतिरस्तदोपैरुक्ताः कपाया. क्षयत शमाद्धा ।
तेषा यथाख्यातचरित्रमुक्त, तन्मिश्रतायामितर चतुष्कम् ॥७॥

મુખાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૦ ૨૩૧

જેઓના બધાય દોષો નાશ થયા છે એવા જિનેશ્વર
દેવોએ પચીસ કપાયો કહેલા છે તે પચીસે કપાયોનો ક્ષય થવાથી
અથવા તે બધાયનો ઉપશમ થવાથી યથાખ્યાત નામનુ ચારિત્ર
કહેલુ છે અને બાકીના સામાયિકાદિ ચાં એ કપાયોના ક્ષય અને
ઉપશમ એ બંનેના મિશ્રપણાથી એટલે કે ક્ષયોપશમથી થાય છે ૭

ચારિત્રની વિશેષતા:—

तच्चारित्र न किं सेवेद्यत्सेनामशग पुमान् ? ।

हीनवशोऽपि ससेव्यः, सुरामुरनरोत्तमः ॥ ८ ॥

સૂક્તમુક્તાવલી, અધિકાર ૫૮, શ્લો ૦ ૧ ❀

જે ચારિત્રની સેવામા લાગેલો માણસ, કદાચ નીચા કુળનો
હોય તો પણ, તે સુરામુર અને નરોત્તમોવડે પૂજ્ય છે તે
ચારિત્રની સેવા કેમ ન કરવી ? ૮

વિનિર્મલ પાર્ષણચન્દ્રકાન્ત,
 યસ્યાતિ ચારિત્રમસૌ ગુણવ્ર. ।
 માત્ની ઠલીનો જગતોઽભિગમ્યઃ,
 કૃતાર્થજન્મા મહનીયવુદ્ધિઃ ॥ ૯ ॥

સુભાષિતરત્નસન્નોહ, શ્લો ૦ ૨૩૯

જે માણસનું ચારિત્ર પૂર્વના પૂર્ણચંદ્ર જેવું નિર્મળ હોય છે તે માણસ શુભને બલ્લનારો, માતી, કુળવાન, જગતને માનવા યોગ્ય, કૃતાર્થ જન્મનાળો અને શ્રેષ્ઠબુદ્ધિવાળો હોય છે ૯

ક્ષિતિતલગચન વા પ્રાન્તમૈલાશન વા,
 મહજપરિભગો વા નીચદુર્ભાષિત વા ।
 મહતિ ફલવિશેષે નિત્યમમ્યુદ્યતાના,
 ન મનમિ ન શરીરે દુઃખમુત્પાદયન્તિ ॥ ૧૦ ॥

આચારાઙ્ગસૂત્ર ષ્ટ ૦ ૧૧૨, શ્લો ૦ ૧ ૐ

મોક્ષરૂપ મોટા ક્ષણને મેળવવા માટે નિરતર ઉદ્યમી થયેલા યોગી-જનોનું પૃથ્વીતળપર સુખ, હ્રુષ્ટ સુકુ ભિક્ષાતુ લોભન, સ્વાભાવિક પરાભવ કે નીચ પુરોધાના દુર્વચન; આ સર્વમાથી દોષ પલ્લુ તેમના મન કે શરીરને વિષે કાંઈ પણ દુઃખ ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી ૧૦

ચારિત્રરત્નાન્ન પર હિ રત્ન,
 ચારિત્રવિત્તાન્ન પર હિ વિત્તમ્ ।

ચારિત્રલાભાન પરો હિ લામ-

ચારિત્રયોગાન પરો હિ યોગઃ ॥ ૧૧ ॥

પર્વકથા, મૌન્યકાદશી, પૃ ૧૬, શ્લો ૧૪૮ (ચ વિ પ્ર) *

ચારિત્રરૂપી રત્નથી બીજી કોઈ શ્રેષ્ઠ રત્ન નથી, ચારિત્રરૂપી ધનથી બીજી કોઈ શ્રેષ્ઠ ધન નથી, ચારિત્રરૂપી લાલથી બીજી કોઈ શ્રેષ્ઠ લાલ નથી અને ચારિત્રરૂપી યોગથી બીજી કોઈ શ્રેષ્ઠ યોગ નથી ૧૧

ચારિત્રનો સમય:—

પ્રવ્રજેદ્ બ્રહ્મચર્યાત્તુ, યદીન્ડેત્ પરમા ગતિમ્ ।

જાતપુત્રો ગૃહસ્થો યા, ત્રિદિતાત્મા જિતેન્દ્રિયઃ ॥ ૧૨ ॥

યમસ્મૃતિ, શ્લો ૨૩૦

જો ઉત્તમ ગતિ (મુક્તિ) ની ઇચ્છા હોય તો બ્રહ્મચર્યાથકી જ એટલે પહેલો બ્રહ્મચર્યાશ્રમ પૂર્ણ વાય કે તરત જ ગૃહસ્થાશ્રમમાં ગયા વિના જ પ્રવ્રજ્યા (સન્યસ્ત) બહુ કરવી અથવા ગૃહસ્થાશ્રમમાં જાય તો તત્ત્વજ્ઞાની અને જિતેન્દ્રિય થઈ, (એક) પુત્ર ઉત્પન્ન થાય ત્યારે, પ્રવ્રજ્યા બહુ કરવી ૧૨

યદા મનમિ મહ્યાત, વૈતૃષ્ણ્ય સર્વમસ્તુપુ ।

તદૈવ સન્યસેદ્વિદ્વાનન્યથા પતિતો ભવેત્ ॥ ૧૩ ॥

સૌરપુરાણ, યતિધર્મસમુચ્ચય

ત્યારે મનમાં સર્વ વસ્તુઓ ઉપર તૃષ્ણારહિતપણે થાય, તે જ વખતે વિદ્વાને સન્યસ્ત (ચારિત્ર) બહુ કરવું અન્યથા

(શ્રદ્ધા ન કરે તો) તે પતિત-બ્રહ્મ-ધાય છે (અથવા અન્યવા એટલે તૃષ્ણા રહિત યથા પહેલા સન્યાસ શ્રદ્ધા કરે તો પણ તે પતિત વાય છે) ૧૩

ચાગ્રિત્ર સાચુ ભૂપણ —

નિરસ્તભૂષોઽપિ યથા ત્રિભાતિ, પવિત્રચારિત્રવિભૂષિતાત્મા ।
અનેકભૂષાભિરલઢ્ઢુતોઽપિ, ત્રિમુક્તવૃત્તો ન તથા મનુષ્ય* ॥૧૪॥
સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લો० ૨૪૧

પવિત્ર ચાગ્રિત્રથી શણગારેલ છે આત્મા જેનો એવો માણસ દોષ પવુ બલતના આભૂષણ વગર પણ જેવો શોભે છે તેવો ચારિત્ર વગરનો માણસ અનેક આભૂષણથી શણગારેલો હોય તો પણ શોભતો નથી ૧૪

ચાગ્રિત્ર જ્ઞાનતુ કળ.—

પર જ્ઞાનફલ વૃત્ત, વિભૂતિર્ન ગરીયસી ।
તથા હિ વર્ધતે કર્મ, સદ્વૃત્તેન વિમુચ્યતે ॥ ૧૫ ॥
તત્ત્વામૃત, શ્લો० ૩૧૧

જ્ઞાનતુ સુખ્ય કળ ચારિત્ર જ છે નહિ કે મોટી સપત્તિ! કારણ કે સપત્તિથી તો કર્મ વધે છે અને ચારિત્રથી કર્મ છુટે છે ૧૫

ચારિત્ર વગર નકામુ.—

સદ્દર્શનજ્ઞાનતપોદયાદ્યાચારિત્રમાજ મફલા સમસ્તા ।
વ્યર્થાશ્ચરિત્રેણ વિના ભવન્તિ, જ્ઞાત્વેહ સન્તશ્ચરિતે યતન્તે ॥૧૬॥
સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લો० ૨૪૨

જે માણસ ચારિત્રવાળો હોય એના મન્યગૂદર્શન, જ્ઞાન, તપ, દયા વિગેરે બધા સફળ થાય છે અને જે ચારિત્ર વગરનો હોય તેના નકામા થાય છે, એમ સમજીને સતપુરૂષો ચારિત્રમા પ્રયત્ન કરે છે ૧૬

ગર્ભેવિલીન વરમત્ર માતુઃ,

પ્રસૂતિકાલેઽપિ વર નિનાશઃ ।

અસમ્ભવો વા વરમદ્ગમાજો

ન જીવિત ચારુચરિત્રમુક્તમ્ ॥ ૧૭ ॥

સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લો० ૨૪૦

માણસનું માતાના ગર્ભમાજ નાશ પામવું સારૂ છે, અથવા તે પ્રસૂતિ વખતે જ નાશ પણ મારો છે અથવા તે ઊંચ કુલ જન્મ ન જ થવો એ પણ સારૂ છે, પણ ચારિત્રથી રહિત એવું જીવન નથી સારૂ ૧૭

ચારિત્ર જાણવાનો માર્ગઃ—

इत्येतत् पञ्चविध चारित्र मोक्षसाधन प्रवरम् ।

अनेकानुयोगनयप्रमाणमार्गैः समनुगम्यम् ॥ ૧૮ ॥

પ્રશમરત્તિ, શ્લો० ૨૦૯

આ-પાંચ પ્રકારનું ચારિત્ર મોક્ષનું ઉત્તમ સાધન છે અને તે અનેક પ્રકારના અનુયોગ, નય અને પ્રમાણના માર્ગોવડે સમજી ૧૮

ચારિત્રની વૃદ્ધિનો ઉપાય:—

કપાયમદ્ગ્ઞૌ સહને ન વૃત્ત, સમાર્દ્રચતુર્ન દિન ચ રેણુમ્ ।
કપાયમદ્ગ્ઞૌ વધુનન્તિ તન, ચારિત્રવન્તો મુનય સદાઽપિ ॥૧૧॥

સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લોક ૨૩૪

જેમ ડુખના માવેલી આખ ધૂળ છે । દવસના પ્રકાશને સહન નથી કરતી, તે જ પ્રમાણે ચારિત્ર એ કપાય અને પરિશ્વરને નથી સહન કરતું એટલા માટે ચારિત્રશાળી મુનિઓ હંમેશા કપાય અને પશ્ચિહને દૂર કરે છે ૧૯

કપાયમુક્ત વચિત્ત ચરિત્ર, કપાયવૃદ્ધાવપઘાતમેતિ ।
યદા કપાયઃ શમમેતિ પુમસ્તદા ચરિત્ર પુનરેતિ પૂતમ્ ॥૨૦॥

સુભાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લોક ૨૩૩

ચારિત્રને ડપાય વગરનું જ કહેલું છે એટલે ત્યારે કપાયની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે ચારિત્રને જાનિ પડેલું છે તેથી ત્યારે માણુમના કપાય ગાત થાય છે ત્યારે પવિત્ર ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે ૨૦

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર:—

સમ્યક્ત્વ માવયેત્ ક્ષિપ્ર, સજ્ઞાન ચરણ તથા ।
વૃત્તદ્રાન્ સુચરિત પ્રાપ્ત, નૃત્વ યાતિ નિરર્થકમ્ ॥ ૨૧ ॥

તત્વામૃત, શ્લોક ૪૬

મનુષ્યે જ્યાં સમ્યક્ત્વની ભાવના ભાવવી તેમજ જ્ઞાન યુક્ત ચારિત્રની પણ ભાવના ભાવવી જોઈએ, કારણ કે એમ નહિ કરવાથી બહુ જ કષ્ટપૂર્વક પ્રાપ્ત કરેલુ સુચરિત એવુ મનુષ્ય-પણુ નિર્રથક બન્ય છે ૨૧

સમ્યક્ત્વજ્ઞાનચારિત્રસમ્પદઃ સાધનાનિ મોક્ષસ્ય ।

તાસ્વેકતરાભાવેઽપિ મોક્ષમાર્ગોઽપ્યસિદ્ધિકર ॥ ૨૨ ॥

પ્રશમરતિ, શ્લો ૦ ૨૩૦

સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રની સપત્તિ મોક્ષના સાધનરૂપ છે, અને એ ત્રણુમાથી એકનો પણ અભાવ હોય તો મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થઈ શકતો નથી ૨૨

ચારિત્રનુ ક્ષણઃ—

નિઃશૈષકલ્યાણવિધૌ સમર્થ,

યસ્યાસ્તિ ઘૃત્ત શશિકાન્તિકાન્તમ્ ।

મર્ત્યસ્ય તસ્ય દ્વિતવેઽપિ લોકે,

ન ત્રિઘટે કાચન જાતુ મીતિઃ ॥ ૨૩ ॥

સુભાપિતરત્નમન્દોહ, શ્લો ૦ ૨૩૫.

તમામ પ્રકારનુ કલ્યાણ કરનામા સમર્થ એવા પ્રકારનુ ચારિત્ર જે માણસનુ ચરના પ્રકાશ જેવુ સુદર હોય તે માણસને ધીન્ત લોકમા પણ કદી પણ ભય નથી હોતો ૨૩

સદ્ઘૃત્ત પૂજ્યતે દેવૈરાસ્વળ્ડલપૂરસ્મરૈઃ ।

અમદ્ઘૃત્તસ્તુ લોકેઽસ્મિન્, નિન્દ્યતેઽમૌ મુતૈરપિ ॥૨૪॥

તત્ત્રામૃત, શ્લો ૦ ૨૪૦

ઇદ્રોસહિત દેવતાઓ પદ્મ મારા ચારિત્રવાળાની પૂજા કરે છે અને ચારિત્ર વગરનો માણસ તો આ જગતમાં પોતાના પુત્રો વડે પણ નિંદાને પામે છે ૨૪

નો દુષ્કર્મપ્રયાસો ન કુચુરતિમુતસ્વામિદુર્વાક્યદુઃસ્વ,
રાજાદૌ ન પ્રણામોઽગ્નવમનઘનસ્થાનચિન્તા ન ચૈવ ।
જ્ઞાનાત્તિર્લારૂપૂજા પ્રશમપરિણતિ પ્રેત્ય નાકાઘવાત્તિ-
ચારિત્રો શ્રીવદ્રાયકે સુમતયસ્તત્ર યત્ન કુરુધ્યર્મ્ ॥ ૨૫ ॥

ઉપદેશમાલા (ભાષાન્તર), પૃ૦ ૧૮૬ #

જે ચારિત્રને વિષે આરભાદિક અશુભ કર્મનો પ્રયાસ કરવો પડતો નથી, ખરાબ સ્ત્રી, પુત્ર અને સ્વામીના દુર્વચનોર્તુ દુષ્ટ પ્રાપ્ત થતુ નથી, રાજા વિગેરેને નમસ્કાર કરવાનો નથી, ભોજન, વસ્ત્ર, ધન અને રહેનાના સ્થાનની ચિંતા હોતી નથી, વગી જેમા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, લોકો પૂજા મત્કાર કરે છે, મનને વિષે પ્રશમની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને મર્યા પછી સ્વર્ગા દિકની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવા મોક્ષને આપનારા ચારિત્રને વિષે, હે બુદ્ધિમાન ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે યત્ન કરો ૨૫

દીક્ષા ગૃહીતા દિનમેકમેવ,

યેનોગ્રચિત્તેન શિવ સ યાતિ ।

ન તત્ કદાચિત્ તદવશમેવ,

વૈમાનિક સ્યાત્ ત્રિદશપ્રધાન* ॥ ૨૬ ॥

પર્વકથા, મૌનપ્કાદશી, પૃ૦ ૧૬, શ્લો૦ ૧૪૯ (ય વિ પ્ર)

૧ ચોથુ પાદ જન્ની દષ્ટિએ અશુદ્ધ છે

જે મનુષ્યે ઉચ્ચ ચિત્તપટે એક જ દિવસ દીક્ષા ગ્રહણ કરી
હોય એટલે દીક્ષા પાળી હોય તો તે મોક્ષે જાય છે, કદાચ
મોક્ષે ન જાય તો અવશ્ય દેવોની મધ્યે ઉત્તમ એવો વૈમાનિક
દેવ થાય છે ૨૬

સજ્ઞાનમૂલશાલી દર્શનશાસ્ત્રેણ યેન વૃત્તતરુઃ ।
શ્રદ્ધાજલેન સિત્તો મુક્તિફલ તસ્ય સ દદાતિ ॥ ૨૭ ॥

વૈરાગ્યશતક (પદ્માનદ), શ્લો ૦ ૨૪

સત્ય જ્ઞાનરૂપી મૂળવડે શોભતો અને સમ્યગ્દર્શનરૂપ
ગાખાઓવાળો ચાગ્રિત્રરૂપી વૃક્ષ જેણે શ્રદ્ધારૂપી જળવડે સીંચ્યો
હોય, તે મનુષ્યને તે વૃક્ષ મુક્તિરૂપી ફળ આપે છે ૨૭

લેશ્યા (૮૨)

લેશ્યાનુ સ્વરૂપ —

કૃષ્ણાદિદ્રવ્યમાચિવ્યાત્, પરિણામો ય આત્મન* ।
સ્ફટિકસ્વેત તરાડ્ય, લેશ્યાશબ્દ પ્રવર્તતે ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો० ૪૪ ની ટીકાં *

કૃષ્ણ વિગેરે દ્રવ્યના સમીપપણાથી સ્ફટિકની માફક આત્માનો જે પરિણામ, તે આન્મિક પરિણામમા લેશ્યા ગણ્ય પ્રવર્તે છે એટલે જેવા વર્ણવાળા પુદ્ગલના સમીપપણામા જેવો આત્માનો પરિણામ થાય, તે પરિણામને જ લેશ્યા કહેવાય છે ૧

લેશ્યાના નામ.—

તા કૃષ્ણનીલકાપોતૈતૈનમપશ્નુક્લનામાન* ।
શ્લેષ ઇવ વર્ણવન્ધસ્ય, કર્મવન્ધસ્થિતિવિધાય ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો० ૪૪ ની ટીકાં *

તે કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત, તૈજસ, પદ્મ અને શુક્રના નામની છ લેશ્યાઓ છે વર્ણવન્ધતા મેળાપની પેઠે લેશ્યાઓ કર્મવન્ધ અને કર્મની નિવૃત્તિ કરવાવાળી છે ૨

કૃષ્ણ લેશ્યા:—

અતિરોદ્રઃ સદા ક્રોધી, મત્સરી ધર્મવર્જિતઃ ।

નિર્દયો વૈરસયુક્તઃ, કૃષ્ણલેશ્યાઽધિકો નરઃ ॥ ૩ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ (માપાતર), ભાગ ૪, પૃ૦ ૯૦ (પ્ર સ)

જે માણસ અતિ રોદ્ર-ક્ર-વિચારનો હોય, સદા ક્રોધી હોય, ઇર્ષ્યાળુ હોય, ધર્મરહિત હોય, દયારહિત હોય, વૈરયુક્ત હોય, તે પુરૂષ કૃષ્ણલેશ્યાવાળો હોય છે ૩

નીલ લેશ્યા:—

અલમો મન્દચુદ્ધિશ્ચ, સ્ત્રીલુબ્ધ' પરમશ્ચક્રઃ ।

કાતરશ્ચ સદા માની, નીલલેશ્યાઽધિકો ભવેત્ ॥ ૪ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ (માપાતર), ભાગ ૪, પૃ૦ ૯૦ (પ્ર સ)

આળસુ, મદ બુદ્ધિવાળો, સ્ત્રીમા લુબ્ધ, બીજને છેતરનારો, કાયર અને સદા માનવાળો પ્રાણી નીલલેશ્યાવાળો હોય છે ૪

પીત લેશ્યા:—

વિદ્યાત્રાન્ કરુણાયુક્તઃ, કાર્યાન્કાર્યવિચારકઃ ।

લામાલાભે સદા પ્રીતઃ, પીતલેશ્યાઽધિકો નર' ॥ ૫ ॥

ઉપદેશપ્રાસાદ (માપાતર), ભાગ ૪, પૃ૦ ૯૧ (પ્ર. સ)

જે માણસ વિદ્યાવાળો હોય, દયાવાન હોય, કાર્ય અને અકાર્યનો વિચાર કરનાર હોય, તથા લાભ અને અલાભમા સદા પ્રસન્ન હોય, તે માણસ પીતલેશ્યાવાળો હોય છે ૫

પદાલેખ્યા —

હમાર્ગ્ય મદા ત્યાગી, દેવાર્ચનરતો યમી ।

શુચીભૂત મદાન્નન્દી, પમલેદ્યાઝધિકો મવેન્દુ ॥ ૬ ॥

ઉપદેશપ્રામાણ (ભાગાતર), માગ ૮, પૃ૦ ૧૧ (પ્ર મ)

દે માળુ ૧ હમારગન લેાય, ઝલા દાની લેાય, દેવપૂજનપ્રા
લેાય, અદિમાદિષ્ટ પાચ યમવાગે લેાય, મળ પવિત્ર લેાય
નદા આનદવાળો લેાય તે માળુમ પમલેશ્યાવાળો લેાય છે

શુક્ય લેખ્યા —

રાગદેવપિનિમૃત્ક, શોનનિન્દાપિવિંતિ ।

પરમાન્મ પસપત્ર, શુસ્તલેદ્યો મવેષ્વર ॥ ૭ ॥

ઉપદેશપ્રામાણ (ભાગાતર), માગ ૮, પૃ૦ ૧૧ (પ્ર મ)

રાગદેવથી રહિત, શોક તથા નિદાશી રહિત અને પરમાત્મ
વને પામેલો માળુમ શુક્યલેશ્યાવાળો લેાય છે ૭

લેશ્યાનુ ક્ષણ —

યાદશી જાપતે લેદ્યા, મમયેજ્જલ્યે દારીરિણઃ ।

તાદશ્યેવ મવેન્લેદ્યા, પ્રાયસ્તમ્યાન્યજન્મનિ ॥ ૮ ॥

ધર્મપરીક્ષા, પૃ૦ ૫ (આત્મા સ)

પ્રાણીને અત્ય મમયે (મરણકાળે) જેવી લેશ્યા લેાય
તેવી જ લેશ્યા તેને પ્રાયે કરીને અન્ય જન્મને વિષે લેાય છે

પાંચ સમિતિ (૮૩)

પાચ સમિતિ અને ત્રણ શુષ્ણિના નામઃ—

ઈર્યામાપૈષણાઽઽદાનનિક્ષેપોત્સર્ગસઙ્ગિકા ।

પચ્ચાહુઃ મમિતીમ્વિસ્રો ગુપ્તીસ્ત્રિયોગનિગ્રહાત્ ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧, શ્લોઁ ૩૫ (પ્ર સ)

ઈર્યામમિતિ, ભાષામમિતિ, એષણામમિતિ, આદાનનિષ્કેપ-મમિતિ અને ઉત્સર્ગ-પાન્ધિપનિકા-મમિતિ, આ નામની આ પાચ મમિતિઓ ઢહેલી છે, તથા મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગનો નિગ્રહ કરવાથી મનશુષ્ણિ, વચનશુષ્ણિ અને કાયાશુષ્ણિ એ નામની ત્રણ શુષ્ણિઓ ઢહેલી છે ૧

ઈર્યાસમિતિઃ—

લોકાતિગ્રાહિતે માર્ગે, ચુષ્ણિતે માસ્વદશુષ્ણિઃ ।

જન્તુરક્ષાર્થમાલોક્ય, ગતિરીર્યા મતા મતામ્ ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧, શ્લોઁ ૩૬. (પ્ર સ)

જે માર્ગે ઘણા લોકો આત્મ્યા હોય અને આલતા હોય, તથા જે માર્ગે સૂર્યના કિરણો પડતા હોય તેવા માર્ગે ઉપર જન્તુઓની રક્ષાને માટે ઉપયોગ પૂર્વક જોડેને જે આલવુ તેને મત્પુરુષોએ ઈર્યા કહેલી છે એટલે કે તે ઈર્યાસમિતિ કહે-

વાય છે (ઈર્ષ્યા એટલે ગનિ-નમન-તે ॥ મમિતિ એટલે તે
તે ઈર્ષ્યાનમિતિ એ પ્રમાણે નવંત્ર કાળવૃ) ૨

યુગાન્તરપ્રેલપત. શકાયાદિવા પથા જન્તુવિષાગ્નિતેન ।
યતો મુનેર્જીરવિરાઘદાન્યા, ગતિર્વરયાંગમિતિ મમુક્તા ॥૩॥
સુભાષિતરત્નસાન્દોદ, શ્લો ૦ ૨૨૨

છપોની વિરાધના ન કાચ એટલા માટે દિવસને સમયે
મુ ॥૧૦ (માડા નામ કાચ) મુખી ભગવત્ એવા પૂર્વક, કાંઈ મન
પ્રકાશના જન્તુથી રહીત એવા માર્ગેથી મુનિનુ જે શુભ વચન
તેને ઈર્ષ્યામિતિ કહે છે ૩

નોષ્ઠં ન તિર્યગ્ દૂર વા, ગિરીખન પર્યટદુષ ।
યુગમાત્ર મહીષ્ટ, નરો ગન્દેદ્વિલોચન ॥ ૪ ॥
વિષ્ણુપુરાણ, રાજ ૫, શ્લો ૦ ૩૬

પરિત જને ઉચ નેમને ચાલવુ નહીં, આકુ અવશ્ય કે
દૂર નેમને ચાલવુ નહીં પરંતુ ગાંધીની મુચરી પ્રમાણ ભૂમિને
નેતા નેતા ચાલવુ ૪

ભાષાસમિતિ:—

અવઘત્યાગત સર્વજનીન મિતભાષણમ્ ।
પ્રિયા વાચયમાના મા, ભાષાસમિતિરુચ્યતે ॥ ૫ ॥
યોગનામ્, પ્રકાશ ૨, શ્લો ૦ ૩૭ (પ્ર, મ)

દોષ રહિત અને મહિ જનને હિતકારક જે પરિગિત વચન
બાંધવુ, તે મુનિઓને પ્રિય એવી ભાષાસમિતિ કહેવાય છે ૫

આત્મપ્રશ્નસાપરદોષહામપૈશુન્યકાર્કશ્યવિરુદ્ધવાક્યમ્ ।

વિવર્જ્ય માપા પ્રદતા મુનીના, પ્રદન્તિ માપામમિતિં જિનેન્દ્રાઃ૬

સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો૦ ૨૨૪

પોતાની પ્રશ્નમા, પાગકાના દોષ, હામ્ય, આડીયાપણ, કઠોર-
પણ, વિરુદ્ધતા, આ દોષોથી મુક્ત વાક્યને છોડીને મુનિજનો
ને ભાષા બોલે છે તેને ભાષાસમિતિ જહે છે ૬

એપણાસમિતિઃ—

દ્વિચત્વારિંશતા મિધાદોષૈર્નિત્યમદૂપિતમ્ ।

મુનિર્યદન્નમાદત્તે, સૈપણાસમિતિર્મતા ॥ ૭ ॥

યોગશાસ્ત્ર પ્રકાઠ ૧, શ્લો૦ ૩૮ (પ્ર સ)

મુનિ ભિક્ષાના બેતાળીશ દોષ રહિત ને અન્ન હુમેશા
પ્રહણ કરે છે, તે એપણાસમિતિ જહેલી છે ૭

અનુદ્વમોત્પાદનવલ્ભદોષા, મનોવચઃકાયવિકલ્પશુદ્ધા ।

સ્વકારણાયા મુનિપસ્ય મુક્તિસ્તામેપણારૂયા સમિતિં પ્રદન્તિ ૮

સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો૦ ૨૨૫

ઉદ્વગમ અને ઉત્પાદન આદિ ૪૨ દોષથી રહિત, મન, વચન
અને કાયાના વિકલ્પોથી રહિત, એવું અને પોતાના શરીરને
આતરજ મુનિનું જે લોજન તેને એપણાસમિતિ કહે છે

આદાનનિષ્કેપસમિતિ—

આગનાદીનિ સર્ગીક્ષ્ય, પ્રતિલિગ્ન્ય ચ યત્નત ।

ગૃહ્ણીયાન્નિલિપદ્વા યત્, સાડ્ડઙ્ગાનમમિતિઃ સ્મૃતા ॥૧૯॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૮, શ્લો ૩૯ (પ્ર સ)

આમન, વસ્ત્ર, પાત્ર વિગેરે દરેક વસ્તુ યત્નથી જોધને તથા પરિલેહીને-પુ જીને-ને અદભ કરવી અથવા મૂકવી, તેને આદાન નિષ્કેપસમિતિ કહેલી છે ૯

આદાનનિષ્કેપનિષ્કેવિધાને, દ્રવ્યમ્ય યોગ્યસ્ય મુને ન યત્ન
આદાનનિષ્કેપણનામધેયા, વદન્તિ મન્ત* સમિતિ પત્રિરામ્ ૧૦

સુભાષિતરત્નસન્દોહ શ્લો ૨૨૬

ઉચિત વસ્તુના મૂકવા અને દેવાની ક્રિયામા મુનિને જો પ્રયત્ન છે તેને સજ્જન પુર્યો પવિત્ર એવી આદાનનિષ્કેપ સમિતિ કહે છે ૧૦

ઉત્સર્ગ (પારિષ્ઠાપનિકા) સમિતિ:—

કફમૂત્રમલપ્રાય, નિર્જન્તુજગતીતલે ।

યત્નાઘદુત્સૃજેત્સાધુ, મોત્સર્ગમમિતિર્ભવેત્ ॥ ૧૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૮, શ્લો ૪૦ (પ્ર સ)

કફ, મૂત્ર, મળ વિગેરે નાળી દેવાની વસ્તુને સાધુ યત્ન પૂર્વક જ તુ રહિત પૃથ્વીતળ ઉપર જે ત્યાગ કરે તે ઉત્સર્ગસમિતિ છે (તેનુ જીભુ પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ પણ કહેવાય છે) ૧૧

દૂરે વિશાલે જનજન્તુમુક્તે, ગૂઢેઽવિરુદ્ધે ત્યજતો મલાનિ ।
 પૂતા પ્રતિષ્ઠાપનનામધેયા, વદન્તિ સાધોઃ સમિતિ જિનેન્દ્રા ૧૨
 સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૦ ૨૨૭

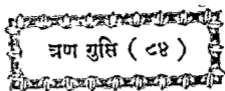
દૂર સહેલા, પહોળા, મનુષ્ય અને જીવજતુ વગરના, એક
 તમા સહેલા અને કોઈને આડા ન આવે એવા ધ્યાનમાં મળતુ
 જે નાખતુ તેને જિનેશ્વરેએ સાધુની પવિત્ર એવી પ્રતિષ્ઠાપન
 સમિતિ કહી છે ૧૨

સમિતિનુ ક્ષણ:—

સમસ્તજન્તુપ્રતિપાલનાર્થા, કર્માશ્રવદ્વારનિરોધદક્ષાઃ ।
 ડમા મુનીના નિગદન્તિ પશ્ચ, પશ્ચત્વમુક્તાઃ સમિતીજિનેન્દ્રાઃ ૧૩
 સુમાપિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૦ ૨૨૮.

મરણથી મુક્ત થયેલા એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને મુનિ-
 એની આ પાય સમિતિએ તમામ પ્રાણીએની રક્ષાને માટે
 કહેલી છે અને તે સમિતિએ કર્મોના આશ્રવના દ્વારને અટકા
 વવામાં કુશળ છે ૧૩

त्रણ गुप्तिनु स्वરूप —

प्रवृत्तय स्वान्तवचस्तनूना, सूत्रानुमारेण निवृत्तयो वा ।
यास्ता जिनेशा. कथयन्ति तिस्रो गुप्तीर्विधूताखिलकर्मबन्धाः१

सुभाषितरत्नसंग्रह, श्लो० २०९

मन, વચન અને ક્રયાની, શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના આગમની અનુસારે, જે પ્રવૃત્તિ કરવી અને નિવૃત્તિ કરવી તેને શ્રી જિનેશ્વરહેવેા ત્રણ ગુપ્તિ કહે છે કે જેથી તમામ કર્મને બાધ દૂર થાય છે ૧

મનોગુપ્તિ —

વિમુક્તફલ્પનાજાલ, સમત્વે સુપ્રતિષ્ઠિતમ્ ।

આત્મારામ મનસ્તર્જકર્મનોગુપ્તિરુદાહતા ॥ ૨ ॥

योगશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧, શ્લો० ૪૧ (પ્ર સ)

જે મન સક્રમવિક્રમના સમૂહથી રહિત હોય, રાગદ્વેષ રહિત સમપણાને વિષે રહેલું હોય, તથા પોતાના આત્માને વિષે જ સમણ કરતું હોય, એવા મનને મુનિઓએ મનોગુપ્તિ કહેલી છે ૨

વચ્ચનગુપ્તિ:—

સજ્ઞાદિપરિહારેણ, ચન્મૌનમ્પાનલમ્નનમ્ ।

વાગ્વૃત્તે સવૃત્તિર્ના યા, મા વાગ્ગુપ્તિરિહોન્યતે ॥ ૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧ શ્લો ૦ ૪૨. (પ્ર સ)

હાથ, નેત્ર વિગેરેની ચેષ્ટા કર્યા વિના જ જે મોનતુ અવલબન કરવું—મૌન ધારણ કરવું—તે વાગ્ગુપ્તિ કહેવાય છે (અથવા બેલવાની ક્રિયા સુખવસ્ત્રિકાવડે સુખને ઢાકી યતના પૂર્વક કરવી તે પણ વાગ્ગુપ્તિના મવરૂપ વાગ્ગુપ્તિ કહેવાય છે) ૩

કાયગુપ્તિ:—

ઉપમર્ગપ્રમદ્ધેડપિ, કાયોત્સર્ગજુપો મુને: ।

સ્થિરીભાવઃ ગરીસ્સ્ય, કાયગુપ્તિનિગદ્યતે ॥ ૪ ॥

શયનાસનનિક્ષેપાડ્ડાનચક્રમણેષુ યઃ ।

સ્થાનેષુ ચેષ્ટાનિયમઃ, કાયગુપ્તિન્તુ માડપરા ॥ ૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૧, શ્લો ૦ ૪૩, ૪૪ (પ્ર સ)

ઉપદ્રવો પ્રાપ્ત વાય તો પણ કાયોત્સર્ગ રહેલા મુનિનું શરીર જે ચિત્ત-નિશ્ચળ-ગ્રહે તે કાયગુપ્તિ કહેવાય છે તથા શયન, આસન, બેસવું, મૂકવું, ચલણ કરવું અને ગતિ કરવી, આ સર્વ સ્થાનકોમાં જે ચેષ્ટાનો નિયમ એટલે શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે સર્વ ક્રિયા કરવી તે પણ બીજી કાયગુપ્તિ કહેલી છે ૪, ૫

योग (૮૫)

યોગની વિરોધતા.—

યોગ સર્વવિપદછીનિતાને પરશુ' શિત. ।

જમૂલમન્ત્રતન્ત્ર ચ, કાર્મણ નિર્ઘૃતિથ્રિય ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૧૦, શ્લો૦ ૫ (પ્ર સ)

યોગ એ સર્વ વિપત્તિરૂપી લતાના અમૂલને છેદવામા તીક્ષ્ણ કુહાડા સમાન છે, તથા મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીનુ, મૂલ, મત અને તત્ર વિનાનુ, કામણુ છે ૧

અહો યોગસ્ય માહાત્મ્ય, પ્રાજ્ય સામ્રાજ્યમુદ્દહન્ ।

અનાપ કેવલજ્ઞાન, ભરતો ભરતાધિપ ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૧૫, શ્લો૦ ૧૦ (પ્ર સ)

અહો ! યોગનુ માહાત્મ્ય આશ્ચર્ય કારક છે, જે જેથી મોટા સામ્રાજ્ય (અકલ્પવીરજ્ઞા)ને ધારણ કરનાર છ ખડ ભરતના સ્વામી ભરતઅકલ્પવીર કેવળજ્ઞાનને પામ્યા ૨

ચતુર્વર્ગેઽગ્રણીર્મોક્ષો યોગસ્તસ્ય ચ કારણમ્ ।

જ્ઞાનશ્રદ્ધાનિવારિત્રરૂપ સ્વત્રય ચ મ' ॥ ૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૩૫, શ્લો૦ ૧૫ (પ્ર સ)

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, આ ચાર વર્ગને વિષે મોક્ષ અગ્રેસર-સૌથી શ્રેષ્ઠ-છે, તે મોક્ષનું કારણ યોગ છે, અને તે યોગ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નરૂપ છે ૩

યોગની ભાવના:—

ત્યક્તસદ્ગો જીર્ણવાસા મલહ્નિક્કલેવરઃ ।

મજન્ માધુકરીં વૃત્તિં, મુનિચર્યા કઢા શ્રયે ॥ ૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૭૦, શ્લો૦ ૧૪૨ (પ્ર સ)

મર્વ સગનો ત્યાગ કરી, શુભ વસ્ત્રને ધારણ કરી, શરીર પર મેલવડે વ્યાસ વધ તથા માધુકરી વૃત્તિનો આશ્રય કરી ક્યારે હુ મુનિચર્યાનો આશ્રય કરીશ ? ૪

ત્યજન્ દુ'શીલસસર્ગં, ગુરુપાદરજઃ સ્પૃશન્ ।

કઢાઽહ યોગમમ્યસ્યન્, પ્રમવેય મત્ચ્છિઢે ॥ ૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૭૦, શ્લો૦ ૧૪૩ (પ્ર સ)

દુષ્ટ શીલવાળાના સગનો ત્યાગ કરી, ગુરુના ચરણની રજનો અપર્શ કરી, યોગનો અભ્યાસ કરતો હુ ક્યારે મસારનો નાશ કરવા સમર્થ થઈશ ? ૫

વને પદ્માસનાસીન, ક્રોઢસ્થિતમૃગાર્મકમ્ ।

કઢાઽઘ્રાસ્યન્તિ વક્ત્રે મા. જરન્તો મૃગયૂથપાઃ ॥ ૬ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૭૦, શ્લો૦ ૧૪૫ (પ્ર સ)

વનને નિ... મા મૃગના બાલકને રાખીને

ઘેઠલા એવા મારા મુખને, વૃદ્ધ મૃગોના સમૂહો ક્યારે મુંઘરો!
 (હું પદ્માસન વાળીને આત્મધ્યાનમાં ત લીન થયો હોઉં,
 તે વખતે મારા જોળામાં મૃગના બાગકો આજોડે અને વૃદ્ધ
 મૃગો મારૂં મુખ મુઘે, તેની મને યજ્ઞ પશુ ન પડે એવી
 ત લીન અવસ્થા મારી ક્યારે થાય ?) ૬

મનોનિગ્રહ વગરનો યોગ નકામો.—

अनिरुद्धमनस्क सन्, योगश्रद्धा दधाति य ।
 पद्भ्या जिंगमिषुग्राम, स पद्भ्यि हस्यते ॥ ७ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રવાસ ૪, શ્લો ૩૭

જે મનુષ્ય મનને રૂઢ્યા વિના-વશ કર્યા વિના-યોગની
 થકાને ધારણ કરે છે એવે કે મન રૂઢ્યા વિના પણ યોગ
 થઈ શકે એમ જે માને છે, તે પુરૂષ જે પગવડે પરગામ જવાને
 ઈચ્છતા પશુ(પાગળા)ની જેમ હુમાય છે-મશકરીને પાત્ર
 થાય છે ૭

યોગનું કળા.—

भूयासौर्जपि हि पाप्मानः, प्रलय यान्ति योगतः ।
 चण्डवाताद् घनघना घनाघनघटा इव ॥ ८ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ ૧૦, શ્લો ૬ (પ્ર સ)

જેમ પ્રચંડ વાયુથી અત્યંત ઘણી મેઘની ઘટાઓ નાશ
 પામે છે- વીખરાઈ જાય છે, તેમ યોગથી ઘણા પાપો નાશ
 પામે છે ૮

ક્ષિણોતિ યોગઃ પાપાનિ, ચિરકાલાર્જિતાન્યપિ ।

પ્રચિતાનિ યથૈધામિ, ક્ષણાદેવાશુશુક્ષણિઃ ॥ ૯ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૧૦, શ્લો૦ ૭ (પ્ર સ)

જેમ અગ્નિ લાકડાના સમૂહને ક્ષણવારમા બાળી નાખે છે, તેમ યોગ ચિરકાળથી એકઠા કરેલા પાપનો ક્ષય કરે છે ૯

કફવિપ્રુળ્મલામર્શસવૌપધિમહર્દય* ।

સમિન્નશ્રોતોલબ્ધિશ્ચ, યૌગ તાણ્ડવહમ્બરમ્ ॥ ૧૦ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૧૦, શ્લો૦ ૮ (પ્ર સ)

કફ, વિદ્યા, શરીરનો મેલ અને આમર્શ-સ્પર્શ આ તથા બીજા મૂત્ર, કેશ, નખ વિગેરે સર્વ અવયવો, યોગના પ્રભાવથી, એપધિરૂપ થાય છે તેરૂપ મહદ્વિઓ, અથવા અભિમાદિક મહદ્વિઓ, તથા મયોગ પામેલી ઇન્દ્રિયોની લબ્ધિ (એટલે દરેક ઇન્દ્રિયવટે સર્વ ઇન્દ્રિયોના વિષય જાણવામા આવે તેવી લબ્ધિ), આ સર્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે યોગના જ નૃત્યનો આડખર છે ૧૦

બ્રહ્મસ્ત્રીભ્રુણગોઘાતપાત્કાન્નરકાતિથે ।

દ્વઢપ્રહારિપ્રમૃતેર્યોગો હસ્તાવલમ્બનમ્ ॥ ૧૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૩૧, શ્લો૦ ૧૨ (પ્ર સ)

પ્રાક્ષણ, સ્ત્રી, બાળ અને ગાય, આ ચારના ઘાતના મોટા પાપથી નરડના અતિથિ થવાને લાયક દ્વઢપ્રહારી વિગેરેને યોગ જ હાથના અવલબનરૂપ થયો છે -(ઘાતના પાપથી મુક્ત થઈ સદગતિને (મોક્ષને) પામ્યા છે તે યોગનો જ પ્રભાવ છે) ૧૧

सात क्षेत्र (८६)

सातक्षेत्रना नाम.—

जिनभुवने विनविम्व जिनागमे जिनवरस्य वरमदधे ।
विहितमदानिचरित्त., म एव पुण्योत्तमो लोके ॥ १ ॥

जिनेद्रना जंत्यने विप, जिनेद्रनी प्रतिमाने विपे, जिनेद्र
कडेना आगमने विपे तथा जिनेश्वरना (साधु, साध्वी, श्रावक
अने श्राविकाउप) चतुर्विध श्रेष्ठ सधने विपे जे मनुष्य नि
तर पाताना विचने व्यय करे छे, ते ज लोकमा उत्तम
पुत्र छे १

सात क्षेत्रमा धन वापरवाने उपदेश —

चैत्यप्रतिमापुस्तकवेदश्रीमहभेदरूपेषु ।
क्षेत्रेषु सप्तसु धन, उपेद्भूरिफलाप्तये ॥ २ ॥

आचारोपदश, वर्ग ६, श्लो० ९

हेरामर, प्रतिमा, आगम अने चतुर्विध श्रीसध (श्रेष्ठे
साधु, साध्वी, श्रावक अने श्राविका) इप सात क्षेत्रेमा, अधिक
इण भेजवना भाटे धनने वापसु (वापरसु) २

क्षेत्रेषु नो वपसि यत्सदपि स्वमेत—

घातामि तत्परभवे किमिद गृहीत्वा ।

તસ્યાર્જનાદિજનિતાઘચયાર્જિતાત્તે,

ભાવિ કથ નરકદુઃસ્વભરાચ્ચ મોક્ષઃ ? ॥ ૩ ॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૪, શ્લો ૭

તારી પાસે દ્રવ્ય છે છતાં પણ તુ (સાત) ક્ષેત્રમા વાપ-
રતો નથી ત્યારે શુ તુ પરલવે ધનને તારી સાથે લઈ જવાનો
છે ? વિચાર કર કે પૈસા મેળવવા વિગેરેથી થએલા પાપ
મમૂહથી મેળવેલા નારકીના દુ ખોમાવી તારો મોક્ષ (છુટકારો)
કેમ થશે ? ૩

ક્ષેત્રેષુ સત્તસ્વપિ પુણ્યપુષ્ટયે,

વપેદ્ધન સમ્પ્રતિરાજવદ્ધની ।

કૃપીગ્નલઃ કેન્દ્રલશાલિત્ત્વ્હુલાન્,

વપેત કિં યોઽસ્થિલમસ્થલાલસઃ ॥ ૪ ॥

યોગવામિષ્ઠ, અ ૦ ૨૩, શ્લો ૮૧

ધનવાન પુરૂષે સપ્રતિ રાજની જેમ પુરૂષની પુષ્ટિને માટે
ધર્મના આતે ક્ષેત્રોમા ધન વાવવુ—વાપવુ—યોગ્ય છે જેમકે
સમગ્ર ધાન્યની ઈચ્છાવાળો ખેડુત શુ એકલા શાલિચોખાને
જ પોતાના ક્ષેત્રમા વાવે છે ? ના, સર્વ ધાન્ય વાવે છે ૪

જિનમૂર્તિ ભરાવવાનુ ક્ર્મઃ—

સૂવર્ણરૂપ્યરત્નમયીં, દૃપલેખ(પ્ય)મયીમપિ ।

કારયેદ્યોઽર્હતા મૂર્તિં, સ વૈ તીર્થકરો ભવેત્ ॥ ૫ ॥

આચારોપદેશ, વર્ગ ૬, શ્લો ૧૨

જે માણુમ નોનાની, ચાદીની, રત્નની, પત્થરની કે માગીની
અરિહત લગવાનનો મૂર્તિ કંગવે છે તે તીર્થ કર થાય છે ૫

અનુમુમાત્રામપિ ય , પ્રતિમાં પરમેષ્ઠિન ।

કારયેદાપ્ય ગ્રન્થતા, સ લમેત્પરમ પદમ્ ॥ ૬ ॥

આચારોપદેશ, યર્ગ ૬, શ્લો ૧૩

જે માણુમ અશુભના પ્રમાણુ જેવડી પણ પરમાત્માની
મૂર્તિ કંગવે છે તે માણુમ ઇદ્રપણુને પામી છેવટે પરમ
પદ-ગોણ-ને પામે છે ૬

જિનચૈત્ય કશવવાનુ કળા —

ચૈત્ય ય કારયેદ્રન્યો જિનાના ભક્તિભાવત ।

તત્પરમાણુમદ્ધયાનિ, પલ્યાન્યેપ ગુરો ભવેત્ ॥ ૭ ॥

આચારોપદેશ, યર્ગ ૬, શ્લો ૧૦

જે માણુમ ભક્તિ પૂર્વક શ્રી જિનેશ્વર લગવાનુ કહેરૂ
કરાવે છે તે માણુમ, તે દેરાસરના જેટલા પરમાણુઓ હોય
તેટલા ૫ થોપમ મુખી દેવ થાય છે ૭

રમ્ય યેન જિનાલય નિજમુજોપાત્તેન કારાપિત,
મોનાશ્ સ્વધનેન શુદ્ધમનમા પમા સદાચારિણા ।

વેદ્ય તેન નરામરન્દ્રમદિત તીર્થધરાણા પદ,
પ્રાપ્ત જન્મફલ કુત ચિનમ્ન ગોચ મ્મુદ્ધોત્તિત્ ॥ ૮ ॥

કુમારપાલપ્રવચ્ચ, પદ્ય ૧૦ ❀

તે મદાચારી પુરૂષે પોતાના બાહુબળથી મેળવેલા પૈસા-વડે નિર્મળ ચિત્તથી મોક્ષને માટે ગ્રમણીય જિન-મદિગ કરાવ્યું, તેને નરેન્દ્રો અને દેવેન્દ્રોવડે પૂજાયેલી તીર્થ કર-પદવી વેદવા યોગ્ય થાય છે, અર્થાત્ તીર્થ કર પદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેણે જન્મનું ક્ષણ મેળવ્યું, જિનમત કર્યો એટલે જિનેશ્વર પ્રભુની આજ્ઞા પાળી, અને પોતાના ગોત્રને અજવાળ્યું ૮.

શ્લોકોદ્ધારનું ક્ષણ—

નવીનજિનગેહસ્ય, વિધાને ચત્ફલ ભવેત્ ।

તસ્માદદૃષ્ટગુણ પુણ્ય, જીર્ણોદ્ધારેણ જાયતે ॥ ૯ ॥

જીર્ણોદ્ધારઃ કૃતો યેન, ત્રિમત્રેણ સુચારુણા ।

જિનાજ્ઞા પાલિતા તેન, કલેશાઙ્કપારપારદા ॥ ૧૦ ॥

કુમારપાલપ્રવચન, પત્ર ૧૧ *

નવું જિન-મદિગ કરાવવાથી તે પુણ્ય-ક્રમ વાચ, તેના કરતા શ્લોકોદ્ધાર કમવવાધી આંગણ પુણ્ય થાય છે તેણે પોતાના સાશ વૈભવવડે શ્લોકોદ્ધાર કર્યો, તેણે અમાગના કલેશરૂપી સમુદ્રથી પાર પમાડનારી જિનેન્દ્ર-પ્રભુની આજ્ઞા યથાર્થ પાળી ૯, ૧૦ ।

જિનાગમનું મહત્ત્વ—

જન્મજરામરણમયૈરમિદ્રુતે વ્યાધિવેદના ગ્રસ્તે ।

જિનવરત્તચનાદન્યત્ર નાસ્તિ શરણ ક્વચિલ્લોકે ॥ ૧૧ ॥

પ્રશમરત્તિ, ગ્રંથ ૧૫૨

જન્મ જરા અને મરણના લયથી વ્યાપ્ત અને વ્યાધિ
વેદનાથી અન્ત એવા લોકને વિષે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના
વચન થકી અન્યથા ક્યાર્થ શરણુ નથી ૧૧

પ્રત્યક્ષતો ન ભગવાનૃપમો ન વિષ્ણુ-

રાલોક્યતે ન ચ હરો ન હિરણ્યગર્ભ* ।

તેષા સ્વરૂપગુણમાગમસમ્પ્રમાનાત્,

જ્ઞાન્વા વિચારયથ કોઽત્ર પરાપ્રમાદઃ ? ॥ ૧૨ ॥

લોકતત્વનિર્ણય, શ્લો ૨૧

પ્રત્યક્ષપણે ભગવાન ઝપલદેવ દેખાતા નથી, વિષ્ણુ ભગવાન
પણુ દેખાતા નથી, મહાદેવ પણુ દેખાતા નથી, બ્રહ્મા પણ
દેખાતા નથી પરંતુ તેમના પ્રરૂપેલા આગમે પ્રત્યક્ષ છે તેના
પ્રભાવથી તેમનુ સ્વરૂપ અને ગુણુ વિગેરે બાણીને તમે જ
વિચાર કરો કે કયા દેવ સત્ય છે ? આવી પરીક્ષા કરવામા પરનો
અપવાદ શી રીતે લાગે ? ૧૨

જિનાગમ-સેવાક્રમ-—

લેખયન્તિ નરા ઘન્યા યે જિનાગમપુસ્તકમ્ ।

તે સર્વં વાદમય જ્ઞાત્વા, સિદ્ધિ યાન્તિ ન સદાય* ॥ ૧૩ ॥

કુમારપાલપ્રવચ્ચ, પત્ર શ્લો ૧૪ *

જે લાગ્યશાળી મનુષ્યો જિનાગમ-અન્યોને લખાવે છે,
તેઓ મર્વ શાસ્ત્રના બાણુકાર થઈને સિદ્ધિગતિ પામે છે, તેમા
સશય નથી ૧૩

ન તે નરા દુર્ગતિમાપ્નુવન્તિ, ન મૂકતા નૈવ જડસ્વભાવમ્ ।
 નૈવાઽન્ધતા યુદ્ધિવિહીનતા ચ, યે લેખયન્ત્યાગમપુસ્તકાનિ ।૧૪।

કુમારપાલપ્રવચ્છ, પત્ર ૧૪ *

જેઓ અગામ-અન્ધાને લખાવે છે, તે મનુષ્યો દુર્ગતિ,
 મૂગાપણ, જડતા, અધપણ અને યુદ્ધિરહિતપણાને પામતા
 નથી ૧૪

યે લેખયન્તિ જિનશાસનપુસ્તકાનિ,
 વ્યાખ્યાનયન્તિ ચ પઠન્તિ ચ પાઠયન્તિ ।
 શૃણ્વન્તિ રક્ષણપ્રિઘૌ ચ સમાદ્રિયન્તે,
 તે મર્ત્યદેવશિવશર્મ નરા લભન્તે ॥ ૧૫ ॥

કુમારપાલપ્રવચ્છ, પત્ર ૧૩-૧૪ *

જે માણસો જિનેશ્વરના મતના પુસ્તકો લખાવે છે, તેનું
 વ્યાખ્યાન કરે છે, લખે છે, લણાવે છે, આલખે છે, અને એ
 પુસ્તકોની રક્ષા કરવામા સારી રીતે આદર ગણે છે, તેઓ
 મનુષ્ય, દેવ અને મોક્ષનું મુખ પામે છે ૧૫

સ વનુ મહત્ત્વઃ—

ય સસારનિરાસલાલસમતિર્મુક્ત્યર્થમુચ્ચિષ્ટતે,
 ય તીર્થ કથયન્તિ પાવનતયા વેનાસ્તિ નાન્યઃ મમ* ।
 યસ્મૈ તીર્થપતિર્નમસ્યતિ સતા યસ્માચ્છુમ જાયતે,
 સ્ફૂર્તિર્યસ્ય પરા વમન્તિ ચ ગુણા યસ્મિન્ સ સદ્ધોઽર્ચ્યતામ્ ૧૬

સિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લો ૦ ૨૦

જન્મ જરા અને મરણના કાયથી વ્યાસ અને વ્યાધિ
વેદનાથી અન્ત એવા લોકને વિષે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના
વચન થકી અન્યથા ક્યાર્થ શરણુ નથી ૧૧

પ્રત્યક્ષતો ન ભગવાનૃપમો ન વિષ્ણુ

રાલોઝ્યતે ન ચ હરો ન હિરણ્યગર્ભઃ ।

તેષા સ્વરૂપગુણમાગમમ્પ્રભાવાત્,

જ્ઞાત્વા વિચારયથ કોઽન્ન પરાપનાદઃ ? ॥ ૧૨ ॥

લોક્તત્વનિર્ણય, શ્લો ૨૧

પ્રત્યક્ષપણે ભગવાન કપલદેવ દેખાતા નથી, વિષ્ણુ ભગવાન
પણુ દેખાતા નથી, મહાદેવ પણુ દેખાતા નથી, બ્રહ્મા પણુ
દેખાતા નથી પરંતુ તેમના પ્રરૂપેલા આગમો પ્રત્યક્ષ છે તેના
પ્રભાવથી તેમનુ સ્વરૂપ અને શુણ્ણ વિગેરે જાણીને તમે જ
વિચાર કરો કે કયા દેવ સત્ય છે ? આવી પરીક્ષા કરવામા પરનો
અપવાદ શી રીતે લાગે ? ૧૨

જિનાગમ-સેવાકળ.—

લેખ્યન્તિ નરા ધન્યા યે જિનાગમપુસ્તકમ્ ।

તે સર્વે વાદમય જ્ઞાત્ના, સિદ્ધિ યાન્તિ ન સશયઃ ॥ ૧૩ ॥

કુમારપાલપ્રવચ્ચ, પત્ર શ્લો ૧૪ *

જે લાગ્યશાગી મનુષ્યો જિનાગમ-ગ્રન્થોને લખાવે છે,
તેઓ સર્વ શાસ્ત્રના જાણુમાર થઈને સિદ્ધિગતિ પામે છે, તેમા
સશય નથી ૧૩

શ્રેયની એટલે ક્રયાણુની કે મોક્ષની ઇચ્છાવાળો જે પુરૂષ ગુણના મમૂહને કોડા કરનાના ઘરૂપ મધની મેવા કરે છે, તેની પાને લક્ષ્મી પોતે જ આવે છે, શ્રીર્તિ તેને શીઘ્રપણે આલિંગન કરે છે, પ્રીતિ તેને લગે છે, મતિ-બુદ્ધિ-તેને મેળવવા માટે ઉત્કઠાવડે યત્ન કરે છે, સ્વર્ગની લક્ષ્મી તેને આલિંગન કરવાને ઈચ્છે છે, અને મુક્તિ તેની મન્મુખ વારવાર બોધ્યા કરે છે ૧૮

यद्भक्ते फलमर्हदादिपदवी मुरय रूपेः सस्यर-

चक्रित्प्रदिदगेन्द्रतादि तृणप्रत्प्रासद्विक गीयते ।

उमित यन्महिमस्तुतौ न दधते राचोऽपि राचस्पतेः,

महः सोऽघहरः पुनातु चरणन्यामैः मता मन्दिरम् ॥१९॥

सिन्दूरप्रकरण, શ્લો० ૨૪

જેમ ખેતીનું મુખ્ય ફળ ધાન્ય છે, તેમ સઘની ભક્તિનું મુખ્ય ફળ અન્નિહતાદિની પદવી પ્રાપ્તિ વાય તે છે, અને ખેતીનું પ્રામગિક-ગૌણ-ફળ જેમ ધામ છે, તેમ ચક્રવર્તીપણું અને દેવેદ્રપણું વિગેરે પ્રામગિક ફળ કહેવાય છે જે મવના મહિમાની સ્તુતિ કરવામા બહુઅપતિની નાળી પણ શક્તિને ધારણ કરતી નથી-શક્તિમાન નથી, તે પાપને હરણ કરનાર પૂજ્ય સદા પોતાના અણુના સ્થાપન-વડે સત્પુરૂષોના ધરને પવિત્ર કરે ૧૯

देवद्रव्ये અને ગુરૂદ્રવ્ય ન વાપરવું .—

देवद्रव्येण या वृद्धिर्गुणद्रव्येण यद्धन ।

तद्धन कुलनाशाय, मृतोऽपि नरक प्रजेत् ॥ २० ॥

યોગનાસીઠ, અ० ૧૬, શ્લો० ૨૧

હે લબ્ધો ! તમે તે સઘની પૂજા-સેવા-કરો, જે સઘ સમારનો ત્યાગ કરવામા લાલસાયુક્ત મતિવાળો થયો છો તે મુક્તિને માટે સાવધાન રહે છે, જેને પવિત્રપણે 'તીર્થ' કહે છે, જેના તુ ય જીને કોઈ નથી, જેને તીર્થ કર પ્રભુ પણ નમસ્કાર કરે છે, જેનાથી સન્નનોનુ કયાણુ થાય છે, જેનો મહિમા ઉલ્કૃષ્ટ છે, અને જેને વિષે ધૈર્ય ગાલીચાદિ ણધાય શુભો વસે છે ૧૬

રત્નાનામિવ રોહણદિતિધર સ્વ તારકાણામિવ,
સ્વર્ગ કલ્પમહીસ્ત્હામિન સર. પદ્મકેરુહાણામિવ,
પાથોધિઃ પયમામિવેન્દુમહસા સ્થાન ગુણાનામમા-
નિત્યાલોચ્ય નિરચ્યતા ભગવત સદ્ધસ્ય પૂજાવિધિઃ ॥૧૭॥

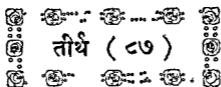
સિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લો ૦ ૦૧

જેમ રત્નનુ સ્થાન રોહણાચળ પર્વત છે, જેમ તારાઓનું સ્થાન આકાશ છે, જેમ ઠ પૃથ્વીનુ સ્થાન સ્વર્ગ છે, જેમ કમળોનુ સ્થાન નરોવર છે, જેમ પાણીનુ સ્થાન મમુક છે, અને જેમ તેજનુ સ્થાન ચદ્ર છે, તેમ સર્વ શુભોનુ સ્થાન આ સઘ છે, જેમ વિચારીને પૂજ્ય સઘની પૂજાવિધિ કરો. ૧૭

મઘની મેવાનુ ક્ષણ —

લક્ષ્મીસ્ત સ્વયમમ્યુપૈતિ રમમા કીર્તિસ્તમાલિન્નતિ,
પ્રીતિસ્ત મજતે મતિ પ્રયત્તે ત લબ્ધુમુત્કળ્ઠયા ।
સ્વ શ્રીસ્ત પરિરબ્ધુમિચ્ઠતિ મુદ્દુર્મુક્તિસ્તમાલોકતે,
ચ સદ્ધ ગુણરાશિકેલિમદન શ્રેયોરચિ સેવતે ॥ ૧૮ ॥

સિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લો ૦ ૦૩

तीर्थયાત્રાવિધિ:—

एकाहारी भूमिसस्तारकारी,
 पद्भ्या चारी शुद्धसम्यक्त्वधारी ।
 यात्राकाले सर्वमच्चित्तहारी,
 पुण्यात्मा स्याद्ब्रह्मचारी विवेकी ॥ १ ॥

उपदेशतरङ्गिणी, पृ० २४३ (य वि प्र)

યાત્રા કરનાર પુણ્યશાળી વિવેકી મનુષ્યે યાત્રાને સમયે હુમેશા એક વખત લોજન કરવું, ભૂમિપર ગર્યા કરવી, પગે ચાલવું, શુદ્ધ (અતિચાર રહિત) સમકિત ધારણ કરવું, સર્વ સચિત્તનો ત્યાગ કરવો, અને પ્રભ્રમચર્ચ પાળવું ૧

ભાવતીર્થ:—

આત્મા વૈ સુમહત્તીર્થ, યદાઽમૌ પ્રશમે સ્થિત: ।
 યદાઽમૌ પ્રશમે નાસ્તિ, તતસ્તીર્થં નિરર્થકમ્ ॥ ૨ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો० ૩૧૬

જો આત્મા પ્રશમને વિષે રહેલો હોય તો તે આત્મા જ પત્યત મોટું તીર્થ છે, અને જો આત્મા પ્રશમને વિષે રહેલો ન હોય તો તીર્થે જવું નિર્વર્ક-વ્યર્થ છે ૨

દેવદ્રવ્યવડે જે વૃદ્ધિ અને ગુરૂદ્રવ્યવડે જે ધન થાય, તે ધન કુળના નાશ માટે છે, અને મર્યા પછી પણ તરકે જવાનું છે ૨૦

સાત ક્ષેત્રમા ધન વાપજવાનું રૂળા:—

તસ્યાસન્ના રતિરનુચરી કીર્તિરુકાઠિતા શ્રીઃ,
સ્તિંગ્ધા ગુદ્ધિ. પરિચયપરા ચક્રવર્તિત્વન્નદ્ધિઃ ।
પાળાં ગ્રામ્તા ત્રિદિવકમલા કામુકી મુક્તિસપત્,
સમક્ષેત્ર્યા વપતિ વિપુલ વિત્તવીજ નિજ ય ॥ ૨૧ ॥

સિદ્ધરવકરણ, શ્લો ૦ ૮૦

જે પુરુષ પોતાના વિપુલ-ઘણા-ધનરૂપી ણીજ સાત ક્ષેત્રમા વાવે છે, તેની પાને રતિ-સમાધિ-આવીને રહે છે કીર્તિ તેની દાસી થાય છે, લક્ષ્મી તેને માટે ઉત્ક્રિષ્ટ થાય છે, બુદ્ધિ તેના પર સ્નેહ રાખે છે, ચક્રવર્તીપણ્યાની લક્ષ્મી તેના પરિચયમા આવે છે, સ્વર્ગની લક્ષ્મી તેના હાથમા પ્રાપ્ત થાય છે, અને મોક્ષલક્ષ્મી તેની કામના-ધરુગા-કરે છે ૨૧

રૂપ વડવાનળ રહેલો છે, જેને ડિનારે જન્મ મરણરૂપ મોટા મત્સ્યોના અમુહો રહેવા છે, તવા જેમા તૃપ્ત્યાડપી પાતાલ કળશો રહેલા છે, આવો સમાગમમુદ્ર જેણે કરીને શીખ તરી જવાય છે, તે જ્ઞાનાદિક સ્વભાવવાળુ ભાવતીર્થ દેવેદ્રપૂજિત તીર્થ કરોએ કહેલુ છે ૫

જ્ઞાન તીર્થ ધૃતિસ્તીર્થ, દાન તીર્થમુદાહૃતમ્ ।

તીર્થાનામપિ ચત્તીર્થ, પ્રિયુદ્ધિર્મનસઃ પરા ॥૬॥

બ્રહ્માણ્ટપુરાણ, અ૦ ૧૯, શ્લો૦ ૧૭

જ્ઞાન તીર્થ છે, ધૈર્ય તીર્થ છે, દાનને તીર્થ કહેલુ છે, તવા મનની જે અત્યંત શુદ્ધિ તે સર્વ તીર્થોને વિષે ઉત્તમ તીર્થ કહ્યુ છે ૬

મત્સ્ય તીર્થ તપસ્તીર્થ, તીર્થમિન્દ્રિયનિગ્રહ. ।

સર્વભૂતદયા તીર્થમેતત્ તીર્થસ્ય લક્ષણમ્ ॥ ૭ ॥

મહાભારત, શાન્તિપર્વ, અ૦ ૨૮, શ્લો૦ ૭૭

સત્ય તીર્થ છે, તપ પણ તીર્થ છે, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ પણ તીર્થ છે, અને સર્વ પ્રાણીઓપરની દયા પણ તીર્થ છે, આ તીર્થનુ લક્ષણ છે ૭

દાન તીર્થ દમસ્તીર્થ, સતોપસ્તીર્થમુન્યતે ।

બ્રહ્મચર્ય પર તીર્થમહિમા તીર્થમુન્યતે ॥ ૮ ॥

વાનચન્દ્રિકા, શ્લો૦ ૮૦

દાન આપવુ તે તીર્થ છે, દમ પણ તીર્થ છે, સતોપ પણ તીર્થ કહેવાય છે, બ્રહ્મચર્ય મોટુ તીર્થ છે, અને અહિંસા પણ મોટુ તીર્થ કહેલુ છે ૮

મનો વિશુદ્ધ પુરુષમ્ય તીર્થં, મારુતપમથેન્દ્રિયનિગ્રહશ્ચ ।
ત્રીણ્યેવ તીર્થાનિ શરીરમાજ્ઞા, સ્વર્ગં ચ મોક્ષ ચ નિદર્શયન્તિ ॥૩॥

ધર્મસ્વપ્નદ્રુમ, પૃ૦ ૪, શ્લો૦ ૧૩ (પ્ર સ) *

મનની વિશુદ્ધિ પુરુષતુ તીર્થ છે, વાણીનો મયમ (નિગ્રમ)
એ પદ્મ પુરુષતુ તીર્થ છે અને ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ પણ તીર્થ
છે આ ત્રણ તીર્થો પ્રાણીઓને સ્વર્ગ તથા મોક્ષ બતાવે છે
—આપે છે ૩

જ્ઞાન તીર્થં લમા તીર્થં, તીર્થમિન્દ્રિયનિગ્રહ* ।
શમસ્તીર્થં દયા તીર્થં, મત્ય તીર્થમવાર્જનમ્ ॥ ૪ ॥

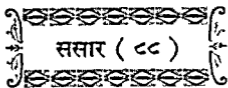
इतिहाससमुच्चय, अ० २५, श्लो० ९

જ્ઞાન તીર્થ છે, લમા તીર્થ છે, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ તીર્થ છે,
શમના તીર્થ છે, દયા તીર્થ છે, મત્ય તીર્થ છે, અને આર્જવ
સંજ્ઞના પણ તીર્થ છે ૪

રાગાદ્યમ્મા પ્રમાદવ્યસનગતચલદીર્ઘફલ્લોલપાલ*,
ક્રોધેર્પ્પાગાહવાગ્નિર્મૂનિજનનમહાનક્રચત્રૌઘરોદ (ધ.) ।
તૃષ્ણાપાતાલકૃમ્મો મરુજલધિગ્ય તીર્થતે ચેન તૂર્ણં,
તજ્ઞાનાદિસ્વભાવ ક્વચિત્મિહ સુરેન્દ્રાચિંતૈર્ભાવતીર્થમ્ ॥૫॥

रामायण, अरण्यकाण्ड, अ० ૩૯, શ્લો૦ ૧૧

આ સંસારરૂપી સમુદ્ર રાગાદિક વળથી ભરેલો છે, તેની
પાળ સાથે પ્રમાદ અને વ્યસન (ઘતાદિક અથવા કષ્ટ) રૂપી
સેકટો મોટા મોલ્તઓ અથડાય છે, જેમા ક્રોધ અને ઇર્ષ્યા

સસાર (૮૮)

સસારનો સ્વભાવ:—

અન્યોઽન્ય મત્રચક્રે યાતા સર્વેઽપ્યનન્તગ્રો જીવાઃ ।
માત્રાદિવન્ધુમાવ, શત્રુદાસીનમાવ ચ ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનગતક, શ્લો ૦ ૩૮

આ મસામ્યક્રમા સર્વ જીવો પરમ્પર અનતવાર માતા પિતા વિગેરૂપ બધુપણાને પામેલા છે, શત્રુપણાને પામેલા છે, અને ઠાઠામીનપણાને (મધ્યમ્યપણાને) પણ પામેલા છે અથાત્ તેથી આ સમારમા કોઈ પણ જીવ કોઈ પણ જીવનો વાન્તવિક રીતે મિત્ર, શત્રુ કે મધ્યમ્ય નથી ૧

સુમ્યે હૃદિ સુવામિક્ત, દુઃમ્યે વિપમય જગત્ ।
વસ્તુ રમ્યમરમ્ય વા, મનસદ્કલ્પતસ્તતઃ ॥ ૨ ॥

નલવિલાસ, અદ્ધ ૫, શ્લો ૦ ૧૦

આ જગત એટલે જગતમા ગ્હેલી વસ્તુ, જે મન મ્વમ્ધ-શાતિ યુક્ત-હોય તો અમૃતથી બાણે નિચાયેલી હોય તેમ પ્રિય લાગે છે, અને જે મન અસ્વમ્વ હોય તો આખુ જગત વિષયમય ભાસે છે તેથી મનની કલ્પનાવી જ વસ્તુની સુદ-રતા અને અસુદરતા છે વાન્તવિક રીતે તો વસ્તુઓ એક જ સ્થિતિવાળી છે ૨

તીર્થયાત્રાનુ ક્રમ —

આરમ્ભાણા નિવૃત્તિર્ટ્રિણમફલતા મહુવાન્મલ્યમુદ્યે-
 નેર્મન્ય દર્શનસ્ય પ્રણયિજનહિત જીર્ણચેત્યાદિકૃત્યમ્ ।
 તીર્થાન્નત્ય ચ મમ્યગ જિનવચનકૃતિસ્તીર્થમત્કર્મકૃત્ય,
 સિદ્ધેગમન્નમાત મુરનરપદવી તીર્થયાત્રાફલાનિ ॥ ૯ ॥

ઉપદેશારક્ષિણી, પૃ૦ ૨૪૨ (ય વિ પ્ર)

તીર્થયાત્રા ક વાથી અને પ્રકાશના આરણોતી નિવૃત્તિ,
 ધનની સફળતા, સઘનુ વાત્મ ય (શક્તિ), મગ્નિતની નિર્મળતા,
 પ્રેમી લોકોનુ દિન, ૯૯૧૧ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર વિગેરે કાર્ય થાય છે,
 તીર્થની ઉત્તિ થાય છે, મમ્યગ પ્રકારે જિનેશ્વરના વચનનુ
 પાલન થાય છે, તીર્થેર નામકર્મનો બધ થાય છે, મોક્ષ
 સમીપે આવે છે, તવા દેવ અને મનુષ્યનુ પદ એટલે ઉચ્ચ જન્મ
 પ્રાપ્ત થાય છે, આ સર્વ તીર્થયાત્રાનુ ક્રમ છે ૯

શ્રીતીર્થપાન્ધરજમા વિરજીભવન્તિ,
 તીર્થેષુ વિભ્રમણતો ન ભવે ભ્રમન્તિ ।

તીર્થવ્યયાન્દિહ નરા સ્થિરમમ્પદ સ્યુ,

પૂજ્યા ભવન્તિ જગદીશમવાચયન્ત ॥ ૧૦ ॥

ઉપદેશતરક્ષિણી, પૃ૦ ૨૪૬.

શ્રીતીર્થના માર્ગની ધૂળવડે મનુષ્યો રજ (કર્મ) રહિત થાય
 છે, તીર્થને વિષે બ્રમણ કરવાથી તે બવને વિષે બ્રમણ કરતા નથી,
 તીર્થને વિષે ધનનો વ્યય કરવાથી સ્થિર સ પદા પ્રાપ્ત થાય છે,
 અને જગદીશની પૂજા કરવાથી તેઓ જગતને પૂજ્ય થાય છે ૧૦

જ્યા સુધી જન્મ છે ત્યા સુધી મરણ છે, અને ત્યા સુધી માતાના ઉદરમા શયન કરવાનું છે આ પ્રમાણે સસારમા પ્રગટ જ દોષ જોવામા આવે છે, તો તેવા સસારમા હે મનુષ્ય ! કેમ તને સતોષ-પ્રીતિ-થાય છે ? સર્વથા સતોષ થવો ન જોઈએ ૧૪

સમાગ્ર: કેદખાનુ:--

તુલ્લ વેશ્મ સુતાઃ સતામમિમતાઃ સદ્વ્યાજતિગાઃ સમ્પદઃ,
કલ્યાણી દયિતા વયશ્ચ નવમિત્યજ્ઞાનમૂઢો જનઃ ।

મત્વા વિશ્વમનશ્ચર નિપિશતે સસારકાગગૃહે,

સન્દૃશ્ય ક્ષણમદ્ગુર તદસ્થિલ ધન્યસ્તુ સન્યસ્યતિ ॥૧૫॥

વૈરાગ્યશતક (મર્ત્ત્તરિ), શ્લો ૨૦

મારે મોઢુ ઘર છે, સત્પુરૂપોને માનવા લાયક સારા પુત્રો છે, અસખ્ય સપદા-લક્ષ્મી-છે, ક-યાણુકારક સુદર સ્ત્રી છે અને નવુ યાવન વય છે, આ પ્રમાણે અજ્ઞાનથી મૂઢ થયેલો મનુષ્ય આ વિશ્વને અનશ્ચર-નિત્ય-માનીને સસારરૂપી કારાગૃહમા પ્રવેશ કરે છે-રહે છે પરંતુ ધન્ય એવો જ્ઞાની પુરૂષ તો તે સર્વને ક્ષણમા નાશ પામનારૂ જોઈને-જાણીને-તથા સર્વનો ત્યાગ કરીને સ-ન્યાસ-ચારિત્ર-જ અહણુ કરે છે ૧૫

સસાર: કેવળ દુઃખ:--

આધિવ્યાધિજરામૃત્યુજ્વાલાશતસમાકુલઃ ।

પ્રદીપ્તાદ્ધારકલ્પોઽયં, સસારઃ સર્વદેહિનામ્ ॥ ૧૬ ॥

ત્રિપષ્ટિ, પર્વ ૨, મર્ગ ૩, શ્લો ૫૫૬.

જેમ સ્વપ્નમાં આ પુરૂષ અમુક ઠેકાણે જાય છે, કોઈને કાઢી આપે છે, કોઈ પાસેથી કાઢી ગ્રહણ કરે છે, કાઢી કાર્ય કરે છે, તથા કોઈની સાથે વાતચીત કરે છે પરંતુ નિદ્રાનો નાશ થાય ત્યારે તેમાંનું કાઢી પણ સત્ય નથી, તે જ પ્રમાણે વિચાર કરીએ તો આ સર્વ મસારનું સ્વપ્ન પણ તેવું જ છે—ખોદું છે ૧૨

મસાર મોહમદિગ —

આદિત્યસ્ય ગતાગતૈરહરહ સક્ષીયતે જીવિત,
વ્યાપારૈર્વહુકાર્યભારણુભિઃ કાલોઽપિ ન જ્ઞાયતે ।
દૃષ્ટા જન્મજરાવિપત્તિમરણ ત્રાસથ નોત્પદ્યતે,
પીત્વા મોહમયી પ્રમાદમદિરામુન્મત્તભૂત જગત્ ॥૧૩॥

હમૈશ સૂર્યના જવા આવવાવડે જીવિત-આયુષ્ય-ઓશુ થતું જાય છે, ઘણા કાર્યના મમૂહવડે મોટા મોટા વ્યાપારોવડે કામ જતો રહે છે તેની ખબર પણ પડતી નથી, તથા નિરંતર પ્રાણીઓના જન્મ, જરા, વ્યાધિ અને મરણ થતા જોઈને ત્રાસ પણ ઉત્પન્ન થતો નથી તો અહો ! આ આખું જગત (મર્વ જીવો) મોહમય પ્રમાદરૂપી મદિરાનું પાન કરીને ઉન્માદ પામેલું જ છે ૧૩

સસાર જન્મ-મરણ —

યાગ્જ્ઞનન તાવન્મરણ, તાગ્જ્ઞનનીજઠરે શયનમ્ ।
इति समारे स्फुटतरदोष , कथमिह मानव ! तव सन्तोष ॥१४॥

() મોહમુદ્ર (શકુરાચાર્ય), શ્લો ૧૪

વાતોદ્ધૂતધ્વજપ્રાન્તચન્નલૈશ્વર્યશર્મણિ ।

ચલેષ્ટજનમહ્ગેઽસ્મિન્, ભવે મૌર્ય ન કિન્ચન ॥૨૦॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (ભાવત્રિજય), પૃ૦ ૨૦૪ (આત્મ સ) ૬૬

આ મ સારમા ઐશ્વર્યનું સુખ વાયુવી ઉડાડેલા ધ્વજના છેડાની જેવું થયળ છે તથા ઈષ્ટ જનનો સમાગમ પણ થયળ છે, તેવી આ મ સારમા જગ પણ સુખ નથી ૨૦

નિગ્રહા ગદ્મુજઙ્ગમાલયાઃ, મઙ્ગમા વિગમદોષદૂષિતાઃ ।

મમ્પદો ત્રિપદા કટાક્ષિતા, નાસ્તિ કિન્ચિદનુપદ્રવ સ્ફુટમ્ ॥૨૧॥

ધર્મત્રિન્દુ, અ૦ ૩, સૂત્ર ૨૧ ની ટીકા

શરીરો ઠે તે ટ્રાગરૂપી સર્પને રહેવાના ઘરો છે, મયોગો ઠે તે વિયોગરૂપી દોષથી રૂપિત ઠે અર્થાત્ જ્યાં સયોગો છે ત્યાં વિયોગો છે, લક્ષ્મીઓ પણ કષ્ટવડે કટાક્ષ કરાએતી ઠે જગતમા એવી ડોષ મૂક્ટ વસ્તુ નથી કે જે ઉપદ્રવ રહીન હોય ૨૧

અસ્મિન્નસારે સસારે, નિસર્ગેનાતિદારુણે ।

અવધિર્ન હિ દુઃસ્વાના, યાદમામિત્ર વારિઘૌ ॥ ૨૨ ॥

અમરચદ્રસૂરિ

સ્વભાવથી જ અત્યંત ભયકર આ અમાર સમારને વિષે, અમુદ્રમા જેમ જળચરોની અખ્યા નથી તેમ, દુ ખોની અવધિ-સખ્યા-નથી ૨૨

સ્ફર્જહોમક્રુરાલવન્નકુહરો હુઙ્કારગુઙ્ગારવઃ,

કામક્રોધપિલોલલોચનયુગો માયાનલ્પશ્રેણિભારૂ ।

આધિ-મનની પીડા, વ્યાધિ-શરીરની પીડા, વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુરૂપી સેકટો જનાળાએ કરીને મહિત આ સસાર સર્વ પ્રાણીઓને ધગધગતા અગારા જેવો છે ૧૬

યજ્ઞેહ સ્યાત્સુસ કિન્ચિદ્વિપયાદ્યુપભોગજમ્ ।

દુઃસ્વાનુપદ્ગાત્ તદપિ, દુઃસ્વ એવ નિમજ્જતિ ॥ ૧૭ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (ભાવવિજય), પૃ૦ ૨૦૪ (આત્મ સ)જી

આ જગતમા વિપયાદિકના ઉપભોગથી ઉત્પન્ન થતુ જે કાષ્ટ પણ મુખ માલમ પડે છે, તે પણ દુઃખના સળધને લીધે દુઃખમા જ ડુબેલુ છે ૧૭

જન્મરોગજરાગોકમૃત્યુદૌ સ્થ્યાદ્યુપદ્રવં ।

વ્યાકુલેઽત્ર ભવે દુઃસ્વમેવ પ્રાયો ભવેદ્વિશામ્ ॥ ૧૮ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (ભાવવિજય), પૃ૦ ૨૦૪ (આત્મા સ)જી

આ સસાર જન્મ, રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા, શોક, મૃત્યુ અને દરિદ્રતા વિગેરે ઉપદ્રવોથી વ્યાપ્ત છે, તેથી સસારમા પ્રાયે કરીને પ્રાણીઓને દુઃખ જ છે ૧૮

યત એવ ચ સસારો દુઃસ્વાનામેકમાસ્પદમ્ ।

પ્રપચન્તે મોક્ષમાર્ગમત એવ વિવેકિન. ॥ ૧૯ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (ભાવવિજય), પૃ૦ ૨૦૪ (આત્મા સ)જી

કારણ કે આ સસાર દુઃખોતુ અદ્વિતીય સ્થાન છે, તેથી કરીને જ વિવેકી જનો મોક્ષમાર્ગને અગીકાર કરે છે ૧૯

બુદ્ધિમાન પુરૂષે જન્મ, મૃત્યુ અને વૃદ્ધાવસ્થાના દુઃખવડે,
આધિવડે અને માનસિક દુઃખોવડે નિરતર પીડાતા લોકને
જોઈને જ મોક્ષને માટે તૈયાર થવું જોઈએ એ રથ

सर्वत्र मर्त्यस्य मदा प्रवृत्ति-

दुःखस्य नाशाय सुखस्य हेतोः ।

तथाऽपि दुःखं न विनाशमेति,

सुखं न कस्यापि भजेत् स्वियस्त्वम् ॥૨૬॥

સર્વ કોઈ મનુષ્ય દુઃખના નાશને માટે અને સુખને મેળ
વવા માટે નિરતર મર્વ ઠેકાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે પણ તેનું
દુઃખ નાશ પામતું નથી અને કોઈને સુખ સ્થિર વધીને રહી
નથી (સુખને પ્રાપ્ત કરવા અને દુઃખને દૂર કરવા મનુષ્ય સમર્થ
નથી, પણ તેના કર્મ જ સમર્થ છે) ૨૬

સમારભીરુનુ આચરણ —

यथा मृगा मृत्युभयेन मीता उद्धृत्य कणा न कर्गन्ति निद्राम् ।
एव तुद्या ज्ञानममन्विता हि, समारमीता न करन्ति पापम् ॥૨૭॥

धर्मकल्पद्रुम, पृ० ૩૮, श्लो० ૧૫૨ (प्र स)

જેમ મૃત્યુના (પારધિના) ભયથી ભય પામેલા મૃગો ઉઠ્યા
જન રાખીને નિદ્રા કરતા નથી-કાન ઉઠ્યા રાખી આવચેન રહે
છે અને નિદ્રા લેતા નથી, તેમ સ પાગલી ભય પામેવા ડાહ્યા
પુરૂષો જ્ઞાનમા લીન થાય છે અને કાઈ પણ પાપકાર્ય
કરતા નથી ૨૭

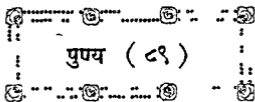
સ્વૈર યત્ર સ ધમ્પ્રમીતિ સતત મોહાહ્વયઃ કેમરી,
તા સમારમહાટર્વા પ્રતિપસન્કો નામ વન્તુ* મુર્ચી ? ॥૨૩॥
વૈરાગ્યશતક (પદ્માનન્દ), શ્લો ૧૦

જે સમાગ્તપી અટવીમા સ્ફુરાયમાન (ઉછળતા) લોભ
રૂપી-ભયકર મુખરૂપી ગુફાવાળો, હુકારરૂપી ગર્જના કરનાર
કામ અને ક્રોધરૂપી ચપળ નેત્ર મુગવાળો અને માયાગ્રી
નખની શ્રેણિવાળો તે મોહ નામનો કેસરી સિંહ નિરતર ઇન્દ્ર
પ્રમાલો ભગ્યા કરે છે, તે અસાગ્તપી અટવીમા વસનારો કયો
પ્રાણી મુખી હોય ? કાઠ પણ મુખી હોય જ નહીં ૨૩

ન સમારોત્પન્ન ચરિતમનુપદયામિ કુશલ,
વિપાક પુણ્યાના જનયતિ ભય મે વિમૃશત ।
મહદ્ગ્નિ પુણ્યૌઘૈભિરપરિગૃહીતાથ ત્રિપયા
મહાન્તો જાયન્તે વ્યસનમિત્ર દાહુ વિપયિણામ્ ॥૨૪॥
વૈરાગ્યશતક (ભર્તૃહરિ), શ્લો ૩

અસારમા ઉત્પન્ન થયેલા મુખાદિક ચરિત્રને હું સારા જોતો
નથી કારણ કે તે બાળત વિચાર કરતા મને પુણ્યનો વિપાક
પણ ભય ઉત્પન્ન કરે છે કેમકે મોટા પુણ્યના સમૂહવડે ચિર
કાળથી ગ્રહણ કરેલા મોટા વિપયો પણ વિપયી જીવોને નહો
કે દુઃખ આપનારા જ થાય છે (અર્થાત પુણ્યનો ફાય થવાથી
દેવ પણ પૃથ્વીપર આવે છે તેથી તે દુઃખી જ છે) ૨૪

જન્મમૃત્યુજરાદુઃસ્વૈર્યાધિભિર્માનસકલમૈ ।
દૃષ્ટ્વૈવ સતત લોક, ઘટેન્મોહાય વુદ્ધિમાન્ ॥ ૨૫ ॥
મહાભારત, શાંતિપર્વ, અ ૦ ૧૧૭, શ્લો ૨

पुण्य (८९)

पुण्यनु भवत्वः—

का कामधेनुरिह कश्चिन्तामणिरपि च कल्पशाखी क १ ।
सर्वाण्यमूनि भुवने पर्यायत्रासि पुण्यम्य ॥ १ ॥

कण्णावज्ञायुघनाटक, श्लो० १७

આ જગતમાં કામધેનુ કોણ છે ? ચિંતામણિ પણ કોણ છે ? અને કલ્પવૃક્ષ પણ કોણ છે ? કોઈ જ નથી પરંતુ તે સર્વે આ ભુવનને વિષે પુણ્યના જ પર્યાયવાચી શબ્દો છે ૧

अग्निस्तम्भो जलस्तम्भः, शस्त्रस्तम्भस्तथैव च ।

दुष्टाना दमन चैत्र, पुण्यकारस्य दर्शनात् ॥ २ ॥

પુણ્યશાળી પુત્રપના દર્શનથી જ અગ્નિ થભાઈ જાય છે, જળનું પૂર થભાઈ જાય છે, શસ્ત્ર પણ થભાઈ જાય છે, તથા દુષ્ટ પ્રાણીઓનું દમન થાય છે (સિંહ વિગેરે પ્રાણીઓ પણ થભાઈ જાય છે) ૨

पुण्यमेव भवमर्मदारण,

पुण्यमेव शिवशर्मकारणम् ।

पुण्यमेव हि विपत्तिशामन,

पुण्यमेव जगदेकशासनम्

॥ ३ ॥

સમારંભા સાર—

મનોલયાન્નાસ્તિ પરો દિ યોગો
 જ્ઞાન તુ તત્ત્વાર્થનિચારણાચ ।
 સમાધિસૌંઘ્યાન પર ચ સૌરય,
 સમારંભાર ત્રયમેતદેવ ॥ ૨૮ ॥

મનુષ્ય જે એકાગ્રપણ થયુ તે તાથી બીજો કોઈ યોગ નથી, અથાત મનની એકાગ્રતા જે યોગ છે, તાસ્તિક અર્થના વિચાર કરતા બીજુ કોઈ જ્ઞાન નથી અથાત્ તત્ત્વાર્થનો વિચાર કરવો એ જે જ્ઞાન છે, તવા સમાધિના સુખ કરતા બીજુ કોઈ સુખ નથી—સમાધિ (ગમતા) જે ઉત્તમ સુખ છે આ તથુ જે પદાર્થ સમારંભા સાન્ભૂત છે ૨૮

જેમ બીજા સૂર્યાદિકના તેજ વિના ચક્ષુનો નિર્ણય પણ ન્યાય રહિત—અસત્ય છે, બીજા તેજની સહાયથી જ ચક્ષુ પદાર્થનો નિર્ણય કરી શકે છે, તે જ પ્રમાણે પુણ્ય વિનાનું પરાક્રમ પણ પક્ષીની ચાલ જેવું—નિષ્ફળ છે—પુણ્ય હોય તો જ પરાક્રમ પણ સફળ થાય છે ૬

સરુલાઽપિ કલા કલાવતા, વિકલા પુણ્યકલા વિના खलु ।
મફલે નયને વૃથા યથા, તનુમાજા હિ કુનીનિકા વિના ॥૭॥

કળાવાન પુરૂષોની સમગ્ર કળા પણ પુણ્યરૂપી કળાથી જો રહિત હોય તો કળાહીન છે, જેમકે પ્રાણીઓના વિકસ્વર નેત્રો પણ જો કીકી વિનાના હોય તો તે વૃથા—નિષ્ફળ—છે ૭

પુણ્ય વગર અપ્રાપ્યઃ—

માનુષ્ય વરવશજન્મ વિભગો દીર્ઘાયુરારોગ્યતા,
સન્મિત્ર ચ સુત' શુચિ' પ્રિયતમા મક્ષિતશ્ચ તીર્થઙ્કરે ।
વિદ્વત્ત્વ સુજનત્વમિન્દ્રિયજય સત્પાત્રદાને રતિઃ,
સત્પુણ્યેન વિના ત્રયોદશ ગુણા સસારિણા દુર્લભાઃ ॥૮॥

માનુષ્ય ભવ ૧, ઉચ્ચ કુળમા જન્મ ૨, વૈભવ ૩, દીર્ઘ આયુષ્ય ૪, નીરોગીપણું ૫, મારા મિત્ર ૬, પુત્ર ૭, પવિત્ર—મતી—ભાર્યા ૮, તીર્થ કરને વિષે ભક્ષિત ૯, વિદ્વતા ૧૦, મનનના ૧૧, ઇદ્રિયોનો જય ૧૨ અને સત્પાત્રને વિષે જ્ઞાન દેવાની પ્રીતિ ૧૩, આ તેર ગુણો મમારી જીવોને સાગ પુણ્ય વિના દુર્લભ છે ૮

પુણ્ય જ અસારના મર્મને વિદારનાર--નાશ કરનાર-છે,
પુણ્ય જ મોક્ષમુખતુ કાળ છે, પુણ્ય જ વિપત્તિને શમાવનાર
છે, અને પુણ્ય જ જગતનું એક-અદ્વિતીય શામન છે ૩

પુણ્યના કારણો:—

દાને શક્તિ. શુભે ભક્તિર્ગુરુપાસ્તિર્ગુણે રતિઃ ।

દમે મનિર્દયાવૃત્તિ, પડમી સુઠતાકુરા* ॥ ૪ ॥

નૃસરત્નાવલી, પૃ૦ ૪૬, શ્લો૦ ૪૯૦ (આત્મા મ)

દાનને વિષે શક્તિ એટલે શક્તિ પ્રમાણે દાન દેવું, શાસ્ત્ર
શ્રવણને વિષે ભક્તિ, શુઠની સેવા, શુણને વિષે પ્રીતિ, દમને
વિષે ખુદ્ધિ અને દયાને વિષે વૃત્તિ, આ છ પુણ્યના અકુરા છે ૪

પુણ્ય વગર નકામુ —

સુખમાસ્તે સુખ શેષે, શુભે પિત્રમિ સેલમિ ।

ન જાને ત્વગ્રત પુણ્યૈર્વિના તે કિં ભવિષ્યતિ ? ॥ ૫ ॥

અધ્યાત્મફલપદ્મ, અધિકાર ૧૦, શ્લો૦ ૨૪

સુખે જસે છે, સુખે સુવે છે, સુખે ખાય છે, સુખે પીએ
છે અને સુખે ખેલે છે, પણ અગાડી પૂણ્ય વગર તારા શા હાલ
થગે તે હું જાણતો નથી ૫.

વિના તેજોઽન્તર ચક્ષુનિર્ણયોઽપિ હિ નિર્નય ।

યથા તથા વિના પુણ્ય, વિક્રમોઽપિ હિ વિક્રમ ॥ ૬ ॥

ફરુણાવજ્રાયુધનાટક શ્લો૦ ૨૦

પ્રેમવાળી સ્ત્રી, વિનયવાળો પુત્ર, ગુણથી શોભતો ભાઈ, સ્નેહવાળો બધુજન-સગો, અતિ ચતુર મિત્ર, નિરતર પ્રસન્ન સ્વામી, લોભ રહિત નોકર અને ઘણે ભાગે પોતાના બધુ તથા ઉત્તમ મુનિઓના જ ઉપયોગમાં આવે તેવુ ધન, આ સર્વ નિરતર પુણ્યના ઉદયથી કોઈક પુરૂષને જ પ્રાપ્ત થાય છે ૧૬

કાન્તા પ્રીતિપરાડ્વજો વિનયવાન્ હૃન્નન્દનો નન્દનો
 માગ્ય સ્વર્લલનોપમોગ્યમમલા લક્ષ્મીઃ સુખ નિસ્તુપમ્ ।
 પૂજા રાજકુલે યશોઽતિવિશદ ગોષ્ઠી મમં કોવિદૈ-
 દાનેઽતિવ્યસનં રતિર્જિનમતે સ્યાત્ કસ્યચિત્ પુણ્યતઃ ।૧૭।
 વૃદ્ધચાળક્યનીતિ, અ૦ ૭, શ્લો૦ ૭૩

પ્રીતિવાળી ડાતા-પ્રિયા, વિનયવાળો નાનો ભાઈ, હૃદયને આનંદ આપનાર પુત્ર, દેવાગના જેવી સ્ત્રીઓ લોગવવા લાયક ભાગ્ય, નિર્ભય લક્ષ્મી, આતરા વિનાનુ સુખ, રાજદ્વારમાં સન્માન, અતિ ઉજ્જવળ યશ, પડિતોનો સમાગમ, દાનને વિષે વ્યમન અને ત્રિનેશ્વરના ધર્મમાં પ્રીતિ, આ સર્વ કોઈકને જ પુણ્યના યોગથી પ્રાપ્ત થાય છે ૧૭

जैनो धर्म प्रकटविभरः नङ्गति माधुलोके,
 रिद्रदोष्ठिरवनपदुता कौशल मत्क्रियासु ।
 मार्घ्या लक्ष्मीधरणमलोपामन महुरुणां,
 शुद्ध शील मुमतिरमला प्राप्यते नाल्पपुण्यैः ॥१४॥

सूत्राङ्कधारणी, पृ० २, श्लो० १ (दी. ८)६

जैनधर्म का वैभव नङ्गति माधुलोके, विद्वान्नी माधु
 रिद्रदोष्ठिरवनपदुता, मुक्त क्रियाने विषे कुशलाता, अती
 लक्ष्मीधरणमलोपामन, शुद्ध शील, सारी पुक्ति
 मुमतिरमला, नाल्पपुण्यैः अती शकता नदी
 (पञ्च पुण्यैः प्राप्त माय हे) १४

चन्मिनां पूर्वात्ममाप्तामाग्यमन्त्राभिमन्त्रितः ।
 प्रपेतोऽपि रण्य म्वात्, किपुनर्य सचेतनः ॥१५॥

अविगम, अङ्क २, श्लो० १५

प्रपेतोऽपि पूर्वात्ममाप्तामाग्यमन्त्राभिमन्त्रितः, अती
 मन्त्रिणा धर्मैः अन्तः (चेतन्य -चित्त) पदार्थं पञ्च पञ्च
 माय छ, तो पञ्च सन्तन पञ्च माय तेषां शुद्धेऽपि १५

धर्मा प्रेमवती सुत मरिचयो भाषा गुणालङ्कृत,
 रिद्रदोष्ठिरवनपदुता कौशल मत्क्रियासु ।
 विद्रदोष्ठिरवनपदुता कौशल मत्क्रियासु, प्रपेतोऽपि रण्य म्वात्,
 किपुनर्य सचेतनः ॥१६॥

सूत्राङ्कधारणी, अधिवार ४, श्लो० १६

પાપનુ ક્ષણ:—

મવેયુઃ પ્રાણિનઃ પાપાત્, કાસથ્વાસજ્વરાદયઃ ।
સખાયોઽપિ કઢર્યાશ્ચ, નાગશ્રીવન્મહીતલે ॥ ૩ ॥

ત્રિગુલપ્રકરણ, પાપપ્રક્રમ, શ્લો ૧

પાપથી પ્રાણીઓને ડાસ, (ખાસી), શ્વામ, તથા ભવરા-
દિક વ્યાધિઓ થાય છે તથા આ પૃથ્વીમા તેને નાગશ્રીની
પેઠે નીચ સોખત થાય છે ૩

અમૃત કાલકુટ્ટ સ્યાત્, મિત્ર શત્રુઃ સુધીરર્થીઃ ।
સજ્જનો દુર્જનઃ પાપાદ્વિપરીત ફલ ત્વિહ ॥ ૪ ॥

ત્રિગુલપ્રકરણ, પાપપ્રક્રમ, શ્લો ૨

પાપથી અમૃત ઝેર થાય છે, મિત્ર શત્રુ થાય છે, ઉત્તમ-
બુદ્ધિવાળો નિર્બુદ્ધિ થાય છે, તથા સજ્જન દુર્જન થાય છે,
એવી રીતે પાપથી વિપરીત ફલ થાય ૪

ગુણશ્ચ દોષતા યાતિ, પાપતો હૃદ્ય શૂન્યતામ્ ।
જ્ઞાનમજ્ઞાનતામેવ, ભ્રમરોગઘટિ દેહિનઃ ॥ ૫ ॥

ત્રિગુલપ્રકરણ, પાપપ્રક્રમ, શ્લો ૩

પાપથી પ્રાણીઓના ગુણો દોષપણાને પામે છે, હૃદ્ય
શૂન્યપણાને પ્રાપ્ત થાય છે, જ્ઞાન અજ્ઞાનપણાને પામે છે, તથા
ભ્રમ અને રોગ વિગેરે થાય છે ૫

पाप (१०)

धर्मना नामे पाप.—

पापबुद्ध्या भवेत् पाप, को सुगधोऽपि न वेत्त्यद. १।
 धर्मबुद्ध्या तु यत् पाप, तच्चिन्त्य निपुणैर्बुधे ॥ १ ॥

योगसार, प्रस्ताव २, श्लो० ३१

पापनी बुद्धिची करेलु पाप, पाप वर होय जेव्हा कोण
 सुढ पणु नथी जाणतो ? सर्व जाणुं छे परंतु ' हु तो धर्म
 वर हु ' जेवी बुद्धिची ने पाप करवामा आवे छे, ते निपुण
 पडितो जे विचारवानु छे १

पापनु अनिवार्यं इति —

न स मन्त्रो न सा बुद्धिर्न स दोष्णा पराक्रम' ।
 अपुण्योपस्थित चेन, व्यसन प्रतिकुर्व्यते ॥ २ ॥

नलविलाम, अङ्क १, श्लो० ९

पापची प्राप्त थयेतु हु जेव्हा रोकडी शक्य जेव्हा कोण
 मंत्र नथी, जेवी कोण बुद्धि नथी अने जेव्हा कोण बुद्धि
 पराक्रम पणु नथी २

ન્યારે મનુષ્યોનુ પુણ્ય વિપરીત થાય છે—પુણ્યને ક્ષય થાય છે, ત્યારે તેમના બધુ વૈરી જેવા થાય છે, ગુણવાળી સ્ત્રી પણ સર્પ જેવી થાય છે, મિત્ર પણ બળ જેવો થાય છે, ગુણના નિધિ સમાન પુત્ર પણ શત્રુ જેવો થાય છે, ચંદન પણ અગ્નિ જેવુ થાય છે, સારા નીતિના વચનો પણ કાનને શૂળ સમાન થાય છે અને અર્ધ પણ અનર્ધકારક થાય છે &

૧૫ પુણ્યના કારણ:—

હિંસાન્નૃતાદય પञ्च, तच्चाश्रद्धानमेव च ।

क्रोधादयश्च चत्वार इति पापम्य हेतवः ॥ ૧૦ ॥

विपरीतास्तु धर्मस्य, एत एनोदिता बुधै ।

एतेषु सतत यत्नः, सम्यकार्यः मुखैपिणा ॥ ૧૧ ॥

शास्त्रનાર્તાસમુચ્ચય, સ્તવક ૧, શ્લો ૪, ૫

હિંસા, અસત્ય વિગેરે (ચોરી, મૈથુન અને પરિશ્રદ્ધ)

૧૧ આશ્રવ, દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વને વિષે અશ્રદ્ધા, ૧૨ ક્રોધાદિક ચાર ક્ષયાય, આ સર્વે પાપના હેતુ-કારણ છે

આનાથી જે વિપરીત (અહિંસાદિક) છે તે જ ધર્મના કંતુ છે એમ પડિતો કહે છે તેથી મુખને ઇચ્છનારા પુરૂષે જ અહિંસાદિકને વિષે જ સારી રીતે યત્ન કરવો ૧૦, ૧૧

अष्टादशपुराणेषु, व्यासस्य वचनद्वयम् ।

परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥ ૧૨ ॥

માગઘત, સ્કધ ૧૧, અ ૦ ૧૬, શ્લો ૩૦.

દુષ્ટા રામા મુક્તા દુષ્ટા, દુષ્ટા પરિજના જના ।

ભ્રાતરો દુઃસ્વદાતાર , પાપાદ્ભવન્તિ સર્વદા ॥ ૬ ॥

દિગુલપ્રવરણ, પાપપ્રક્રમ, શ્લો ૪

પાપથી હુમેશ સ્ત્રીઓ, પુત્રો, તથા ચાક્રો, પણ દુષ્ટ
થાય છે અને લાઇઓ હુમેશા હુ ખ દેનારાઓ થાય છે ૬

શ્રીમદ્ભદ્રત્તો નરચક્રવર્તી, મૃત્વા ગત. સોઽપિ હિ સપ્તર્મી ચ ।
નિર્ગત્ય તસ્માદ્ભવપદ્મમસ્ત્રાપિ હેતુ કિલ પાતકસ્ય ॥૭॥

દિગુલપ્રવરણ, પાપપ્રક્રમ, શ્લો ૫

શ્રી પ્રમદત્તચક્રી મૃત્યુ પામીને જે માતમી નરકે ગયા
તથા ત્યાથી નીકળીને તે જે સમારંભી કાદવમા ડુપ્યા તેમા
પણ પાપનુ જ કારણ બાણુ ૭

एकस्य जन्मनोऽर्थे मृदा., कुर्वन्ति यानि पापानि ।

जनयन्ति तानि दु ख, तेषा जन्मान्तरसहस्रम् ॥ ८ ॥

પદ્મતન્ત્ર, પૃ ૦ ૪૦, શ્લો ૧૭૩

એક જ જન્મને (ભવને) માટે મૂઠ પ્રાણીઓ જે પાપ
કરે છે, તે પાપ તેમને હજારો જન્મસુધી હુ ખ ઉત્પન્ન કરે છે ૮

वन्धुर्नरिजनायते गुणवर्ती कान्ता च सर्पायते,

मित्र चापि खलायते गुणनिधि पुत्रोऽप्यमित्रायते ।

શ્રીચ્છંદ દહનાયતે શ્રવણયો છક્ત તુ શૂલાયતે,

जाते पुण्यविपर्यये तनुभृतामर्थोऽप्यनर्थायते ॥ ९ ॥

ધર્મકલ્પદ્રુમ

આશ્રવ (૧૧)

આશ્રવનુ સ્વરૂપ:—

મનોરાકોચકર્માણિ, યોગા. કર્મ શુભાશુભમ્ ।

યદાશ્રવન્તિ જન્તૂનામાશ્રવાસ્તેન કીર્તિતાઃ ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૪

મન, વચન અને કાયાના વ્યવહારરૂપ યોગો, પ્રાણીઓને શુભ અશુભ કર્મ પમાડે છે, તેથી તે આશ્રવો કહેવાય છે ૧

આશ્રવના કારણ :—

ક્રપાયા વિપયા યોગાઃ, પ્રમાદાવિસ્તી તથા ।

મિથ્યાત્વમર્તારૈઃ ચેત્યશુભ પ્રતિ હેતરઃ ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૭૮

ક્રપાયો, વિપયો, (મન, વચન, કાયાના) યોગો, પ્રમાદ, અવગતિ, મિથ્યાત્વ અને આર્ત, ગેદ્ર એ જે ધ્યાન, આ મર્વ અશુભ આશ્રવના કારણ છે ૩

આશ્રવ નિરોધ-ઉપાય :—

યેન યેન હ્યુપાયેન, રુદ્ધ્યતે યો ય આશ્રવ. ।

તસ્ય તસ્ય નિરોધાય, સ મ યોજ્યો મનીષિભિ. ॥૩॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૮૧ (પ્ર સ)

જે જે ઉપાયવડે જે જે આશ્રવ ડધાતો હોય, તે તે ઉપાય તે તે આશ્રવના નિરોધને માટે ડાહ્યા પુરૂષોએ તેડવો-કરવો ૪

અઠારે પુગણોમા મહાપથી કહીએ તો વ્યાસ બગવાનતા
એ જ વચન છે, તે એ કે-પરોપકાર પુણ્યને માટે છે અને
પરને પીડા કરવી તે પાપને માટે છે ૧૨

પાપ અને પુણ્યનું ફળ:—

અત્યુગ્રપુણ્યપાપાનામિદૈવ ફલમાપ્યતે ।

ત્રિભિર્વર્ષત્રિભિર્માસિભિઃ પક્ષૈસ્ત્રિભિર્દિનૈઃ ॥ ૧૩ ॥

સૂત્રમુક્તાવલી, અધિકાર ૧૧, શ્લો ૫

અત્યંત ઉગ્ર પુણ્ય કે પાપ કર્યા હોય તો તેનું ફળ આ
ભવમા જ ત્રણ વર્ષ, ત્રણ માસે, ત્રણ પખવાડીએ અથવા ત્રણ
દિવસે જ મળે છે ૧૩

મર્વત્ર શુચયો ધીરા*, સ્વર્મર્મરલગવિતા ।

કુર્મર્મનિહતાત્માન, પાપા* સર્વત્ર શક્કિતા ॥ ૧૪ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ ૫૦ (પ્ર સ)

ચેતાના શુભ કર્મના બાબતી ગર્વવાળા ધીર પુરૂષો સર્વત્ર
પવિત્ર જ હોય છે, અને જેમનો આત્મા કુર્મર્મથી હણાયો તે
એવા પાપી જનો સર્વત્ર શકાવાળા જ હોય છે ૧૪

પાપના નાશનો ઉપાય:—

જીવિત યસ્ય ધર્માર્થ, ધર્મો જ્ઞાનાર્થમેવ ચ ।

જ્ઞાન ચ ધ્યાનયોગાર્થ, સર્વપાપૈ* મ મુચ્યતે ॥ ૧૫ ॥

ઈતિહાસસમુચ્ચય, અ ૧૮, શ્લો ૮૮

જેનું જીવિત ધર્મને માટે જ છે, જેનો ધર્મ જ્ઞાનને માટે
જ છે, અને જેનું જ્ઞાન ધ્યાનયોગને માટે જ છે, તે પુરૂષ
સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે ૧૫

નિર્જરાનું સ્વરૂપ:—

સસારગ્રીજભૂતાના, કર્મણા જરણાદિહ ।

નિર્જરા મા સ્મૃતા દ્વેષા, મકામા કામવર્જિતા ॥ ૩ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૮, શ્લો ૮૬.

મસાગ્ના મૂળ કારણભૂત એવા કર્મોનું જે જશ્વુ, એટલે
લોગવેલા સમવળા કર્મ પુદ્ગલોનો આત્મપ્રદેશો થકી નાશ
થયો, તેને આગમમા નિર્જરા કહી છે તે નિર્જરા મહામ અને
નિષ્કામ એમ બે પ્રકારે છે ૩

નિર્જગ-મોક્ષનું સ્વરૂપ:—

વદ્વસ્ય કર્મણઃ શાટો યતસ્તુ નિર્જરા મતા ।

આત્યન્તિકો વિયોગથ, દેહાદેમોક્ષ ઉચ્યતે ॥ ૪ ॥

પાર્શ્વનાથચરિત્ર (પગ), સર્ગ ૩, શ્લો ૧૦૫૭ (ય ત્રિ મ)

જેનાથી પૂર્વે જાણેલા કર્મોનો વિનાશ થાય, તે નિર્જગ
માનેલી છે-કહેલી છે અને કર્મોનો દેહાદિકથી અત્યંત વિયોગ
થાય અથવા દેહાદિકનો આત્માથી અત્યંત વિયોગ વાય, તે
મોક્ષ કહેવાય છે ૪

અકામ નિર્જરાનું કાળ —

અકામનિર્જરાહુપાત્, પુણ્યાહ્નતો પ્રજાયતે ।

સ્થાપરત્નાત્ ત્રસત્ત્વ વા, તિર્યક્ત્વ વા કથજ્ઞન ॥ ૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૧૦૭

નિર્જરા (૧૪)

સકામ નિર્જરાઃ તપ —

મદોપમાપિ વીપ્તેન, સુવર્ણં વહ્નિના યવા ।
તપોઽગ્નિના તપ્યમાનસ્તથા જીવો વિશુદ્ધ્યતિ ॥ ૧ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૮૮

જેમ મલિન પણ સુવર્ણ દેહીપ્યમાન અગ્નિવડે શુદ્ધ થાય છે, તેમ જીવ પણ તપસ્વી પ્રજાગ્નિવડે તપાવેલો છતો શુદ્ધ થાય છે (કર્મરૂપ જેમ નહીં કરી પોતાના અસલ સ્વરૂપે પ્રમશે છે) ૧

સકામ-અકામ નિર્જરા —

જ્ઞેયા સકામા યમિનામકામા ત્વન્યદહિનામ્ ।
કર્મણા ફલવત્ પાકો યદુપાયાત્ સ્વતોઽપિ હિ ॥ ૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૪, શ્લો ૮૭

સકામ (ઇચ્છા પૂર્વકની) નિર્જરા યતિઓને હોય છે, અને બીજા પ્રાણીઓને અકામ નિર્જરા હોય છે જેમ કૃષ્ણનો પાક વૃક્ષાદિ ઉપર સ્વત થાય છે અને ઘાસ વિગેરેમા રાખવા દ્વારા ઉપાયથી થાય છે, તેમ કર્મનો પાક પણ ઉપાયથી અને સ્વત થાય છે (ઉપાયથી થયેલ કર્મના પાકને સકામ નિર્જરા અને સ્વત થયેલ કર્મના પાકને અકામ નિર્જરા કહે છે) ૨

भाव शौच (१५)

भाव शौचः—

आत्मानं स्नापयेन्नित्यं, ज्ञाननीरेण चारुणा ।
येन निर्मलता याति, जीवो जन्मान्तरेष्वपि ॥ १ ॥

तत्त्वामृत, श्लो० ३१९

मनोऽहं ज्ञानरूपी नृणवदे निरतः आत्माने स्नानं कृतं
पुं तेषु एव भीतं नृभया पक्षु निर्मलताने पाप्मे उ १

ध्यानात्ममा तु जीवम्य, सदा यच्छुद्धिकारणम् ।
मलं कर्म समाश्रित्य, माग्न्नानं तदुच्यते ॥ २ ॥

स्नानाष्टक (हरिभद्र), श्लो० ६

एवमेव ध्यानरूपी नृणवदे कर्मरूपी भगने आश्रीने निरतः
ने शुद्धिमु कारण्ये, ते लावन्नानं कडेवाय उ २

समता सर्वभूतेषु, मनोराकायनिग्रहः ।
पापध्यानरूपायाणां, निग्रहेण शुचिर्मवेत् ॥ ३ ॥

पद्मपुराण, अ० ४३, श्लो० ६४

सर्वं प्राणीज्जोने विषे नभता-तुत्यता-राणवी, मन, पयन
अने कायने निग्रहे कवे-कणने गणवा, तथा आर्त, रौद्ररूपी

અકામ નિર્જરારૂપ પુણ્યથી જ તુને કોઈ પણ પ્રકારે સ્થાવરપણામાંથી ભેદન્દ્રિય વિગેરે નસપણ અથવા પચેન્દ્રિય તિર્કચપણ પ્રાપ્ત થાય છે પ

નિર્જરાનો ઉપાય —

શમ નયતિ ભૂતાનિ, યઃ શક્તો દેશનાવિધૌ ।

દ્રવ્યાદિલબ્ધિયુક્તો યઃ, પ્રત્યહ તસ્ય નિર્જરા ॥ ૬ ॥

તત્ત્વામૃત, સ્કો ૦ ૨૬૪

દેશના દેવામાં શક્તિમાન એવો જે મહાત્મા પોતાની દેશનાવટે પ્રાણીઓને ક્ષમના પમાડે છે, તથા જે દ્રવ્યાદિલ્લબ્ધિવટે યુક્ત છે, તે મહાત્માને હમેશા ઠર્મની નિર્જરા થાય છે ૯

તેવી રીતે ક્ષમાદિકને વિષે સ્નાન કરનારે પુરૂષ પાપવી મુકાય છે, તેવી રીતે પુષ્કરમા, ગયામા અને કુરૂંતગલમા સ્નાન કન્વાથી પાપમુક્ત થતો નથી ૬

પરદારપરદ્રવ્યપરદ્રોહપરાહ્મુલ્લ

ગદ્ધા વ્રૂતે કદાઽઽગત્ય, મામય પાપયિપ્યતિ ॥ ૭ ॥

સ્કન્દપુરાણ, કાશીસખ્ડ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૧૫

ગગા નદી ઠહે છે ડે-પરસ્ત્રી, પરધન અને પગ્ના દ્વેષથી પરાહ્મુખ (ગહિત) એવો પવિત્ર મનુષ્ય ક્યારે આવીને મને પવિત્ર કરશે ? (અર્થાત્ હુ મર્વ જીવોને પવિત્ર કર્ છુ, પરતુ આવો પુરૂષ ઉલટો મને પવિત્ર કરે છે) ૭

ચિત્ત શમાદિભિઃ શુદ્ધ, વદન સત્યભાષણૈઃ ।

બ્રહ્મચર્યાદિભિઃ કાય, શુદ્ધો ગદ્ધા વિનાઽપ્યસૌ ॥ ૮ ॥

સ્કન્દપુરાણ, કાશીસખ્ડ, અ૦ ૬, શ્લો૦ ૮૧

શમાદિકવડે ચિત્ત શુદ્ધ થાય છે, સત્ય વચનવડે મુખ શુદ્ધ થાય છે, અને ગગામા સ્નાન કર્યા વિના પણ બ્રહ્મચર્યાદિકવડે કાયા શુદ્ધ થાય છે ૮

ભાવરૌચ્ય એ જ સાચુ ગૌચ્યઃ—

અશુચિઃ પાપકર્મા યઃ, શુદ્ધકર્મા શુચિર્ભવેત્ ।

તસ્માન્કર્માત્મકં શૌચમન્યચ્છૌચ નિરર્થકમ્ ॥ ૯ ॥

આત્મપુરાણ, અ૦ ૧૭, શ્લો૦ ૬૩

અશુભ ધ્યાન અને (ક્રોધાદિક ચારે) કૃપાયનો નિશ્ચય કરવો
આ પ્રમાણે કરનાર મનુષ્ય પવિત્ર થાય છે ૩

ગાંધારી ગૌંચ ચ મનમ , ગૌંચમિન્દ્રિયનિગ્રહ ।
મર્ચભૂતદ્રયા ગૌંચમેતચ્છૌંચ પરાધિનામ્ ॥ ૪ ॥

વૃદ્ધચાળકયનીતિ, અ૦ ૭, શ્લો ૦ ૨૦

વાણીની પવિત્રતા, મન ॥ પવિત્રતા, ઇન્દ્રિયો ॥ નિશ્ચયરૂપી
ક્રોધાદિક પવિત્રતા અને મર્ચ પ્રાણીઓપર દયારૂપી પવિત્રતા
આ મર્ચ મોક્ષના અર્થોની પવિત્રતા છે—આ મત્ય સૌચ છે ૪

જાત્મા નદી સયમતોયપૂર્ણા,
મત્યાવહા શીલતટા દયોર્મિ ।
તવામિપક રુરુ પાન્ડુપુત્ર !
ન વારિણા શુદ્ધતિ ચાન્તરાત્મા ॥ ૫ ॥

મહાભારત, શાન્તીપર્વ, અ૦ ૧૧, શ્લો ૦ ૭૭

હે પુત્રુપુત્ર ! આ માંડવી નદી છે, તે મયમંડવી જળવડે
પરિપૂર્ણ છે, તેમા મત્યંડવી પ્રવાહ છે, તેને શીલરૂપી તટ
(પિનાક) છે, તેમા દયારૂપી તરંગો છે આવી નદીમા તુ
સ્નાન કરે તેમકે અતરાત્મા પાણીથી પવિત્ર થતો નથી ૫

ભાવગૌચનુ મહત્ત્વ—

ન તથા પુષ્પરે સ્નાત્વા, ગયાયા ચુરુનાક્ષલે ।
મુન્યને પુરુષ પાપાવયા સ્નાત ઇમાદિષુ ॥ ૬ ॥

પારાશરમહિતા, પ્રકરણ ૨, શ્લો ૦ ૭૯

ભાવશુદ્ધિના સ્વરૂપવાળા અને શુભ એવા આત્મિક શૈયનો ત્યાગ કરીને જ્યાં જળાદિક શૈય ઠહેવામા આવે છે, તે તે મૂઢ જનોને ખુશી કરવા જેવું છે ૧૨

ભાવશૈયના સાધનો:—

અદ્ધિર્ગાત્રાણિ શુદ્ધ્યન્તિ, મનઃ સત્યેન શુદ્ધ્યતિ ।

વિદ્યાતપોમ્યા મૃતાત્મા, વુદ્ધિજ્ઞનેન શુદ્ધ્યતિ ॥ ૧૩ ॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૫, શ્લો ૧૦૧

જળવડે શરીરના અવયવો શુદ્ધ થાય છે, સત્યવડે મન શુદ્ધ થાય છે, બ્રહ્મવિદ્યા અને તપવડે જીવાત્મા શુદ્ધ થાય છે, તથા જ્ઞાનવડે બુદ્ધિ શુદ્ધ થાય છે ૧૩

ક્ષાન્ત્યા શુદ્ધ્યન્તિ વિદ્વાસો દાનેનાકાર્યકારિણઃ ।

પ્રચ્છન્નપાપા જાપેન, તપસા સર્વ એવ હિ ॥૧૪॥

મનુસ્મૃતિ, અ૦ ૫, શ્લો ૧૦૭

વિદ્વાનો ક્ષમાવડે શુદ્ધ થાય છે, અકાર્ય કરનારાઓ દાનવડે શુદ્ધ થાય છે, છાત્રુ પાપ કરનારાઓ જપવડે શુદ્ધ થાય છે, અને સર્વ જનો તપવડે શુદ્ધ થાય છે ૧૪

જે પાપ કર્મ કરનાર હોય તે અપવિત્ર છે, અને જે શુભ કર્મ કરનાર હોય તે પવિત્ર છે તેથી પવિત્રતા એ કર્મના સ્વરૂપવાળી છે, તે ત્રિવાયની જળાદિકથી થતી પવિત્રતા નિરર્થક-નિષ્ફળ-છે ૯

નોદકવિલગ્નગારોડપિ, સ્નાત્ત્વમિત્યભિધીયતે ।

સ સ્નાતો યોદમસ્નાત્ત્વમ્, સ વાહ્યામ્યન્તરઃશુચિઃ ॥૧૦॥

ભાગવત, સ્કંધ ૫, અં ૩૦, શ્લો ૩૦

પાણીથી શરીરને બાજવવું તેથી કાઈ સ્નાન કર્યું એમ કહેવાતું નથી પરંતુ જેણે ઈદ્રિયોના દમનરૂપી સ્નાન કર્યું હોય તે જ સ્નાન કરેલો કહેવાય છે, અને તે જ બહારથી અપવિત્ર અદગ્ધી પવિત્ર છે ૧૦

જાયન્તે ચ મ્રિયન્તે ચ, જલેષ્વેવ જલૌકમ્ ।

ન ચ ગચ્છન્તિ તે સ્વર્ગમવિશુદ્ધમનોમલાઃ ॥ ૧૧ ॥

સ્કન્દપુરાણ, વાશીશ્વર, અં ૬, શ્લો ૩૯

જળ જતુઓ-માછલા વિગેરે-જળને વિષે જ ઉત્પન્ન થાય છે અને મરણ પામે છે તો પણ તેમના મનનો મગ શુદ્ધ ન થવાથી તેઓ સ્વર્ગે જતા નથી ૧૧

ભાવરૌચ્ય વગર નકામું —

શૌચમાધ્યાત્મિક ત્યક્ત્વા, ભાવશુદ્ધ્યાત્મિક શુભમ્ ।

જલાદિશૌચ યત્રેદ, મૂદ્ગિસ્માપન હિ તત્ ॥ ૧૨ ॥

આક્રોષ 'પરીપદ:—

આક્રુષ્ટેન મતિમતા, તત્ત્વાર્થાલોચને મતિઃ કાર્યા ।

યદિ સત્ય કઃ ક્રોષ , સ્યાદનૃત કિં નુ ક્રોષેન ? ॥ ૩ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (કમલસચમ), પૃ૦ ૨૫૮ ❀

કોઈએ આક્રોષ કર્યો હોય તો બુદ્ધિમાન માણુને તાત્ત્વિક (સત્ય) અર્થનો વિચાર કરવામા બુદ્ધિ ડગ્વી, કે આનુ કહેલુ વચન જો સત્ય છે તો મારે શા માટે કોપ કરવો જોઈએ ? અને જો તેનુ વચન અમત્ય છે તો તેથી મારે શુ ? મારે શા માટે કોપ કરવો ? ૩

વ'પ પરીપદ —

મિત્ર. શરીરતો જીવો જીનાદ્વિન્નશ્ચ વિગ્રહ ।

વિદન્નિતિ વપુર્નાગ્નેઽપ્યન્તઃ સ્વિદ્યેત કઃ કૃતી ? ॥ ૪ ॥

ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રટીકા (માવવિજય), અ૦ ૨, પૃ૦ ૬૦.*

જીવ શરીરથી ભિન્ન છે, અને શરીર જીવથી ભિન્ન છે, એમ બાણુતો ડ્યો પડિત પુરૂપ શરીરનો નાશ થાય તો પણ મનમા ખેદ પામે ? કોઈ પણ પડિત ખેદ ન પામે ૪

પરીપદને જીતનાર સાચો ગૂરવીર:—

પરીપહજયે શૂરાઃ, શૂરાશ્ચેન્દ્રિયનિગ્રહે ।

કપાયનિજયે શૂરાસ્તે શૂરા ગદિતા તુથૈ ॥ ૫ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો૦ ૨૧૦

परीपह (१६)

धृष्ट्या पूर्वकं सहनं कुरु —

गीतातपायात्र मनागपीह,
परीपहाश्चेत् क्षमसे निसोढुम् ।

कथं ततो नारकगर्भवास-

दुःखानि सोढासि भवान्तरे त्वम् ॥१॥

अध्यात्मकल्पद्रुम, अधिकार १३, श्लो० ३०

अहि आ-आ लवभा-जे तु टाढ, तउको विगेरे परीपडोने,
नगपणु, महुन कण्वाने शक्तिमान नहि थाय तो पछी पर
लोकाभा नारकीना के गर्भवासना हु जेने तु केवी रीते सहन
करीश ? १

सह तपोयमसयमवन्त्रणा, स्वशतामहने हि गुणो महान् ।
परशस्त्यति भूरि महिष्यसे, न च गुणं बहुमाप्स्यमि कञ्चन ।२।

अध्यात्मकल्पद्रुम, अधिकार १३, श्लो० ३५

तु तप, यम अने सयमना कष्टोने सहन कर ! कारण
के पोताना वश रहोने (पोतानी भेजे परीपडादिक) सहन
करवाभा भोटो शुणु छे तु न्यारे पणवश परीश त्यारे तारे
धणु सहन कणु पउशे अने जेनु कछ पणु क्षण नहि थाय २

પ્રાયશ્ચિત્ત (૧૭)

પ્રાયશ્ચિત્તનુ સ્વરૂપ:—

મનોવચઃક્રાયવશાદુપાગતો વિશોધ્યતે યેન મલો મનીપિભિઃ ।
શ્રુતાનુસ્વ મલશોધન તપો વિધીયતે તદ્ વ્રતશુદ્ધિહેતવે ॥૧॥

સુમાપિત્તરત્નસન્દોહ, શ્લો ૮૮૭

પોતાના વ્રતની શુદ્ધિ કરવાને માટે બુદ્ધિશાળી લોકો, જેનાવડે, મન, વચન, અને કાયાના યોગથી લાગેલ (ઝર્મરૂપી) મળનુ શોધન કરે છે તેને શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મળશોધનતપ અર્થાત્ પ્રાયશ્ચિત્તતપ કહેલ છે ૧

પ્રાયશ્ચિત્તનુ રૂપ:—

પ્રતિસવત્મર ગ્રાહ્ય, પ્રાયશ્ચિત્ત ગુરો પુરઃ ।

શોધ્યમાનો ભવેદાત્મા, યેનાદર્શ ઇવોઙ્ગલઃ ॥ ૨ ॥

વર્મવલ્પદ્રુમ, પૃ ૫, શ્લો ૭૫ (દે લા)

૬૨ વર્ષે (એટલે જઘન્યથી વર્ષમા એક વાર) ગુરૂની પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવુ જોઈએ, તે જોઈ શુદ્ધ થયેલા આત્મા અરિસાની જેમ ઉજ્જવળ થાય ૨

જેઓ પનીઆને ઠાવવામા શૂંચી- હાથ, ઇદિયેનો નિમક
કરવામા શૂંચી- હાથ અને દાણેનો વિનય કરવામા શૂંચી-
હાથ તેમને જ પછિનો માવા શૂંચી- કરે છે પ.

પરીપદ નહિ સદવાથી નુકમાન —

ત્યજ સ્પૃહા મ્ય શિવગર્ભલાભે, સ્વીકૃત્ય તિમેદ્નરનાદિદુ સ્વપ્ન
મુલાણુમિષેદ્વિપયાત્તિતૈ', મન્તોપ્યસે સયમરુષ્મીર ॥૬॥

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૩, સ્તો ૩૭

સયમ પાડવાના દુ ખો-પરીપદો-શી ખી જઈને છુ ને
વિપયાદિથી ઉત્પા ધયેલા પ્રત્ય મુખોથી સતોપ પામે તે
તારે નિર્ધાર અને નગકાદિના ઉ ખનો સ્વીકાર કરીને સ્વર્ગ
અને મોક્ષની ઇચ્છા છોડી દેવી ૬

પરીપદના જયતુ કા —

અણીયમા સામ્યનિયન્ત્રણાહુરા, મુનેઽન્ન વષ્ટેન ચરિત્રજેન ચ ।
યદિ ક્ષયો દુર્ગતિગર્ભનામગામુસાવલેસ્તત્કિમવાપિ નાર્થિત્મ્ ? ૭

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ, અધિકાર ૧૩, સ્તો ૩૬

હે મુનિ, અહિયા ગમતા અને પરીપદથી ઉત્પા ધયેલ
અને ચારિત્ર પાળવાથી ઉત્પા ધયેલ થોડા માત્ર દુ ખથી ને
દુર્ગતિ અને ગર્ભવામમા હેલા દુ ખની પરપગનો નાશ થતો
હાય તો પછી તે કહુ ઇષ્ટ વસ્તુ માસ નથી કરી ? ૭

वैभाषिक અને સૌત્રાન્તિકનો મત:—

जयों ज्ञानान्वितो वैभाषिकेण बहु मन्यते ।

सौत्रान्तिकेन प्रत्यक्षग्राहोऽर्थो न नहिर्मतः ॥ ४ ॥

વિવેકવિલાસ, વહાસ ૮, શ્લો ૨૭૨

મર્મ પદાર્થ જ્ઞાન સહિત છે એમ વૈભાષિક માને છે અને સૌત્રાતિક લોકો કેવળ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી અહુતુ ક્ષત્રી શકાય એવી બાહ્ય વસ્તુને માનતા નથી ૪

योगાચાર અને માધ્યમિકનો મત:—

आचारमहिता बुद्धिर्योगाचारस्य मम्मता ।

केनला सविद स्वस्था, मन्यन्ते माध्यमाः पुनः ॥ ५ ॥

વિવેકવિલાસ, વહાસ ૮, શ્લો ૨૭૩

યોગાચાર મતવાળાને આચાર સહિત બુદ્ધિ સમત છે, તથા માધ્યમિક મતવાળા કેવળ ધોનાને વિષે જ રહેલી સવિદ્ (જ્ઞાન)ને માને છે ૫

પાત્ર સ્કંધ:—

दुःख समारिण स्कन्धास्ते च पञ्च प्रकीर्तिताः ।

निजान वेदना सजा, सस्कारो रूपमेव च ॥ ६ ॥

પટ્ટર્શનસમુચય (હરિમદ્ર), શ્લો ૫

સમારી શુવોના જે સ્કંધો તે ૬ જ કહેવાય છે તે સ્કંધો

જૈનેતર દર્શન (૧૮)

[ચૌદ્ધ-દર્શન]

ઐહોની માન્યતા —

ચૌદ્ધાના મુગતો દવો વિશ્વ ચ વળમહુરમ્ ।

આર્યમત્તાઽઽગ્વયા તત્તચતુષ્ટયમિદં પ્રમાત્ ॥ ૧ ॥

દુ'રમાયતન ચૈવ, તત્તઃ સમુદયો મત' ।

માર્ગૈત્તસ્ય ચ વ્યારયા, ક્રમેણ શ્રૂયતામતઃ ॥ ૨ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૬૫, ૨૬૬

ઐહોને મુગત નામના દેવ છે, તેઓ વિશ્વને ક્ષણજીવિ માને છે, તથા આર્યસત્તાના નામથી ચાર તત્ત્વ માને છે, તે અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—દુ'ખ ૧, આયતન ૨, સમુદય ૩ અને માર્ગ ૪, આ ચાર તત્ત્વોની વ્યાખ્યા અનુક્રમે માબળો-૧, ૨

ઐહોના પ્રમાણ અને ભેદ.—

પ્રત્યક્ષમનુમાન ચ, પ્રમાણદ્વિતય પુનઃ ।

ચતુઃપ્રસ્થાનિકા ચૌદ્ધા, રયાતા વૈમાપિકારય ॥ ૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૭૧

ઐહો પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એવા બે પ્રમાણને માને છે, અને વૈભાષિક ૧, સૌત્રાતિક ૨, યોગાચાર ૩ અને માધ્યમિક ૪, એવા ઐહોના ચાર પ્રકાર છે ૩

नैयायिकना प्रमाणः—

नैयायिकाना चत्वारि, प्रमाणानि मतानि च ।

प्रत्यक्षमागमोऽन्यच्चानुमानमुपमाऽपि च ॥ १५ ॥

विवेकविलास, उद्दाम ८, श्लो० २८७

नैयायिकाना मतमा चार प्रमाण मानेला छे, ते आ
प्रमाणे-प्रत्यक्ष प्रमाण १, आगम प्रमाण २, अनुमान प्रमाण
३, अने उपमा प्रमाण ४ १५

नैयायिकना सोण तत्वः—

प्रमाणं च प्रमेय च, सशयश्च प्रयोजनम् ।

दृष्टान्तोऽप्यथ मिद्वान्ताग्रयणौ तर्कनिर्णयौ ॥ १६ ॥

वादो जल्पो त्रितण्डा च, हेत्वाभामाशुलानि च ।

जातयो निग्रहस्थानानीति तत्त्वानि षोडश ॥ १७ ॥

षड्दर्शनसमुच्चय (हरिमद्र), श्लो० १४, १५

प्रमाण १, प्रमेय २, सशय ३, प्रयोजन ४, दृष्टान्त ५,
सिद्धांत ६, अवयव ७, तर्क ८, निर्णय ९, वाद १०, अल्प ११,
वेतडा १२, छेत्वाभाम १३, छण १४, लति १५ अने निग्रह
स्थान १६ आ सोण तत्वो-पदार्थो न्यायना मतमा छे १६, १७

नैयायिकनी मुक्तिः—

त्रिपयेन्द्रियजुद्धीना, वपुषः सुखदुःखयोः ।

अमायादात्मसस्थान, मुक्तिनेयायिकैर्मता ।

विवेकविलास, उद्दाम ८, श्लो० ३००

ગિવના દર્શનમા નૈયાયિક અને વૈશેષિક એવા બે તર્ક છે તેમા નૈયાયિક વિષયે તેમ તર્કો અને વૈશેષિકને વિષય છે તેને માનેવ છે ૧૨

નૈયાયિક-વૈશેષિકની વિગેષના—

અન્યોઽન્યતર્યાન્નમાંસાદ્ ઢ્યોભયોઽગ્નિ નામ્નિ વા ।
 ઢ્યોરપિ તિયો ઢ્યો તિન્ન સુહ્યાન્નિમારદ્ ॥ ૧૩ ॥

વિશ્વકોશ, ઢ્યો ૮, શ્લો- ૨૮૬.

એ વીજના તરને ના પ ના અનારૂં ઢ્યોથી આ જીવ મનમા શે છે પણ જા અને નથી પણ-અર્થાત્ અને તેને પલુ છે તથા જાના રિવ કેવલ તે નિત્ય છે અને સુધિ મિથિ તથા સદા ના કર્તા છે ૧૦

નૈયાયિકના દેવ —

આધપાદમત દેવ , સૃષ્ટિમાહારાષ્ટ્રિય ।

વિશ્વનિર્ત્યમર્મો નિયયુદ્ધિમમાથય ॥ ૧૪ ॥

વદ્દગનગણુષય (હરિમદ્), શ્લો ૧૩

નૈયાયિકના મતમા દેવને જગત્નો કર્તા અને નાથ કરનાર માનેશે છે તથા તે નર્વવ્યાપક, સર્વજ્ઞ અને નિત્ય જુદિના આશ્રયવાળો છે ૧૪

તેના-વૈશેષિકના-મતમા છ તત્ત્વ માનેલા છે — દ્રવ્ય ૧, શુભ ૨, કર્મ ૩, સામાન્ય ૪, વિશેષ ૫, અને સમવાય ૬ ૨૧

દ્રવ્ય ગુણસ્તથા કર્મ, સામાન્ય મવિશેષકમ્ ।

સમવાયશ્ચ પદ્મતર્ચ્વી, તદ્વચાખ્યાનમથોચ્યતે ॥૨૨॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૧૧

દ્રવ્ય ૧, શુભ ૨, કર્મ ૩, સામાન્ય ૪, વિશેષ ૫, અને સમવાય ૬, આ છ તત્ત્વો-પદાર્થો-વૈશેષિકના મતમા છે તેનુ વ્યાખ્યાન હવે કહેવાય છે —૨૨

વૈશેષિકની મુક્તિ:—

ચતુર્વિંશતિવૈશેષિકગુણાન્તર્ગુણા નવ ।

બુદ્ધ્યાદયસ્તદુચ્છેદો મુક્તિર્વૈશેષિકી તુ સા ॥ ૨૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૮, શ્લો ૦ ૩૦૧

વૈશેષિકના ચોવીસ ગુણોની અદર રહેલા બુદ્ધચાદિક (એટલે બુદ્ધિ ૧, સુખ ૨, દુઃખ ૩, ઇન્દ્રિયા ૪, દ્રેષ ૫, પ્રયત્ન ૬, ધર્મ ૭, અધર્મ ૮ અને સન્કાર ૯, આ) નવ ગુણોનો જે સર્વથા નાશ તે મુક્તિ કહેવાય છે, એમ વૈશેષિક માને છે ૨૩

દ્રવ્યના નવ ભેદ:—

દ્રવ્ય નવવિધં પ્રોક્ત, પૃથિવીજલમહ્ય: ।

વાયુર્દિકાલ્ આત્મા ચ, ગગન મન એવ ચ ॥ ૨૪ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૧૨

विद्यो, धृष्टिषो, नृदि शरीर नृध, धृष्टे दुःख, अ. १६
 वस्तुनो न यत्र नाना २ वादी आत्मानुं नो आत्मन्य. ५५ ४
 हेतु ते मुक्तिं शीघ्राय ७ तेन नैवापयते भाने ६ १८
 वैशेषिक आस्त्य ६ । इत्युच्यते —

विश्वतोद्दरम्पण, राज्ञश्च मुने पुर ।

मतमवत् प्रदक्षिण, ता जौडचपमु रते ॥१९॥

पदार्थः । अनुचय (राजशेखर), श्लो० ३५

पुत्रान् इव धात्रेण स-दा शि. १७२०, अज्ञान नाम्ना
 मुनिनी आश ६, ०१ २०० इव इत्यु ७०० तीक्ष्ण ने ३०
 आशुभयनन इत्यु १ १८

वैशेषिकना प्रमाण —

वैशेषिकाणा पौगण्ड्यो मातृत्वगता मिटा ।

प्रत्यभममुमान च, मते तेषा प्रमादयम् ॥ २० ॥

पदार्थः । अनुचय (राजशेखर), श्लो० १६

वैशेषिकानो, गौगोशी प्रमात्-तत्त्वानी व्यापयमा भाने
 ७ तेन ॥ मतमा प्रत्यग्यने अनुनात ज्येभ लेख प्रमात् ७

वैशेषिकना ७ तत्त्व —

द्रव्य गुणस्वाधा कर्म, मामान्य च चतुर्थकम् ।

विशेषममरायी च, तत्त्वपदरू हि सन्मते ॥ २१ ॥

पदार्थः । अनुचय (इतिभट्ट), श्लो० ३०

૧૭, ધર્મ ૧૮, અધર્મ ૧૯, સસ્કાર ૨૦, ગુરૂપણ ૨૧, દ્રવ-
પણ ૨૨, સ્નેહ ૨૩ અને શબ્દ ૨૪, આ એવીશ ગુણો વૈશે-
ષિકમતમા છે હવે પ્રત્યેકનુ નામ આપીને કર્મના પ્રકાર
કહીએ છીએ -૨૬, ૨૭, ૨૮

પાત્ર કર્મો:—

ઉત્ક્ષેપણાપક્ષેપણાકુચ્ચન ચ પ્રસારણમ્ ।

ગમનાનીતિ કર્માણિ, પશ્ચોક્તાનિ તદાગમે ॥ ૨૯ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૮, શ્લો ૨૯૭

વૈશેષિકના આગમમા પાત્ર કર્મો કહેલા છે, તે આ પ્રમાણે -
ઉત્ક્ષેપણ-ઉચ્ચે કે કવુ ૧, અપક્ષેપણ-નીચે કે કવુ ૨, આક્રમ્યત
-ખેચી લેવુ ૩, પ્રસારણ-વિસ્તારવુ ૪ અને ગમન ૫ ૨૯

પર-અપર સામાન્ય અને વિશેષ:—

સામાન્ય ભવતિ દ્વેધા, પર ચૈત્રાપર તથા ।

પરમાણુષુ વર્તન્તે, વિશેષા નિત્યવૃત્તયઃ ॥ ૩૦ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૮, શ્લો ૨૯૮

પર અને અપર એ બે પ્રકારનુ સામાન્ય છે, તથા પરમા-
ણુઓને વિષે નિરતર રહેનાર હોય તે વિશેષ કહેવાય છે ૩૦

સમવાય સબ્ધ:—

ય ક્વાયુત્તસિદ્ધાનામાધારાધેયભૂતભાવાનામ્ ।

સમ્બન્ધ ઇહ પ્રત્યયહેતુ પ્રોક્તઃ સ સમવાય ॥ ૩૧ ॥

પદ્દર્શનસમુદ્ધય (હરિભદ્ર), શ્લો ૬૬.

દ્રવ્ય નવ પ્રકારનું કહ્યું છે, તે આ પ્રમાણે-પૃથ્વી ૧, જલ
૨, અગ્નિ ૩, વાયુ ૪, દિશા ૫, કાળ ૬, આત્મા ૭, આકાશ
૮ અને મન ૯ ૨૪

નિત્ય-અનિત્ય દ્રવ્ય —

નિત્યાનિત્યાનિ ચત્વારિ, કાર્યકારણભાવત ।

વ્યોમદિશાલ જામાચ, મનો નિત્યાનિ પચ્ચ ॥૨૫॥

ત્રિવલ્કિલામ, વલામ ૮, શ્લો ૦ ૨૯૩

તેમા પૃથ્વી-પૃથ્વી, જલ, તેજ અને વાયુ એ-ચાર દ્રવ્ય
કાર્યને માથીને અનિત્ય છે અને કારણને આધીને નિત્ય છે
તથા આકાશ, દિશા, કાળ, આત્મા અને મન, આ પાંચ
દ્રવ્ય નિત્ય જ છે ૨૫

ચોવીન ગુણ—

સ્પર્શો રુપ રમો ગન્ધ', મહત્ત્વાઽથ પરિમાણકમ્ ।

પૃથક્ત્વમથ સયોગો વિભાગદ્વચ પરત્વકમ્ ॥ ૨૬ ॥

અપરત્વ બુદ્ધિસાંસ્પૃષ્ટે, દુ સ્નેહૅ દ્વેપયત્નકૌ ।

ધર્માધમા ચ સસ્પારો ગુરુત્વ દ્રવતેત્યપિ ॥ ૨૭ ॥

સ્નેહ મન્દો ગુણા ઇવ, વિશતિદ્વચતુરન્વિતા ।

જથ કર્માણિ પ્રશ્યામ, પ્રત્યેકમભિધાનત' ॥ ૨૮ ॥

ત્રિવલ્કિલામ, વલામ ૮, શ્લો ૦ ૨૯૪, ૨૯૫, ૨૯૬

સ્પર્શ ૧, રૂપ ૨, રમ ૩, ગન્ધ ૪, સખ્યા ૫, પરિમાણ
૬, પૃથક્ત્વ ૭, સયોગ ૮, વિભાગ ૯, પરત્વ ૧૦, અપરત્વ ૧૧,
બુદ્ધિ ૧૨, સ્પૃષ્ટ ૧૩, દુ ૧૪, સ્નેહ ૧૫, દ્વેષ ૧૬, યત્ન ૧૭, મન્દો ૧૮, ગુણ ૧૯, ઇવ ૨૦, વિશતિ ૨૧, દ્વચ ૨૨, તુરન્વિતા ૨૩, પ્રશ્યામ ૨૪, પ્રત્યેકમ ૨૫, અભિધાન ૨૬, ત ૨૭

[સાહુસ્ય-દર્શન]

દેવની માન્યતાઃ—

સાહુસ્યા નિરીશ્વરાઃ કેચિત્, કેચિદીશ્વરદેવતાઃ ।

સર્વેપામપિ તેષા સ્યાત્, તત્ત્વાના પશ્ચવિશતિ ॥ ૩૪ ॥

પહ્લુદર્શનસમુદ્ધય (હરિભદ્ર), શ્લોઁ ૩૬

સાખ્યોમા કેટલાક ઇશ્વરને માનવાવાળા નથી અને કેટલાક ઇશ્વરને માનવાવાળા છે પણ એ ંધાયના તત્ત્વો તો પચીશ જ છે ૩૪

સાહુચૈર્દેવઃ શિવઃ કૈશ્ચિન્મતો નારાયણઃ પરૈઃ ।

ઉભયોઃ સર્વમપ્યન્યત્તત્ત્વપ્રમૃતિક સમમ્ ॥ ૩૫ ॥

વિવેકત્રિવાસ, હાસ ૮, શ્લોઁ ૨૭૬

કેટલાક સાખ્યમતી લોડો શિવને દેવ માને છે અને કેટલાક નારાયણને-વિષ્ણુને-દેવ માને છે ંીણુ સર્વ-તત્ત્વ વિગેરે-બન્નેને સરખુ જ સમત છે ૩૫

પ્રકૃતિનુ સ્વરૂપઃ—

એતેષા યા સમાઽવસ્થા, સા પ્રકૃતિઃ કિલોચ્યતે ।

પ્રધાનાવ્યક્તશબ્દામ્યા, વાન્યા નિત્યસ્વરૂપિકા ॥ ૩૬ ॥

પહ્લુદર્શનસમુદ્ધય (હરિભદ્ર), શ્લોઁ ૩૪.

આમના મનમા (સત્ત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણે ગુણોની)

અયુત્તમિદ્ધ એટલે એક બીજાથી જુદા ન પાડી શકાય એવા આધાર અને આધેયક પદાર્થોના જે સબંધ તેને સમવાય સબંધ કહે છે અને એ સમવાય સબંધ પદાર્થોના જ્ઞાનનું કારણ છે ૩૧

મરેદયુતમિદ્ધાનામાધારગ્ધેયવર્તિનામ્ ।

મમ્મન્ય મમવાચાચ્ય શ્દ પ્રત્યયહતુકૃ* ॥ ૩૨ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદામ ૮, શ્લોક ૨૧૧

આધાર અને આધેયક વર્તનારા ગુણ અને ગુણી વિગેરે અયુત્તમિદ્ધોના જે પ - ન સબંધ હોય છે તે સમવાય કહેવાય છે, તે સમવાયથી મરેત વસ્તુનું જ્ઞાન થાય છે (અયુત્તમિદ્ધ એટલે એક બીજાથી જુદા ન પાડી શકાય એવા હોય તે) ૩૨

તપસ્વીઓના ભેદ —

આધારભસ્મસૌર્પીનજટાયતોપત્રીતિન ।

મન્ત્રાચારાદિભેદેન, ચતુર્ધા સ્યુસ્તપસ્વિનઃ ॥ ૩૩ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદામ ૮, શ્લોક ૩૦૨

આધાર-પાત્ર, ભસ્મ, કૌપીન, જટા અને યજ્ઞોપવીતને-
જનોર્ધને-ધારણ કરનારા તેના તપસ્વીઓ મત્ર અને આચાર વિગેરેના લેખી ચાર પ્રકારના હોય છે ૩૩

દ્વિયો-વાદ, પાણિ, પાદ, પાયુ અને ઉપચ્ચ, તયા મન, તયા પાચ તન્માત્રા-ગણ્દ, રૂપ, રસ, સ્પર્શ અને ગધ-ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાર પછી તેમનાથી પૃથ્વી વિગેરે (પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ) પાચ મહાભૂત ઉત્પન્ન થાય છે, આ કુલ ચોવીશ તત્ત્વવાળી પ્રકૃતિ કહેવાય છે, અને તે પ્રકૃતિથી ૫૦-ભિન્ન-પુરૂષ માનેલો છે (ચોવીશ તત્ત્વ પ્રકૃતિના અને એક પુરૂષ એમ કુલ પચીશ તત્ત્વ થયા) ૩૮, ૩૯, ૪૦

જગત્ અને પ્રમાણુ —

પञ्चविंशतितरुणीय, नित्य माह्वयमते जगत् ।

प्रमाणत्रितय चात्र, प्रत्यक्षमनुमाऽऽगमः ॥ ४१ ॥

त्रिवेकत्रिलास, उद्यम ८, श्लो० २८०

આ પચીશ તત્ત્વોથી થયેલુ આ જગત્ નિત્ય છે એમ સાખ્યો માને છે તેના મનમા પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને આગમ એ ત્રણ પ્રમાણુ છે ૪૧

આત્માનુ સ્વરૂપ:—

अमूर्तश्चेतनो भोगी, नित्य' सर्पगतोऽक्रियः ।

अकर्ता निर्गुणः सूक्ष्म आत्मा कापिलदर्शने ॥ ४२ ॥

પહ્લુદર્શનસમુચ્ચય (રાજશેખર), શ્લો ૦ ૫૦

કપિલના-સાખ્ય-દર્શનમા આત્માને અમૂર્ત, ચેતનાવાળો, ભોગી, નિત્ય, મર્વવ્યાપક, ક્રિયાશૂન્ય, અકર્તા, ગુણુ રહીત અને સૂક્ષ્મ મનેલો છે ૪૨

જે અગ્રી અવસ્થા હોય તેને પ્રકૃતિ કહે છે તે નિન્ય અગ્ર વાગી છે અને ' પ્રધાન ' & ' અગ્ર્યત ' જે એના પર્થક વાગી નામે છે ૩

માહ્યાના સ્મૃત્વા. મત્ત, રવમ્મમ ઇતિ પ્રયઃ ।

મામ્યાડવમ્વા મવન્વેવા. વવાતાં પ્રકૃતિઃ પુનઃ ॥ ૩૭ ॥

વિવેકવિલાસ, ગ્લામ ૮, શ્લો ૨૭૮

માખ્યતા મનમા સત્વ ગુણ અને તમોગુણ એમ ત્રણ ગુણ માનેવા છે, તેને ત્રણ ગુણોની સ્થિતિ અગ્ર પ્રમાણમા હોય તો તે પ્રકૃતિ કહેવાય છે ૩૭

પચીશ તત્ત્વા—

પ્રકૃતેઃ સ્યામહત્તત્તમદ્વારન્નતોઽપિ ચ ।

પદ્મ વૃદ્ધોદ્રિયાણિ સ્પૃશ્નુરાગ્નીનિ પદ્મ ચ ॥ ૩૮ ॥

ચમન્દ્રિયાણિ શક્ષ્યાગિતરતોપમ્વપાયવ. ।

મનશ્ચ પદ્મતન્માત્રા ગન્દો સ્પ રમન્નથા ॥ ૩૯ ॥

સ્વશ્ચા ગન્ધોઽપિ તેમ્ય સ્યાત્, વૃદ્ધ્યાઘ ભૂતપદ્મમ્ ।

ઇય પ્રકૃતિરેતસ્યા, પરન્તુ પુરુષો મત ॥ ૪૦ ॥

વિવેકવિલાસ, ગ્લામ ૮, શ્લો ૨૭૯, ૨૮૦, ૨૮૧

પ્રકૃતિથી મહત્તત્તમ ઉત્પાદાય છે, મહત્તત્તમથી અદકાર ઉત્પાદાય છે, અદકારથી ચતુ આદિક (ચક્ષુ, શ્રોત્ર, સ્પર્શ, ઘ્રાણ-નાસિકા-અને તન્વા) પાચ પાનેન્દ્રિયો, તથા પાચ કર્મે

ભગવાનના નામથી કહેવાતા મન્યાગ્રીઓ આ પ્રકારના હોય છે—કુટ્ટીચર ૧, ણાદૂદક, ૨, હસ ૩ અને પગ્મહસ ૪, આ ચારે ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ છે ૫૧

મોક્ષનુ સ્વરૂપ—

મર્મમેતદિદ બ્રહ્મ, વેદાન્તેઽદ્વૈતપાદિનામ્ ।

ત્રાત્મન્યેવ લયો મુક્તિર્વેદાન્તિકમતે મતા ॥ ૫૨ ॥

ત્રિવેકવિલાસ, હ્લામ ૮, શ્લો ૨૬૧

અદ્વૈતવાદી વેદાતીના મતમા આ મર્મ જગત્ પ્રહ્લડપ જ છે, તથા તે વેદાતીના મનમા પોતાના આત્માને વિષે જ જે લય વયો તે જ મુક્તિ છે, એમ માનેશુ છે ૫૨

[નાસ્તિક-દર્શન]

નાસ્તિકની માન્યતા:—

લોકાયતા વદન્ત્યેવ, નાસ્તિ દેવો ન નિર્વૃત્તિઃ ।

ધર્માધમા ન ત્રિવેતે, ન ફલ પુણ્યપાપયો ॥ ૫૩ ॥

પદ્ધર્શનસમુચય (હરિમદ્ર), શ્લો ૮૦

નાસ્તિક લોકો આ પ્રમાણે બોલે છે—(સ આત્મા) દેવ નથી, મોક્ષ નથી, ધર્મ કે અધર્મ નથી પુણ્ય કે પાપનુ ફળ પણ નથી ૫૩

પશ્ચભૂતાત્મક વસ્તુ, પ્રત્યક્ષ ચ પ્રમાણકમ્ ।

નાસ્તિકાના મતે નાન્યદાત્માઽમુત્ર શુભાશુભમ્ ॥૫૪॥

ત્રિવેકવિલાસ, હ્લામ ૮, શ્લો ૩૦૪

પ્રથમ ૧, અનુમાન ૨, શબ્દ ૩, ઉપમા ૪, અર્પણ ૫ અને અલાપ ૬, આ ૭ પ્રમાણે બહુના મતમાં ૭ ૪

પ્રમાણના પાંચ પ્રમાણ —

પ્રમાણનો પર્યવતાયમાયર્જનાત્ ।

વર્જનવાદિવ્યાન્તિપ્રમાણ તુ યથા તથા ॥ ૪૯ ॥

વિષયવિગમ, અભાસ ૮, સ્તો ૨૬૦

પ્રમાણના મતમાં એ-અભાસ-અનુપમવિધિ-મિત્તાય જાતિ ત્ર
પાંચ પ્રમાણો (૨ યમ ૧, અનુમાન ૨, અભાસ ૩, ઉપમા ૪
અને અર્પણ ૫) મતેના પાંચ પ્રમાણો ૫૨ માને છે ૪

અન્યામી —

મગરભ્રામધ્યામ્તુ, દ્વિજા વદાન્તદર્શને ।

વિપ્રગૌહસ્તુવસ્ત્યક્તોરમીતા મગરવાદિન ॥ ૫૦ ॥

વિષયવિગમ, અભાસ ૮, સ્તો ૨૬૧

વેદાન દર્શનમાં જેવા પ્રાણી અન્યામી થાય છે, તેઓ
ભગવાનના નામની એવળાયા છે, પ્રાણીને ધેર જ લેવા
કરે છે, અને તેઓ ત્યાગ કરે છે અને તેઓ પ્રાણવાદી હોય છે
એવે કેવળ પ્રકારને જ સ્વયં માને છે ૫૦

અન્યાસીના ભેદ —

ચતુરારો મગરભેદા, સૂટીરવહુદકા ।

હસ. પરમહમુધાધિકોન્મીયુ પર પર ॥ ૫૧ ॥

લગવાનના નામથી કહેવાતા મન્યામીઓ ચાર પ્રકારના હોય છે—કુમ્ભીચર ૧, ખાકુદક, ૨, હસ ૩ અને પગ્મહમ ૪, આ ચારે ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ છે ૫૧

મોક્ષનું સ્વરૂપ:—

સર્વમેતદિદ્ ગ્રહ, વેદાન્તેઽદ્વૈતવાદિનામ્ ।

આત્મન્યેન લયો મુક્તિર્વેદાન્તિક્રમતે મતા ॥ ૫૨ ॥

વિવેકવિલાસ, હલાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૬૧

અદ્વૈતવાદી વેદાતીના મતમા આ સર્વ જગત્ પ્રકારૂપ જ છે, તથા તે વેદાતિકના મતમા પોતાના આત્માને વિષે જ જે લય થયો તે જ મુક્તિ છે, એમ માનેલુ છે ૫૨

[નાસ્તિક-દર્શન]

નાસ્તિકની માન્યતા:—

લોકાયતા વદન્ત્યેન, નાસ્તિ દેવો ન નિર્વૃત્તિઃ ।

ધર્માધર્મૌ ન વિદ્યેતે, ન ફલ પુણ્યપાપયોઃ ॥ ૫૩ ॥

પદ્ધર્શનમમુચય (હરિભદ્ર), શ્લો ૦ ૮૦

નાસ્તિક લોકો આ પ્રમાણે બોલે છે—(સ સાગ્મા) દેવ નથી, મોક્ષ નથી, ધર્મ કે અધર્મ નથી પુણ્ય કે પાપનું ફળ પણ નથી ૫૩

પञ्ચભૂતાત્મક વસ્તુ, પ્રત્યક્ષ ચ પ્રમાણકમ્ ।

નાસ્તિકાના મતે નાન્યદાત્માઽમુત્ર શુભાશુભમ્ ॥૫૪॥

વિવેકવિલાસ, હલાસ ૮, શ્લો ૦ ૩૦૪.

નાસ્તિકના મતમા મર્વ વસ્તુ પાચ મહાભૂતથી જ બનેલી છે, પ્રમાણમા એક પ્રત્યક્ષ જ પ્રમાણ છે, તે સિવાય આત્મા, પરલોક, પુણ્ય, પાપ, વિગેરે કાંઈ પણ નથી પણ

નાસ્તિકના વિચારો:—

પિવ સ્વાદ ચ ચારુલોચને !, યદર્તીત વરગાત્રિ ! તન્ન તે ।
ન હિ મીરુ ! ગત નિર્વર્તે, સમુદયમાત્રમિદ કલેવરમ્ ॥૫૫॥

પદ્દર્શનસમુચ્ચય (હરિમત્ર), ક્રોં ૦ ૮૨

હે મનોહર નેત્રવાળી ! પી અને ખા હે ઉત્તમ શરીરવાળી ! જે વીતી ગયું, તે તાડ નથી, કેમકે હે ભીડ ! જે ગયું તે પાછું આવતું નથી, આ શરીર માત્ર પણ મહાભૂતના અમુદાયરૂપ છે પણ

[પ્રમાણ-સ્વરૂપ]

પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન.—

પ્રત્યક્ષમવિસવાદિ, જ્ઞાનમિન્દ્રિયગોચર' ।

લિદ્ધતોઽનુમિતિર્ધૂમાદિચ વહેરવસ્થિતિઃ ॥ ૫૬ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્ધાસ ૮, ક્રોં ૦ ૩૦૫

જે વિમવાદ રહિત એટલે સત્ય હોય તે પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે ઇદ્રિયોના વિષયવાળું જે જ્ઞાન છે તેનો પણ પ્રત્યક્ષમા જ સમાવેશ થાય છે લિંગથી-હેતુથી-અનુમાન થાય છે જેમકે ધૂમાડા જેવામા આવે તે હેતુથી અગ્નિ છે એમ અનુમાન થાય છે ૫૬

અનુમાનના પ્રકાર:—

અનુમાન ત્રિધા પૂર્વગોષમામાન્યતો યથા ।

વૃષ્ટે. મસ્ય નદીપૂરાદૃષ્ટિરસ્તાદ્રવેગતિ ॥ ૫૭ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉહાસ ૧૧, શ્લો ૩૦૬

અનુમાનના ત્રણ પ્રકાર છે—પૂર્વ અનુમાન ૧, શેષ અનુમાન ૨ અને સામાન્ય અનુમાન ૩ તેમા વૃષ્ટિને જોઈ ધાન્ય પાક વાનું જે અનુમાન કરવું તે પૂર્વ અનુમાન ૧, નદીનું પૂર જોઈ વૃષ્ટિનું અનુમાન કરવું તે શેષ અનુમાન ૨ અને સૂર્યને અસ્ત જોઈ સૂર્ય ગતિ કરે છે એમ જે જાણવું તે સામાન્ય અનુમાન ૩ કહેવાય છે ૫૭

ઉપમાન:—

ત્યાત સામાન્યતઃ માઘ્યમાઘન ચોપમા યથા ।

સ્યાદ્દોષદ્વયઃ માસ્ત્રાદિમત્તમુખયોરપિ ॥ ૫૮ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉહાસ ૮, શ્લો ૩૦૭

મિદ્ધ કરવા લાયક વસ્તુનું માધન—કાળુ—જે સામાન્યથી જ પ્રમિદ્ધ હોય તે ઉપમા કહેવાય છે જેમકે બળદ જેવો વય-રોજ હોય છે અહીં સારના (ડોકની નીચે લટકતી ગુંલ) વિગેરે સામાન્ય અવયવ ગણેમા સરખા જ છે ૫૮

આગમ અને અર્થાપત્તિ :—

આગમશ્ચાસનચન, મ ચ કસ્યાપિ કોઽપિ ચ ।

ચાચ્યાપ્રતીતૌ તત્તિદ્વયૈ, પ્રોક્તાઽર્થાપત્તિરુત્તમૈઃ ॥ ૫૯ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉહાસ ૮, શ્લો ૩૦૮

આસન્નનુ-રાગદેય નિતિ દિતકારી જનનુ-જે વચન તે આમ જોવાય છે તે આસન્ન મર્ષ દર્શનોમા જુદા જુદા હોય છે શબ્દના અર્થના પ્રતીતિ (નાન) જગજગ ન થતી હોય તો તેની મિદ્ધિને માટે ઉત્તમ પુરૂષાએ અર્થાપત્તિ કહી છે ૫-

અભાવ —

વદુ પીનો દિવા નાત્તિ, રાત્રાનિત્યર્થતો યથા ।

પદ્મપ્રમાણામામલ્ય, વસ્તુમિદ્ધિરભાવત ॥ ૬૦ ॥

નિરેકવિલાસ હલામ ૮, શ્લોક ૩૦૯

જેમ કોઈએ કહ્યું કે—“ પુણ્ય એવો જાટુક દિવને ખાતો નથી ” આ ઉપરથી તે રાત્રે ખાય છે એમ જે અર્થાત્થી નિદ્ધ કરવું તે અર્થાપત્તિ જોવાય છે જ્યાં આ ગાયે પ્રમાણુનો વિષય ન હોય ત્યાં અભાવ પ્રમાણુથી વસ્તુની મિદ્ધિ થાય છે (જેમકે ચોરડામા ઘટ નથી, કારણ કે તે દેખાતો નથી એ , અભાવ પ્રમાણુ જાણવું) ૬૦

जीव सम्बन्धी शङ्का—समाधान (९९)

शङ्का-

आत्मानं मन्यते नैऋथ्यार्वाकस्तस्य प्रागियम् ।

जह्नुनीरन्त्रिते भाण्डे, क्षिप्तश्चैरो मृतोऽथ स ॥ १ ॥

निर्जगाम ऋथ तस्य, जीवः प्रप्रिनिशुः कथम् ।

अपरे कृमिरूपाश्च, निदिच्छ्रे तत्र वस्तुनि ॥ २ ॥

समाधान-

तथैव मुद्रिते भाण्डे, क्षिप्तं गह्वयुतो नरः ।

शलाचद्वादितान्नादो निष्क्रामति कथं नहि ? ॥ ३ ॥

अग्निमूर्तं कथं घ्माते, लोहगोले निशत्यहो ।

अमूर्तस्यात्मनस्तर्कं, विहन्येता गमागमौ ? ॥ ४ ॥

विवेकविलास, उल्लास ११, श्लो० ७४, ७५, ७६, ७७

शङ्का—एक आर्वाक भतवाणो एवने भानतो नथी, ते
 कडे छे के-लाणवडे, छिद्रोने अध करी एक डोडीने विपे
 कोषं थारने नाण्यो, तेमा ते भरखु पाण्यो, ते वणते (जे
 एव क्षिप्त डोय तो) तेना एव तेमाथी शी रीते अडार
 नीऽण्यो ? अने छिद्रो गडित ते वस्तु(डोडी)मा भीज
 कृमिओ शी रीते पेडा ? (तेथी न्णाय छे के एव कोषं नुदी
 थी नथी)

ઉત્તર—તેજ પ્રમાણે બધ કરેલા બાડમા શખ મહિત એક માણસને નાખ્યો, તે માણસે તેમા રહી શખ વગાડ્યો, તે વળતે તેનો નાદ-શબ્દ-બહાર નીકળ્યો તે શી રીતે ? તથા મૂર્તિમાન અગ્નિ ધમેવા લોહાના ગોળાને વિષે શી રીતે પ્રવેશ કરે છે ? કેમકે તેની અદર પેસનામાટે કાઈ પણ છિદ્રો નથી તે જ રીતે અમૂર્તિમાન આત્માનુ જુ આવવુ થાય તેમા શો વિરોધ છે ? કાઈ પણ વિરોધ નથી (મૂર્તિમાન પદાર્થો પણ છિદ્રગદિત વસ્તુની બહાર નીકળે છે અને તેની અદર પેસે છે તો અમૂર્તિમાન પદાર્થ જુ આવવુ ઠરે તેમા શી શકા ?) ૧, ૨, ૩, ૪

શક્તિ—

दस्योरन्यस्य काये च, अतशः शकलीकृते ।

न दृष्ट. कचिदप्यात्मा, सोऽस्ति चेत्किं न दृश्यते ? ॥५॥

સમાધાન—

खण्डितेऽप्यरणे काये, मूर्तो वह्निर्वसन्नपि ।

न दृष्टो दृश्यते किं वा, जीवो मूर्तिविरजित ॥ ६ ॥

વિવેકવિલાસ, વહાસ ૧૧, શ્લોક ૭૮, ૭૯

શ કા—કોઈ બીજા ચોરના શરીરના નાના નાના સેકડા કકડા કર્યા તો પણ તેમા કોઈ પણ ઠેકાણે જીવ જોવામા આવ્યો નહીં જો કદાચ જીવ હોય તો તે કેમ ન દેખાય ?

ઉત્તર—અરણિના કાષ્ટને ખાડીને ભૂકો કરીએ તો પણ તેની અદર રહેવો મૂર્તિમાન અગ્નિ દેખાતો નથી, તો પછી અમૂર્તિમાન જીવ તો શી રીતે જ દેખાય ? ન જ દેખાય ૫, ૬

શક્તિ—

જલપિટ્ટાદિયોગસ્ય, મદ્યસ્ય મદશક્તિવત્ ।

અચેતનેમ્યથૈતન્ય, ભૂતેમ્યસ્તદ્વદેવ હિ ॥ ૭ ॥

સમાધાન—

શક્તિર્ન વિદ્યતે યેષા, ભિન્નભિન્નસ્થિતિસ્પૃશામ્ ।

સમુદાયેઽપિ નો તેષા, શક્તિર્ભીરુપુ શૌર્યવત્ ॥ ૮ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૧૧, શ્લો ૮૨, ૮૩

શ્લોક—પાણી અને લોટ વિગેરેની મેળવણી કરવાથી જેમ મદિરામા મદની શક્તિ આવે છે, તેમ ચેતના રહિત એવા પૃથ્વી વિગેરે મહાભૂતોત્પત્તિ ચૈતન્ય ઉત્પન્ન થાય છે (તો પછી સ્વતંત્ર શુભ કેમ માનવો ?)

ઉત્તર—જુદી જુદી સ્થિતિવાળા જે પદાર્થોમા જે શક્તિ ન હોય તે શક્તિ તેમના સમુદાયને વિષે પણ આવતી નથી જેમકે ઘણા ખીકણુ માણસો લેખા ધાય તો પણ તેમનામા શૌર્ય આવતુ નથી ૭, ૮

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 जैन-दर्शन (१००)
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

જૈનદર્શનની માન્યતા —

स्याद्वादश्च प्रमाणे द्वे, प्रत्यक्ष च परोक्षम् ।
 नित्यानित्य जगत्सर्वं, न च तत्रानि मत्त चा ॥ १ ॥

त्रિવકવિલાસ, उहास ८, श्लो० २४९

જૈનમતમાં ' સ્યાન્નિ, સ્યાન્નાસ્તિ ' ઇત્યાદિ ભગવાણે
 સ્યાદ્વાદ તથા પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એવા બે પ્રમાણુ મનાય
 છે મર્વ જગતના પદાર્થો (દ્રવ્યથી) નિત્ય અને (પર્યાયથી)
 અનિત્ય છે, તથા નવ તત્ત્વ અથવા માત તત્ત્વ માનેલા છે ૧

प्रोक्तोऽर्हन् यत्र द्रवः सफलगुणगणैर्धुक्त एनोऽस्मिक्तो
 हिंसा मिथ्यादिदोषैर्परिगतमना मन्यते सन् गुरुश्च ।
 स्याद्वादस्तत्परम्यस्त्रिभुवनगतक वस्तु सन्निश्चिनोति,
 प्रोक्त पद्द्रव्यजात प्रशमदमगुणापिष्टधर्म स जैन' ॥ २ ॥

धर्मत्रિયોगमाला, श्लो० ३८

જેમા સવળા ગુણોથી યુક્ત અને સવળા પાપ-દોષોથી
 રહિત એવા અરિહતને દેવ કહ્યા છે, જેમા હિંસા, અસત્ય,
 ચોરી, મૈથુન અને પરિશ્ર્લ આદિ દોષોથી રહિત એવા ગુરુને
 સાચા ગુરુ મનાય છે, જ્યા તત્ત્વોમા શ્રેષ્ઠ એવો સ્યાદ્વાદ

જગત્ની તમામ સત્ વસ્તુઓનો નિશ્ચય કરે છે, (જ્યાં ધર્માન્તિકાય વિગેરે) છ દ્રવ્યો જતાવ્યા છે તથા જે જ્ઞાતિ અને ઇન્દ્રિય દમન વિગેરે ગુણોથી શોભિત છે તે જૈનધર્મ છે ૨

અનેકાન્તવાદ:—

एकान्तेऽघटमानत्वाद् वस्तुतत्त्वस्य सर्वथा ।

अनेकान्तस्ततः कान्तः, स्वीकार्यः सौरयमिच्छता ॥ ३ ॥

हिमाशुविजय (અનેકાન્તી),

એકાન્ત નિત્યતા વિગેરેમા ડોઠ પણ રીતે વસ્તુની સિદ્ધિ થતી નથી તેથી સુખની આહુના કળારે મનોહર એવા અને કાન્તવાદનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ અર્થાત્ અનેકાન્તવાદ (આદ્રાદ)નો સ્વીકાર કરવાથી જ પદાર્થોની સિદ્ધિ વર્ધ શકે છે અન્યથા નહિ ૩

અનન્તધર્મભક્ત વસ્તુ:—

येनोत्पादव्ययध्रौव्ययुक्तं यत् मत् तदिष्यते ।

अनन्तधर्मक वस्तु, तेनोक्त मानगोचरः ॥ ४ ॥

પહદર્શનસમુદાય (હરિમદ્ર), શ્લો ૫૭

ઉત્પત્તિ, નાશ અને સ્થિરતા, આ ત્રણવડે ડરીને મહિત જે હોય તેને જ વસ્તુ માનેલી છે અને એમ હોવાના કારણે જ પ્રમાણના વિષયભૂત વસ્તુને અનન્ત ધર્મવાળી માનેલી છે ૪

નવ તત્ત્વ'—

જીવાજીવી પુણ્યપાપે, આસ્રવ મમરોઽપિ ચ ।

ચન્ધો નિર્જરણ મુક્તિરેપા વ્યાખ્યાધુનોચ્યતે ॥ ૫ ॥

વિવેકવિલાસ, ડહાસ ૮, શ્લો ૨૫૦

શ્રી ૧, અશ્રવ ૨, પુણ્ય ૩, પાપ ૪, આશ્રવ ૫, મમર ૬, બધ ૭, નિર્જરા, ૮ અને મોક્ષ ૯, આ નવ તત્ત્વો છે, (તેની વ્યાખ્યા હવે કહેવાય છે) ૫

છ દ્રવ્ય:—

ધર્માધર્મા નમ' કાલ', પુદ્ગલથેતનસ્તથા ।

દ્રવ્યપદ્કમિદ રયાત, તદ્દેદાસ્ત્વાગમે સ્મૃતા ॥ ૬ ॥

પદ્દગાસમુચય (રાજશેજર), શ્લો ૧૧

ધર્માસ્તિમાય, અધર્માસ્તિમાય, આકાશ, કાળ, પુદ્ગલ અને શ્રી, આ છ પ્રકારનું દ્રવ્ય કહેલું છે અને તેના લેદા આગ મમા કહેવા છે ૬

શ્વેતામ્બર અને ફિગમ્બરનો ભેદ:—

શુક્લે ન કેવલી ન સ્ત્રીમોશ્ર પ્રાહુર્દિગમ્બરા' ।

ળ્પામય મહાન્મેદ , સદા શ્વેતામ્બરૈ' સદ્ ॥ ૭ ॥

વિવેકવિલાસ, ડહાસ ૮, શ્લો ૨૫૭

ઝેઘ પણ ઢેવણજ્ઞાની લોજન કરતા નવી અને સ્ત્રી મોઘે
બધ ગકતી નથી, એમ દિગળરે કહે છે આ તેમનો નિગ્ત
શ્વેતામ્બરે સાઘે મોટો લેદ છે ૭

શ્વેતામ્બર માધુ:—

મરજોહરણા મૈક્ષ્યમ્બુજો લુચ્ચિતમૂર્દ્વજા ।

શ્વેતામ્બરા ક્ષમાશીલા નિઃમદ્ધા જૈનમાધવઃ ॥ ૮ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૫૫

જેઓ મ્બોહરણને-ઓઘાને-ધાગણુ કરે છે, દોષ રહિત
ભિક્ષાનું લોજન કરે છે, મન્તકના કેશનો લોચ કરે છે, શ્વેત
વસ્ત્ર ધારણુ કરે છે, જેમનો ક્ષમા જ મ્વલાવ છે અને જેઓ સર્વ
સગ રહિત છે, તે (શ્વેતામ્બર) જૈન માધુઓ કહેવાય છે ૮

દિગમ્બર માધુ:—

લુચ્ચિતાઃ પિચ્છિકાહસ્તાઃ, પાણિપાત્રા દિગમ્બરાઃ ।

ઝઘ્યાશના ગૃહે દાતુર્દિતીયા સ્યુર્જિનર્પયઃ ॥ ૯ ॥

વિવેકવિલાસ, ઉદ્દાસ ૮, શ્લો ૦ ૨૫૬

કેશનો લોચ કરનારા, મોરપીંછીરૂપ ઓઘાને હાથમા રાખ-
નારા, હાથરૂપી પાત્રમા જ ભિક્ષા લઈને ખાનારા, દિગળર-
વસ્ત્ર ગહિત-અને દાતારને ઘેર જ ઉક્ષા રહીને લોજન કરનારા
જેઓ હોય તે ખીજ પ્રકારના (દિગળર) જૈનમુનિઓ-જિન-
કપી-હોય છે ૯

દિગ્બરપણામા મુક્તિ નથી, સ્વેનાંબગ્પણામા મુક્તિ નથી,
તર્કશાસ્ત્રમા મુક્તિ નથી, તત્ત્વવાદમા મુક્તિ નથી, તથા પદ્મ
સેવાનો આશ્રય કરનાથી પણ મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી માત્ર
કપાયનો ત્યાગ કરવાથી જ મુક્તિ થાય છે ૩

મોક્ષસ્ય નહિ વાસોઽસ્તિ, ન ગ્રામાન્તરમેવ, ના ।

અજ્ઞાનહૃદયગ્રન્થિનાશો મોક્ષ ઇતિ સ્મૃત ॥ ૪ ॥

શિવગીતા, અ૦ ૧૩, શ્લો૦ ૩૨

મોક્ષનુ કોઈ જાડુ વાસસ્વાન-રહેવાનુ મ્થાન નથી, તેમ જ
તેનુ કોઈ જાડુ ગામ નથી પરંતુ હૃદયમા ગહેલા અજ્ઞાનની
ધ્વિનો જે નાશ ત જ મોક્ષ છે એમ કહેલુ છે ૪

મોક્ષ-મુખનુ મહત્વ—

સુરાસુરનરેન્દ્રાણા, યત્સુખ ભુવનત્રયે ।

તત્મ્યાદનન્તભાગોઽપિ, ન મોક્ષસુખસમ્પદ. ॥ ૫ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૩૮, શ્લો૦ ૬૫ (પ્ર સ)

દેવેદ્ર, ભુવનપતિના ઇદ્ર અને નરેદ્રને આ ત્રણ ભુવનમા
જે સુખ છે, તે સુખ મોક્ષમુખની સપદા પાસે અનતમે
ભાગે પણ નથી ૫

સવેદ્ય યોગિનામેવ, પરેષા શ્રુતિગોચરમ્ ।

ઉપમાઽભાવતો વ્યક્તમભિઘાતુ ન શક્યતે ॥ ૬ ॥

મોક્ષાષ્ટક (હરિમદ્ર), શ્લો૦ ૯

(મોક્ષના મુખને) કેવળ યોગીઓ જ જ્ઞાનથી બાળી શકે છે બાકી બીજાઓ તો માત્ર એવું વર્ણન કાનથી જ સાભળી શકે છે વળી (સસારમા મોક્ષને યોગ્ય) ઉપમાનો અભાવ હોવાથી તેવું અપદ્ શીતે વર્ણન થઈ શકતું નથી ૬

સમસ્તકર્મક્ષયતોઽસ્વિલાર્થ-

પ્રકાશયુક્તં સુખમદ્વિતીયમ્ ।

યસ્મિન્ ત્રિલોકીસુખમસ્તિ ચિન્દુ-

ર્મુક્તૌ ક ઇચ્છેન્નહિ કાં ભવેદ્ દ્વિદ્ ? ॥૭૭॥

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક, પ્રકરણ ૨, શ્લો ૫૩

(જે મોક્ષમા) બધાય ડર્મનો ક્ષય થનાવી તમામ પદાર્થના પ્રકાશથી યુક્ત એવું અદ્વિતીય સુખ પ્રગટ વાય છે અને જેની આગળ ત્રણ લોકનું સુખ પણ એક ગિંદુ મમાન છે એવા મોક્ષની કોણુ ઇચ્છા ન કરે અથવા એનો કોણુ ટેપી વાય ? ૭

પરમાનન્દરૂપ તદ્વીયતેઽન્યંવિચક્ષર્ણઃ ।

इत्य सकलकल्याणरूपत्वात् माम्प्रत द्यदः ॥ ८ ॥

મોક્ષાષ્ટક (દર્શનક), શ્લો ૮

આ પ્રમાણે એ (મોક્ષનું સુખ) બધાય કલ્યાણરૂપ હોવાના કારણે બીજા દર્શનના વિદ્યાનો તેને પરમાનન્દરૂપ કહે છે તે યોગ્ય જ છે ૮

अपरायत्तमो मुख्यगदित निष्प्रतिक्रियम् ।

मुन्वं स्वामाविद्धं तत्र, निन्यं मयविरर्जितम् ॥ ९ ॥

મોક્ષાષ્ટક (દર્શનક), શ્લો ૯

ત્યા-મોક્ષમા-કોર્મ ધીજ્જને આધીન નહિ (એટલે કે પોતાને આધીન) એવું, C મુખ્યાનહિત, કોર્મ પણ પ્રમરના વિરોધ વગરનું, આભાવિષ્, શાશ્વતુ અને દરેક પ્રમાણે બધ વગરનું એવું તુષ્ટ ટાય છે ૯

મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય —

અયમાર્ત્મય વિદુશ્ચ, ગરીરી વર્મયોગતઃ ।

ધ્યાનાગ્નિન્ગધર્મા તુ, મિદ્ધામા સ્યાન્નિરજનઃ ॥૧૦॥

ચોગશાસ્ત્ર, પ્રકાગ ૮, સ્તો ૪

ચૈતન્યના અરૂપનાગો મા આત્મા જ કર્મના નબધી શરીરને ધારણ કર છે (અર્થે મસારમા બધ્યા દષ્ટ છે), અને તેજ આત્મા, તે ધ્યાનરૂપી અનિત્ત પ્રર્મને બાગી નાખે તો કર્મ રહિત થઈને ચિત્તાત્મા ધર્મ વાય છે ૧૦

મમતૈકલીનચિત્તો લલનાસ્પત્યસ્પદહમમતામુર ।

નિપયસ્પાયાચવશઃ શામ્યગુર્ણર્દમિતોત્તમ્ ॥૧૧॥

અધ્યાત્મકન્પદ્રુમ, અધિ ૧, સ્તો ૩

(હે મોક્ષાર્થ પ્રાપ્તી) તુ મગનામા લીન ચિત્તવાગો થા, સ્ત્રી, મુન, પૈઆ અને શરીર ઉપરથી મમતા ઠોડી કે (વર્ણ, ગધ, રમ, સ્પર્શ વગેર) ઈદ્રીયોના વિષયો અને (ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ) દાયાયોને વશ થા નહિ શાશ્વત્પ લગામવટે તારા મનરૂપ અધને દાણુમા રાખ ૧૧

તળતુલ્ય પરદ્રવ્ય, પર ચ સ્વશરીરવત્ ।

પરરામા સમા માતુ, પદ્યન્ યાતિ પર પદમ્ ॥ ૧૨ ॥

જે મનુષ્ય પર ધનને તૃષ્ણુ સમાન જાણે, અન્ય છવના શરીરને પોતાના શરીર સમાન જાણે, અને પગ્ગ્રીને માતા સમાન જાણે, તે મનુષ્ય મોક્ષપદને પ્રાપ્તે છે ૧૨

જન્તૂનામવન જિનેશમહન મરુત્યાઽઽગમાકર્ણનં,
સાધૂના નમન મદાપનયન સમ્યગ્ ગુરોર્માનનમ્ ।
માયાયા હનન ક્રૂધશ્ચ શર્મન લોમદ્રુમોન્મૂલન,
ચેત્સોધનમિન્દ્રિયસ્ય દમનમેતચ્છિયોપાયનમ્ ॥૧૩॥

પાઠવચરિત્ર (ગદ્ય)

સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવું, જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, નદ્ધાથી આગમનું શ્રવણ કરવું, સાધુઓને વદના કરવી, જાત્યાદિ મદને દૂર કરના, શુરૂ જનનું અન્યદ પ્રકારે બહુમાન કરવું, માયાને હણવી, ક્રોધને શમાવી દેવો, લોભરૂપી વૃક્ષને ઉખેડી નાખવો, ચિત્તને શુદ્ધ કરવું, અને ધર્મિયોનું દમન કરવું, આ સર્વ મોક્ષનો ઉપાય છે ૧૩

મર્ષિત તીર્થકરે ગુરૌ જિનમતે સદ્વે ચ હિસ્ટ્રાઽનૃત-
સ્તેયાત્રહ્ણપરિગ્રહાદ્યુપરમ્ ક્રોધાચરીણા જયમ્ ।
સૌજન્ય ગુણિસન્નમિન્દ્રિયદમ દાન તપો ભાગનામ્,
વૈરાગ્ય ચ કુરુપ્ય નિર્વૃત્તિપદે યદ્યસ્તિ ગન્તુ મન. ॥ ૧૪ ॥

સિન્દૂરપ્રકરણ, સ્તો. ૮

જો મોક્ષ સ્થાનમા જવાનું મને હોય તો તીર્થ કર, શુરૂ, જિનમત અને ચતુર્વિધ સદ્ધને વિષે તું ભક્તિ નાખ, હિંમ્મા, અસત્ય, ચેારી, મૈથુન, અને પરિગ્રહાદિકનો ત્યાગ કર, ક્રોધા-

દિક શત્રુઓને વિજય કર, સત્કર્મનતા ધારણ કર, ગુણીઓને સગ કર, ઈદ્રિયોનુ દમન કર, દાન આપ, યથાશક્તિ તપ કર, (ન જની શકે તેના ધર્મકાર્યમા) ભાવના ગળ, તથા વૈરાગ્ય ધારણ કર ! ૧૪

ત્રિસન્ધ્ય દેવાયાં પરિચય ચય પ્રાપય ચક્ષુ ,

શ્રિય પાત્રે ત્રાપ જનય નયમાર્ગ નય મનઃ ।

મ્મરક્રોવાધારીન્ દલય કલય પ્રાણિપુ દયા,

જિનોક્ત મિદ્વાન્ત શૃણુ ઘૃણુ જગન્મુક્તિકમલામ્ ॥૧૫॥

સિન્દૂરપ્રકરણ, શ્લો ૦ ૧૪

હે ભ ય પ્રાણી ! તુ વિદાણ દેવપૂજા કર, યશના સમૃદ્ધને પ્રાપ્ત કર, સુપાત્રને વિષે લક્ષ્મીનુ વાવણુ કર-દાન કર, મનને નીતિ માર્ગમા લઇ બા, કામ, ક્રોધ વિગેરે શત્રુઓને દળી નાખ, પ્રાણીઓને વિષે દયા ગળ, જિનેશ્વરે પ્રરૂપેના મિદ્વાતનુ શ્રવણુ કર, આ પ્રમાણે કરનાથી શીવપણે મુક્તિરૂપી લક્ષ્મીને તુ વર ૧૫.

પૂજા જિનેન્દ્રેષુ રતિર્નતેષુ,

રચિશ્ચ સામાયિકપૌષ્પેષુ ।

દાન સુપાત્રે શ્રવણ શ્રુતે ચ,

સત્સાધુસેવા શિવમાર્ગ ણયઃ ॥ ૧૬ ॥

પુણ્યઘનકયા

જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, વ્રતોને વિષે પ્રીતિ રાખવી, સામાયિક અને પૌષ્પને વિષે રૂચિ રાખવી, સુપાત્રને વિષે દાન દેવ, શાસ્ત્રનુ શ્રવણુ કરવુ, અને સારા સાધુની સેવા કરવી, આ સર્વ મોક્ષને માર્ગ છે.

દવો દલિતરાગારિઃ, ગુરુસ્ત્યક્તપરિગ્રહઃ ।

ધર્મઃ પ્રગુણકારુણ્યો મુક્તિમૂલમિદ મતમ્ ॥ ૧૭ ॥

સૂક્તરત્નાવલી, પૃ૦ ૪૭, શ્લો૦ ૪૯૦ (આત્મા સ)

રાગરૂપી ગત્રુનો નાશ કરનાર દેવ, પરિગ્રહ નહિત ગુરુ અને ઉત્કૃષ્ટ દયામય ધર્મ, આ ત્રણ મુક્તિના કારણરૂપ કહેલ છે ૧૭

તસ્માત્ત્વમપિ રાજેન્દ્ર ! દેહિ ન્યાયાજિત ધનમ્ ।

દાનાજ્ઞાન ચ તત્પ્રાપ્ય, જ્ઞાનાત્ સિદ્ધિ ચ યાસ્યમિ ॥ ૧૮ ॥

इतिहासमुच्चय, अ० ३ श्लो० ६०

—નેથી કરીને હે રાજેન્દ્ર ! તુ પણ ન્યાયથી પ્રાપ્ત કરેલા ધનનું દાન કર, દાનથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી તુ સિદ્ધિને પામીશ ૧૮

इन्द्रियाणा निरोधेन, रागद्वेषक्षयेण च ।

अहिंमया च भूतानाममृतत्वाय कल्पते ॥ ૧૯ ॥

मनुस्मृति, अ० ૬, શ્લો૦ ૬૦

ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરવાથી, રાગદ્વેષનો ક્ષય કરવાથી અને પ્રાણીઓની હિંસા ન કરવાથી પુરૂષ મોક્ષ મેળવવા મર્મથ થાય છે ૧૯

मुक्तिमिच्छामि चेत्ताત ! विषयान् विषयत् त्यज ।

क्षमाऽऽर्जवदयाशौच, सत्य पीयूषवत् पिब ॥ ૨૦ ॥

वृद्धचाणक्यनीति, अ० ૯, શ્લો૦ ૧.

હે તાત (ભાઈ) ! જે તુ સુકિતને ઇચ્છતો હોય તો વિપથેનો નિપતી જેમ ત્યાગ કર, તથા ક્ષમા, મરણતા, દયા, ગૌરવ, અને મત્યને અમૃતની જેમ પી(-તેમનો આહર કર) ૨૦

શત્રૌ મિત્રે પુત્રે વન્ધૌ, મા કુરુ યત્ન ત્રિગ્રહમન્ધૌ ।

મત્ર મમચિત્ત. સર્વત્ર ત્વ, વાઙ્મુસ્યચિરાદ્ યદિ ત્રિષ્ણુત્તમ્ ॥૨૧॥

મોહમુદ્ર (શક્રગચાર્ય), શ્લો ૧૦

હે પ્રાણી ! જે તુ ગીવપણે વિષ્ણુપણાને-વિષ્ણુરૂપ થવાને- ઇચ્છતો હોય તો તુ ગત્રુ, મિત્ર, પુત્ર અને ધન મર્વને વિષે કશ્ચયો કરવામા કે મધિ કરવામા (અર્થાત્ ગત્રુને વિષે કશ્ચયો અને મિત્રાદિકને વિષે સધિ કરવામા) યત્ન ન કર અને સર્વને વિષે મમાન ચિત્તવાળો થા ૨૧

મમ પદ્યન દ્વિ સર્વત્ર, મમતસ્થિતમીશ્વરમ્ ।

ન હિનસ્ત્યાત્મનાઽઽત્માન, તતો યાતિ પરા ગતિમ્ ॥૨૨॥

મગવદ્ગીતા, અ ૦ ૧૩, શ્લો ૦ ૨૮

મર્વત્ર વ્યાપીને સહેલા ઇશ્વરને મરખી રીતે જોનાર પુરૂષ પોતાના આત્માવડે ધીજા કોઈ પણ આત્માને હણતો નથી, તેથી તે મોક્ષ ગતિને પામે છે ૨૨

સર્વસન્નપરિત્યાગ, સર્વદ્વન્દ્વસદ્વિષ્ણુતા ।

સર્વદ્વન્દ્વમમત્ય ચ, મોક્ષસ્ય ત્રિધિરુત્તમ ॥ ૨૩ ॥

ઈતિહામસમુષય, અ ૦ ૧૮, શ્લો ૦ ૮૧-

સર્વ સગનો ત્યાગ કરવો, સર્વ (સુખ દુઃખાદિક) દઢને
મહન કરવા, સર્વ (શુભ અશુભ વિષયો તથા વસ્તુઓરૂપી) દઢને
વિષે મમદષ્ટિ રાખવી, આ મોક્ષનો ઉત્તમ વિધિ છે ૨૩

यस्य चित्तं द्रवीभूतं, कृपया सर्वजीविषु ।

तस्य ज्ञानं च मोक्षश्च, किं जटाभम्मर्चीवरैः ? ॥ ૨૪ ॥

પદ્મપુરાણ, અ૦ ૮૧, શ્લો૦ ૩૩

જેનું મન સર્વ જીવોને વિષે કૃપાએ ઠગીને લીંબાયેલું
હોય, તેને જ જ્ઞાન અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ વાચ્ય છે જટા નખનાવી,
મમ્મ ચોખવાવી કે ચીવડ પહેરવાથી (અર્વાત્ ડાઘ પલ્લુ નાતનો
સાધુવેષ રાખનાથી) શુ ક્ષણ છે ? કંઈ જ નથી ૨૪

कर्मन्धनं समाश्रित्य, दृढा मद्भाषनाऽऽहुतिः ।

धर्मध्यानाग्निना कार्या, दीक्षितेनाग्नિકારिका ॥ ૨૫ ॥

વૃહદારણ્યક, ઉત્તરભાગ, શ્લો૦ ૨૧

જેણે (મોક્ષ મેળવવા) દીક્ષા લીધી હોય તેણે કર્મરૂપી
ધંધનનો આશ્રય કરી ધર્મધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે ઉચ્ચ ભાવનારૂપી
દઢ આહુતિ આપીને, અગ્નિકારિકા કૃત્વી-અગ્નિહોત્ર કરવું ૨૫

गतपङ्क यथा तुम्व, जले यात्युपरि स्वयम् ।

क्षीणकर्ममलो जीवस्तथा याति शिवालयात् ॥ ૨૬ ॥

જેમ ઠાઠવના લેપ ગહિત થયેલું તુબડું પોતાની મેળે
જળ ઉપર આવે તે-તરે છે, તેમ કર્મરૂપી મળવી રહિત થયેલો
જીવ પોતે જ શિવાલયમા-મોક્ષમા-જાય છે ૨૬

નિર્મમત્વ વિરાગાય, વૈરાગ્યાદ્યોગસદ્ગતિઃ ।

યોગાત્મજ્ઞાયતે જ્ઞાન, જ્ઞાનાન્મુક્તિઃ પ્રજાયતે ॥ ૨૭ ॥

મમતાનો ત્યાગ વૈરાગ્ય માટે છે એટલે મમતાનો નાશ થવાથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, વૈરાગ્યથી યોગની પ્રાપ્તિ થાય છે (એટલે મન, વચન, કાયાનુ નિયમિતપણુ અથવા ધ્યાનયોગ પ્રાપ્ત વાય છે) યોગથી જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ વાય છે ૨૭

નિનપતિપદમક્તિર્ભાવના જૈનતત્ત્વે,

ત્રિપયમુખનિરક્તિમિત્રતા સત્ત્વવર્ગે ।

શ્રુતિશમયમગત્કિર્મૂઠતાઽન્યસ્ય દોષે,

મમ મરતુ ચ મોધિર્યાપદાપ્નોમિ મુક્તિમ્ ॥ ૨૮ ॥

સુબાષિતરત્નસન્દોહ, શ્લો ૦ ૨૧

શ્રીજિનેશ્વરના ચરણની એવા, જિનેશ્વરના તત્ત્વને વિષે ભાવના, વિષયમુખથી વૈરાગ્ય, પ્રાણીઓ પ્રત્યે મિત્રતા, શાસ્ત્ર શ્રવણ, શાંતિ અને ઇન્દ્રિયદમનની શક્તિ, પારકાના દોષ (ના કથન) પ્રત્યે મુગાપણ અને સમક્તિ; આટલી વસ્તુઓ, જ્યાં મુખી હું મોક્ષને ન પામું ત્યાં મુખી મને હોજો । (કારણ કે આ મોક્ષના ઉપાયરૂપ છે) ૨૮

મોક્ષની યોગ્યતા—

શુદ્ધસ્ફટિકમદ્ધાશો નિષ્કલશ્વાત્મનાઽઽત્મનિ ।

પરમાત્મેતિ મ જ્ઞાતઃ, પ્રદત્ત પરમ પદમ્ ॥ ૨૯ ॥

'શુદ્ધ સ્ફટિક રત્નની જેવો નિર્મળ અને અવયવ રહિત (સપૂર્ણ) પરમાત્મા છે, એમ જ્યારે તેને આત્માને વિષે આભાવડે જ બાળ્યો હોય ત્યારે તે મોક્ષ પદને આપે છે ૨૯

મમતા સર્વભૂતેષુ, યઃ કરોતિ સુમાનમઃ ।

મમત્વભાવનિર્મુક્તો યાત્યસૌ પદમવ્યયમ્ ॥ ૩૦ ॥

તત્ત્વામૃત, શ્લો ૦ ૨૧૫

ઉત્તમ મનવાળો અને મમતા રહિત એવો જે પુરૂષ સર્વ પ્રાણીઓને વિષે સમતાને ધાગણુ કરે છે, તે પુરૂષ મોક્ષપદને પામે છે ૩૦

મમ્યગ્વિરક્તિર્નનુ યસ્ય ચિત્તે,

મમ્યગ્ગુરુર્યસ્ય ચ તત્ત્વવેત્તા ।

સદાઽનુભૂત્યા દૃઢનિશ્ચયો ય-

સ્તસ્યૈવ સિદ્ધિર્ન હિ ચાપરસ્ય ॥ ૩૧ ॥

હૃદયપ્રદીપ, શ્લો ૦ ૩

જેના ચિત્તમા મમ્યક્ પ્રકારનો વેગવ્ય છે, જેના ગુરૂ તત્ત્વને બાણનાર છે, અને જેને મદા અનુભવવડે દૃઢ નિશ્ચય છે, તે જ પુરૂષની સિદ્ધિ થાય છે, ખીલતની થતી નથી ૩૧

एकाग्रचित्तस्य दृढव्रतस्य, पञ्चेन्द्रियप्रीतिनिवर्तकस्य ।

अध्यात्मयोगे गतमानसस्य, मोक्षो ध्रुव नित्यमहिमकस्य ॥ ૩૨ ॥

મૂક્તમુક્તાવલી, પૃ ૦ ૨૦૫, શ્લો ૦ ૪ ❀

જેનું ચિત્ત એકાગ્ર (ચ્ચિર) હોય, જે વ્રતમા દૃઢ હોય, જે પાત્ર ધારી પ્રીતિ(વિષયો) વી નિવૃત્તિ પામ્યો હોય,

જેનું મન અધ્યાત્મયોગને વિષે રહેતું હોય, તવા જે નિન્તર
હિંમતી નિવૃત્તિ પામ્યો હોય, તને અવશ્ય મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે ૩૨

શ્રીતોષ્ણાદિભિરત્યુર્ગ્રયસ્વ રાધા ન વિદ્યતે ।

ન મીતિમેતિ ચાન્નેમ્યન્નસ્ય મિદ્ધિસ્પન્થિતા ॥ ૩૩ ॥

માર્કણ્ડપુરાણ, અ૦ ૩૬, શ્લો ૬૪

અત્યંત ઉચ્ચ એવા શીત અને ઉષ્ણાદિકરહે જેને યીડા થતી
ન હોય તથા જે બીજાની લય પામતો ન હોય, તેવા પુત્રને
સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે ૩૩

અનુરાગ જનો યાતિ, પરોક્ષે ગુણકીર્તનમ્ ।

ન વિમ્યતિ ચ મત્ત્યાનિ, સિદ્ધેર્લક્ષણમુત્તમ્ ॥ ૩૪ ॥

માર્કણ્ડપુરાણ, અ૦ ૩૬, શ્લો ૬૩

જેને જોઈને મનુષ્યો પ્રીતિ પામે છે, જે પરોક્ષમા પણ
(શુભીના શુભનું) કીર્તન કરે છે, અને જેનાથી ઠોણ પણ પ્રાપ્તી
લય પામતા નથી (ને મિદ્ધિરહેને પામે છે) આ સિદ્ધિનું ઉત્તમ
લક્ષણ છે ૩૪

एकान्तगीलस्य ददत्रतस्य,

मोक्षो भवेत् प्रीतिनिवर्तकस्य ।

अध्यात्मयोगकरतस्य सम्यग्

मोक्षो भवेन्नि यमहिंसकस्य ॥ ૩૫ ॥

જે પુરૂષ એકાંત (અવશ્ય) શીયજવાણો હોય, તત પાન
વામા દદ હોય, અને પ્રીતિ (ગગ) રહિત હોય તેનો મોક્ષ

ધાય છે તથા જે અમ્યદ્ પ્રકારે અધ્યાત્મયોગને વિષે જ ખૂબ તત્પર હોય અને નિઃસ્વર્ગ અર્થિસક હોય એટલે તેની હિંસા કરતો ન હોય તેનો જ મોક્ષ ધાય છે ૩૫

વિનષ્ટલોભા વિષયેષુ નિઃસ્પૃહાઃ,

પ્રશાન્તચિત્તાઃ પરિહીનમત્મરા ।

પ્રજન્તિ ત્રિષ્ણોઃ પરમેષ્વ તત્પદ,

સનાતન યત્ પ્રગદન્તિ યોગિનઃ ॥ ૩૬ ॥

જેમનો લોભ નાશ પામ્યો હોય, જેઓ વિષયોમા અપૃહા રહિત હોય, જેમના ચિત્ત અત્યંત શાંત હોય અને જેમનો મસ્તક (ધર્મ્યા) અત્યંત નમ્ર થયો હોય, તે પુરુષો, જે પદને યોગીઓ સનાતન પદ કહે છે એવા, વિષ્ણુના ઉત્કૃષ્ટ પદને પામે છે ૩૬

નિજિતમદમદનાના, વાકાયમનોવિકારરહિતાનામ્ ।

વિનિવૃત્તપરાશાનામિહૈવ મોક્ષઃ સુવિહિતાનામ્ ॥ ૩૭ ॥

જેઓએ (જાત્યાદિઠ આઠ) મદ અને ઠમને છુટ્યા હોય, જેઓ વાણી, કાયા અને મનના વિગત રહિત હોય તથા જેઓ પરની આશાથી નિવૃત્ત થયા હોય તેવા સુવિહિત (શાસ્ત્રોચ્ચ ક્રિયા કરનારા) જનોને આ - સસારમા જ મોક્ષ છે (તેઓ અહીં જ મોક્ષ સુખનો અનુભવ કરે છે એમ જાણવું) ૩૭

મોક્ષ પછી કર્મ નથી લાગતું :—

ક્ષીરાત્સમુદ્ભૂત ત્વાજ્ય, ન પુનઃ ક્ષીરતા પ્રજેત્ ।

પૃથક્ કૃતસ્તુ કર્મભ્યો નાત્મા સ્યાત્ કર્મવાન્ પુન ॥૩૮॥

यथा नीता रसेन्द्रेण, धातवः श्वातकुम्भताम् ।

पुनरावृत्तये न स्पुस्तद्वदात्माऽपि योगिनाम् ॥ ३९ ॥

नेम ह्रधभावी काठेणु धी इगीधी कौष्ठ पणु प्रकारे ह्रधप
 एाने पाभतु नधी अेटले ह्रधउप धर्ध शकतु नधी, तेम कर्मधी
 लुहो थयेयो आत्मा करीधा कर्मयुक्त थतो नवी नेम सिद्ध
 रसवडे सुनर्णुइप धयेकी धातुओ करीधी आवर्तन पाभती नवी
 अेटले धातुपणुने पाभती नधी तेम योगीओने आत्मा पणु
 मुक्तिने पाभ्या पथी इगीधी समारमा आवतो नधी उ८, उ९

भोक्षभा अनन्त एवोने अविरोधः—

नानादीपप्रकाशेषु, मूर्तिमत्स्वपि दृश्यते ।

न विरोधः प्रदेगेऽल्पे, हन्तामूर्त्तेषु किं पुनः ? ॥ ४० ॥

योऽऽ प्रदेशभा, मूर्तिमान् अनेक प्रकारना हीवाओने
 प्रकाश पडता धता तेमा वरा पणु विरोध (स कडाश विगेरे)
 हेभानो नधी, तो पथी भोक्ष न्यानमा गेला अभूर्त् एवोने
 विरोध शी रीते होय ? ४०

अल्पक्षेत्रे तु सिद्धानामनन्ताना प्रसज्यते ।

परस्परोपरोधोऽपि, नागगाहनशक्तितः ॥ ४१ ॥

न्डाना सिद्धक्षेत्रमा अवगाडना (रडेवाणी तेवा प्रकार) नी
 शक्ति होवाधी अनन्त सिद्धोने पणु परस्पर उपरोध (गाधा)
 भतो नधी ४१

આત્માના જ મોક્ષ અને સંસાર.—

અયમાત્મૈઃ સંસારઃ, કપાયેન્દ્રિયનિર્જિતઃ ।

તમેઽ તદ્વિજેતાર, મોક્ષમાહુર્મનીપિણઃ ॥ ૪૨ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પૃ૦ ૨૭૯, શ્લો૦ ૫ (પ્ર સ)

જો આ આત્મા જ કપાય અને ઇન્દ્રિયોથી પરાલવ પામેલો હોય તો તે મમાઁ કહેવાય છે, અને આ આત્મા જ જો તે કપાય અને ઇન્દ્રિયોને ઁતનાર હોય તો તે આત્મા જ મોક્ષ છે એમ પડિતો કહે છે ૪૨

બાહ્ય સુખમા મોક્ષ નથી:—

ન શબ્દશાસ્ત્રાભિરતસ્ય મોક્ષો, ન ચૈવ રમ્યાગ્રસયપ્રિયસ્ય ।

ન મોજનાચ્છાદનતત્પરસ્ય, ન લોકચિત્તગ્રહણે રતમ્ય ॥૪૩॥

આપસ્તમ્બસ્મૃતિ, અ૦ ૧૦, પૃ૦ ૪૪, શ્લો૦ ૭

વ્યાકરણ શાસ્ત્રમા નિપુણ હોય તેનો કાઈ મોક્ષ થતો નથી, મનોહર પ્રાસાદમા રહેવાની પ્રીતિવાળો હોય તેનો પણ મોક્ષ નથી, ઉત્તમ ભોજન અને વસ્ત્ર પહેરવામા તત્પર હોય તેનો પણ મોક્ષ થતો નથી, તથા જે લોકોનુ ચિત્ત રબન કરવામા આસક્ત હોય તેનો પણ મોક્ષ થતો નથી ૪૩

મોક્ષઃ જ્ઞાનક્રિયા સાધ્ય:—

ન જ્ઞાન કેવલ મુક્ત્યૈ, ન ક્રિયા કેવલા ભવેત્ ।

સયોગાદુમયોઃ સમ્યગ્ મુક્તિમાહુર્મનીપિણઃ ॥ ૪૪ ॥

ધર્મપરીક્ષા, પૃ૦ ૨૩ (આત્મા સ)

એકલુ જ્ઞાન મુક્તિને માટે નથી, તેમજ એકસી ક્રિયા પણ મુક્તિને માટે નથી પરંતુ તે જાનનેના અમ્યદ પ્રકારે અયોગ થવાથી મોક્ષ પ્રાપ્ત વાય છે એમ મુનિઓ કહે છે ૪૪

મોક્ષઃ સ્વયં માર્ગઃ—

નૈતદ્ભૂત મમતિ વા, મનિપ્યતિ ન જાતુચિત્ ।

યદર્હન્તોડન્યસાહાગ્યાદર્જયન્તિ હિ ફલમ્ ॥ ૪૫ ॥

કેવલ કેવલજ્ઞાન, પ્રાપ્નુવન્તિ સ્વરીયત* ।

સ્વરીયર્જેત્ર ગચ્છન્તિ, જિનેન્દ્રા* પરમ પદમ્ ॥ ૪૬ ॥

મહાવીરચરિત્ર, સર્ગ ૩, સ્તો ૩૦, ૩૧

અરિહંતો ખીજ(ઈદ્રાદિક)ની સહાયથી કેવળજ્ઞાન ઉપાર્જન કરે એવું કદાપિ વ્યુ નથી, થતું નથી અને થશે પણ નહીં પરંતુ જિનેદ્રો માત્ર પોતાના જ વીર્યથી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને પોતાના જ વીર્યથી મોક્ષ-ધાનમા જાય છે ૪૫, ૪૬

શુવની મોક્ષ તરક ઉર્ધ્વ ગતિઃ—

ऊर्ध्वं यथाऽलातुफल ममेति, लेपेऽपयाते सलिलाशयस्थम् ।

ऊर्ध्वंतथा गच्छति सर्वकर्मलेपप्रणाशात् परिशुद्ध आत्मा ॥૪૭॥

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક, પ્રકરણ ૮, સ્તો ૧૪

જેવી રીતે પાણીમા રહેલું તુળડું (ઉપરનો માટીનો) લેપ દૂર થતાની માથે ઉપર આવી જાય છે તેવી જ રીતે જ્યાં કર્મરૂપી મેલનો નાગ થવાથી શુદ્ધ થયેલો 'આત્મા' ઉપર જાય છે ૪૭

સ્વર્ગ અને મોક્ષમા ફેર:—

સ્વર્ગાપવર્ગો ભવતો વિભિન્નો,
સ્વર્ગાદ્ યત. મ્યાત્ પતન ન મોક્ષાત્ ।
સ્વર્ગે સુલ્લશ્રીઃ પુનરિન્દ્રિયોત્થા,
જ્ઞેયા પરબ્રહ્મમયી તુ મોક્ષે ॥ ૪૮ ॥

અધ્યાત્મતત્ત્વાલોક, પ્રકરણ ૩, શ્લો ૨

સ્વર્ગ અને મોક્ષ બંને બુદ્ધા બુદ્ધા છે કારણ કે સ્વર્ગની પતન થાય છે પણ મોક્ષમાથી પતન નથી થતુ વગી સ્વર્ગમા ઈન્દ્રિયજન્ય સુખ છે જ્યારે મોક્ષમા પરબ્રહ્મમય સુખ છે ૪૮

કર્મના ક્ષયથીજ મોક્ષ:—

તૃષ્ણાસમાપ્તિર્નગતા ભવેદ્ યદિ,
શુષ્યન્તિ હેતુ ચ વિનૈવ માગરાઃ ।
સદાગતિથેત્ સ્થિરતા ભજેત્ સદા,
મોક્ષસ્તદા કર્મવિમોચનાદ્ વિના ॥ ૪૯ ॥

હિમાચલવિજય

જે સમસ્ત જગતના પ્રાણીઓના લોભનો અન્ત આવે, કોઈ દૈવિડ (દેવતાઈ) કારણે વર્ગર બંધાય સમુદ્રો સુકાઈ જાય અને પવન હાથેશાને માટે ચિરં થઈ જાય તે જ કર્મનો મૂળથી ક્ષય થયા વગર, મોક્ષ થાય (અર્થાત્ કર્મનો સર્વથા ક્ષય થયા વિના કદી પણ મોક્ષ થઈ શકતો નથી) ૪૯

शुद्धिपत्रक.

पृ	पक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
३८१	११	सद्गुरुः	सद्गुरु
	१४	-पदार्थ प्रतिभासक	-पदार्थप्रतिभासक
४८८	७	-तत्त्वा-	-तत्त्वा-
		चोज्वलम्	चोज्वलम्
	१३	भभक्त्य करेणु	भभक्त्य करेणु
"	१४	मोघादीन-	मोघादिर-
४८३	३	-प्यधिकगुण-	प्यधिकगुण-
४८८	२०	अधीयान	अधीयानुं
४०४	५	-र्भव	-र्भव
४०६	५	-महीरुहो	-महीरुहो
४०८	६	नेश्यते	नेष्यते
४०८	१४	ते विभोगभा	तेना विभोगभा
४१८	७	(गद्य)	(पद्य)
४२७	४	-मृद्धिका	-मृद्धिका
४३१	२१	शमयितु	शमयितु
"	२३	विमपरं	विमपरो
४३३	१६	पद् प्रकार-	पद्प्रकार
४३७	१०	य कर्मणा	यत्कर्मणा
४४०	४	-रेडकवा	-रेडकवा
	१४	निरामे	नीरामे
४४२	२	-रूपाज्यते	-रूपाज्यते

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्धि	शुद्धि
४४२	२१	मुफिलि	मुफिली
४४५	१४	रापीपु	रापिपु
४६५	२०	पतन्वत	प्रतन्वत
४६६	६	विष्टाय	विष्टायै
४७१	२१	-रभि	-रभि
४७५	२०	-तार्थे	-तार्थे
४७६	१२	धुव	धुव
४८०	१७	निगय-	निर्गम-
४८२	१२	तिष्ठत	तिष्ठते
४८७	१६	तदुधै-	तदुधै-
४९०	१३	-कामुधिकवा-	-कामुधिकां-
४९३	८	साभर्थ्यनी	साभर्थ्यथी
	२०	चिनयद्भुतम्	चिन्तयेद्भुतम्
४९४	५	३	ते
४९६	१३	तान्धे	ताडनि
५००	५	-रगन्तरे	-रगन्तवे
५०४	८	-क्षेत्रिया-	क्षेत्रिया-
५२२	८	-देशिताम्	देशिनम्
५२८	८	सिद्धति	सिध्यति
"	१३	स्यादनादकृत	स्यादनहकृति
५३१	१६	अनन्वदर्शी	अनन्वदर्शी
५३४	८	शस्त्रौ	शस्त्रौ
५३६	११	भोगे	भोगे
५४३	५	रामलोद्याश्म-	रामलोद्याश्म-
,	२२	नाजीवीका	नाजीविका-
५४५	३	निस्पृहा	निस्पृहा

पृष्ठ	पक्ति
५४७	७
५५५	४
५५६	१३
५५७	७
"	१६
५५८	५
"	१७
५६०	३
५७०	२१
५८१	१८
५८८	१४
५९३	६
"	१६
५९६	३
६०५	६
६०८	६
६१०	११
"	१५
६११	५
६१२	११
६१८	५
६१९	२०
६२०	१७
६२१	८
६२२	८
६२३	८

अशुद्धि

पुत्र छे

तापले

अहातु

शुद्धि

दृष्टेन

मूर्ति

तरुणीरक्त

पुण्यौघे-

अभ्यन्त वनानु

इन्द्रप्रयय-

देवार्चा

चित्त

सभवार नामने म म ध

मभनायथी अदि आपणुने

त्रिपट्टि

तत्त्वामृत

चाणक्यनानि

महत्त्व

सुधारे.

श्लोक २)

त्राय भूत्वा भवितेति ।

भूत्वा भविता वा न भूय ।

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥

भगवद्गीता, अध्याय २, श्लो० २३

पृष्ठ	पक्ति	अंगुलि	शुद्धि
६३६	१५	नामदनीयमस्ति	निवेदनियमस्ति
६४०	८	पनग	भागीष्वा
	९	नीरुण	वीरुणी
६४१	१३	-शुपनार्थ	-शुपनार्थ
६४४	३	स्वत्-	स्वल्प-
६४८	४	विहृदन	विदहन
,	८	वागमाशोथी	ववक्षी (वेनी पाप्मना राप्य म थाप छे) थी
६५	१२	वदगिन प्रच्छन्न-	-वदमे प्रच्छिन्न-
६५७	१८	रां दु	रादु
६५८	७	मनोरूप	मनोरूप
६६६	४	मिल्लनेन्द्रिय-	मिल्लेन्द्रिय-
६७३	२	भूवने	भुवने
६७४	१४	पद्य	पद्य
६७७	१६	वनाम्बरोपनिषद्	श्वेनाधनरोपनिषद्
६७८	९	रह	रह
६७९	२	दास्वाम्	दास्वाम्
६८७	४	पुतो	पुत
	१२	(हे० जै प्र)	(हे० वै० प्र)
६९२	१७	-वेश-	-वेश-
७००	४	विधुनन्ति	विधुनन्ति
७०७	७	-वाप्ति	-वाप्ति
,	८	धामिने शिवदायने	धामप्येऽमी गुणा स्युस्तदिह
,	२०	तदवदयभव	तदवदयमेव
७१२	१७	-तज्जै-	-तज्जै-
७१६	२०	सूर्य-	सूर्य-

पृष्ठ पक्ति	अशुद्धि	शुद्धि
७१६ "	दपलेन-	दपलेन
" २१	मूर्ति	मूर्ति
७३३ ६	तरुणारण	तरुणारण
७४० १३	पुण्यांश-	पुण्यांश-
७५७ ८	अस्वतंत्रानु	अस्वतंत्रानु
७८० ७	इह पत्यय-	इह पत्यय-
८०४ ६	देवार्पा	देवार्पा
८०७ ५	चित	चित
" १०	मभवाय	मभवाय नामने मभवे
" ११	मभवायथी	मभवायथी अर्द्धि मायत्रुने
केटने- २५णे	त्रिपष्टी, त्रिपष्टि	त्रिपष्टि
" "	तन्वामृत	तरुणामृत
" "	चाणान्यनीति	चाणान्यनाते
" "	महन्व	महन्व

भूषण श्लोकानां सुधारणम्.

(पृ० ६०१ श्लोक २)

अशुद्ध

न जायते न म्रियते कदाचिन्नाय भूत्वा भवितेति ।

शुद्ध

न जायते म्रियते वा कदाचिन्नाय भूत्वा भवेना वा न भूत्वा ।
अजो नित्य शाश्वतोऽयं पुराणो न ह्यत्र हन्यमाने शरीरे ॥

सुधारणं वक्ष्यामि २

શ્લોકોના અર્થોનો સુધારો.

(પૃ૦ ૩૯૮, શ્લોક ૩૩)

અશુદ્ધ

જે મનુષ્ય અન્ય હ્રસ્વ અથવા જિનેશ્વર ભગવાનના ઉપદેશથી, તે પદાર્થો ભાવથી માને

(પૃ૦ ૪૮૭, શ્લોક ૫)

જેમ કુનામા, ઝરતા પાણીની સિદ્ધિ હોય છે તે પ્રમાણે જે ધ્યાનમા તમામ કર્મના ફળની દરેક ગીતે સિદ્ધિ છે તે જાણ્યા પછાગુ એવું ધ્યાન મોક્ષના કારણભૂત છે

(પૃ૦ ૫૦૫, શ્લોક ૫)

તેથી બાહ્ય ચેષ્ટાનું કાર્ષણ પણ પ્રમાણ નથી, આબ્યતર ચેષ્ટા જ પ્રમાણભૂત છે

(પૃ૦ ૫૪૧, શ્લોક ૪૩)

લોચિંતાને સમગ્ર રીતે તજીને આત્મજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ ચિંતામા લક્ષીન થયેને, લોભ

શુદ્ધ

કોઈ પણ હ્રસ્વ અથવા જિનેશ્વર ભગવાનથી ઉપદેશા એવો જે મનુષ્ય તેમણે બતાવેલા તત્ત્વોને ભાવથી માને

સંપ્લુતોઠ્ઠક (મોટા જળાશય)મા સર્વ જાતના કુનામા પાણીની સિદ્ધિ-આવક હોય છે, તે પ્રમાણે જે ધ્યાનમા તમામ કર્મના (ક્રિયા-અનુષ્ઠાનના) ફળની દરેક ગીતે સિદ્ધિ છે તે જાણ્યા પ્રકારગુ એવું ધ્યાન (ધર્મ-શુકલ ધ્યાન) મોક્ષનું કારણભૂત છે

તેથી શુભાશુભ ગતિમા માત્ર બાહ્ય સાધનો કારણભૂત નથી, પણ આબ્યતર ચેષ્ટા જ પ્રમાણભૂત છે

લોક ચિંતાને સમગ્ર રીતે તજીને, આત્મ-જ્ઞાનયાને અધ્યાત્મ ચિંતામા લક્ષીન થયેને લોભ,

અશુદ્ધ

રાય અને કામક્રીડા વર્જીત એવો
સમપણિણામી સાધુ સદા સ
માનિરસમા ઝીલે છે

શુદ્ધ

રાય અને કામક્રીડા વર્જીત તથા
કર્મની નિર્જરા ક્રમતાએ સાધુ
સુખ-પૂર્વક-શાંતિમા નહી
શકે છે

(પૃં ૫૫૧, શ્લો ૬૮)

સર્વ લોભના મનને ખુશી
કરે છે.

સર્વ લોભના મનને તો ખુશી
કરી શકે છે પરંતુ તેઓ કોઈ
તુ કલ્યાણ કરી શકતા નથી.

(પૃં ૫૫૫, શ્લો ૭)

અને કામળ વચન બોલીને
પોતાના તથા બીજાના તાપનો
લેશ પણ ત્યાગ કરવો-દૂર
કરવો લેધએ

અને કામળ વચન બોલતા
છતા પોતાને તથા બીજાને
લેશ માત્ર પણ તાપ-દુઃખ ન
થાય તેમ કરવું લેધએ

(પૃં ૬૦૧, શ્લો ૨)

આ આત્મા ઉત્પન્ન થઈને
પણી યશે એમ નથી આ આત્મા
ને શસ્ત્રો

આ આત્મા ઉત્પન્ન થઈને
પણી ફરી ઉત્પન્ન થશે એમ પણ
નથી આત્મા તો અજ (ઉત્પન્ન
નહિ થનારો), નિસ, શાશ્વતો
અને યુગણો છે તથા શરીર હણાતે
છને પણ આત્મા હણાતો નથી
આત્માને શસ્ત્રો

(પૃં ૬૫૦, શ્લો ૩૬)

કુદાડીથી છે ત્ય છે, ધારતા
તીક્ષ્ણ તરવારથી જુઓ મારે છે,

કુદાડીથી અને ધારતા તીક્ષ્ણ
તરવારથી છે ત્ય છે, જુઓ માગતા

શ્લોકોના અર્થોનો સુધારો.

(પૃં ૩૯૮, શ્લો ૩૩)

અનુસૂ.

શુદ્ધ

જે મનુષ્ય અન્ય જાત્ય
અથવા જિતેશ્વ ભગવાનના ઉપ
દેશથી, તે પાશ્વો ભાવથી
માટે

કોઈ પણ જાત્ય :
જિતેશ્વ ભગવાનથી ઉપ
એવો જે મનુષ્ય તેમણે
વેવા તત્વોને ભાવથી

(પૃં ૪૮૭, શ્લો ૫)

જેમ કુનામા, ઝરતા પાણી
ની મિદ્ધિ હોય તે પ્રમાણે જે
ધ્યાનમાં તમામ ઝર્મના ફળની
દરેક ગીતે સિદ્ધિ છે તે ઉચ્ચ
પ્રકારનું એવું ધ્યાન મોક્ષના
કારણભૂત છે

સંકુતોલક (મા
ગય) મા મર્ષ જ
પાણીની મિદ્ધિ-આ
પ્રમાણે જે ધ્યાનમાં
(ક્રિયા-અનુષ્ઠા
દરેક ગીતે સિદ્ધિ
નું એવું ધ્યાન) મો

(પૃં ૫૦૫, શ્લો ૫)

તેથી બાહ્ય ચેષ્ટાનું કોઈ
પણ પ્રમાણ નથી, આખર તો
ચેષ્ટા જ પ્રમાણભૂત છે

તેથી
માન
નથી,
પ્રમાણ

(પૃં ૫૪૧, શ્લો ૫)

લોભચિંતાને મમત્ર ગીતે તથા
તે, આત્મજ્ઞાન અને અધ્યાત્મ
ચિંતામાં લયલીન થયેનો, લોભ

તથા
ચિં

અશુદ્ધ

ખાઈ જવાનો તૈયાર એના મગો
વડે સીંટાયેલા હાથ જે બનો
હાથ જાણે દમણ જરા હોય એના
તે લાખડાની માફક કુચ્છતથી વે
રાય છે બગી ગયેના હોય છે

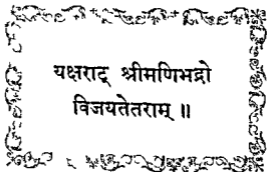
શુદ્ધ

એવા તે જીવો ખાઈ જરાત તવાર
થયેના એરાણા કુતગઓધી
સીંટાય ૧૧ હોય છે તેઓ કચ્છ
તથી લાકડાની જેમ વેરાય છે
તરવારથી તેઓના બન્ને હાથ
ડપાય છે, બગી જાય છે

(પૃ૦ ૬૭૦, પ્રલો૦ ૧૦)

જો જ્ઞાન પાસે જ કમ ઠી
ગા તે તો । નાખનામા મમર્થ
હોય તો પત્રી નના પ્રકાશના-
વિચિત્ર-શાઓના બધનની સી
જર ત છે ૧ માળ કે

કર્મની ગારને તોડી નાખ
નામા મમર્થ એણુ જ્ઞાન જે
પામે હોય તો પત્રી નાના પ્રકા
શના-વિચિત્ર-મત્ર, ત ન, યત્ર
ની સી જરત છે ૧ કારણ કે

યક્ષરાદ્ શ્રીમણિમદ્રો
વિજયતેતરામ્ ॥

